# A MAGYAR TURÁNI ORNAMENTIKA TÖRTÉNETE

ÍRTA ÉS RAJZOLTA

HUSZKA JÓZSEF

TANÁR



BUDAPEST

"PÁTRIA" IRODALMI VÁLLALAT ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

1930

# BEVEZETÉS

A magyar történelem, az elfogadott hivatalos történetírás szerint, a Kaukázus feletti pusztaságon, a Meotis tájain kezdődik, vagyis Árpád vezérré választásával, amikor még a magyarság a Volga, Kaspi- és Fekete-tenger vidékein elterülő Kazár-birodalom kötelékében élt. Fő hiteles forrásai a magyar krónikák mellett Konstantinus Porphirogenitus császár kissé összekuszált feljegyzései és némi arab és szláv tudósítások. Segítségére sietett a nyelvészet, mely megállapította egyrészről a magyarság ugornyelvűsége mellett a finn, osztják-vogul, cseremisz, lapp stb. atyafiságot; míg másrészről a törökvérűséget. Tehát most vagy török-ugorok, vagy északi ugor-törökök volnánk, ha nyelvünk ugor maradt is. E keveredés arányába, foka megállapításába még ezelőtt egy pár évtizeddel az archeológia nem tudott beleszólni, mert minden emléket idegen rabolt jószágnak tartott; sőt az ethnografia is néma csecsemő volt még és a sokirányú, többé-kevésbbé szellemes spekulációk, meg a már ismert mozaikkövecskék csiszolgatása meddő maradt, miért is az elégedetlenkedés új nyomok után kutatott és új források felfakadását várta. A történész-kutatás nem kockázatos, megállapított módszereihez és holtbizonyos területeihez lekötve, éppen úgy nem tudta előbbre vinni a dolgot, mint ahogy a vasúti mozdony is csak a lerakott, biztos vassíneken tud mozogni a sínek végéig. A biztos, módszeres utazáson kívül is lehet pedig utazni: gyalog, lóháton, szekéren, hajón, sőt repülve is. A legújabb időkben nem történészek kezdtek kutatni, elhagyva, sőt alig ismerve a vassíneket, a megbotlástól védő szigorú szabályokat s úgy látszik, hogy a magyar történelem fonalát aligha meg nem kell toldani pár ezer évvel, a meotiszi haza előtti időkből, ha az eddig ismeretlen földek és korok bányái is feltárulnak.

Megkísérlem e gyalogszeresek némelyikének úti élményeit röviden összegezve, a következőkben bemutatni — mielőtt a magam kirándulásáról szólnék —, hátha akad élményeik között hasznavehető is.

I. *Dr. Hollósi István:* Magyarország őslakosai és az oláhok eredete. Budapest, 1913. A szerző görög, bizanti és egyéb középkori írók feljegyzései után törzsi, családi, személy- és helynevek alapján kimutatja, hogy a hunnok bejövetele előtt, itt már magyar nyelvű szittya-népek laktak, sőt Európa egyéb részeiben is telepedtek. A hazánkban talált rövid tőrök, csörgők s egyéb emlékek is legalább Kr. e. másfélezeréves itteni tetelepedésüket bizonyítják. Hollósi tanúi: Herodotos, Xenofon, Diodorus, Siculus, Curtius, Plinius, Solinus, Justinianus, Strabo, Tacitus, Ovidius, Ptolomeus, Ammianus, Jornandes, Brocopius, Dio Classius, Suidas (960 Kr. u.), Arcanus, Ibas Katma, Bizanti Istv. Agathangelos, Priscus Rhetor, Szt. Martin.

II. *Dr. Pongrác Sándor:* A magyarság keletkezése és őshazája. Budapest, 1901. és Tibet-magyar nyelvtanulmányok. Budapest, 1897. s egyéb megelőző tanulmányaiban nyelvészeti úton igyekszik az indiai hunnok, déli ugorok, tibetiek és az árja-szittya keveréknyelvek segítségével világosságot deríteni. A turáni népek áttekintése és a magyarság keletkezése című fejezetben a szó-összehasonlítások mellett történeti és ethnografiai alapon a következő eredményekre jut:

Közép-Ázsia déli és délnyugati része az iránoké, északi, közép- és keleti része a turánoké. A finnek valamikor összefüggésben voltak az ősturánsággal és időközben a szlávságban elmerült csúdokkal, mint szintén urálaltáji néppel, szoros rokonságban állottak. Mai elszigeteltségük a csúd-orosz keveredésnek következménye; míg ethnografiai különállásukat a svédekből és norvégekből kirajzott normánok befolyásolták. A kétág ragozó nyelveket beszéltek és igeragozásuk sok tekintetben közeledik a baszkokéhoz és a magyarokéhoz. A magyarok nyomát csak a Kr. u. IX. század elején találjuk a Kaukázus feletti pusztaságon, hol Madzsar város romjai hevernek. Azonban ez a vidék nem volt a magyarok őshazája. A történelem nem tud arról, hogy a hunn-magyar népek itten találkoztak és vegyültek volna. Ami a nemzeti, helyesebben a turki hagyományokat illeti, melyek szerint a magyarok Atelkuzuból jöttek; az bizonyos, hogy az innen kiűzött nép a turkok népe volt, melyet a magyarral azonosítani nem lehet. A magyar törzs évezredeken át oly helyeken lappangott, melyek távolestek az északi és nyugati turánok színhelyétől és eseményei-

től. A hajdani hatalmas hunnok törzsei közé tartoznak a magarok Nepálországban, a bódok Tibetországban és a fehér hunnok Kasmirországban. Ezek és egyéb hunn-törzsek alapították Indoskythiát, melynek bukása után alkatrészeit képezték a hajdani hatalmas és nagy Tibetországnak, melyet elhagyni kényszerülvén, magukkal hozták a velük évszázadokon keresztül együtt lakott indiai ugor és más népek csatlakozó részeit. »Ezek a népek képezték a magyarságot. Hunnoknak és hungároknak nevezhették magukat, mert a hajdan nagy hírre vergődött hunnok oldalrokonai voltak — ugoroknak neveztettek, mert az indiai ugorok számos nemzetségei kebelükben képviselve voltak —, magyaroknak nevezték pedig magukat, mert a magar törzs, mint a bódok testvértörzsének vezetése alatt, foglalták el Magyarországot.«

Az északázsiai turánok finn-ugornak nevezett ága ismeretlen időben, de valószínűleg Kr. e. 1500—2000 évek között elhagyták Szibériát és Indiában szereztek új hazát és összevegyültek a sötétbőrű bennszülöttekkel. Az árják a Kr. e. 1200—1500 években hatoltak be Elő-India északi és nyugati vidékeire és az ugorokat lassankint az északi hegyekbe és India déli felébe szorították. Ezt a népvándorlást a Kr. e. a második századtól fogva más északi és középázsiai turánok, az indoskythák (a Jüetik, fehér hunnok, azaz eftaliták), a tübet-burmán népek (magarok, gurungok, a nága törzsek), később a keleti turkok és kipcsákok folytatták és sokféle népkeveréket idéztek elő. E népek keretén belül keletkezett a magyarság, amely nevét a ma Nepálban katonáskodó, megfogyott magaroktól nyerte. Ennek a népkeveréknek hármas jellege és színezete volt, t. i. *hunn, ugor és indiai.*

A magyarság kiválását a Kr. u. 629. és 698-ban uralkodó és a budhizmust erőszakoló Szrongcsángampó tibeti király és a mohamedánok 660. körül kezdődő beütései idézték talán elő.

A nádori, ispáni és vezéri méltóságok mind perzsa eredetűek s így a magyar nemzet keletkezésének zsenge korában erős perzsa hatást kell feltételeznünk. A parasztság (a Pamir fennsíkról és Turkisztánból), a palócok (Baludsisztánból) Perzsia délkeleti vidékein, az iránok és turánok választó határain csatlakoztak a magyarokhoz. »Valószínű, hogy a magyarság a mai Afgenisztán északi és Perzsia északkeleti vidékein tartotta első és leghosszabb állomását és aztán az Amu-darja folyam vidékén jobbra is, balra is haladva ért az Aral tóig.« A vándor-magyarok keleti turkokat: kirgizeket, özbégeket is hoztak magukkal és itt, az új hazában is találtak turkokat.

Konstantinus Porphyrogenitus császár munkájából kitűnik, hogy Kr. u. 800. körül a Stavropol és Asztrakhán városok között elterülő nagy pusztaságon laktak (itt volt Madzsar város) és ekkor űzték el az úzok (özbégek) Atelkuzuból a Kaspi-tenger nyugati oldalán, ahol Atala és Koiszú nevű folyók között laktak, a pacinakitákat. Mikor hagyták el Atelkuzu melletti szállásaikat, bizonytalan, de 898-ban vonultak el Kijev alatt nyugat felé. »A honfoglalás idejében Magyar- és Erdélyországban a hunn- és avar-invázióból visszamaradt avarok, bolgárok, kunok, besenyők, khazárok, nevezetesen pedig Pannoniában, a Szerémségben és a Bánságban az úzok által Atelkuzuból kiűzött turkok, vagyis csupa török-tatár eredetű népek laktak és uralkodtak a nagy népvándorlásból itten visszamaradt szláv, gót, német, szóval indogormán földmívesnépeken, azonban finn-ugor népeknek nyomait itt nem találjuk.« Regino ugyanazt a népet ismerteti *ungár* néven, melyet ez orosz krónikások *ugor*-nak neveznek. Konstantin turkjai ugyanazon időtájt vonulnak déli Magyarországba és a Szerémségbe délkelet felől, mikor az ugorok északkeletről. Miként birkózott meg itt a két külön irányból jött, különnevű rokonnép és a bennszülött turánok; azt a száz év mulva előálló eredmények tüntetik fel, amikor már a magyarok keresztények és az itt talált turánokat magukba olvasztották.

III. *Fiók Károly*, volt debreceni egyetemi tanár: Árják és ugorok érintkezése (megjelent Huszka: Székelyház, Budapest, 1894. című könyvében függelékként) és az Árpád-család névlajstroma. Budapest, 1907. füzetében (»Századok«-ból különlenyomat) tudományos, nyelvészeti alapon bebizonyítja az indoskitha királyok pénzeinek felírásaiból, hogy a három Kadafi király magyar-kozár, ugor nyelvű volt, míg az utána következő As-jah (asioi) királyok Oerku, Huska, Juska, Kanerku osztják nyelvűek voltak. A jüehti fehér hunnok tehát magyar-kozár és osztják nyelven beszéltek.

Az Árpád-család neveit is nagyrészben az osztják nyelvből magyarázza meg Fiók s így az Árpád-nemzetség is Indiából jött, mint a fehér hunnok; illetve Árpád is az ástjah-skithák közé tartozik, kik közt a nagy budhista Kanerku király volt a legnagyobb. Fiók még a királyskithákat és Attilát is közéjük sorozza Herodotos feljegyzései alapján. Eszerint osztják-vogul nyelvet beszéltek hunnok és avarok s csak a fehér hunnok, a kozárok voltak még magyar nyelvűek.

IV. *Dr. Fáy Elek*: A magyarok őshona. Budapest, 1910. című munkájában újabbkori nyugati tudósoknak mondákon, helyi hagyományokon és a régieknek, főként rómaiaknak följegyzésein alapuló véleményeit egyezteti és veti össze, hogy felépíthesse őseinknek, a turáni népek ugorfajtának látszó, azon csoportja ősi történetét és vándorlásait, amelyek Médiától nyugatra és délnyugatra Kis-Ázsiában, Szíriában, Afrika északi részein és a Földközi-tenger szigetein és partjain semitákkal vegyest, beléjük keveredve s bennük jórészt elveszve élték le ősi történetüket. A rengeteg anyag minden irányban való átbúvárlása után úgy a művelődéstörténeti, mint nyelvészeti nyomok mérlegelése után a *károk*-ban találja meg a mi ősnépünket, akiknek legrégibb kimutatható őshonát az Eufrates forrás

vidékén leli föl, ahonnan elszármazott Főnikia és Afrika földközi-tengeri partvidékeire és a később elgörögösödött nyugati Káriába. A két Kárián kívül, ahol legtömegesebben laktak, a főniki tengerpart északi részén Aradtól fölfelé Biblos, Beritus, Szimira vidékén találjuk a szemáreusok népét, mely főként és legtovább volt tiszta *kár*; az Orontes partjait azonban és északi Mezopotámiát már a rokon amoritákkal kevert nép lakta. A szigetek közül: Szime, Rhodos, Karpathos (Kárpát), Kréta, Hermione, Epidaurus, Nisiros, Kios (Kijos), Imbros a károk szigeteiként voltak ismeretesek. Ciprus is nagyrészben kár volt.

A károk nyelve magyar volt. Egy részüknek már az őshazában is *magyar* volt a nevük is, főistenükről, Herkulesről, akit Makar (Maker, Magor, Khon, Kijun, Kevan, Kiunkaun) néven is neveztek. Khios, Számos, Kos és Rhodos a makarok szigetei. Ciprus, Rhodos és Kréta pedig a Makaria nevet is viselték. Az Amanus-hegy környéki kománok (kunok) neve is a Herkules isten Khun, Khon nevéből ered. A kéták vagy hittiták voltak a rokon népek vezető eleme s ők alkották az egyiptomival egyenrangú birodalmat a Hikszoszok kiüzetése után, akiknek legértékesebb eleme szintén a *Khár* vagy kárfőnikiai volt.

A khárok magyarnyelvűségét és a rokonfajú népekkel való összefüggését sok hely-, köz- és tulajdon- vagy törzsnév és istennév bizonyítja. A sziciliai Kefalosz város régi szikel neve: Cefalu, Gefalu, Gefaludi volt = Kőfalú. Volt Magaris város Magalia, Megara. Szikel, Szikul, Sekula, Sakalasa = székely. Segesta = mai Segesd. Kéta birodalom területén voltak: Arad, Árpád, Kálmán (ma Alappó), Kálnó, Karika, Csor (később Tirusz), Szín, Árka, Paripa, Emese (Kades helyén), Péderi (Pethor), Damasek (ma Damaszkus), Szimira, Szidon, Magog vagy Mabog városok. Buda és Béla törzsekből ejtett foglyokat III. Tiglat Palazár. Filiszteában: Gát, Gáza vagy Jáza, Aszdod vagy Azod városok. Szárosz folyó = Sárossal. Helynevek: Solacisz, Szolencia, Szala, Zeliz vagy Azila mind a szőlő elferdítése stb. A giblita Hadad isten = Adon (Adonisz). A sisaktaraj lofosz görög neve = lófős. A görög széméion nevű pajzsjelvény a magyar személyszavunk, mely arcot, jelképet is jelent.

A műveltségi viszonyok ismertetésénél is sok magyar vonatkozást talál a szerző. A szövőipari fejezetben a khaton, khitonet, khiton-ban a kötény elferdítését látja (a köt igénkből) az elavult n-es jelenrészesülőként. Az alexandriai kikötő »rakodi« neve rakodó. A rabnők »kedes« neve = a mai kedvessel, »pileges« pedig = a megbélyegzett bilyogos, bélyegessel. A vallás és hitrege fejezet alcímei: Legősibb fogalmak, Mag és magerő, A hetes szám, A menny minden, A nedves őselem, A tűz, A nap, A villám, A mesterséges tűz, A tűzital, Élettűz, életmeleg, élet, Kígyó-, sárkány és haltisztelet, Ősidő, őstér, őserő, ősanyag, A jó, Mindentadó atya, Isten kikezdésekben sok szó- és fogalommagyarázat szolgálja a magyar nyelvi eredetet, úgyszintén a Jelképezés művészet, írás, nyelv fejezetben is. Végre Áttekintésben számol be az egész könyv anyagáról. A sok magyar hangzású és eredetű szó mellett számbavétel nélkül elhaladni aligha lehet, mivel a fogalmak, a jelentés stb. is azonosok.

V. A *Magyar Ornamentika Története* nem mondák, hagyományok, ősi följegyzések és nyelvészeti összevetések labirintusából keletkezett és igazság látszatával ható megállapítások összegezése; hanem *ma is látható, megfogható, mérlegelhető, kisebb-nagyobb műbecsű, régi és mai iparművészeti tárgyak formáinak beszéde. A formák nyelvét kísérlem megszólaltatni, hogy mondják el, hol, mikor, mily célból és alkalomból, vagy mily rendeltetéssel születtek.* A formák lelkének meglátása természetesen nagymértékben függ az olvasni akaró, gondolatbéli meglátóképességének fokától. Itt nem kell vak hittel lenni a más ember szavahihetősége iránt, ami sok kritizáló munkát tesz fölöslegessé. Nem hivésen, hanem tudáson alapszik. A mit látok, látom s nem szól belé a kétely, hogy »ki tudja, úgy volt-e«. Más is láthatja, ha látni tud!

Hosszú idő, több évtized alatt gyűlt össze az anyag, mely a magyar nép ruházati díszei, valamint házi eszközei, edényei, bútorai, kapui, festései, faragásai, vakolatdíszei számtalan formáit tartalmazza. Mindent megrajzoltam, amit nem találtam egészen nyugatinak, hogy megtudhassam, miért ilyen, miért más, mint a nyugatiak műformái? Közben kutattam a régi, hazai templomok falképein, hímzett ruháin s a magyarországi hunnavar és honfoglalónak meghatározott sírleletek fennmaradt díszein oly nyomok után, melyek a mult és jelent összeköthetik. A székely kapuk és honfoglaló sírok *Istánfái*, a hunn sírok és hímzett subák meg szűrök *szemdíszei* ugyanazonos formáikkal hamar igazolták az összefüggést, a folytonosságot, dacára a középkori összekötő műformák hiányának. Hát annyira üldözte a kereszténység az előtte volt vallást, hogy még a reá emlékeztető műformákat is irtotta, ahelyett, hogy tovább művelte volna?

Kutattam aztán Magyarországon kívül is a régi műformák után, hogy talán máshol nem úgy volt, mint nálunk. A mikénei kulturában némi bámulatomra és nagy örömömre ugyanazon elemeket, sőt formákat találtam. Erre aztán kutattam terjedelmét, határait, meg idejét ennek a rokon kulturának és azt találtam, hogy ahol az Egyiptomból kivert hikszoszoknak nyoma van, ott és abban az időben és utána a mienkkel majdnem teljesen azonos, vagy ahhoz vezető műalakok szerepelnek. Hát egy nép volt a kettő, vagy csak rokonnépek, avagy csak később laktak együtt, vagy egymás közelében?

Mikéné, Thirint, Kréta, Ciprus görögök előtti lakossága a hunn-avar-magyar régi iparművészet emlékeinek a műformáival élt, melyeknek egyenes folytatása a mai magyar népies **ornamentika. Hon-**

nan e nagy rokonság, ha ezek a népek nem voltak fajrokonaink s ha őseink nem ugyanazon vallás hívei voltak, melynek emlékei az asszír-babiloni világ vallásos jelképeivel is azonosak?

Vallási jelentése volt minden egyes magyar, ősi ornamentumnak, miért is *a magyar ornamentika minden egyes motívuma szimbolikus dísz. Jelképezte pedig a teremtő és fenntartó isteni erőnek egyes megnyilvánulásait*, amit később, az átvevő görögök egy-egy külön isteni személlyel fejeztek ki.

E megállapítások után már csak az egyes díszítőelemek régi jelképes jelentésének kihámozása és megállapítása volt hátra és a látszatra is rokon, a néha nehéz felismerhetésű formák csoportosításával az egész anyag rendezése és megrajzolása késleltette munkám teljességét.

A jelképes értelem megállapítása a Kr. e. előázsiai emlékek nélkül nem lett volna lehetséges, még a históriai feljegyzések felhasználásával sem, mert a mi emlékeink magukban véve némák maradtak volna. A formák összehasonlítása és a régi vallás megismerése aztán megszólaltatta a mi régi emlékeinket is, melyeknek egyenes folytatása mai ornamentikánk. A letűnt vallással feledésbe ment régi jelentésük, azonban a magyar nép ősi ragaszkodása a sajátjához, megmentette a pusztulástól a hosszú üldözés korában. A magyar nemzet vezetői mindig nagyon alkalmazkodók voltak, csak a nép tartott ki szívósan a régi mellett.

Az aveszta könyvek megemlékeznek Zaratusztra felléptével előálló vallási testvérharcokról a középázsiai turánok között; azonban a hozzánk eljutott emlékeink csak az ősvallásról beszélnek, noha Zaratusztra tiszta egyisten imádása nem lehetett ismeretlen őseinknél s csak azért maradtak meg a régi vallási jelképek, mert a Zaratusztra-féle hit újakat nem produkált, éppen szellemibb istenhiténél fogva.

A hunnok és magyarok a Kr. e. két utolsó ezredévben elfoglalt szíriai és kisázsiai őshazája, kínai és indiai szereplése és ősi vallása régi ornamentikánkban a Fáy Elek és Fiók Károly, egészen más úton nyert eredményeivel annyira azonosak, hogy az én megállapításaim azok nélkül is kutatásra kellene, hogy ösztönözzék őstörténetünk búvárait, mert a több és a több szempontból megvilágító azonos vallomás mégis mintha erősebb volna az egyesnél.

A mai magyarság bálványimádó módjára teljesen behódolt a nyugati civilizációnak, kivált az iskolázottakból, a tanultakból álló része és nem becsüli a sajátját, sőt lenézi és parasztosnak tartja azt az ornamentikát, amit most bemutatni akarok. Önmagának ez a megtagadása már a középkorban kezdődik s az idegen uralkodó családok alatt mind erősebb lett, tápláltatván a beözönlő idegenek által úgy, hogy ma már a nép is elhagyja festői ősi viseletét az értéktelen, szegényes, nyugati divatért, amibe igaz, hogy az elszegényedés is belejátszik.

Ez elé a fajmegtagadó, a nemzeti önérzetet tipró és megsemmisítő áradat elé akartam egy követ dobni munkám anyagának összegyüjtésével és ismertetésével, gondolván, hogy majd csak akad több kőhordó is.

Volenti non fit injuria! Hát elvész, aki veszni akar! Többé nem jő divatba a négyezeréves magyar ornamentika, de könyvem talán egy időre megőrzi emlékét!

Budapest, 1929. október havában.

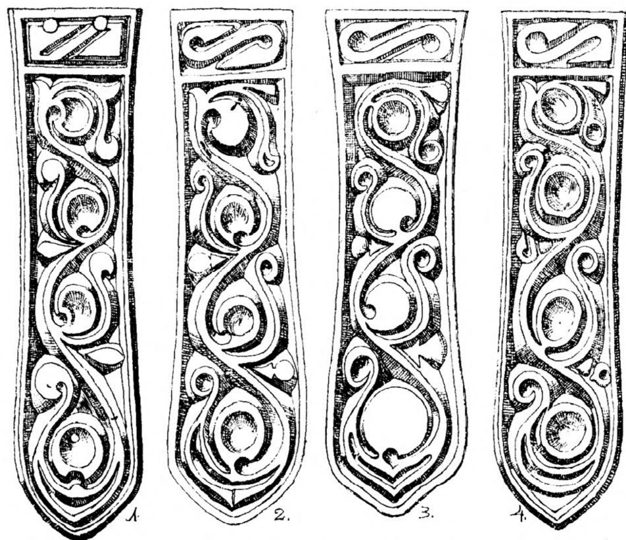
*Huszka József*
*tanár.*




# I.

# A SZEMDÍSZ

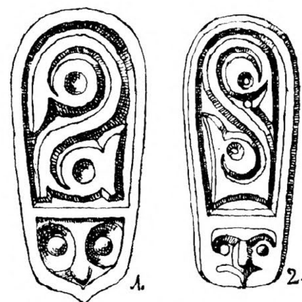
A magyar ornamentika legrégibb hazai emlékeit a hunn-avar és később a honfoglaló sírok leletei adják. Nagy tömegben maradt reánk bronzból, aranyból, ezüstből készült szerszám-, fegyver- és ruhadísz, melyeknek megfigyelhető készítő módja (technikája) már némi útbaigazítást nyujt idő és népek szerinti csoportosításukra is.



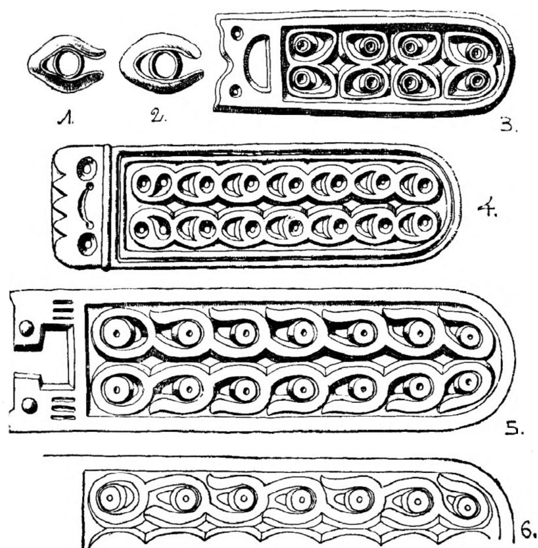

**1. ábra.** Hunn szíjvégek. 1. Győr 356. sír. Arch. Ért. 1904. évf. 30. lap. — 2. Magyar Nemzeti Múzeum. Hampel: Régibb Középkor Emlékei. I. rész. 65. tábla. — 3. Szirák (Nógrád megye). 41. sír. Hampel: Régibb Középkor Emlékei. II. rész. 251. tábla. — 4. Regöly (Tolna megye). 95—100. sír. Hampel: Régibb Középkor Emlékei. 131. tábla.

A legrégibb, valószínűen hunn sírok öntött bronz szíjvégeinek, csatjainak, pitykéinek stb. *öntő mintája* (negatívja), a díszítő formákból következtetve, *úgy készült, hogy a fából kifaragott tárgyat benyomták a negatívnak szánt puha anyagba.* Ezeknek a bronzoknak ugyanis a fölülete többnyire sík, a *mélyedései pedig ferde oldalfalúak* és élben érnek össze. (Lásd az 1. ábrát.) Néha átvágják a díszített tárgy hátsó síkját (miáltal áttört díszítmény keletkezik) és sík lapról csak ritka esetben emelkedik a ferde oldalfalú domború (relief) dísz.

A késsel való fába faragás legkönnyebb és legtermészetesebb módja a mélyedéseknek ékalakú bemetszése. A fölületet kitöltő ornamentumnak függőlegesen lemélyített szél előállítása ugyan a fafaragáskor nem ütközik sokkal nagyobb akadályba, mint a ferde oldalfal megfaragása; azonban az árok alját faragó késsel egyenletes síkká vagy homorú fölületté alakítani már nehéz, legalább is nehezebb, mint a viaszból vagy agyagból való mintázáskor. Mivel ilyen síkból kiemelkedő ornamentummal ellátott bronzöntvény alig akad emlékeink között, azt kell hinnünk, hogy készítése fáradságosabb lehetett és csak a könnyebb kezelés miatt alkalmazták a ferdefalú mélyedésekkel való domborítást.




**2. ábra.** 1. Keszthelyi szíjvég. Hampel: Régibb Középkor Emlékei. I. rész. 33. tábla. — 2. Gátéri (Kunkisszállás) 169. sír szíjvége. Arch. Ért. 1906. évf. 250. lap.




**3. ábra.** 1., 2. Bronz ruhadísz. Regöly (Tolna m.). 74. sír. Hampel: R. K. E. II. rész. 456. lap. — 3. Bronz szíjvég. Gombos (Bács-Bodrog m.). 14. sír. Arch. Ért. 1908. 407. lap. — 4. Áttört bronz szíjvég. Cikó (Tolna m.). 490. sír. Hampel: R. K. E. II. rész. 235. tábla. — 5. Bronz szíjvég. Csuny (Moson m.). 1. sír. Hampel: R. K. E. II. rész. 263. tábla. — 6. Az 5. sz. mustrájának változata.

Ha mintázták volna díszeiket és nem faragással állítják elő, akkor szinte nehezebb lett volna az alapra merőlegesen lemélyedő fal helyett tiszta, ferde síkokkal készíteni, ami viszont fába faragáskor természetes és a legkönnyebb módon elérhető. *A ferdefalú mélyedésekkel domborított díszeket tehát nem mintázták, hanem fába faragták és úgy nyomták ki velük az öntő mintákat.* A legtöbb öntött reliefemlékünk hátsó fele síma lap és nincs rajta dísz. Öntés alkalmával a felső sík szabadon volt és a lemez egyenletesen vastag lett, ha az öntő minta vízszintesen állott. Két külön öntött lapot erősítettek össze, ha a tárgy mindkét oldalát díszesnek óhajtották.

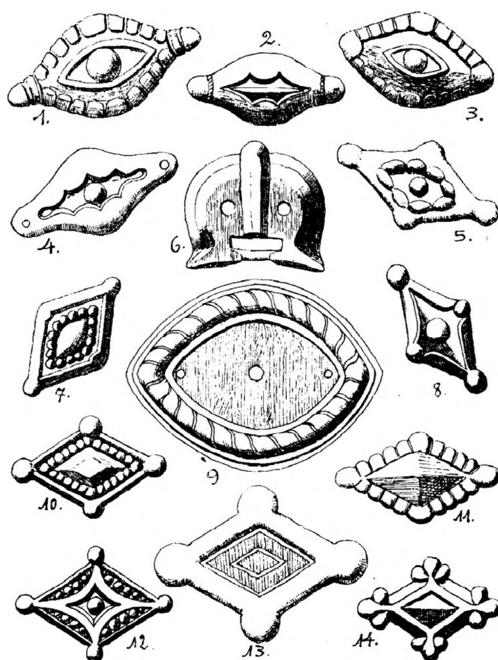
Az avarkor trébelő magjai is alkalmasint úgy készültek, hogy a tárgyat előbb fából faragták ki és a benyomással létrehozott negatívba öntötték a bronz trébelő magot. Valószínűvé teszi ezt a föltevést a díszeknek még mindig szokásos ferde oldalfala. Azonkívül többször fordul elő az arany- és ezüstlemezzel bevont famag is. Ilyeneket a cikói 51. és 409. sírban (Hampel: Régibb Középkor Emlékei II. 206. és 229. tábla), meg a tiszaeszlári leletben (Hampel: II. 329.) figyeltek meg biztosan. Valószínűleg a famagra faragták a díszt és a reáborított síma fémlemezt benyomkodták, hogy felvegye a famag domborulatait. Régi eljárás, már a mikénei aknasírok legtöbb gombja így készült. (Lásd Schliemann: Mykenae. Leipzig, 1870. 297. lapján.)

A sok ezer esztendős eljárás még élt az avarok közt, noha már a kiverést (trébelést) is gyakorolták, mit a fönlaki (Arch. Ért. 1901.) és a gátéri (Arch. Ért. 1905.) trébelő bronzmagok bizonyítanak.

A faragó ügyesség, a nagyon finom és aprólékos díszeknek fára metszése ma is élő, talán több ezer éves gyakorlat folytán vérévé vált, átöröklött tehetsége a magyar népnek.[1])

Avarnak tartott sírleleteinkben a trébelt és vésett dísz mellett öntött is van, azonban a bronzöntés csak mellékes eljárás az arannyal és ezüsttel túlhalmozott avar-fölszerelés készítésében, hiszen a sok öntvény nagyon nehéz lett volna.

A hunn sírok tárgyai kizárólag domborműves bronzöntvények, leszámítva azt a csekély, határozottan kínai jellegű, sík fölületbe vésett és poncolt ornamentumot, amely néhány sírnak a legrégibbek közül való mivoltát segít megállapítani.




**4. ábra.** Ezüstboglár. Pusztainoka (Kiskunhalas vidéke). Hampel: Újabb Honfoglalás Emlékei. 16. tábla. — 2. Bronzboglár. Mezőtúr (Jász-Nagykun-Szolnok m.). Lovas sír. Arch. Ért. 1909. évf. 266. lap. — 3. Bronzboglár. Szentandrási (Békés m.) lovas sírból. Arch. Ért. 1913. évf. 33. lap. — 4., 5. Bronzboglár. Homorszög (Jász-Nagykun-Szolnok m.). Hampel: Honfoglalás Emlékei. 624. lap. — 6. Sárgarézboglár. Pusztarekettye (Kiskunhalas vidéke). Hampel: Újabb Honfoglalás Emlékei. 17. tábla. — 7. Bronzboglár. Kölesd (Tolna m.). Hampel: Újabb Honfoglalási Emlékei. 121. lap. — 8. Bronzboglár az oroszlámosi (Csongrád m.) lovas sírból. Hampel: Honfoglalás Emlékei. 675. lap. — 9. Övdísz. Pilini (Nógrád m.) lovas sírból. Hampel: Honfoglalás Emlékei. 517. lap. — 10. Ezüstboglár, nyakdísz. Fehéregyháza (Kecskemét vidéke). Az *a)* lovas sírból. Arch. Ért. 1912. évf. 325. lap. — 11. Bronzboglár az oroszlámosi (Csongrád m.) lovas sírból. Hampel: Honfoglalás Emlékei. 675. lap. — 12. Boglár. Bodrogvécsi (Zemplén m.) lovas sír. Hampel: Honfoglalás Emlékei. 544. lap. — 13. Övdísz. Balkány (Szabolcs m). Hampel: Honfoglalás Emlékei. 588. lap. — 14. Bronzboglár. Mezőtúri (Jász-Nagykun-Szolnok m.) lovas sírból. Arch. Ért. 1909. évf. 266. lap.

A honfoglalók sírmellékletei is inkább öntött művek és a vésés meg trébelés csak kis mértékben észlelhető, úgyhogy szinte kevesebbszer fordul elő, mint az avarok közt az öntés.

A koronkint divatos eljárásmódok (technikák) fejlődése nem igen mutat egymásutánt, mert az öntés mellett a metszés és poncolás erre mifelénk a negyedik század vándorló népei óta él; az avarok trébelő eljárása azonban a honfoglaló magyarság közt mintha lehanyatlott volna.

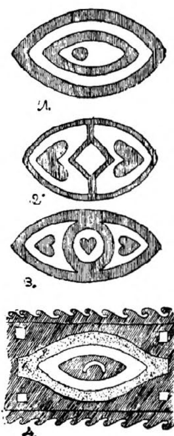
*

a legrégibb korban, azonképen mint ma, együtt és egyszerre használatos.

**Egyes szem.** Honi sírleleteink között egészen természethű a regölyi 74. sír két magányos szemalakja. Csak rajzban közli Hampel a Régibb Középkor Emlékei II. kötet 456. lapján. (3. ábránk 1—2. sz.) A leírásban nem említi fel. Úgy látszik, nem tudott róla mit mondani, ezért azt sem tudjuk, hány darab volt, meg hogy körülbelül hogyan alkalmazták.

Szemet, stilizáltabb alakban, a honfoglalók sírjaiban találtak egymás mellett felfűzve, valószínűleg (véggel összeérve) gallérdíszül (Arch. Ért. 1912. év





**5. ábra.** 1. Övdísz. Csuny (Moson m.). 6. sír. Hampel: R. K. E. II. 267. — 2. Avar aranygyűrűfej a szentendrei (Pest m.) lovas sírból. Hampel: R. K. E. I. 52. tábla. — 3. Övdísz. Győr. 776. sír. Arch. Ért. 1908. évf. 212. lap. — 4. Kantárdísz (fülrózsa), a cikói (Tolna m.) 228. avar lovas sírból. Hampel: R. K. E. II. 216. tábla.

**6. ábra.** 1. Palócszűr hímzett virága. — 2., 4. Mezőkövesdi (Borsod m.) női dolmány hímzéséből. — 3. Kályhacsempedísz. Groh: Magyar Díszítő Művészet. — 5. Debreceni szűrgallér dísze. — 6. Vakolatdísz. Szinből (Abaúj m.). Groh: Magyar Díszítő Művészet. — 7. Brassóvidéki kályhacsempedísz. — 8. Szűcshímzés Szegedről. — 9. Vakolatdíszítés Hangonyból (Heves m.). Groh: Magyar Díszítő Művészet. — 10. Vakolatdísz Velezdről (Borsod m.). Groh: Magyar Díszítő Művészet.

**7. ábra.** 1., 2., 3. Kopt hímzésekből. Forrer: Römische und byzantinische Seiden Textilien. — 4. Kopt hímzésről. Forrer: Die Frühchristlichen Alterthümer aus Achmim-Ponopolis.

Az ornamentális alakokat illetőleg a típusok egy része a hunnoktól kezdve végig feltalálható hazai sírleleteink mind a három csoportjának díszítő alakjai között, sőt a *szemdísz* a mai népies ornamentikában is a legfőbb és száz meg száz formával képviselt örökéletű díszítő elem. Multját illetőleg ezredévekkel mehetünk vissza a Kr. e. korba, amikor már talán el is vesztette jelképes értelmét és csupán ornamentális díszként szerepel.

Formái éppen oly mértékben természethívek is, mint amennyire elstilizáltak. A kétféle alak már

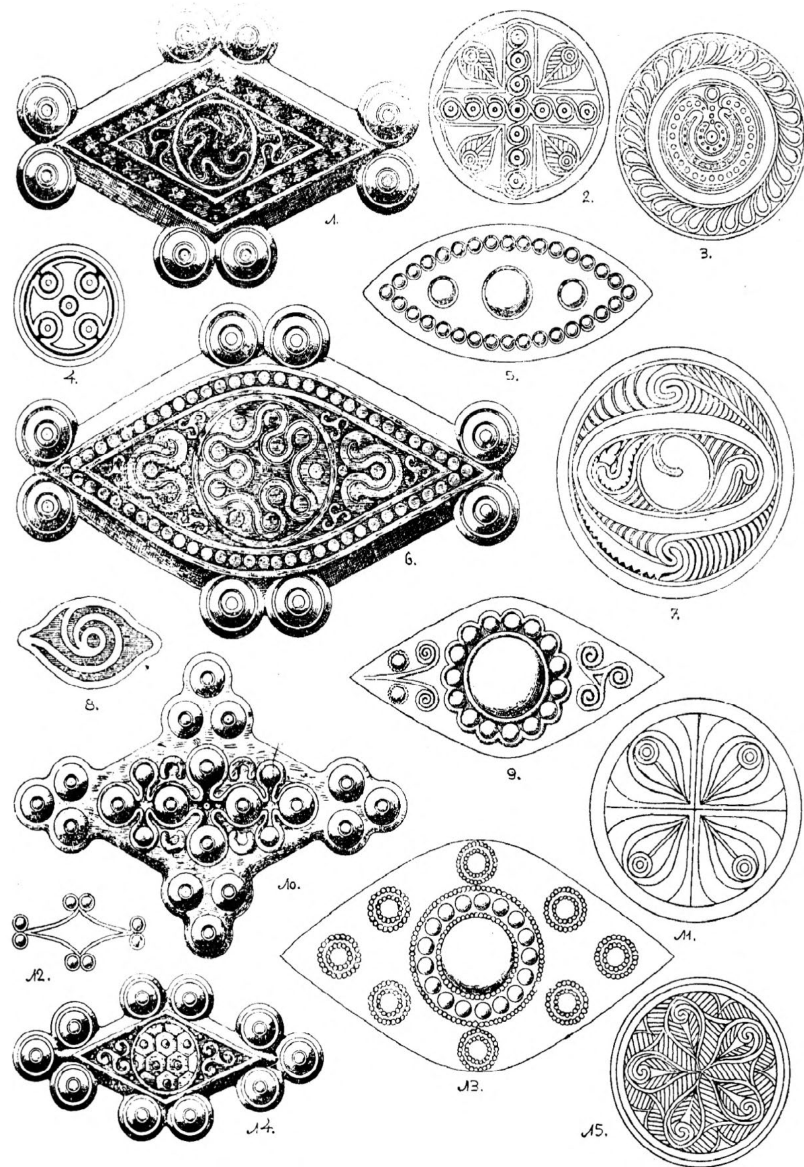
325. lapján a kecskemétvidéki leletek közt), rajza 4. ábránk 10. száma alatt. Hogy hossztengelyük irányában rakták egyvégtibe, azt valószínűvé teszik a 3. ábrán bemutatott szíjvégek szemsorai is, ahol két sorban kerülnek a szemalakok egymás végébe. Az egyes, magányos szemalakokból összerakott szemsorokban legszokottabb a hossztengelyen való érintkezés, noha az ellenkezőre, a rövid tengelyen sorakozásra is találunk példát, a többek közt egy hazai vakolatdíszen (6. ábra 10. sz.) is, meg a 3. ábra 3. számán.

Ez utóbbi szíjvég szemalakjai szintén a természethű ábrázolások közé tartoznak.

Oldalra néző szemgolyókat látunk rajta írisszel, nem a végükkel érnek össze, hanem minden egyes alak oldalának külső szélével a másik sor megfelelő seméhez nő s ezáltal nem két hosszú sornak, hanem inkább két-két szemből álló, a hossztengelyre merőleges négy sornak látszik.

A 3. ábra 4. szám alatti szíjvég két szemsorában a szintén nem nyitott végű szemhéjakkal ábrázolt, oldalra néző íriszes szemek már kevéssé természetesek. A hossztengelyen végeikkel összeérő egyes szemek összefüggő szemsort alkotnak megszakítás nélkül, úgyhogy a szíjvég mezőjét kitöltő dísz két sor láncnak tekinthető.

Az 5. szám alatt látható szíjvég két szemsora főként az egyik szemhéj végének felszabadítása által különbözik az előbbitől. A nem szabadvégű szemhéj belevész a mellette levő szemalakba, minek folytán egy folytonos, meg nem szakított gerinc keletkezik, melyen a korongalakú íriszek és a szabadvégű szemhéjak csak lebegő alkotó részek. Itt már növényszerűség lép föl, mert az írisz virágnak, a szabadvégű szemhéj levélnek s az összenőtt szemhéjak folytonos vonala szármenetnek tekinthető. Ha ebben a szemsorban minden második tag szabadvégű szemhéját a másik oldalra állítjuk (3. ábra 6. szám), akkor az íriszeket (a virágokat) körítő szabad szemhéjak (a levelek) hullámvonalalakú száron jelennek meg, melyet az összenőtt szemhéjak menete alkot. A hullámvonalas szárállás lehet az ősi, csigavonalas sodrony-technika maradványa is, azonban levéllel és virággal megrakva, minden esetben teljesen növényi szármenetet ád.

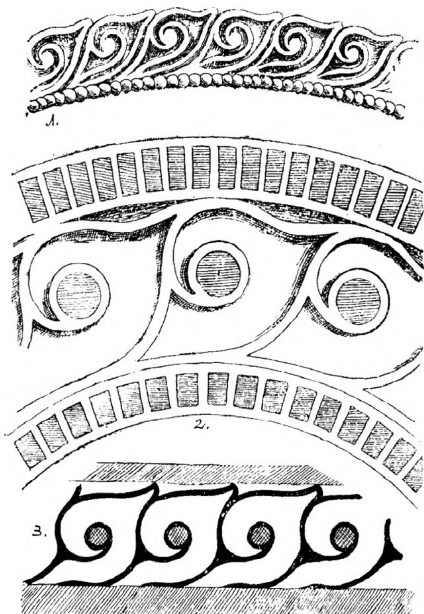



**8. ábra.** 1., 6. Aranylemezzel bevont vésett fagombok a mikénei IV. aknasírból. Dr. Heinr. Schliemann: Mykenae, Leipzig, 1878., 298. lapján. — 2., 4., 11., 15. Aranygombok a mikénei IV. aknasírból. Schliemann: Mykenae, 304. lap. — 3., 7. Aranygombok az I. mikénei aknasírból. Schliemann: Mykenae, 369. lap. — 5. Négyszirmú aranyrozetta része a II. aknasírból Mikénében. 183. lap. — 8. Egy Vaphioban talált ezüstcsésze kihajló peremén és fülén levő szemsordísz egy alakja. Perrot et Chipiez: Histoire de l'art dans l'antiquité. Paris, 1894. Tom. VI. 965. lap. — 9., 13. Négyszirmú aranyrózsák részei a III. aknasírból Mikénében. 220. lap. — 10., 14. Mint 1. — 12. Mikénei IV. aknasír egy aranyszalagjának részlete. Dr. Schuchhardt: Schliemann ásatásai. Budapest, 1892. 305. lap.

amelyeket (az 1. és 2. számoktól eltérően) a végeken összenőtt, nem szabadvégű szemhéjak körítenek, könnygödör nélkül. A szíjvég hosszát két szemsor foglalja el, melyekben azonban az egész szemek

A különálló egyes szemalakok többé-kevésbbé stilizált darabjait honfoglaló magyar sírokból a 4. ábra mutatja. Az 1. és 3. számon nemcsak a szem metszését láthatjuk az írisszel, sőt könnygödrökkel

gyütt, hanem a szemhéjakon alkalmazott bemetzésekben a szempilla utánzására szolgáló alkalmas ormákat is találunk. Az 1. szám még külső szélein




9. ábra. 1. Ezüstcsésze felső kihajló peremének a dísze Mikénéből. Perrot et Chipiez : Histoire de l'art dans l'antiquité. Tome VI. 965. lap. — 2. Tyrinti alabástromfriz. Perrot : Hist. VI. Pl. XIII. — 3. Tyrinti vakolatfestés. Perrot : VI. 541. lap.

is íveket mutat, de a 3. szám külső szélén az ívek megtörnek és ezáltal rombusszá változtatják az alakot, melybe a könnygödör utánzata is behúzódik.



10. ábra. Mexikói ősrégi cserépedénydíszek. Owen Jones : Grammatik der Ornamente. London, 1868. 37. lap

A könnygödör képe a szimmetria kedvéért a szem mindkét végén megvan.

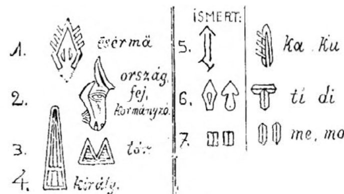


11. ábra. Tarkudimme Erme királyának képe.

A 4. ábra 2., 4. és 9. számú alakjai az 1. szám továbbképzésének látszanak, az 5. és 8. számok pedig inkább a 3. szám rombusz-formáit utánozzák, de a könnygödör alakjait a végeken már egészen gömbbé fejlesztik.

A 9. számon könnygödörnek semmi nyoma, a szemhéjt képező tagoltság csavart zsinegaiakban jelentkezik s mivel az a lap, amely valószínűleg a középre volt erősítve, erről a példányról elveszett, az írisz alakját ma már nem tudhatjuk.

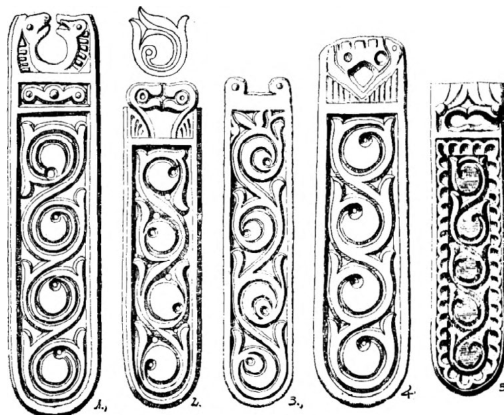
A 11. szám még szintén igen közel áll a 3. számhoz a szélein látható formái miatt, azonban a középgömbnek az írisznek helyét négyoldalú gúla foglalja el. A többi rombuszalak szögletein félgömböket látunk és belül a szemgolyó írisze több-kevesebb átalakulást mutat, sőt gyöngysorok is körítik (4. ábra 7., 10., 12. szám).




12. ábra. Kéta hieroglief-jegyek. Perrot : Histoir. IV. 516. lap.

A 14. szám sarkain levő hármas dudor másáva eddig hazai leleteink között nem akadtunk és hozzá hasonlókat csak a mikénei aknasírok kardhüvelydíszei között láthatunk (8. ábra 10., 14. szám).

A rombuszok sarkain jelentkező félgömbök a könnygödörből keletkeztethetők, mert a 4. ábra 1., 2., 3. és 11. számain a sarkok gömbbé formálódása szinte a szemünk előtt történik : mindazáltal




13. ábra. 1. Áttört szíjvég. Gombos (Bács m.). Arch. Ért. 1908. évf. 406. lap. — 2. Bronz szíjvég. Cikó (Tolna m.). 551. sír. Hampel : R. K. E. II. 243. tábla. A felső magános mustra egy cikói (548. sír) csuklós övdísz pajzsáról való. Hampel : R. K. E. II. 241. tábla. — 3. Bronz szíjvég. Szentes (Csongrád m.). Arch. Ért. 1906. évf. 295. lap. — 4. Áttört bronz szíjvég. Csuny (Moson m.). Hampel : R. K. E. II. 269. tábla. — 5. Áttört bronz szíjvég hunn lovas sírból. P.-Szenterzsébet (Baranya m.). Hampel : R. K. E. I. 131. tábla. Teljesen azonosat, noha kopottabb formákkal találtak a győri 678. sz. sírban. Arch. Ért. 1906. évf. 309. lap.

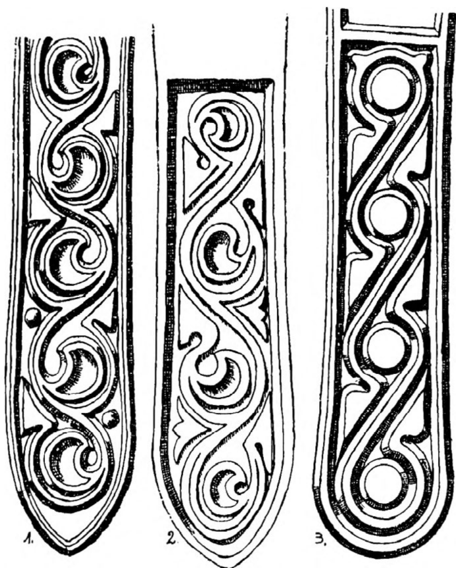
utalnom kell a szögfejből való keletkezésre is, amit már a mikénei aknasírok rombuszain megfigyeltek. Ugyanis az át nem lyukasztható rombuszalakú díszeket sarkaikon szögfejekkel szorították a díszítendő tárgyhoz (lásd dr. Schuchhardt Károly : Schleimann ásatásai. Budapest, 1892. évf. 314. és 315. lapjain). A szögfejek lassankint a rombusz

kiegészítő, elmaradhatatlan részeivé váltak, még pedig Mikénében minden szögleten kettő-három, nálunk csak egy, de mint látjuk, akad hármas is. A szögfejeknek semmi nyoma az egyiptomi kopt



**14. ábra.** Hunn-avar szíjvégek. 1. Csuny (Moson m.). 44. sír. Hampel: R. K. E. II. rész. 274. tábla. — 2. Veszprém. Hampel: R. K. E. II. rész. 318. tábla. — 3. Csuny (Moson m.). 34. sír. Hampel: R. K. E. II. rész. 273. tábla.

hímzések szemalakjain (7. ábra). Ezt a jelenséget az előállítási móddal, a technika nehézségeivel nem lehet megmagyarázni, mert hiszen a köralakú foltok



**15. ábra.** Hunn-avar szíjvégek. 1. Győr. 471. sír. Arch. Ért. 1905. évf. 18. lap. — 2. Keszthely (Zala m.). Hampel: R. K. E. I. rész. 104. tábla. — 3. Gátér (Pest m.). 3. sír. Arch. Ért. 1905. évf. 365. lap.

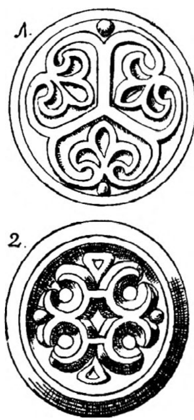
hímzése gyakori dolog ezeken a sírmellékleteken. A kifaragott rombusznak szögfejekkel való leszorítását úgy látszik az egyiptomiak nem űzték, azért nem fejlett ki náluk a gömbös szögletű rombusz szemalak; és amellett a mások közt, az Aegei-tenger népei közt kifejlődött formát sem vették át, hacsak nem tekintjük a leszorító szögfejek maradványának a szem két vége mellett levő négyzetecskéket a 4. számon. Úgy látszik, az egyiptomiak ősi, hieroglif-alakjaikat használták az V—VI. századi hímzéseikben.

A honfoglaló magyarság szemalakjai a szögletek gömbjének fejlődését, mint láttuk, több változatban mutatják, úgyhogy a mikéneihez viszonyítva, ősibb, egészen önálló fejlődésfokot tárnak elénk és csak a gyéren jelentkező hármas sarokdísz (4. ábra 14. szám) enged valószínű utánzásra is következtetni.

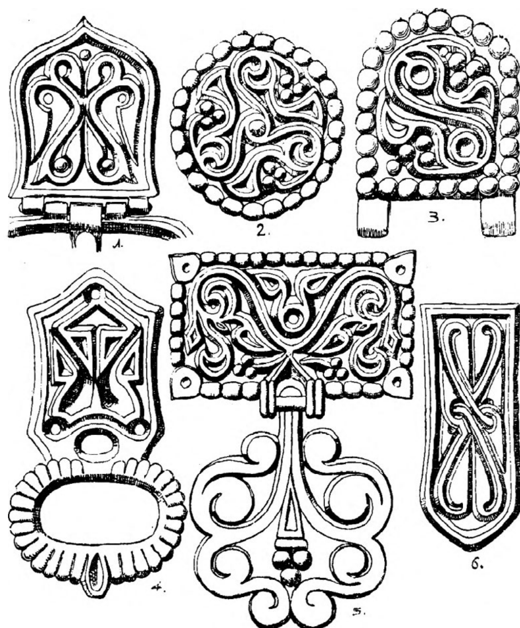
Az egyes szem rombusz-alakjainak kevés emlékét ismerjük eddig az avar sírleletek között. Mint gyűrűfej fordul elő párszor a szentendrei arany ékszerek között és ismeretlen lelhelyről egyszer a Magyar Nemzeti Múzeumban (5. ábra 2. szám. Hampel: Régibb Középkor Emlékei I. 52. tábla és II. 314. tábla). Bizonyára a szem rombusz-alakjai közül valók a 5. ábra 1. és 3. számai is.

**Búzaszem.** Egy cikói avar lovas sír kantárdíszének fülrózsáját mutatja az 5. ábra 4. száma, melyen négy szem alakját látjuk, amelyek azonban inkább búzaszemet ábrázolnak.

Nálunk a kenyeret adó búzának, általában minden gabonának *szeme* van. A szemes gabonát »*élet*«-nek hívja a magyar. A fa magja nem szem és a búzaszem csak a vetés alkalmával lesz mag (vetőmag), amikor az a hivatása lép előtérbe, hogy egy búzaszálat, egy addig nem élt növényt, egy teljesen különálló egyént teremjen. A magból keletkezett fának is van szeme: az a rügy, melyet egy más fára áttelepítünk (szemzés révén), hogy ott éljen és fejlődjék tovább. Ebből a szemből nem keletkezik önálló új egyén, egy azelőtt nem létezett élő lény (növény), mert a szemet felvevő alany marad meg csak és él tovább, miközben módosul, változik, új irányban gyarapszik a szem felvétele által. *A szemben tehát nem a keletkező új életet, mint inkább a meglevő élet továbbfolytatását, fenntartását látjuk* és mivel a szemmel táplálkozunk, hogy a bennünk már meglevő életet fenntartsuk; azt mondhatjuk, hogy a *szemmel a fenntartó, a tápláló, a továbbképző életerőt* fejezzük ki. Ezzel szemben a *mag* a teremtésnek az az eszköze, mely a szaporítás műveletében a *termékenyítéssel, az alvó erők fölkeltésével új életet hoz létre*. A magyar nyelv tanuságaként tehát a *mag a teremtő erőt*, *a szem pedig a fenntartó erőt* fejezi ki és bizonyára



**15/a. ábra.** 1. Keszthely. 3. sír. Hampel: R. K. E. I. rész. 91. tábla. — 2. Csuny (Moson m.). 103. sír. Hampel: R. K. E. II. rész. 279. tábla.



**16. ábra.** Hunn-avar bronzdíszek. 1. Gátér (Kunkisszállás). 192. sír. Arch. Ért. 1906. évf. 155. lap. — 2., 3., 5. Mártély (Csongrád m.). B sír. Arch. Ért. 1892. évf. 414. lap. — 4. Szentes. 155. sír. Arch. Ért. 1906. évf. 301. lap.

hajdan is azt jelképezte, amikor még a szavakat nem betűkkel, hanem jelképekkel írták le. Ha tehát nem mellőzzük nyelvünknek ma is nagyon kifejező és félre nem magyarázható, ide vonatkozó tanuságtételét: könnyen megértjük a szemformák reánk maradt jelentőségét és örökéletét.

A szemalakok közt megjelenő *búzaszem* s így az 5. ábra 4. szám alatt bemutatott kantárdísz *négy szeme is* mindenesetre *a fenntartó, az éltető, a továbbképző erő szimboluma.* Ezt a jelentését erősíti meg ábrázolásának, formai alkalmazásának az a módja is, hogy tömegben, csoportban jelenik meg, mert hiszen a búzaszemnek csak nagyobb tömege képes táplálni bennünket, tehát az *egyes szem* tápláló és életfenntartó jelképül nem volna kifejező.[2])

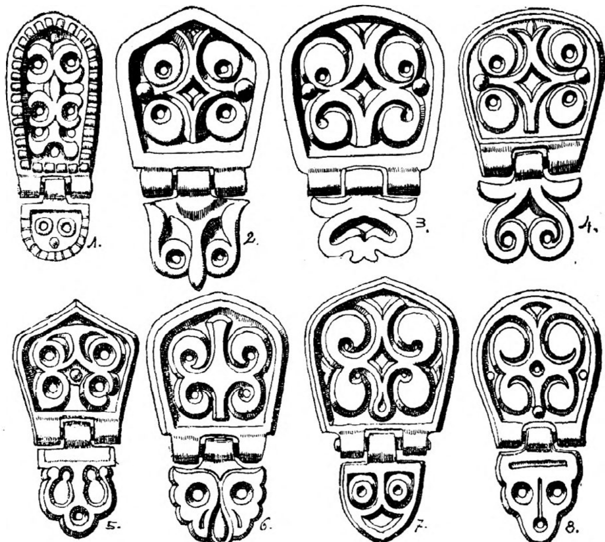
**Mai szemalakok.** Hogy a sírok íves és rombikus szemalakjai ma is élnek ornamentikánkban, azt egyelőre a 6. ábrán összeállított különböző fajtájú szemalakok láttatják. Az 1., 5. és 8. számok szűcs- és szűrszabó-hímzéseken divatosak és nagy formarokonságot mutatnak a 7. ábra kopt hímzéseinek szemalakjaival. Az írisz a szemnyílás egyik végében van (tehát oldalra néz) és a kopt szemeken is (2., 3. szám), mint a micinken: szívalakú. A 6. ábra 2., 3., 4. és 7. számú alakjai az avar gyűrűfej (5. ábra 2. szám) rombuszok oldalaival azonos csipkézetet (szőrözetet) mutatnak, a 6., 9., 10. számokon látható vakolatdíszek pedig rombusz-alakú vagy íves szemeket tárnak elénk.

Feltűnő a rombusznak nálunk, meg a mikéneieknél és ezek révén a dipilon vázákon való előfordulása. Nyugatiak előtt egészen ismeretlen díszítőalak, ezért nem is tudják hova osztani a mikéneieket és annál kevésbbé értik jelentésüket. Néha még mai kínai díszek között is előfordul. (Lásd Owen Jones: Chinese Ornament. London, 1876. IX. tábla.)

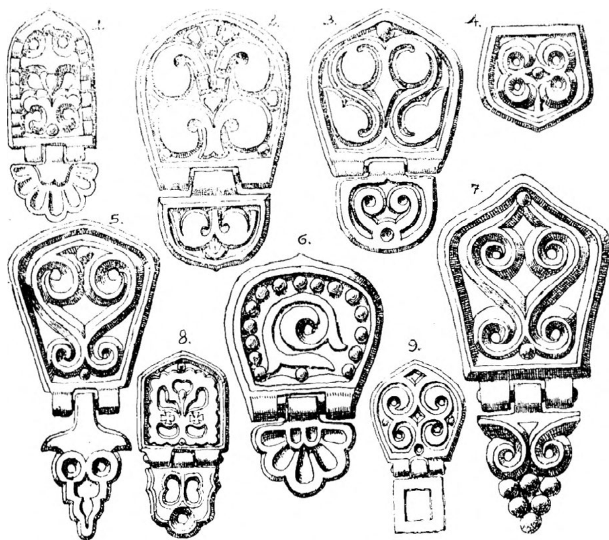
**Mikénei szemalakok.** A honfoglalók szemalakú díszei (4. ábra) a természeti szemhez nagyon hasonló formáknak (1., 3. szám) a rombuszba való átmenetelét eléggé szemlélhetővé teszik. Ezt az átalakulást a mikénei aknasírok díszein is éppen úgy észlelhetjük (8. ábra), mint mai, még mindig szokásos zárt díszítő formáinkon (6. ábra), mert csak az oldalak ívét kellett kissé megtörni és rögtön két új sarok csatlakozott a meglevő két szemvéghez s aztán meg volt a rombusz.

A mikénei szemalakok között az 5., 9., 13. szám alattiak nagy, négyszirmú rozetták egyes levelei, melyeket az egyik végüknél fogva szögeztek egy alakká. A 9. számon ezt az összefoglalást jelzi is a középre fogott végéből kinövő, két csigába csavarodó szár, míg a szemalak másik végében egy szabadon álló háromcsigás díszt (triskelest) látunk. A 13. szám alatt levő rozettalevélnek az eredetién a rozetta közepére jutó végéből elhagyták a három kis kört. (Rajzunkon szimmetrikusan ki van egészítve.)

A 6. szám még nem rombusz, bár az oldalai már egyenesek. A 10. és 14. pedig a három darab szög-



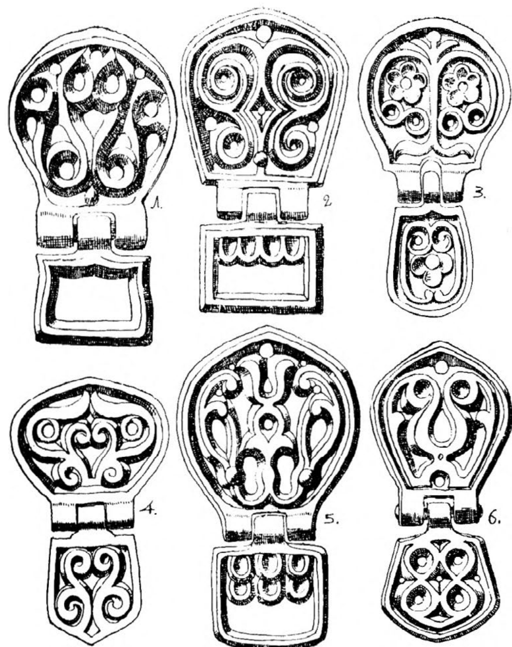
**17. ábra.** Csuklós övdíszek. 1. Csuny (Moson m.). 92. sír. Hampel: R. K. E. II. 278. tábla. — 2. Csuny (Moson m.). 1. sír. Hampel: R. K. E. II. 263. tábla. — 3. Keszthely. Hampel: R. K. E. I. 107. tábla. — 4. Szirák (Nógrád m.). 52. sír. Hampel: R. K. E. II. 252. tábla. — 5. Győr. 258. sír. Arch. Ért. 1904. évf. 27. lap. — 6. Gátér (Kunkisszállás). 272. sír. Arch. Ért. 1908. évf. 335. lap. — 7. Kishegyes (Bács m.). 3. sír. Arch. Ért. 1907. évf. 349. lap. — 8. Pusztaszenterzsébet (Baranya m.). Hampel: R. K. E. II. 430. lap.



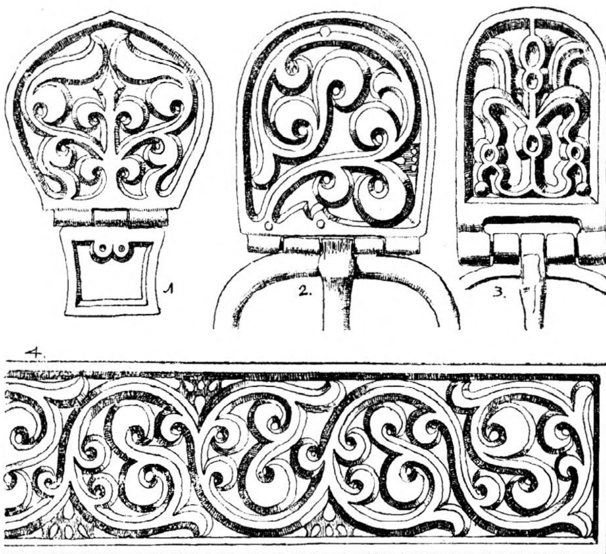
**18. ábra.** Hunn-avar csuklós díszek. Cikó (Tolna m.). 183. sír. Hampel: R. K. E. II. rész. 213. tábla. — 2. P.-Szenterzsébet (Baranya m.). Lovas sír. Hampel: R. K. E. II. rész. 287. tábla. — 3. Csuny (Moson m.). 20. és 6. sír. Hampel: R. K. E. II. rész. 264. és 270. tábla. — 4. Győr. 258. sír. Arch. Ért. 1904. évf. 20. lap. — 5. Győr. 315. sír. Arch. Ért. 1904. évf. 27. lap. — 6. Cikó (Tolna m.). 548. sír. Hampel: R. K. E. II. rész. 241. tábla. — 7. Csuny (Moson m.). 54. sír. Hampel: R. K. E. II. rész. 275. tábla — 8. Regöly (Tolna m.). 62. sz. hunn lovas sír. Hampel: R. K. E. II. rész. 308. tábla. — 9. Veszprém. Hampel: R. K. E. II. rész. 318. tábla.

fejjel való lefoglalást utánozza. A 8. szám egy Vaphioban talált ezüstcsésze peremének szemsorából (9. ábra 1. szám) van kivéve, hogy szemléltesse a szemgolyónak csigavonalas kitöltését, ami még ma is szokásos nálunk és a japánoknál (36. ábra 4. és 9. szám).

Ezek, az aegei kulturába tartozó vaphioi ezüstcsésze szemsorai szokatlan, eddig, később nem észlelt elrendezést mutatnak (9. ábra 1. szám). Az egyes szemek itt levélszerűen egy irányba dűlnek és egyik végük a középszárat helyettesítő gyöngysorhoz tapad levél módjára. A hunn szíjvégeken a szemek a hossztengelyük irányában helyezkednek véggel egymás mellé; ilyen helyzetben alkotnak szemsort a honfoglalók rombuszai; a mikénei rombuszok is ilyen sorban díszítették a kardhüvelyeket; van példánk a rövid tengelyen való elhelyezkedésre is (6. ábra 10. szám): azonban a tengelyre ferdén álló szemekből alkotott szemsort sem sírjaink, sem mai díszeink nem mutatnak. Hogy ez az elrendezés szokásos volt hajdan, azt a tirinti alabástromfríz és egy szintén onnan való vakolatfestés (9. ábra 2., 3. szám) bizonyítja. Ez ábra csigás szemsorainak formaazonossága kétségtelen. Ez a szemből keletkezett csigás levélalak mintha a budhista kínai lótoszokon, némi módosítással, újra feltünnék (40. ábra 3—8. szám).



**19. ábra.** Hunn-avar csuklós díszek. 1. Keszthely. Hampel: R. K. E. I. rész. 115. tábla. — 2. Győr. 447. sír. Arch. Ért. 1904. évf. 37. lap. — 3. Keszthely (Zala m.). Hampel: R. K. E. I. rész. 90. tábla. — 4. Keszthely (Zala m.). Avar sír. Hampel: R. K. E. I. rész. 107 tábla. — 5. Győr. 207. sír. Arch. Ért. 1904. évf. 21. lap. — 6. Gátér (Pest m.). 2. sír. Arch. Ért. 1905. évf. 364. lap.

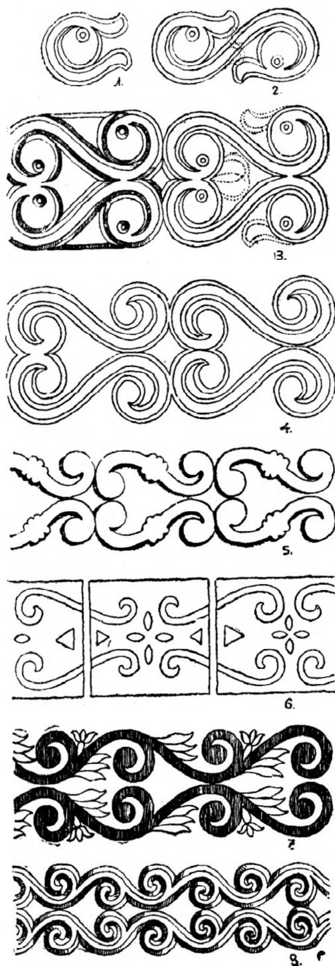


**20. ábra.** Hunn bronzöntvények. Gratianus császár (367—383) érmeivel. 1., 2., 3., 4. Keszthely (Zala m.). R. K. E. I. rész. 90. és 91. tábla.

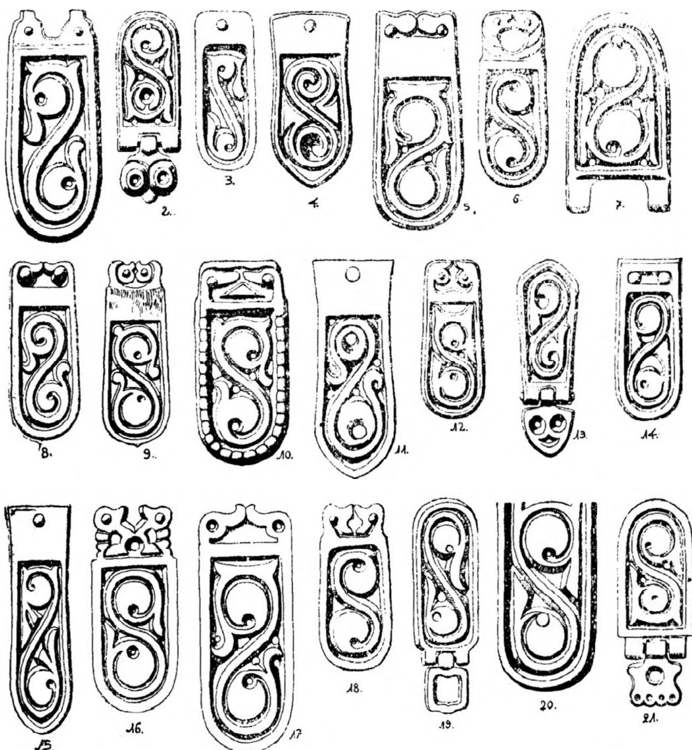
A 8. ábra 12. száma sodronytechnikában előállított rombuszt mutat.

Az 1. számú, keresztekkel szegélyezett rombusz középső kampós keresztje külön is jelképes jelentésű alak, mert a svasztika mindig és mindenütt, még a budhista jelképek között is, a teremtést, a szaporodást, a termékenységet jelentette. Ezt igazolja egy trójai nőalakú ólombálvány-szobrocska is (259. ábra 3. szám). A kampós kereszt szimbolikus jelvényének teremtés, nemzés jelentéssel való kialakulását a laplatai múzeumnak perui ősi sírokból származó néhány cserepe (lásd dr. Fr. S. Krauss: Anthropophyteia. VI. Band. Leipzig, 1909. Lehmann—Nitsche: Zu den Anthropophyteia aus Alt-Peru), meg aztán több hazai, őskori bronz- és cserépdísz szemlélteti (bővebben lásd a keresztfejezetnél).

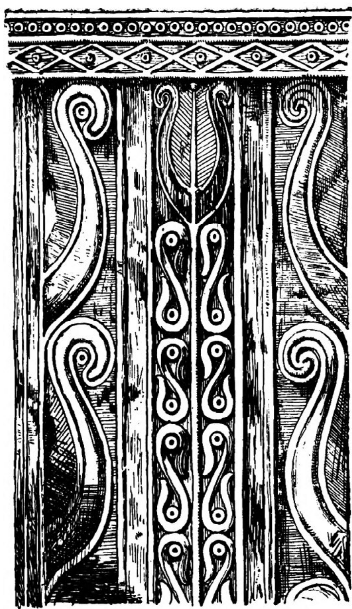
A 8. ábra 2., 11., 15. számain négy, illetőleg öt oldalra néző szemgolyó nő ki a középpontból. Ezek az alakok minden bizonnyal a négy összeszegzett szemből alkotott rózsák másai, egy korongra vésve. (A továbbfejlődését lásd a rózsaalakoknál.) A 11. számon a négy körsíkra osztás csak egyszerű vonalakkal történik, míg a 2. számon díszített



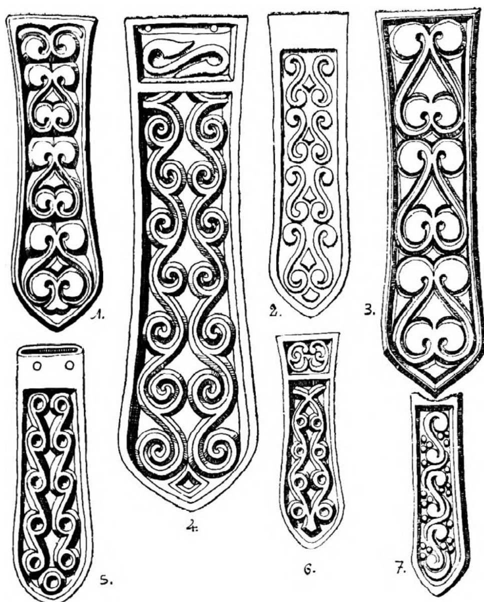
**21. ábra.** 1., 2. Cikói (Tolna m.) szíjvég dísze az eredeti díszítő motívumával együtt. (Lásd 22. ábra 1. számát.) — 3. Ugyanaz a dísz kettőzve. (Lásd a 24. ábra 3. számát.) — 4. Ugyanaz a dísz egyszerűsítve. (Lásd a 24. ábra 2. és 7. számát.) — 5. Ugyanaz a dísz egy csíktaplocai székely kapuról. (Rajza Huszka: Székely ház. Budapest, 1895. 15. lapján.) — 6. Vánkostartó pad (»Takta«) elejének vésett dísze a Közép-Tien-Shán és az északi Pamir-vidéki kirgízeknél. Nemzeti Múzeum Néprajzi Értesítője. 1912. évf. 132. lap. Dr. Prinz Gyulától. — 7. Udvarhelyszéki kapulábak lapos relief-dísze. — 8. Áttört szíjvég mustrája. (Lásd 24. ábra 4. számát.)



**22. ábra.** 1. Szíjvég. Cikó (Tolna m.). 513. sír. Hampel: R. K. E. II. 237. tábla. — 2. Csüngős övdísz. Cikó (Tolna m.). 551. sír. Ezüstözött bronz. Hampel: R. K. E. II. 243. tábla. — 3. Áttört bronz szíjvég. Szirák (Nógrád m.). Hampel: R. K. E. II. 248. tábla. — 4. Bronz szíjvég. Csuny (Moson m.). 4. sír. Hampel: R. K. E. 265. tábla. — 5. Szíjvég. Csuny (Moson m.). 6. sír. Hampel: R. K. E. 267. tábla. — 6. Bronz szíjvég. Csuny (Moson m.). 10. sír. Hampel: R. K. E. 268. tábla. — 7. Csuklós övdíszpajzs. A pusztaszenterzsébeti *d)* lovas sírból (Baranya m.). Hampel: R. K. E. II. 287. tábla. — 8. Szíjvég. Abony (Pest m.). 88. sír. Arch. Ért. 1902. évf. 252. lap. — 9. Szíjvég Abonyból. 80. sír. Arch. Ért. 1902. évf. 250. lap. — 10. Szíjvég. Győr. 421. sír. Arch. Ért. 1904. évf. 34. lap. — 11. Szíjvég Szentesről (Csongrád m.). 64. sír. Arch. Ért. 1906. évf. 299. lap. — 12. Szíjvég. Gátér (Kunkisszállás). 169. sír. Arch. Ért. 1906. évf. 150. lap. — 13. Csuklós övdísz. Győr. 660. sír. Arch. Ért. 1906. évf. 307. lap. — 14. Szíjvég. Győr. 678. sír. Arch. Ért. 1906. évf. 309. lap. — 15. Szíjvég. Csuny (Moson m.). 127. sír. Hampel: R. K. E. II. 283. tábla. — 16. Szíjvég. Hódmezővásárhely (Csongrád m.). Hampel: R. K. E. II. 316. tábla. — 17. Áttört szíjvég. Vácvidéki lelet. Hampel: R. K. E. II. 318. tábla. — 18. Szíjvég. Mezőtúr (Jász-Nagykun-Szolnok m.). *B)* sír. Hampel: R. K. E. 324. tábla. — 19. Csuklós övdísz. Keszthely. Hampel: R. K. E. I. rész. 106. tábla. — 20. Bronz szíjvég a keszthelyi lovas sírból. Hampel: R. K. E. I. 102. tábla. — 21. Csuklós sallangú övdísz a csunyi (Moson m.) 19. sírból. Hampel: R. K. E. 269. tábla.



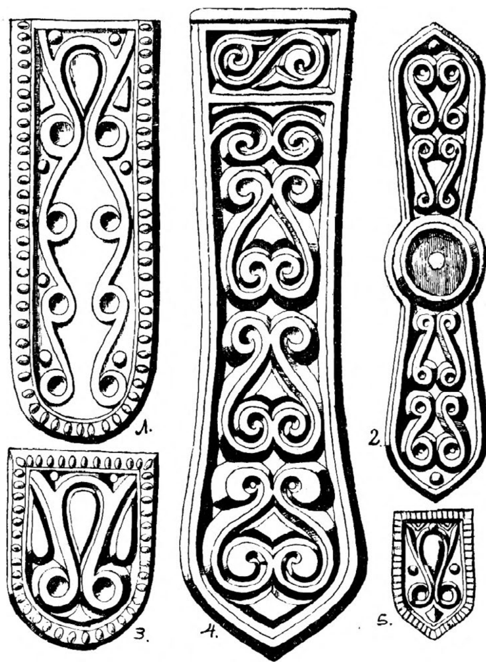
**23. ábra.** Kardmarkolat borító aranylemeze a mikénei IV. aknasírból, kiterítve. Dr. Schuchhardt Károly: Schliemann ásatásai. Fordította Öreg János. 1892. Kiadta a M. Tudományos Akadémia, vagy Schliemann: Mykenae-jében a 352. lapon, mint az első sír melléklete.




**24. ábra.** 1. Bronz szíjvég. Gátér (Kunkisszállás). Arch. Ért. 1908. évf. 332. lap. — A szíjvég más oldalán két griff őzzel. 2. Ezüstözött bronz szíjvég hunn lovas sírból. Ordas (Pest m.). Hampel: R. K. E. I. 78. tábla. Más oldalán két griff őzzel. — 3. Griffes hátuljú bronz szíjvég a csunyi (Moson m.) 127. sírból. Hampel: R. K. E. 283. tábla. — 4. Bronz szíjvég a nemesvölgyi (Moson m.) 3. sírból. Hampel: R. K. E. 134. tábla. — 5. Szíjvég. Keszthely. Hampel: R. K. E. I. 114. tábla. — 6. Szíjvég. Mártély (Csongrád m.). 11. sír. Hampel: R. K. E. 155. tábla. — 7. Szíjvég a szegedsövényházi temetőből. Hampel: R. K. E. I. 73. tábla.

kereszt jön a vonalak helyére. Ezt a keresztes alakot később a bizantiak nagyon felkapták, mert a pogány eredetű rozettákon bizonyára saját keresztény voltukat vélték vele kifejezni. A 15. számon az íriszt csigavonalak jelzik, mint a 8. számon és a 9. ábra szemsorain.

A 8. ábra 7. számának középső ellipszise, a közepén alkalmazott írisszel szintén magányosan álló (nem soros) szemalak. A köralakú írisz az egyik oldalán alkalmazott bemetszéssel előfutárja, a későbbi, a hunnok díszei között fellépő *félholdalakú* levélnek (lásd a 13., 17., 22. stb. ábrákon). Az írisz-bemetszés mikénei módját régi mexikói edénydíszek szemsorának korongjain és egy fejsorozat ellen-




**25. ábra.** Hunn-avar szíjvégek. 1. Gátér (Kunkisszállás). 6. sír. Arch. Ért. 1905. évf. 366—381. lap. — 2. Szirák (Nógrád m.). 52. sír. Hampel: R. K. E. II. rész. 152. tábla. — 3. Mint 1. — 4. Abony (Pest m.). 144. sír. Arch. Ért. 1904. évf. 307. lap. — 5. Mártély (Csongrád m.). Hampel: R. K. E. I. rész. 154. tábla.

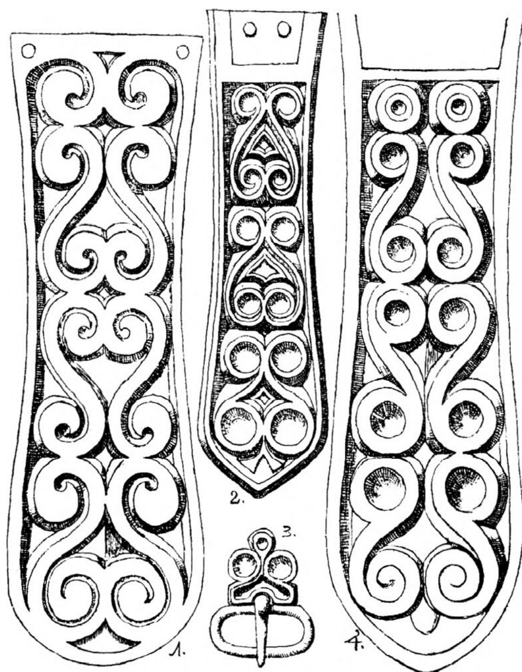
formáin észlelhetjük (10. ábra) (Owen Jones: Grammatik der Ornamente. London, 1868. 37. lapján). Máshol, még az Amerika északnyugati indiánjainak szemdíszei között sem találni e sajátos bemetszés mását.

**A rombusz jelkép.** Mivel az avar gyűrűfej rombusza (5. ábra 2. sz.) a honfoglalók több szemalakja (4. ábra 3., 11. sz.), meg mai díszeink sok alakja (6. ábra 3., 4., 7. sz.) *teljesen azonos a magyarságnál, a női nemi testrésznek ma is szokásos ábrázolásával* (amely éppen nem természethű alak a megfelelő, természetbeli háromszög helyett); mondhatjuk, hogy *nemcsak ma jelkép a rombusz, hanem valószínűleg az volt az avaroknak és a honfoglaló magyarok-*

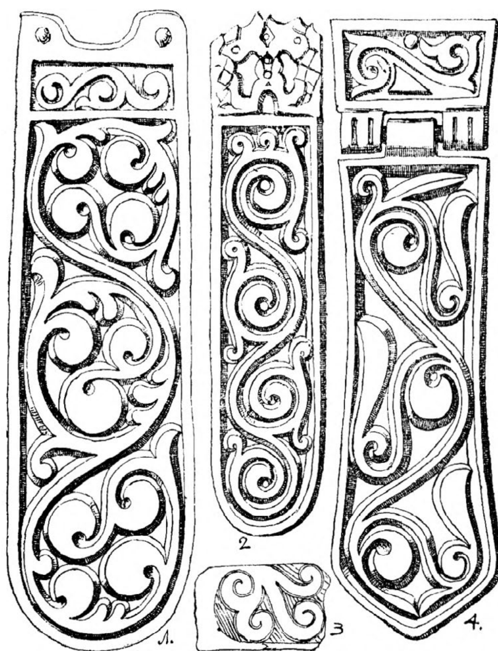
*nak is*. Előre bocsáthatjuk, hogy hieroglif-jegyként ismeretes Nyugat-Ázsia széleiről.

A magyar nyelv *szemérem* szavától, mint a rombusztól nem vitatható el a szemmel való összefüggés (4. ábra), valamint az a jelentése sem, amit ma is jelképez nálunk a rombusz. A szemérem ugyanis nemcsak »pudor, schande, schamhaftigkeit«, hanem egyúttal »pudenda, schamtheil« jelentésű is. Munkácsi B. szerint a szemérem zoemeeroem, szemírem alakban is előfordul (Munkácsi Bernát: Árja és kaukázusi elemek. Budapest, 1901. 567. lapján). A szemírem—Szemiramis vonatkozást később a papírusznál tárgyaljuk.

Ezek szerint a *szemnek rombikus ábrázolásai miként ma, úgy valószínűleg már hajdan is a női*



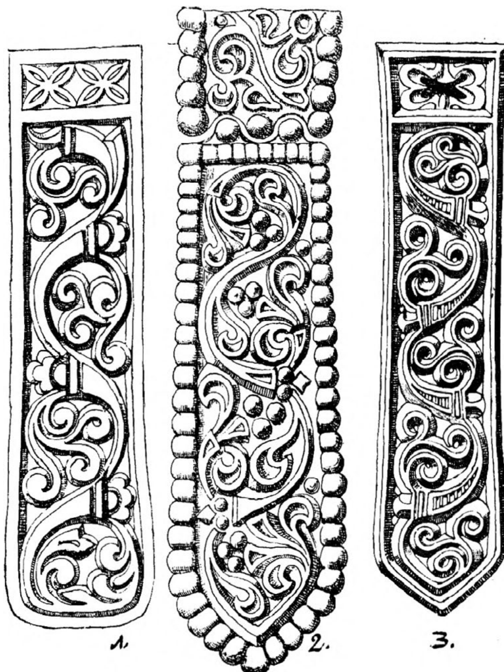

**26. ábra.** 1. Keszthelyi szíjvég. Hampel: R. K. E. I. 113. tábla. — 2. Óföldeáki szíjvég (Csanád m.). Arch. Ért. 1903. évf. 435. lap. — 3. Szentesi csat a 40. sírból. Arch. Ért. 1906. évf. — 4. Keszthelyi szíjvég. Hampel: R. K. E. I. 113. tábla.




**27. ábra.** 1. Szíjvég a Nemzeti Magyar Múzeumban. Hampel: R. K. E. I. 64. tábla. — 2. Szeged-öthalmi szíjvég. Hampel: R. K. E. I. 72. tábla. — 3. Győri csontfaragás a 71. sírból. Arch. Ért. 1902. évf. 23. lap. — 4. Ezüstözött bronz szíjvég az ordasi (Pest m.) lovas sírokból. Hampel: R. K. E. I. 78. tábla.

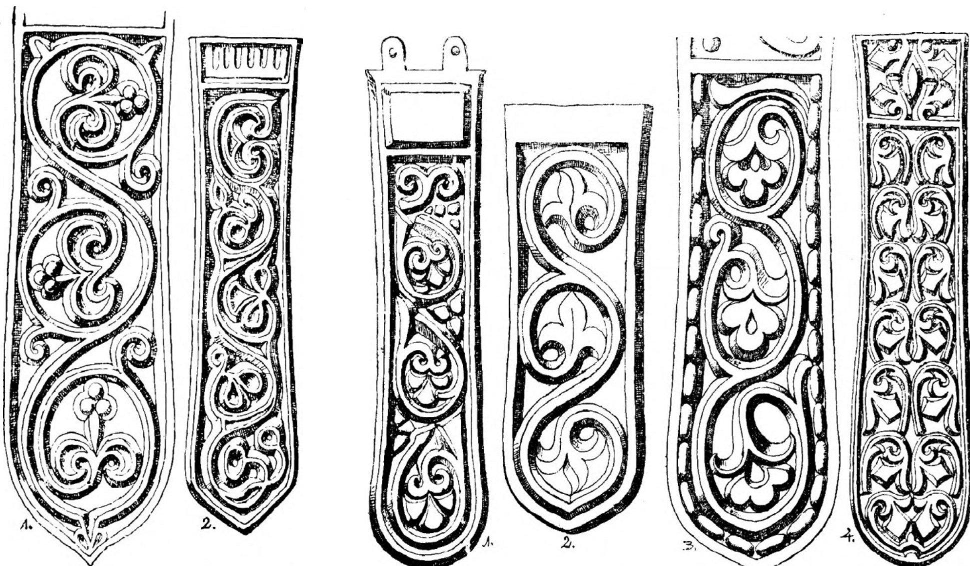
*szemérmet (schamtheil) jelentő alakok voltak és a búzaszemmel együtt a továbbképző, a tápláló, a fenntartó erőt jelképezték*, amit a mai ábrázoló gyakorlat és a nyelvhasználat kétségen kívül helyez. A szimbolikus jelentésű szemalakok ma már pusztán csak ornamentumok a *rombusz* kivételével, amely *még ma is jelkép.*

**Rombusz a Kétáknál.** A rombusznak hajdani jelkép mivoltát a brit múzeumban egy kisebbfajta fél narancshéjnagyságú és alakú ezüstlemezről készült másolatnak domború alakzatai is igazolják, melyek között a rombusz, mint *kéta eszmejegy* fordul elő. (11. ábra.)




**28. ábra.** Hunn-avar szíjvégek. 1. Somodori puszta (Komárom m.). Magyar Nemzeti Múzeum. Hampel: R. K. Em I. rész. 65. tábla. — 2. Mártély (Csongrád m.). B. sír. Hampel: R. K. E. II. rész. 149. tábla. — 3. Csuny (Moson m.). 54. sír. Hampel: R. K. E. II. rész. 275. tábla.

A belső kerek mező körül ékírásban asszír nyelven olvasható, hogy »Tarkudimme Erme ország királya«. A belső kör lándzsás, álló alakja mindkét oldalán hat-hat azonos hieroglif jegy, melyek között első (és osszet »äfsärmi«[3]) megfelelője segít megérteni hieroglif-alakunkat, kivált ha még azt is megfigyeltük rajta, hogy a rombusztól egy harmadrész hiányzik, ami mennyiségileg megfelel az ékírási *erme* hiányzó

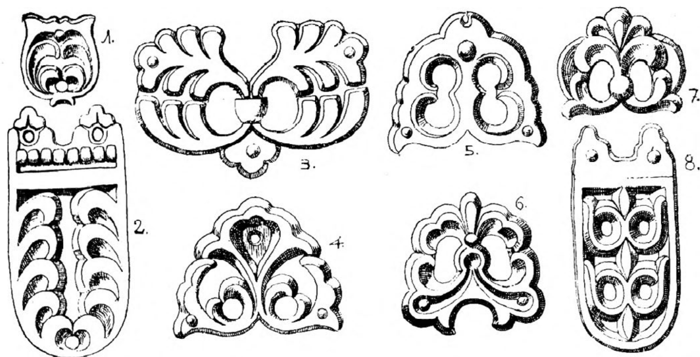


**29. ábra.** Hunn-avar szíjvégek. 1. Bronz, a M. N. M.-ban. Hampel: R. K. E. I. rész. 64. ábra. — 2. Győr. 506. sír. Arch. Ért. 1905. évf. 23. lap.

**30. ábra.** Hunn-avar szíjvégek. 1. Győr. 838. sír. Arch. Ért. 1908. évf. 223. lap. — 2. Szeged-Sövényháza. Hampel: R. K. E. I. rész. 73. tábla. — 3. Keszthely (Zala m.). 2. sz. férfi sír. Hampel: R. K. E. I. rész. 91. tábla. — 4. Győr. 545. sír. Arch. Ért. 1905. évf. 28. lap.

látásra feltűnik egy rombusz. (Perrot et Chipiez : Histoire de l'art. Tome IV. Pl. 262.) A rombusz alakja az avar gyűrűfej (5. ábra 2. sz.) és mai *es* szótagjának.[4]) Ha »Erme« volt a neve egy területnek vagy országnak, mivel Tarkudimme neve Ciciliára utal bennünket : akkor a ciliciai hieroglif írásban a csonkított rombusz volt az »erme«-nek eszmejegye. Az osszet »äfsärmi«-nek van némi nyoma a régieknél, mert a görög geografusok Arima-nak írják a ciliciai Taurust, mint Perrot mondja. Ha már az »erme«-t kifejező jegyet (12. ábra 1. sz.) így megkaptuk a hat hieroglif között, a többit úgy, ahogy a Sayce-féle nehány ismert jeggyel félig-meddig megfejthetjük.

A legfelső ábra egy felkantározott ló- vagy öszvérfej (12. ábra 2. sz.), amely a kantárt tekintve vagy *kormányzottat*, vagyis *országot* jelent, vagy pedig kormányzót, valaminek a *fejét* (itt talán Ermének ?) jelenti. A rombusz alatti, tehát a fölülről számított harmadik jegy (12. ábra 7. sz.) hátulja az eddig ismert betűk szerint *me*, *mi* s így a *timme* legvége, miért is az eleje csak *tim* lehet. A Sayce ismert betűi között a *ti* vagy *di* jegy második (12. ábra 6. sz.) fajtája hasonlít a mi alakunkhoz, sőt van mellette egy az *m* egy szárának



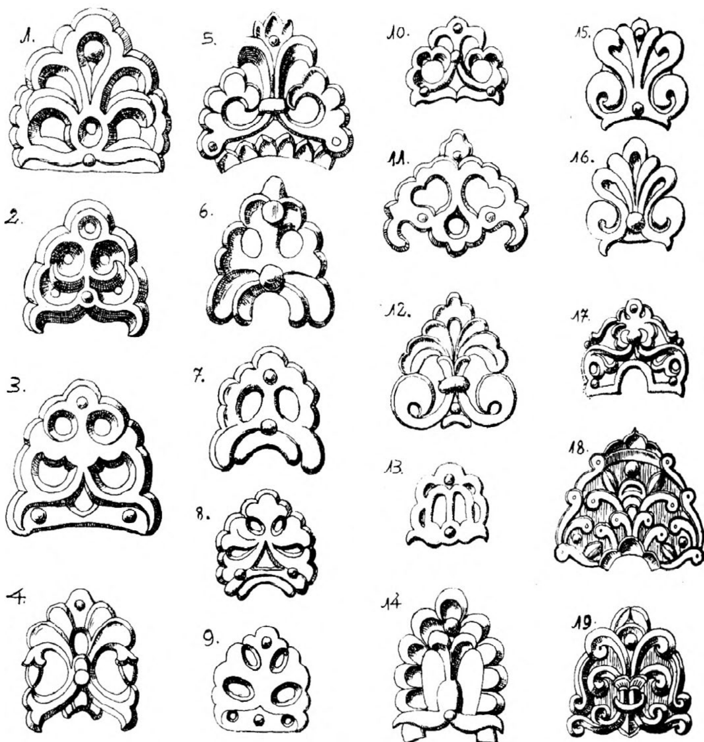
**31. ábra.** 1. Övdísz. Regöly (Tolna m.). 62. sír. Hampel : R. K. E. II. 308. tábla. — 2. Szíjvég. Mártély (Csongrád m.). Hampel : R. K. E. I. 150. tábla. — 3. Övdísz. Csuny (Moson m.). 21. sír. Hampel : R. K. E. II. 270. tábla. — 4. Övboglár. Keszthely. Hampel : R. K. E. I. 105. tábla. — 5. Övboglár. Csuny (Moson m.). 19. sír. Hampel : R. K. E. II. 269. tábla. — 6. Övboglár. Kishegyes (Bács-Bodrog m.). 3. sír. Arch. Ért. 1907. évf. 349. lap. — 7. Övboglár. Szentes (Csongrád m.). 40. sír. Arch. Ért. 1906. évf. 298. lap. — 8. Szíjvég. Cikó (Tolna m.). 519. sír. Hampel : R. K. E. II. 238. tábla.

népies díszeink csipkézett (szőrözött) fajtáira emlékeztet (6. ábra 1—4. és 7. sz.), melyek a máig szokásos *szemérem* jelképünk ornamentális alakjai. Szemérem, szemírem szavunknak vogul »asermä«

megfelelő vonás is, mely az utána jövő *m*-et látszik megkettőzni; azért nyugodtan *timme* vagy *dimme*-nek olvashatjuk. Az alatta levő jegy csekély átformálással *ka* vagy *ku* (12. ábra 5. sz.), mert a három ferdén álló oldalvonása megfelel a Sayce-féle *ku* három egyenesből alkotott ferdén álló vonásának. Az ilyen helycsere nem szokatlan az egyiptomi hieroglifekben sem, a hegyes tetejű két szár pedig mindkét fajta jegyen megvan. Így hát alulról fölfelé olvasva meg volna: »kudimme erme ország« vagy »kudimme erme feje« (kormányzója).

Még két jegy vár megfejtésre, melyek közül az egyiknek *tár*-t kell jelentenie, hogy kijöjjön az ékírás Tarkutimmé-je. Valószínű, hogy a két kis háromszögnek van tár jelentése (12. ábra 3. sz.), mert a másik egy nagy, magas kúp vagy obeliszk és bizonyosan nagyobb fajta eszme kifejezője, nem csupán egy szótagé.

Főnikiában a templomok magas gúlái a teremtő és fenntartó isteni erőnek (Baal és Astarté-nek) jelképei voltak s így valószínű, hogy a legfőbb szent hatalmat jelentették az írásban is. Ezek szerint föltehető, hogy a kéták a szent gúlával fejezték ki a fölszentelt hatalmat, vagyis a gúla képe volt a »király« fogalomjegye (12. ábra 4. szám).




**32. ábra.** 1. Szirák (Nógrád m.). 52. sír. Hampel: R. K. E. II. rész. 252. tábla. — 2. Regöly (Tolna m.). 12. sír. Valens (364—370) és Konstantin (334—340. Kr. u.) érmeivel. Hampel: R. K. E. II. rész. 289. tábla. — 3. Cikó (Tolna m.). Hampel: R. K. E. II. rész. 235. tábla. — 4. Budapesti lóversenytér. Hampel: R. K. E. II. rész. 289. tábla. — 5. Krungl (Stiria). Hampel: R. K. E. II. rész. 291. tábla. — 6. Szenterzsébet (Baranya m.). Hampel: R. K. E. I. rész. 131. tábla. — 7. Keszthely (Zala m.). Hampel: R. K. E. I. rész. 107. tábla. — 8. Cikó (Tolna m.). Hampel: R. K. E. II. rész. 236. tábla. — 9. Cikó (Tolna m.). Hampel: R. K. E. II. rész. 236. tábla. — 10. Szentes (Csongrád m.). 21. sír. Arch. Ért. 1906. évf. 297. lap. — 11. Csuny (Moson m.). 92. sír. Hampel: R. K. E. II. rész. 278. tábla. — 12. Hódmezővásárhely (Csongrád m.). Tarján-végi temető. Hampel: R. K. E. II. rész. 316. tábla. — 13. Szentes. 21. sír. Arch. Ért. 1906. évf. 197. lap. — 14. Nemesvölgy (Moson m.). 143. sír. Hampel: R. K. E. I. rész. 142. tábla. — 15. Cikó (Tolna m.). Hampel: R. K. E. II. rész. 213. és 241. tábla. — 16. Cikó (Tolna m.). Hampel: R. K. E. II. rész. 207. tábla. — 17. Szentes (Csongrád m.). 97. sír. Arch. Ért. 1906. évf. 301. lap. — 18. Hohenberg (Stiria). Hampel: R. K. E. II. rész. 292. tábla. — 19. Mint a 18. sz.

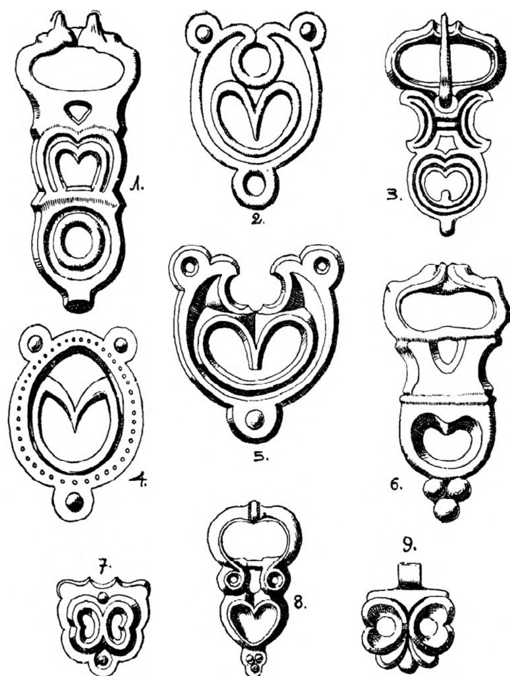
Az *erme* és *me* biztosan felismert jegyek nyomán az ékírásos szöveget szem előtt tartva, a kéta vagy hittita hieroglifeknek, a körítő ékírás mintájára (11. ábra), alulról kezdett körbeolvasásával egészen ugyanazt a szöveget kapjuk, mint az ékírás szövege, vagyis: *Tarkudimme Erme ország királya.*

Ha a lándzsa által két csoportra osztott másik oldalt nézzük az álló király-alaktól jobbra (11. ábra), akkor a lándzsa külső felére a tér szélén, az ékírás mellett »*Tarkudimme*« esik és a másikra: »*király Erme feje*« (kormányzója).



**33. ábra.** Avar ruhadísz. Hampel: R. K. E. I. rész. 69. tábla.

Ezek a hittita hieroglifek egy feltűnő vonást rejtenek magukban, tudniillik azt, hogy rombusz-alakú eszmejegyük *vogul szót jelent.* Talán nem egészen lehetetlen, hogy a Tauruszhegy lakói ugor nyelvűek voltak akkor, midőn országuk nevét, a vogul *esärmä* szót jelentő jeggyel írták le, amely jegy ma is ugyanabban a jelentésben használatos nálunk, tudniillik a vogulban is szemérmet jelent. Alig képzelhető el, hogy idegen nyelv szavai között kerestek volna az ugor eszmejegyre alkalmazható szót Erme nevű országuk nevének leírásakor. A szem, szemérem és a jelölésükre használt rombusz-jelkép ugorsága pedig kétségbevonhatlan; hiszen még ma is a szeméremtest eszmejegye nálunk a rombusz, kivált a felső felén vonalakkal megszőrözött rombusz. Ez pedig azt mondja: hogy a sok apró kéta királyság egyik Erme nevű országának népe, az emlék (11. ábra) keletkezése idején, valószínűleg már asszír hódoltság korában (I. Tiglat-Pileszar 1115. évétől Karkemisz és Árpád városok eleste utáni 735. év közé eső időben) **vogul, tehát ugor**



**34. ábra.** 1., 6. Keszthelyi csatok. Hampel: R. K. E. I. 110. tábla. — 2. Övdísz. Keszthely. Hampel: R. K. E. I. 101. tábla. — 3. Csat. Kassa (Baranya m.). Hampel: R. K. E. I. 147. tábla. — 4. Övdísz. Nemesvölgy (Moson m.). 184. sír. Hampel: R. K. E. I. 142. tábla. — 5. Övdísz. Győr. 833. sír. Arch. Ért. 1908. évf. 222. lap. — 7. Övdísz. Gátér (Kunkisszállás). 142. sír. Arch. Ért. 1906. évf. 143. lap. — 8. Bronzból öntött csat. Győr. 94. sír. Arch. Ért. 1902. évf. 24. lap. — 9. Csuklós övdísz alsó tagja. Nemesvölgy (Moson m.). Hampel: R. K. E. I. 136. tábla.

**nyelvű volt.** ***A kéták faji és nyelvi hovatartozására ez az adat nagyon megnézendő útmutató tábla.***

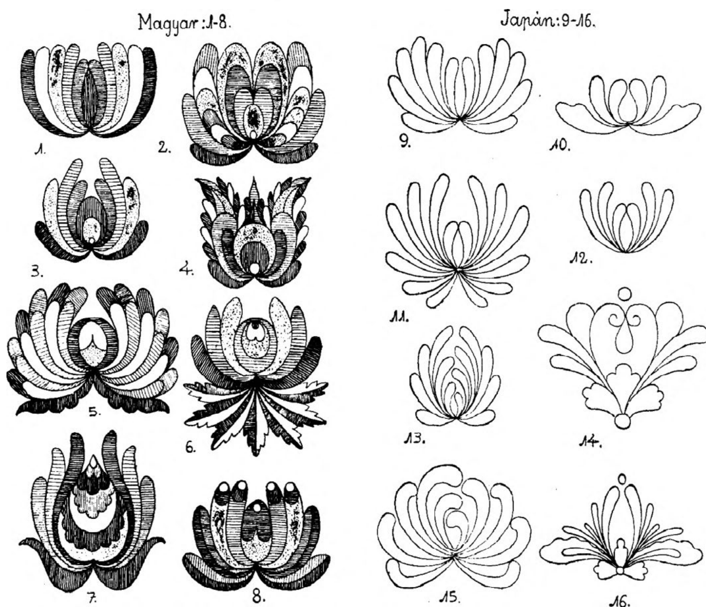
***A rombusznak szemalakból való fejlődését láttuk emlékeinken (4. ábra), mai és ősrégi jelentését kifejező szemérem szavunk első szótagjában szintén ott van a szem,*** nem úgy, mint a többi, talán idegen (árja) szavakban,[5]) ***vagyis közös fejlődés látszik ábrázolásban és szóban egyaránt;*** ezért a magyar szemérem szó nem lehet árja eredetű (noha Munkácsi azok közé sorolja), vagyis az osszét äfsärmi lesz az ugor átvétel és nem fordítva.

**A szem profilban.** Hazai régi emlékeinknek eddig tárgyalt szemalakjai, a bemutatott idegen emlékekkel együtt éppen úgy a zárt, a szemben (en face) látott szemet ábrázolják, mint a mai ornamentikánknak a 6. ábrán látható szemalakjai, noha az írisz gyakran kerül a szem csücskébe. Csak a mikénei korongoknak (8. ábra 2., 11., 15. sz.) a középpontból kinövő szemgolyói tűnnek föl úgy az írisz helyzete miatt, mintha oldalra néznének, azonban a profilállást kétségtelenné tevő nyitott szemhéjak nincsenek ábrázolva.

A mindkét végükön zárt formájú szemalakok mellett van nagy számban az egyik végüknél nyitott szemhéjú szemalakunk is, amelyeken a szemhéjaknak csak a fele látszik ezért az *oldalról nézett szem alakjának megfelelően*, a szemhéjak nem is körítik be egészen a szemgolyót. Ez már a természeti tárgy távlati ábrázolása, ami pedig az ornamentum-képzés utolsó állomása. Ilyenkor a szemgolyó mindig köralakú és a szintén köralakú írisz a golyó szélén jelentkezik, többnyire a körítő szemhéjak szabad végei között (21. ábra 1. sz. és a 13. ábra 4., 5. számai). Az írisz helyzete nem irányadó, mert az ilyen oldalról rajzolt szemekben az írisz a zárt oldalra is kerülhet (22. ábra 7., 11. sz.). A hunnok öntött szíjvégein az oldalról rajzolt szemek sorban egymás fölé helyezve jelennek meg úgy, hogy az alsót közbe toldott szár köti a felsőhöz (13. ábra).

Néha ez az összekötő szár közepe táján kiszélesedik, megvastagodik, mint a 13. ábra 2. számán. Ezt a megvastagodást az egyes szemek egyik szemhéja végének a megkettőzése hozza létre. Ilyen megkettőzött végű szemhéjat mutat egy cikói csuklós övdísz egyedül álló szeme (Hampel: Rég. Középk. Eml. II. 241. tábla), mely a 13. ábra 2. száma fölött van lerajzolva, hogy szemléltesse az összekötő szárvastagodásának módját s talán az összekötés keletkezését is.

Az ilyen *szemsorok* alkotásában az egymás fölé tett egyes szemeket összekötő szár, illetőleg szemhéj-



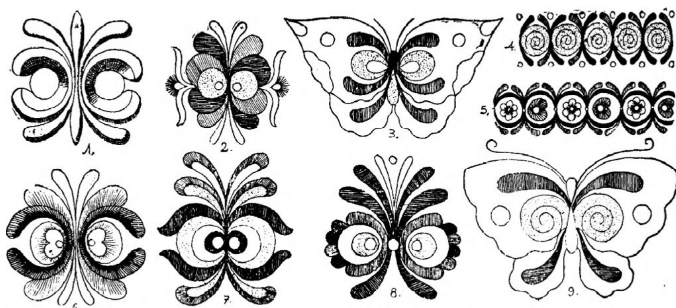

**35. ábra.** 1—8. Magyar népies hímzések virágalakjai. 9—16. Japán zománcos edények díszei.

vég-kettőzés vagy mindig egy irányból indul ki és pl. balról jobbra megy (13. ábra, 1. sz.), vagy váltakozva, az egyikben jobbról indul és a másodikban balról (13. ábra, 2., 3. sz.), avagy keverve, mint a 4., 5. számokban. A váltakozó összekötésnél egy hullámos szár keletkezik, melynek hajlásaiban a szemgolyók vannak és mellettük a fennmaradt háromszögletes terekben a szemhéjak levélszerű végei. A szemben (en face) rajzolt szemekben ugyanezt az alakulást a 3. ábra 6. száma mutatja. Ezek a levélalakok azonban semmiképen sem lehetnek növényeredetűek, mert minden második a szármenettel ellenkezően, természetes iránytól eltérően visszafelé nő, miáltal az összes levél és szár kiinduló irányával szembe fordul. Hogy mennyire az egyes szemekből keletkeztek ezek a szemsorok, azt a 14. ábra 1., 2. számú szíjvége szemlélteti a folytonos szármenetet nélkülöző szemalakjaival; míg a 3. számon már a fejlődés legutolsó állomása látható.

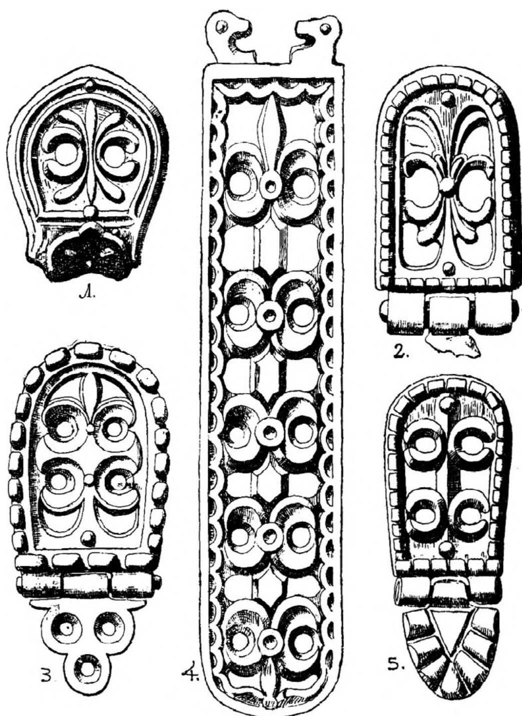
**Félholdalakú levél.** Az írisz köralakú mélyedést vág ki a kerek szemgolyóból, minek következtében az háromnegyed, vagy *félholdnak* látszik. Néha egy-egy nagyobb kör jelzi az íriszt, melyben a szintén meglevő kicsiny körmélyedést szemfénynek tekinthetjük (13. ábra 3. sz.). A szemfény ábrázolása különben nem szokatlan a csendestengeri szemalakokban sem. (Lásd Heinrich Schurtz: Das Augenornament. Leipzig, 1895. Taf. 1.). A körformájú szemgolyó az írisz-kimetszés táján keskenyebb, vagy szélesebb szárral hozzá van nőve a szemhéjból keletkezett közép szármenethez, azért a szárról lehajló *félholdszerű levélnek* is nézhető. Ez a levélszerűség pusztán a készítéstechnika útján létesült, mert ha a szemgolyót egészen körülveszi a határoló mélyedéssel a szobrász, akkor a szerkezetet nagyon meggyöngíti és a szemgolyó könnyen kitörött volna, sőt az áttört példányokban már a minta faragásakor kiesett volna. Kényszerűségből hagyták az összekötést, miáltal megteremtették a *félholdalakú levelet.* Az összekötést aztán később is megtartották, mikor már egészen növényként kezelték a szemsort. (Lásd a 27. ábra 1., 4. sz.) A félholdszemgolyó mellett a szemhéj gyakran háromszögű levéllé alakul, a betöltendő térhez alkalmazkodva (15. ábra); ilyenkor aztán a szemgolyót néha nem is jelzik (16. ábra 4., 6. sz.).

A hunn formák átvétele folytán megújhodó bizanti művészet a félholdalakú levelet akantuszszerűen bordázta. A félhold levél a bizantiaktól átment a román és szaracén művészetbe és a mohamedán ornamentikának ma is kedvelt formája. Indiába is eljutott, hova alighanem a Kínából kivert hunnok, a kis jüetik vitték be s nem a mohamedán világ.

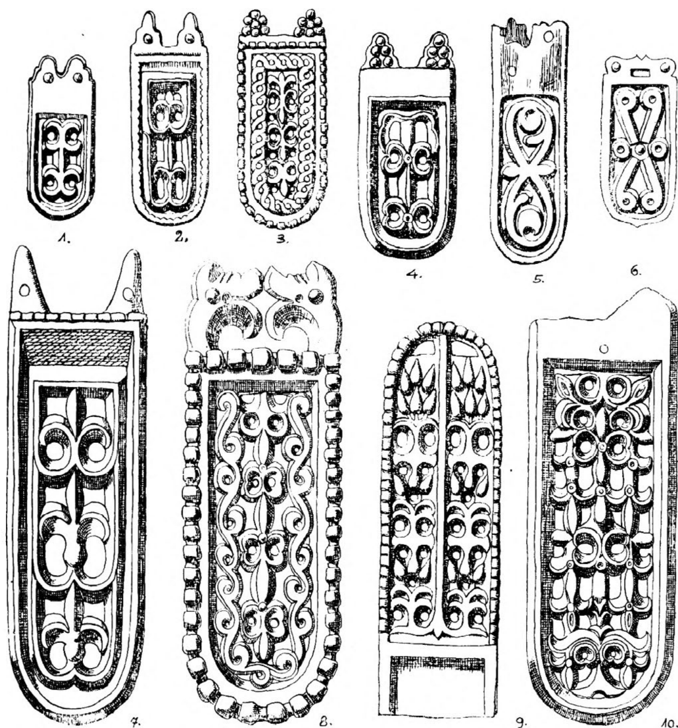
**Középpontos elhelyezés.** Az egyik végében nyitott szemhéjú, oldalról nézett szemek, köralakú szemgolyóikkal azonkívül, hogy egymás fölé helyezve, szemsorokat alkotnak, még *középpontos csoportosításban* is előfordulnak. Nem annyira köralakú mezőket (15/a ábra), mint inkább pajzsalakú és csuklós, sallanggal ellátott ruhadíszeket[6]) szoktak középpontos elrendezésben négy darab szemhéjas szemgolyóval díszíteni (17. ábra). A szemhéjak középen négyszögeletet képezve, oldalukkal összeérnek, azonban szabadon álló végük ritkán van




**36. ábra.** 1. A 37. ábra 1. számú dísze. — 2., 6., 7., 8. Magyar suba-, ködmön- és szűrhímzések virágalakjai. — 3., 9. Japán zománcos edények pillangódíszei. 4., 5. Magyar subadíszek szalagmustrái.




**37. ábra.** 1. Csuklós övdísz. Regöly (Tolna m.). 12. sír. Hampel: R. K. E. II. 298. tábla. — 2. Csuklós övdísz Hont megyéből. Arch. Ért. 1894. évf. 96. lap. — 3. Budapest-lóversenytéri csuklós dísz bronzból. Hampel: R. K. E. II. 289. tábla. — 4. Áttört szíjvég. Nemesvölgy (Moson m.). Hampel: R. K. E. I. 141. tábla. — 5. Csuklós övdísz. Szenterzsébet (Baranya m.). Hampel: R. K. E. I. 131. tábla.




**38. ábra.** Hunn-avar szíjvégek: 1. Győr. 258. sír. Arch. Ért. 1904. évf. 20. lap. — 2. Gombos (Bács m.). 18. sír. Arch. Ért. 1908. évf. 407. lap. — 3. Budapesti lóversenytér. Hampel: R. K. E. II. rész. 289. tábla. — 4. Tolna m. Hampel: R. K. E. II. rész. 69. lap. — 5. Mezőtúr (Jásznagykunszolnok m.). Hampel: R. K. E. 324. tábla. — 6., 7. Hódmezővásárhely (Csongrád m.). Hampel: R. K. E. II. rész. 316. tábla. — 8. Budapesti lóversenytér. Hampel: R. K. E. II. rész. 289. tábla. — 9. Regöly (Tolna m.) 12. sír. Hampel: R. K. E. II. rész. 298. tábla. — 10. Tolna m. Hampel: R. K. E. II. rész. 69. lap.

kialakítva (17. ábra) és elvágott csonka végüket (17. ábra 2., 3., 4., 7. sz.) gyakran a pajzst megerősítő szögfejek határolják (17. ábra 2., 4. sz.). Sokszor az egyik szemhéj elmarad (18. ábra 2. sz.), vagy körülfutja a szemgolyókat (18. ábra 9. sz.), leggyakrabban azonban a felső szem külső szemhéja az alsó, belső szemhéjhoz fut, amellyel S alakú szárat alkot (18. ábra 3., 5., 7. és 19. ábra 1—4., 6. sz.), mikor is néha a szemgolyót egy-egy szemben rajzolt virág helyettesíti (19. ábra 3. sz.). Megesik az is, hogy a szemek felismerhetetlenül növénnyé alakulnak (18. ábra 8. sz., 19. ábra 5. sz., 20. ábra 1., 3. sz.) még szemsoroknál is, amikor aztán négyöt félholdalakú levél jelenik meg az egy szemgolyó helyén (20. ábra 4. sz.).

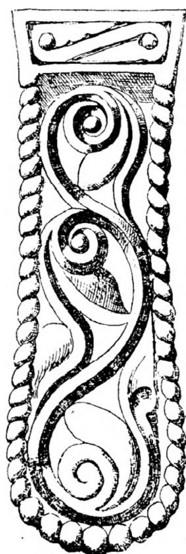
**Az S alak.** Az oldalról rajzolt szemhéjas és köralakú szemgolyós alakoknak szemsorokba vagy egy középpont körül való elhelyezése mellett egy harmadik beállítási módját is látjuk sírdíszeink között. Ebben az állásban két szem nyitott szemhéjai úgy fordulnak egymással szembe, hogy az egyiknek alsó szemhéja összeér, sőt összenő a szembefordulónak felső szemhéjával, illetőleg annak szabad végével (21. ábra 1., 2. száma és 22. ábra 1. száma). Ilyenkor az összenőtt szemhéjak, meg a másik két szabadon álló végük egy S alakot alkotnak, melynek hajlásait a köralakú szemgolyók, vagy félholdalakulataik töltik ki (22. ábra). Ez az S alak nagyon szokásos, nagyon elterjedt és nálunk, meg Keleten ma is élő, nem értett forma, melynek átalakulásait a 21. ábra sorozatosan magyarázza, a 22. pedig azokat tünteti föl, melyeket hunn-avar sírokban leltek.

A 23. ábra egy mikénei kardmarkolat kiterített díszét mutatja, melyen az S alakok páronkint, egy középszár két oldalán foglalnak helyet. Ez a legrégibb, eddig ismert S alak, mely szemekből alakult. Az Égei-tenger kulturáját kifejlesztő népben (akik talán Károk voltak) s így Mykenaeben is a jelképes szem, úgy látszik, minden téren nagy szerepet játszott és sokféle alakban és alkalmazásban volt használatos.

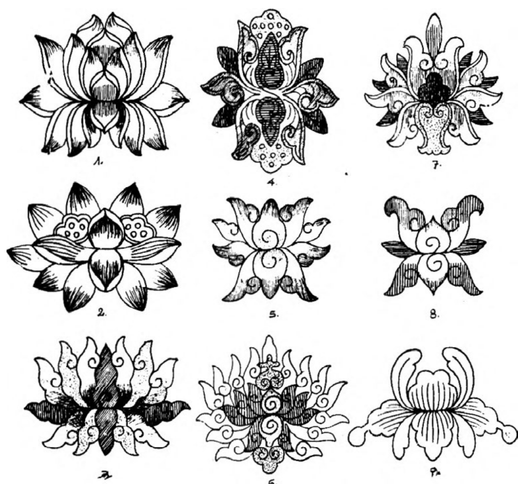
A 21., 24., 26. ábra S alakból összerakott kettős soraiban nincs meg, sőt az itt nem ábrázolt sírleleteink egyikében sincs meg a mikénei elválasztó középszár. A 21. ábra 3. számán egyegy pár összenő és a szemhéjak szabad végeinek elmaradásával helyükön háromszögletek és négyszögletek keletkeznek (24. ábra 3. szám; sőt az 1. és 2. száma is). A továbbalakulásban elmarad az írisz és az S alakú szár végein kisebb vagy nagyobb körformák jelennek meg a hajlást kitöltő szemgolyók helyén (21. ábra 4., 5. szám és 24. ábra 2., 7. szám, meg 26. ábra 2., 4. sz.).

Később az S végeiről lemaradnak a körök; azonban erre már nincs példa sírleleteinkben, ezért a 21. ábrán bemutatott 6. számot jelenkori kirgiz-faragásról vettük. A Tien-Sán lejtőin a hunn örökség még ma is él, vagy legalább is tengődik.

Az S alaknak sajátos összerakását látjuk a 24. ábra 5. és 6. számain. Az 5. szám alatti keszthelyi szíjvégen az egyik S felső szemgolyója egyúttal a fölötte következőnek alsó szemgolyóját képezi. A 6. számon, egy mártélyi szíjvégen pedig az egyik S alaknak belül eső felső gombja (golyója) a következő fölötte levőnek az alsó gombja, mint az előbbeniben, azonban a hozzátartozó felső gomb kívülre

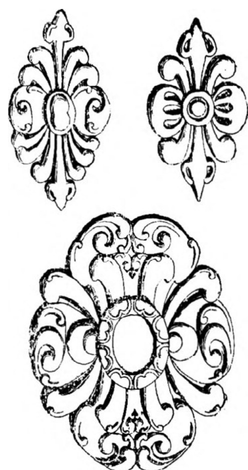


**39. ábra.** Bronz szíjvégek. Keszthelyi temető. Hampel: R. K. E. I. r. 114. tábla.



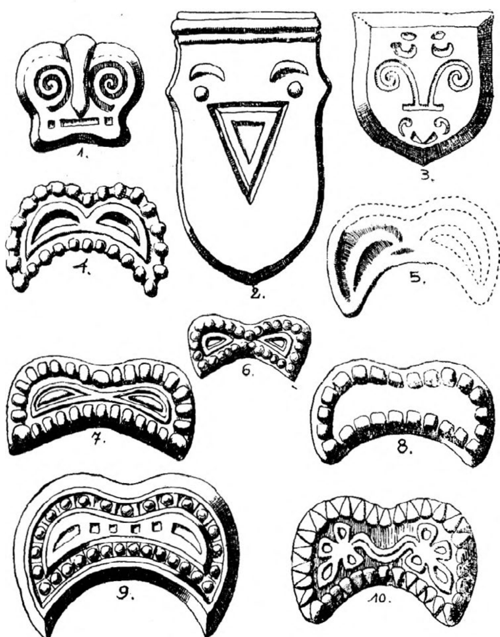
**40. ábra.** Festett és zománcolt virágalakok (lótosz). Owen Jones: Chinese Ornament művének 75., 95., 49., 17., 86., 16., 63., 64., 98. tábláiról.

esik és így a következőnek alsó gombja lesz, de kívülről. Így aztán egy hullámvonalú szár hajlásaiban jelennek meg a szemgolyó maradványai, mintha csak a 13. ábra 2. és 3. számú szemsorából keletkezett volna az egész. A 25. ábra 1. száma a 24. ábra 5. számának a szármenetét mutatja és a 3., meg 5. számokon is látható megfordított sodrony arcutánzattal kezdődik. (Lásd a 49. ábra 11., 12. számait.) Ez a hullámvonalas szármenet csigavonallá alakult gombokkal a 24. ábra 4. számán bemutatott nemesvölgyi szíjvégen már egészen drót-, avagy növényi alakulat. A csigavonalak különben a félholdalakú levél elvéko nyodásából keletkeztek (27. ábra 2. szám).

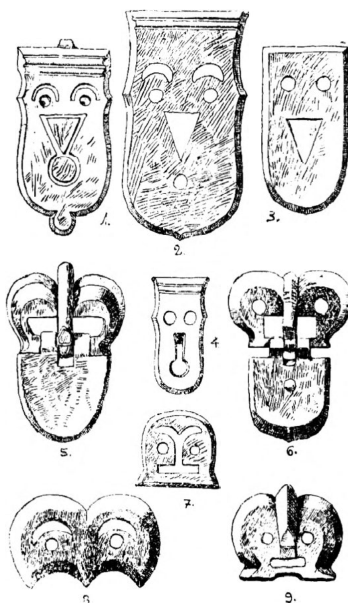


**41. ábra.** Hindú relief-díszek egy, a napot ábrázoló bazalt szoborművön az V—IX. századból Kr. u. Owen Jones: Grammatik der Ornamente. London, 1868. LVI. tábla.

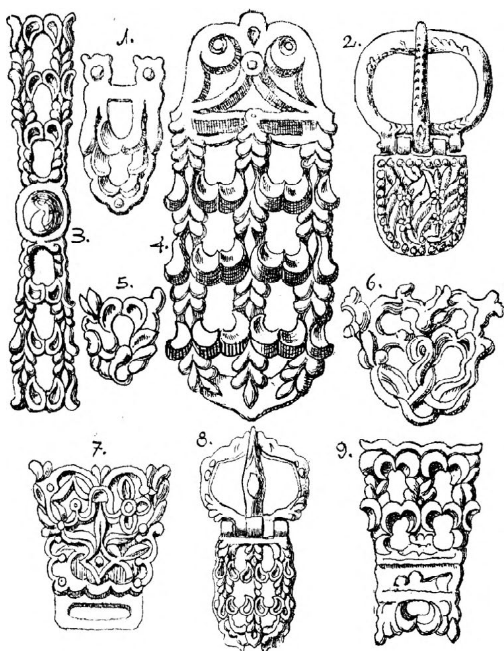
Az udvarhelymegyei székely kapuk faragványain (21. ábra 7. szám) a gombos alak a szokásos, nemcsak a hullámvonalas



**42. ábra.** 1., 3. Préselt ezüstlemezek. Fenék (Zala m.). Hampel: R. K. E. I. 88. tábla. — 2. Bronzmag trébeléshez. Adony (Tolna m.). Hampel: R. K. E. I. 79. tábla. — 4. Arany övdísz. Dunapentele (Pest m.). 10. sz. lovas sírból. Arch. Ért. 1909. évf. 103. lap. — 5. Töredék. Győr. 831. sír. Arch. Ért. 1908. évf. 221. lap. — 6. Bronz trébelőmag. Gátér (Kunkisszállás). Arch. Ért. 1905. évf. 369. lap. — 7. Bronzdísz. Győr. 58. sír. Arch. Ért. 1902. évf. — 8. Aranydísz. Pusztatót (Fejér m.). Hampel: R. K. E. I. 55. tábla. — 9. Aranylemez. Kunágota (Csanád m.). Hampel: R. K. E. I. 50. tábla. — 10. Aranyozott ezüstlemezzel borított bronz. Hernádpuszta (Pest m.). 2. sír. Arch. Ért. 1901. évf. 303. lap.



**43. ábra.** Oroszországi leletek. 1. Pantikapaioni lelet az odesszai múzeumban. Posta Béla: Rég. Tanulm. IV. kötet. II. rész. 495. lap. — 2. Saraji ezüstboglár az Eremitage-ban Szentpétervárott. Posta Béla: Rég. Tanulm. IV. kötet. II. rész. 540. lap. — 3. Szíjvég a borkovszki sírmezőről. Posta Béla: Rég. Tanulm. 582. lap. — 4. Saraji ezüst szíjvég. Posta Béla: Rég. Tanulm. IV. kötet. 542. lap. 5. Ezüstcsat a saraji leletben. Posta Béla: Rég. Tanulm. 541. lap. — 6. Csat a chacki-i leletben. Posta Béla: Rég. Tanulm. 555. lap. — 7. Boglár, permi lelet. Posta Béla: Rég. Tanulm. 573. lap. — 8. Boglár a chacki-i leletben. Posta Béla: Rég. Tanulm. stb. 555. lap. — 9. Solikampi-i boglár. Posta Béla: Rég. Tanulm. 545. lap.



**44. ábra.** Avar ruhadíszek: 1. Keszthely. Hampel: R. K. E. I. rész. 102. tábla. — 2. Hohenberg (Stiria). Hampel: R. K. E. II. rész. 292. tábla. — 3. Keszthely, hunn lovas sír. Hampel: R. K. E. I. rész. 102. tábla. — 4., 5., 6., 8., 9. Keszthely, mint 3. sz. — 7. Keszthely. Hampel: R. K. E. I. rész. 108. tábla.

szárállásban, hanem a magányos **S** alakok sorozatában is, mint ahogy a 21. ábra 5. számán látható csíktapolcai kapudísz mutatja. A sírleletek közül hunn előképét ennek a kapudísznek a 24. ábra 2. és 7. számú szíjvégei szemléltetik.

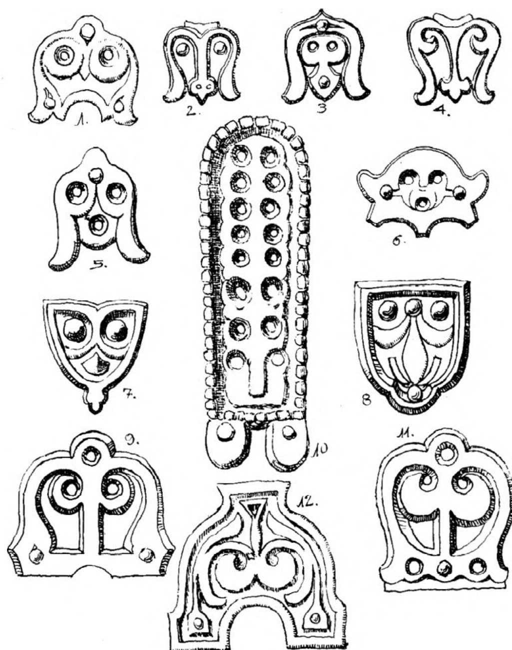
A 27. ábrán az 1. és 4. szám és a 20. ábra 4. szám, meg a 28. és 29. ábra alatt lerajzolt szíjvégek már teljesen növénymustrának látszanak, pedig a hullámvonalas szárak hajlásaiban a szemgolyó félholdas alakja eltagadhatatlan, dacára, hogy néha kétszer, sőt háromszor is előfordul. A 30. ábra szíjvégein a szemhéjak egészen szárrá vagy lapos levéllé alakultak és a szemgolyó helyett háromszirmú virágfélét látunk, még a szemsorokat utánzó (1., 4. szám), nem összefüggő, hullámos szárat mutató díszeknél is. Feltűnő a 27. ábra 1. számú hullámvonalán elhelyezett három-három kis levél egymás mellett, mintha csak az udvarhelyi kapudíszek hármas levelének volnának az előképei (21. ábra 7. sz.). Ez a hármas levél a szasszánidakori, taghi-bosztáni sziklafülke kapupillérein is szerepel (noha akantuszszerű bemetszésekkel), mintha csak az udvarhelyinek fejlettebb testvére volna.



**44/a. ábra.** Bronzminta. Adony (Fejér m.). Hampel: R. K. E. I. rész. 79. tábla.

**Szemhéjismétlés.** Hazai díszeink szemben (en face) álló zárt és oldalról (en profil) nézett szemalakjai, meg azoknak félholdat, **S** alakot és hullámos szárat képező változatai és elrendezése mellett, legelterjedtebb mód új alak képzésére a *szemhéjak kettőzése*, jobban mondva megtöbbszörözése.

Ezeken az alakokon, kivált ha sírleletből valók, a szemhéjak szabad végeinek összeérése folytán a szemgolyó szívalakúnak látszik s az írisz többnyire hiányzik (34. ábra). A 31. ábra 1. számán a hosszúkás

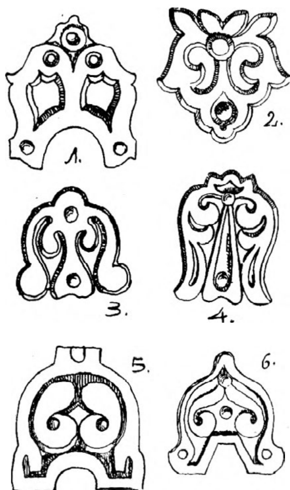


**45. ábra.** Bronzboglárok. 1. Csuny (Moson m.). Hampel: R. K. E. II. 263. tábla. — 2. Győr. 362. sír. Arch. Ért. 1904. évf. 31. lap. — 3. Győr. 538. sír. Arch. Ért. 1905. évf. 27. lap. — 4. Győr. 545. sír. Arch. Ért. 1905. évf. 28. lap. — 5. Cikó (Tolna m.). Hampel: R. K. E. II. 235. tábla. — 6. Szirák (Nógrád m.). 16. sír. Hampel: R. K. E. II. 246. tábla. — 7. Szirák. 52. sír. Hampel: II. 252. tábla. — 8. Győr. 678. sír. Arch. Ért. 1906. évf. — 9. Szirák (Nógrád m.). 41. sír. Hampel: R. K. E. II. 251. tábla. — 10. Bronz szíjvég. Cikó (Tolna m.). 504. sír. Hampel: II. 236. tábla. — 11. Szirák (Nógrád m.). 41. sír. Hampel: II. 251. — 12. Pusztaszenterzsébet (Baranya m.). 2. sír. Hampel: R. K. E. II. 287. tábla.

szemgolyó mindkét oldalát két-két levélszerű szemhéj kereteli. A 2. számon egy oldalon öt, becsavarodó levélszerű alak jelzi a szemhéjat. A 3. szám összenőtt, vagy kötött két szemalakját elválasztó szimmetriális tengelynek mindkét oldalán egy szemet háromhárom szemhéj fog körül, melyek közül a felsőknek szintén három levélszerű mása nő fölfelé, két leveles ágat képezve. A 4. számon, valamint a 32. ábra szívalakú avar díszein a szimmetriális tengely egyegy oldalán szintén szemhéj-kettőzést látunk, csakhogy a külső alakok csipkés szélűek. Az 5., 6., 7. szám alatt levő kettes szemek szemhéjai szintén többszörösek, de a 8. számon csak az alsó szem-

héjak megnyujtása tér el a rendes szokástól. A 32. ábra alakjai elvitázhatatlan rokonságban vannak a 31. ábra 2—7. számaival, melyeken még jól kivehetők a többesített, vagy ívekkel tagolt szemhéjak; azonban a 32. ábra alakjai és a 18. ábra 2., 3. száma már csak az előképre való emlékezés szülöttei a szemhéjak önkényes elváltoztatása és csoportosítása folytán. A 34. ábra 2., 4., 5. számú pitykéin a szemhéj-kettőzés jól felismerhető, az 1., 3., 6., 8. szám alatt látható csatokon pedig főként csak a szívalakú szemgolyó érvényesül s a kettőzés inkább csak vonalakban látható.

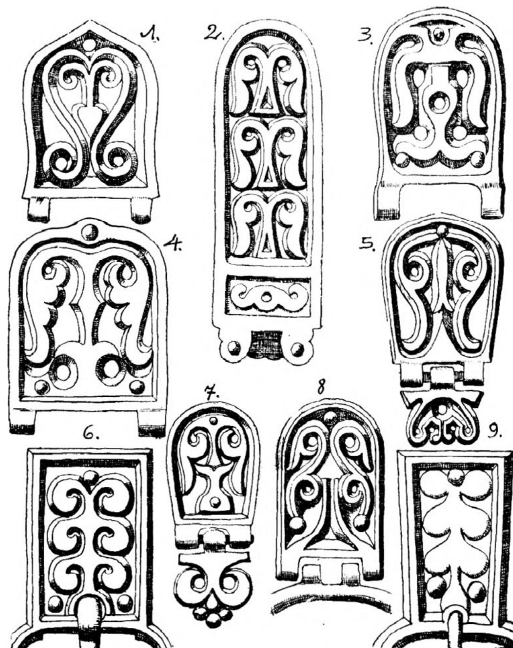
Az alak-kettőzés és megnagyítás szokásos térkitöltő módozat már az ornamentika primitív idejében, azonban nálunk lehet pusztán a készítő eljárás (a technika) következménye is, mert a szemhéjak




46. ábra. Bronz ruhadíszek. 1. Hódmezővásárhely (Csongrád m.). Hampel: R. K. E. II. rész. 316. tábla. — 2. Győr 188. sír. Arch. Ért. 1902. évf. 138. lap. — 3. Szirák (Nógrád m.). Hampel: R. K. E. II. rész. 246. tábla. — 4. Győr. 838. sír. Arch. Ért. 1908. évf. 223. lap. — 5. Keszthely. Hampel: R. K. E. I. rész. 91. tábla. — 6. Cikó (Tolna m.). Hampel: R. K. E. II. rész. 243. tábla.

külső és belső ferde fala többszörösen mutatja ugyanazt az alakot (34. ábra 7., 9. szám) s így előáll a *formaismétlés*. Ha az ilyen alakokat például sík lapra karcolás vagy hímzés útján másolják, magától létesül a szemhéjak kettőzése vagy többesítése. Látjuk is népies ornamentikánk hímzett és festett díszeinek majdnem minden egyes alakján a szemhéjismétlést. A 35. ábra 1., 8. számai néhány, máig szokásos és valósággal jellemző szemalakot mutatnak, melyeken többszörös a szemhéjismétlés, miáltal annyira növényszerűvé alakultak, hogy ma virágnak hiszik és virágként kezelik (csészelevelek az 5., 6., 7. számokon). A 35. ábra 9—16. számai japáni zománcos edények virágai, melyeknek alakja a magyar szemekkel teljesen azonos, ámbár a szemgolyó hiányzik, pedig még akkor is helyén való volna a fészek vagy csésze képe, ha krizanthemumot ábrázolnának. Magyar és japán összeköttetés, az átvétel megmagyarázása az újabb korban aligha volt, ezért a formarokonság régi emlék lehet csak.

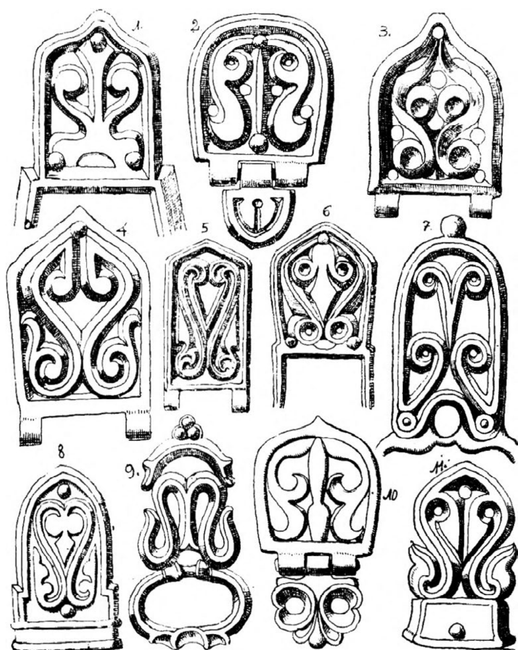
**Alak-kettőzés.** Új díszítő alak létesítése végett a *formaismétlésnek* egy másik, már a hunnok által gyakorolt módja az, midőn az egész szemet, megkettőzött szemhéjaival együtt, megismétlik, mintegy átforgatják egy tengely másik oldalára, miáltal




47. ábra. Csuklós övdíszek és csatok. 1. Nemesvölgy (Moson m.). Hampel: R. K. E. I. 138. tábla. — 2. Keszthelyi szíjvég. Hampel: R. K. E. I. 107. tábla. — 3. Győr. 690. sír. Arch. Ért. 1906. évf. 310. lap. — 4. Cikó (Tolna m.). 548. sír. Hampel: R. K. E. II. 241. tábla. — 5. Szécsény-Pinkahegy (Nógrád m.). Arch. Ért. 1908. évf. 245. lap. — 6. Győr. 652. sír. Arch. Ért. 1906. évf. 305. lap. — 7. Nemesvölgy (Moson m.). Hampel: R. K. E. I. 142. lap. — 8. Győr. 660. sír. Arch. Ért. 1906. évf. — 9. Gátér (Kunkisszállás). 43. sír. Arch. Ért. 1905. évf. 376. lap.

szimmetrikus dísz keletkezik (36. ábra 1—3. és 6—9. számai).

Sírleleteink között ilyen megkettőzött szemalakok (37. és 38. ábrákon) elég gyakran láthatók és ami jelenlétüket leginkább érdekessé teszi az a körülmény, hogy ma is élő, népies ornamentikánkban csaknem azonos alakokra akadunk (36. ábra 2., 6., 7., 8. számai), amelyek a *másfélezer éves folytonosságot kétségen kívül helyezik*. Ez ősi díszünkben ismét szemünkbe ötlik a japán formarokonság, mivel a japán zománcos edények pillangóinak középdíszei (36. ábra 3., 9. szám) nem lehetnek virágok és csak szemnek tarthatók. Pávaszemes lepkénknek

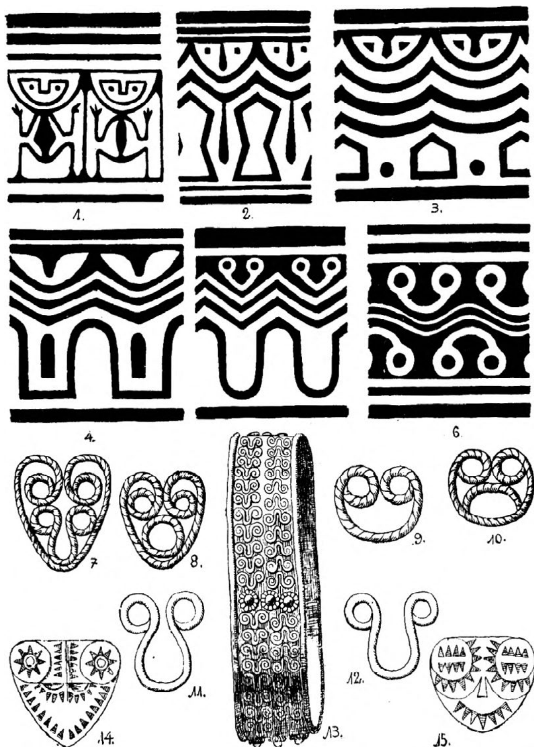



**48. ábra.** 1. Csat. Győr. 119. sír. Arch. Ért. 1902. évf. 131. lap. — 2. Övdísz. Győr. 421. sír. Arch. Ért. 1904. évf. 34. lap. — 3. Csat. Nemesvölgy (Moson m.). Hampel: R. K. E. I. 138. tábla. — 4. Csat. Keszthely. Hampel: I. 111. tábla. — 5. Csat. Óföldeák (Csanád m.). Arch. Ért. 1903. évf. 435. lap. — 6. Csat. Győr. 545. sír. Arch. Ért. 1905. évf. 28. lap. — 7. Csat. Keszthely. Hampel: I. 111. tábla. — 8. Szíjvég. Abony (Pest m.). 16. sír. Arch. Ért. 1901. évf. 299. lap. — 9. Csat. Győr. 608. sír. Arch. Ért. 1905. évf. 32. lap. — 10. Csuklós övdísz. Nemesvölgy (Moson m.). Hampel: R. K. E. I. 135. tábla. — 11. Szíjvég. Abony (Pest m.). 11. sír. Arch. Ért. 1901. évf. 295. lap

sok hasonmása él délkeleten s így a japán lepkén a mienkkel azonos dísz csakis szem lehet.

A japán lepkedísz szemgolyóján feltűnő a *csigavonal* (36. ábra 9. szám), melynek eddig ismert legősibb megjelenése a mikénei dűlt szemsorok egyes szemeinek (9. ábra) mindenikén látható. A mikénei magyarázza a csigavonal születését, tudniillik írisz melletti egyszerű térkitöltés (9. ábra 1. szám), hogy törje a szemgolyó bántó, síma fényét és kiemelje az íriszt. Sem a japán csigavonalnak, sem a mi szemsoraink csigavonalának (36. ábra 4. szám) eredete egyáltalán nem volna érthető a mikénei magyarázat nélkül. Ámbár a 39. ábra hunn-avar szíjvége szerint azáltal is létrejön, hogy az íriszt nem oldalra, hanem középre helyezik s így a félholdalakú levél keletkezése elmarad. Mindkét esetben csak az eljárási mód (technika) szülötte a csigavonal. A 36. ábra 4. és 5. számain a sort kettes szemek alkotják, oly módon, hogy a jobbról eső szemgolyót mindig fedi a következő kettes szem balról eső tagja s így a sor minden szemgolyóját elül-hátul szabadvégű szemhéjak körítik.

Az ilyen, a tengelyen való átforgatással foganatosított formaismétlés új alakok létesítésében máig gyakorolt eljárás Keleten. A 40. ábra kínai, de Indiából importált budhista lótoszvirágain éppen olyan jól felismerhető, mint a Csendes-tenger primitív népeinek, főként szemet ábrázoló műformái között. (Lásd Heinrich Schurtz: Das Augenornament. Leipzig, 1., 98. II. Taf. 13. szám.) A kínai lótoszalakok nagy részén csigás sziromleveleket látunk (40. ábra 3—8. szám), melyek egyáltalán nem természetesek (nem úgy, mint az 1—2. szám), amellett azonban annyira hasonlítanak a mikénei dűlt szemsorok csigás szemeire (9. ábra), hogy ősi emlékezés szülötteinek bátran tekinthetők, hiszen a szélső kelet az örökéletű műformák hazája. Indiából különben két- vagy többszemhéjas alakokkal képezett, a szimmetriális tengely két oldalán föllépő

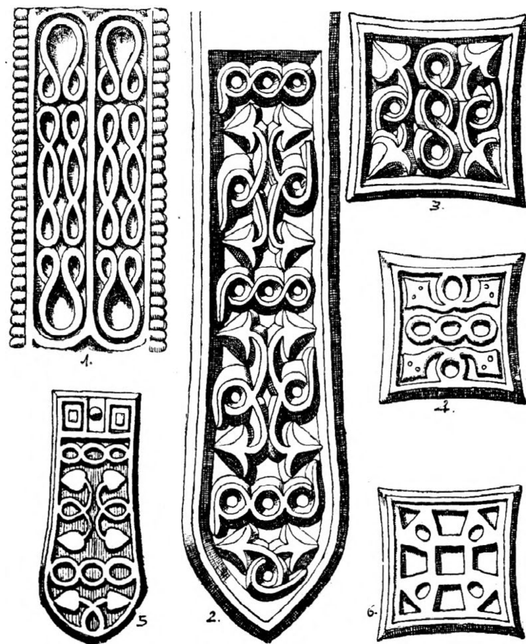



**49. ábra.** 1—6. Lándzsanyél-díszek a melanéziai Salamon-szigeteken. Heinrich Schurtz: Urgeschichte der Cultur. 1900. Leipzig und Wien. 542. lapján. — 7., 8. Keszthelyi kosaras ezüst fülönfüggő sodronydísze. Hampel: R. K. E. I. 117. és 118. tábláin. — 9. Arany fülbevaló sodronydíszes gömbjéről való dísz a Magyar Nemzeti Múzeumban. Hampel: R. K. E. I. 58. tábla. — 10. Bronz sodronynyakdísz a závodi sírmező 38. sírjából. Hampel: R. K. E. II. 258. tábla. — 11. Arany fülbevaló gömbjének a dísze. Hampel: I. 60. tábla. — 12. Keszthelyi ezüst fülbevaló gömbjének a dísze. Hampel: R. K. E. I. 116. tábla. — 13. Sodronydíszítésű arany karperec Ilionból. Schliemann által Priamos kincsének nevezett arany- és ezüstleletből. Perrot: Histoire de l'art. VI. 959. lap. — 14. Evezőnyél végén kifaragott fej Új-Seelandból a British Múzeumban. Owen Jones: Grammatik der Ornamente. London, 1868. III. tábla. — 15. Evezőnyél végén faragott fej a stockholmi akadémiai régiségtárban. Dr. Hjalmár Stolpe: Entwicklungs erscheinungen in der Ornamentik der Naturvölker. Stockholm, 1892.

*kettes szem* ábrázolásokat is ismerünk, állítólag a Kr. u. V—IX. századokból. (41. ábra. Lásd Owen Jones : Grammatik de Ornamente. Tafel LVI. szám.) Ezeken a bazalt reliefeken lótosszal kapcsolatban lépnek föl a kissé növénnyé formált ősi szemalakok ; azonban csakis a nyitott végű szemhéjakkal borított szemgolyó lehet az a körszerű, a tengely két oldalán föllépő forma, mely csigás véggel behajló levelet utánoz. Az alakok közepét a tengelyen a lótosznak szemben rajzolt képe kapcsolja össze (1. szám).

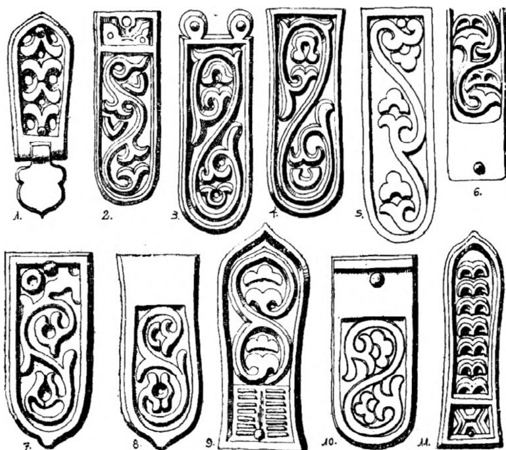
**Arc.** A kettes szemek más eredetű és kivált avar sírokban előjövő (42. ábra, de eddig egyáltalán nem értett díszeink szinte kézzel fogható keletkezését magyarázzák a 43. ábrán csoportosított oroszországi sírdíszek rajzai.[7]) A négy első darab és a 7. sz. két szemmel és orral jelzett fejábrázolat. Az 5., 6. és 9. számok a csat kengyelének borítására alkalmazott díszítő lemez fejutánzatának születését szemléltetik, míg a 8. sz. a borító lemezből, a csatlárvából alakult arcnak önálló díszként való följéptét mutatja.

Teljes arcábrázolatok hazai sírleleteinkben sem ismeretlenek (42. ábra 1., 2., 3. sz.), melyek között a csatborító lemezre is reáakadunk (42. ábra 1. sz. és 4. ábra 6. sz.). Ez arcábrázolatok némelyikén csigavonal jelzi a szemgolyót (42. 1., 3. sz.), miként réges-régen és mai díszeinken (36. ábra 4. sz.). A 4. ábra 6. sz. alatti csatborító lemez teljes mása a 43. ábra 9. számának. Hazai avar sírjainknak



**50. ábra.** 1. Süvegdísz ? Győr. 294. sír. Arch. Ért. 1904. évf. 23. lap. — 2. Szíjvég. Gátér (Kunkisszállás). Arch. Ért. 1906. évf. 155. lap. — 3. Övdísz. Gátér. 192. sír. Arch. Ért. 1906. évf. 155. lap. — 4., 6. Övboglár. Hernádpuszta (Pest m.). 3. és 4. sír. Arch. Ért. 1901. évf. 307. lap. — 5. Szíjvég. Abony (Jász-Nagykun-Szolnok m.). 295. sír. Arch. Ért. 1906. évf. 33. lap.

jellegzetes darabjai azok, a régészek által sok mindenfélének tartott kettes szemalakok (42. ábra 4—10. sz.), melyek a 43. ábrán látható 8. sz. két szem és orrból álló oroszországi arcalaknak édes testvérei, le nem tagadható hasonmásai. A mi avar arcutánzatainkról ugyan már lemaradt az orr, de a két szem jól fölismerhető (4., 6., 7. sz.), vagy

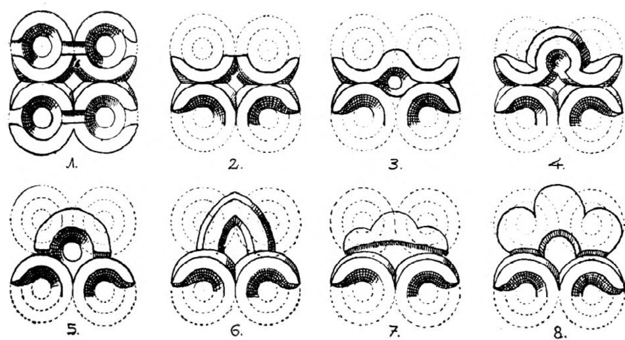


**51. ábra.** 1. Csüngős dísz. Csuny (Moson m.). 44. sír. Hampel : R. K. E. II. 274. tábla. — 2. Szíjvég. Győr. 545. sír. Arch. Ért. 1905. évf. 27. lap. — 3. Szíjvég. Győr. 270. sír. Arch. Ért. 1904. évf. 21. lap. — 4. Szíjvég. Győr. 188. sír. Arch. Ért. 1902. évf. 138. lap. — 5. Szíjvég. Győr. 696. sír. Arch. Ért. 1906. évf. 312. lap. — 6. Szíjvég. Győr. 833. sír. Arch. Ért. 1908. évf. 222. lap. — 7., 8. Szíjvég. Csuny (Moson m.). Hampel : R. K. E. II. 280. tábla. — 9. Szíjvég. Mártély (Csongrád m.). *B)* sír. Hampel : R. K. E. I. 149. tábla. — 10. Szíjvég. Szirák (Nógrád m.). 52. sír. Hampel : R. K. E. II. 252. tábla. — 11. Szíjvég. Győr. 846. sír. Arch. Ért. 1908. évf. 225. lap.

többnyire jelezve van (9. sz.), igaz, hogy egyszer csak négyágú levelekkel (10. sz.). Ez arcábrázolatok eredetének kutatásakor a mikénei halotti lárvákra nem gondolhatunk, mert a csatkengyel borító lemezévől (lárvájából) való fejlődés alig lehet kétséges ; ámbár egyéb díszek részeiként alkalmazva, kivált növényszerű környezetben kettes levélnek néznek ki (44. ábra).

A 42. és 43. ábrák három-három első alakjához, amennyiben egész fejet utánoznak, nagyon közel jár több, hunn-avar sírokból származó fejábrázolat, amelyek csuklós díszeink alsó fityegő részét képezik, mint például a 17. ábra 1., 7., 8. sz. és a 22. ábra 2., 13. számai. A 17. ábra többi fityegője is mind elstilizált fejalak, valamint a 37. ábra 3. szám csuklós alsó dísze is.

Az arcalakzatok egészen növényi módosulatait is bőven találjuk hunn-avar sírleleteink egyes tárgyain. A 45., 47., 48. ábrák mutatnak néhányat, melyeknek nagy része, első tekintetre csak virágos és indás levelet ábrázol. A 45. ábra 1—5. számai megfordított helyzetben tulipánszerű alakok s csak a két szemnek makacs jelzése (2. sz.) érthetetlen és növényi eredet föltevésével sehogysem magyarázható. A 4. sz.




**52. ábra.** Az előbbi ábra díszei, még pedig: 1. az 1. szám, 2. a 2. szám, 3. a 7. és 8. szám, 4. a 3. szám, 5. a 4. és 8. szám, 6. a 2. szám, 7. a 9. sz., 8. az 5. és 10. szám.

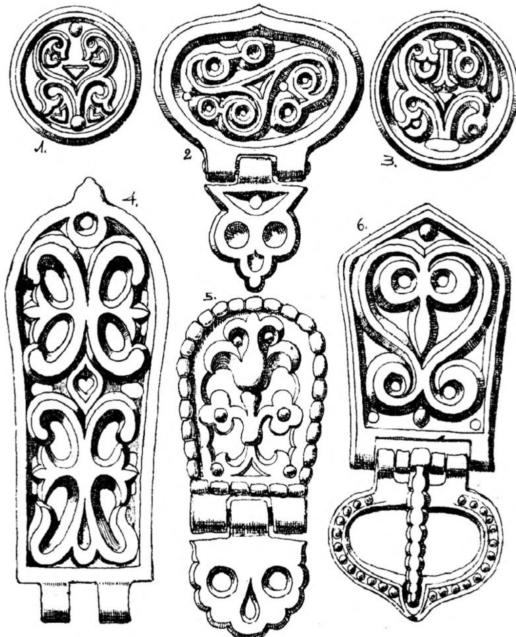
a 2-nak továbbfejlesztése a növényi jelleg felé, midőn a szemgolyókat egy betoldott levél hajlása jelzi csak. Ilyen a 46. ábra 2—4. sz. is. Hasonlóan az 1. és 2. számból fejlődtek az egészen növényi módon alakított 9., 11., 12. számok, amelyek már csak fővonalaikban egyeznek meg a mintákkal. A 7. és 8. számokon főként a szemgolyók jelzik az emberi arcot, a 6. számon pedig az orr és száj is eléggé jellegzetes alakú. A 45. ábra 10. sz. szíjvég egy egész totem-cölöp, a legalul látható szemekből, orrból és pofákból álló arcábrázolatával, mely fölött a többi arcból csak a szemek jelennek meg. Eddigelé egyedülálló, hibás öntésű példány. Úgy látszik, nagyon halvány emlékezés segítette a mintázó kezét és fehér holló számba ment az az ember, aki még tudott az ősi totem-cölöpről. A totem-cölöpre emlékeztet a 47. ábra 2. száma, meg az 51. ábra 11. száma. Az Emese-monda s ezért az Árpádok eredete az ősi totemizmus emléke. Az ősök tisztelete Japánban, Kínában ma is vallásos cselekedet, azonban az ősök képének a sorozatát mutató totemcölöp csak a Csendes-tenger szigetein és főként Észak-Amerika nyugati indiánjai közt szokásos. (Lásd H. Schurtz: Das Augenornament. Leipzig, 1895.) Hogy régebben Kínában is megvolt, azt kínai zománcos edényeken többször látható utánzatai sejtetik. E zománcokon szemekkel, orral és szájjal részletezett ornamentális fejek emelkednek — cölöpöt utánozva, egymás fölé. (Lásd By Owen Jones: Examples of Chinese Ornement in the South Kensingten Muzeum, London, 1867. 32. és 34. tábláin.)

A 47. ábra 1—5. és 7—8. számainak pajzsmezejét teljesen növényi részekből, indákból és levelekből alkotott díszek ékesítik, azonban oly sajátos származmenettel és összeállításban, hogy az növényi eredet mellett érthetetlen volna. A 2., 3., 5. sz. középrészeit megfordított helyzetben, »virágbibének« akarják látni a régészek, noha mesés virága volna a természeti minta. Az orrt jelző középrész két oldalán a szemeket kerek lyukak körül csavarodó levelek (vagy inda) alkotják. Az alsó felén keskenyedő arcformát itt is, mint a 45. ábra 1—9. számain, az orrvonal felé behajló levelek létesítik. A 2. számún, a mellett, az egymás fölé sorakozó háromfej totem-cölöpszerű elrendezést mutat éppen úgy, mint a 6. és 9. szám alatti végleg elstilizált másolatai. Ezeken már csak a szemek nyomai maradtak fönn, növényszerű formákban.

A 48. ábra 2. száma hű hasonmása a 47. ábra 2. számú fejalakjainak, melyek megint a 48. ábra 2. számának továbbalakításai. A 45. ábra 3—6. és 8—11. számai csak a 2. szám változatai, az 1. és 7. számokat pedig homloknélküli két szemgolyót, orrt alakító formáik sorozzák ide.

Mindemez alakok eredete csak a sorozatos összeállításban tűnik föl, mert különben már annyira növénnyé változtak az egyes részei, hogy magányosan, egyes darabot tekintve, az állati eredetet sejteni sem lehet.

Ez a vége minden állati eredetű ornamentális formának, mert vagy mértani alakká csenevészesedik el, vagy amikor már nem értik, midőn jelképes értelme feledésbe ment; a sok másolásban megkopott alakot valami növényhez hasonlítják, hogy értelmet adjanak neki, hogy ne legyen a forma semmitmondó, tudatosan növénnyé formálják át,

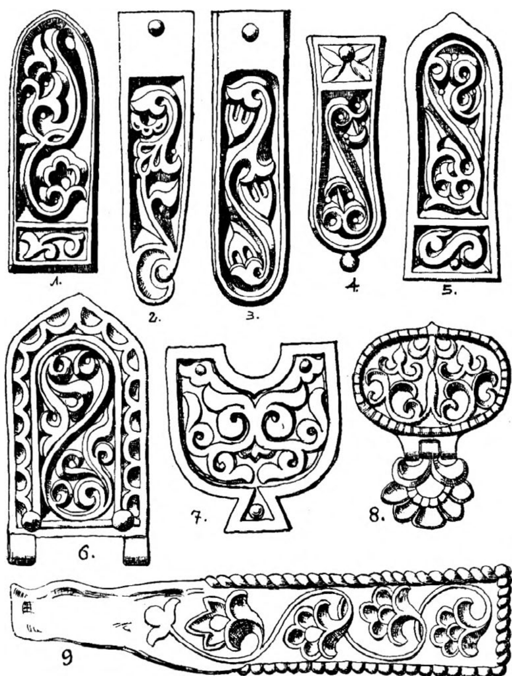



**53. ábra.** Ruhadíszek és csattok a hunn-avar korból: 1. Győr. 696. sír. Arch. Ért. 1906. évf. 312. lap. — 2. Győr. 776. sír. Arch. Ért. 1908. évf. 212. lap. — 3. Győr. 804. sír. Arch. Ért. 1908. évf. 218. lap. — 4. Keszthely. Hampel: R. K. E. I. rész. 102. tábla. — 5. Szeged-Öthalom. Hampel: R. K. E. I. rész. 72. tábla. — 6. Szirák (Nógrád m.). 41. sír. Hampel: R. K. E. II. rész. 251. tábla.

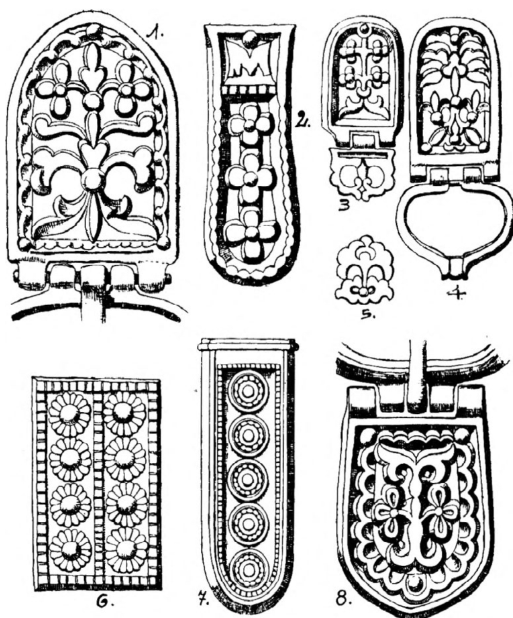
mert így mégis csak fejez ki valamit és van értelme.

**Arc sodronyból.** Hunn-avar sírjainkban a fémöntést némileg megelőző *sodronydísz*-technikának is számos példányát találták, melyeknek csavart sodronyból képezett alakjai vetekszenek a legfinomabb filigrán ötvösmunkákkal. Ilyen emlékeink az úgynevezett kosaras fülbe- és fülrevalók és más egyéb ékszerek, melyeknek ornamentális részletei között majd mindig akadnak *fejábrázolatok*, a sajátos készítő eszközöknek (technikának) megfelelő formában. Avar sírokból a mai sósperecünkhöz hasonló egyes darabok is kerültek elő (49. ábra 9., 10. sz.), amelyeknek mintáit a jelenkori primitív népek díszítő formái között megkaphatjuk.

Ha a mai, csendestengeri népeknek némely lándzsanyeleiről vett díszein (49. ábra 1—6. szám) az emberi fő fokozatos elstilizálását és az újseelandiaknak különböző eszközökön, szintén fára faragott egyéb díszei között előforduló fejalakokat (49. ábra 14., 15. sz.) szemügyre vesszük: akkor megértjük a fémtechnika kezdetleges korából származó azokat a drótból készült fejalakokat is (49. ábra 7—12. sz.), melyek több ezer éves gyakorlat révén, sírjainkban reánk maradtak. A formák ősiségét több trójai




**54. ábra.** 1. Győr. 156. sír. Arch. Ért. 1902. évf. 135. lap. — 2. Győr. 864. sír. Arch. Ért. 1908. évf. 218. lap. — 3. Győr. 315. sír. Arch. Ért. 1904. évf. 27. lap. — 4. Csuny (Moson m.). 54. sír. Hampel: R. K. E. II. rész. 285. tábla. — 5. Gátér. 257. sír. Arch. Ért. 1908. évf. 333. lap. — 6. Szentes. 97. sír. Arch. Ért. 1906. évf. 301. lap. — 7. Szeged-Öthalom. Hampel: R. K. E. I. rész. 72. tábla. — 8. Nemesvölgy (Moson m.). Hampel: R. K. E. I. rész. 135. tábla. — 9. Nemesvölgyi (Moson m.) szíjvég. Hampel: R. H. K. I. 135. tábla.




**55. ábra.** Csattok és szíjvégek: 1. Szentes (Csongrád m.). 6. sír. Arch. Ért. 1906. évf. 195. lap. — 2. Győr. 776. sír. Arch. Ért. 1908. évf. 212. lap. — 3. Szentes. 1. sír. Arch. Ért. 1906. évf. 294. lap. — 4. Szentes. 21. sír. Arch. Ért. 1906. évf. — 5. Szentes, mint 3. sz. — 6. Gátér. 177. sír. Arch. Ért. 1906. évf. 153. lap. — 7. Győr. 84. sír. Arch. Ért. 1902. évf. 23. lap. — 8. Győr. 838. sír. Arch. Ért. 1908. évf. 223. lap.

ékszer díszei igazolják. (49. ábra 13. szám. Lásd dr. Schuckhardt: Schliemann ásatásai. Budapest, 1892. 98—99. lapjait.)

Az 50. ábra 1. számán a dróttal képezett alsó és felső két-két arcalak között egyiptomi hieroglifjegyek képét látjuk. Ezzel a hármas hurokkal az egyiptomiak az *ek*, *meh* és *he* hangot fejezték ki. Hogy külön mint eszmejegynek volt-e valami értelme, nem tudom, azonban mivel az arcábrázolattal mindig együtt fordul elő emlékeinken, valószínű a kettőnek együttes, jelképes értelme. Az 50. ábra 2—5. számain, a háromhurkos hieroglifek között, a drótarc szemjelzése levélalakú, mint a 49. ábra 3. és 4. számain. Az 50. ábra alakjai avar sírok tárgyainak képét tüntetik föl s bár egymástól nagyon elütők az arcábrázolatok, feltűnő, kísérőjüknek, a háromhurkos fonatnak állandó jelenléte. Ha nem tartoznának össze, ha a kettőnek együtt nem volna valami jelentése, akkor aligha el nem maradtak volna például a 2. számú szíjvégnek nagyon is naturalisztikus, növényszerű fonatai közül. A hármas hurok a drótból való előállítás (tehát a technika) könnyűségével és az anyagnak megfelelő forma alkalmazásával sem magyarázható meg, mert hiszen a 2. és 3. számú öntvényeken a származnet nem drótot ábrázol. Azt hiszem, itt az avar ötvösök csakugyan egyiptomi jelképes ábrázolásokat őriztek meg a multból a késő századok számára, melyeknek keletkezését a sumir ősidőkben leljük meg (lásd

a Kígyófonás fejezetnél). A 6. sz. a 4. számból származó szögletes alakokat mutat.

**Hibás formák.** A szemformák tárgyalása folyamán meg kell emlékeznünk a véletlenül hibás másolás vagy öntés útján keletkezett olyan alakokról is, melyek később mint új, önálló díszítő alakulatok szerepelnek.

Az egymásnak háttal forduló két darab szemhéjas szemet (37. ábra) gyakran szalaggal (31. ábra 3. sz.) vagy csomóval (szögfejjel) kötik össze (31. ábra 6., 7. sz. és 37. ábra 2—4. sz.), amely összefoglalás többnyire domborúan történik, azonban mélyített szalag is akad (51. ábra 1. sz.). Ha most több ilyen szempár képez egy szemsort, akkor a szalaggal elvágott két félformából is képezhető egy külön dísz, amely aztán egész új elemként lép föld (lásd az 52. ábra 1., 2. számát). Ezt a két félből képezett új alakot aztán különállóan használják (51. ábra 2. szám legalsó virága). Másolás közben a forma elváltozik, bővül, átalakul (52. ábra 3—8. szám) úgy, hogy a kiindulás, a kezdő eredeti forma csak nagynehezen fedezhető föl (lásd az 51. ábra 1—10. számait).

Néha az emlékezetből másoló részben ismét új, idegen formákat kever bele, mint például az 51. ábra 6. számú szíjvég töredékén, ahol a virágok felső félszemalakját egy avarkori kettes szemű arccal pótolja. Ez a kettes szemű arc egymás fölött, sorozatban fényes példája az ősi totem-cölöp utánzatának (52. ábra 11. sz.). Az 52. ábra a kettes félszemekből alkotott formák sorozata. Az 51. ábra ezeknek sírokból ismert alkalmazását mutatja bronz szíjvégeken. Az 52. ábra 2. sz. az 51. ábra 2. számán, a 3. sz. a 8. szíjvégen, a 4. sz. a 3. szíjvégen, az 5. sz. a 4. és 8. számokon és a 6. sz. a 2. szíjvég felső virágain, a 7. és 8. számok pedig a 9., 10. és 5. számú szíjvégeken fordulnak elő.

Az 53. és 54. ábrák többnyire avarkori díszei részint véletlenül előállított hibás formák (53. ábra 1—3. sz., 54. ábra 1—4., 8., 9. szám) és önkényes szokatlan szárállások alkalmazása által tűnnek ki; részint szemhéjtalan szemgolyók (53. ábra 2—3. sz.) vagy egyéb szokatlan formák (53. ábra 4. sz.) vagy csoportosítás (54. ábra 8. sz.) vagy naturalisztikus elemek (53. ábra 5. sz., 54. ábra 8. sz.) alkalmazásával hívják föl érdeklődésünket.

Az avarkor művészei már szemben (en face) rajzolt virágokból alkotják a szemsorokat (55. ábra 2., 6., 7. sz.) és egyenes középszárról növelik ki a szemhéjból keletkezett leveleket (55. 1., 3—5., 8. sz.) a virággá vált szemgolyók mellé. *Nem álló, vagy hanyatló művészet ez, hanem olyan fejlődő művészet, amely már nagyon közel jutott a teljes, tökéletes természet utánzáshoz.*

**Összefoglalás.** A hunnok díszítő munkái síkból ferdefalú mélyedésekkel kivágott reliefek. A szélesebb kivágások természetesen a lap hátsó síkját is áttörik. Úgylátszik a síkfelületű, fába faragott és puha agyagba nyomott mintával állították elő a negatív öntő mintát apróbb bronzdíszeikhez. Ha mindkét oldalt díszítve óhajtották látni, akkor többnyire két ilyen öntött lemezt szögecseltek össze.

Az avarok nagyszámú arany-ezüst díszeiket hunnmódra öntött bronzmagokon trébelték ki és a lemez hátulján a mélyedéseket gipsszel töltötték be; vagy ha a fábafaragott díszre magára nyomkodták rá a puha fémlemezt, akkor a famagot benne is hagyták. Sok ilyen famagos aranydíszt találtak már a mikénei aknasírokban.

A honfoglaló magyarság fémdíszei is inkább öntöttek, bár tökéletesebbek, mint a hunnokéi, kevés a trébelt díszük.

A magyar ornamentika legáltalánosabb, mert a hunnoknál, avaroknál, honfoglalóknál és a mai ornamentikában is számtalan alakban előforduló jelképes dísz a *szemdísz*, melynek formái között, hajdan úgy, mint ma, az egészen természethű szemalakok mellett a legelstilizáltabbak is együtt és egyszerre fellelhetők.

Az egyes szemek szemben (en face) rajzolt alakjai hossztengelyük irányában kerülnek egyvégtibe felvarrva éppúgy, mint szemsoros szalaggá öntve. A honfoglaló sírok egyes szemei a jól felismerhető természetestől, több változatát mutatják a rombusz négyszögbe való átmenetének, mikor is a könnygödrök, a rombusz sarkain félgömbbé alakulnak, sőt hármas gömbcsoportot is alkotnak, mint a mikénei aknasírok szögfejekből származtatott félgömbjei a rombusz sarkain. A mikénei, négy szemből alkotott rozetták levelei is gyakran rombuszalakúak. Némely mikénei rozettán négy, vagy öt csigavonalas íriszű profilszemet látunk sokszor az egyenlő szárú kereszt középszögleteiből kinőni.

Egy hunn kantárdíszen négy búzaszemrelief látható. A *kenyeret adó búzának szeme van* a magyar nyelvben, s csak *akkor mondják magnak, ha vetőmag.* Aztán meg a mag is szem, ha táplálkozásra használják (meggy, cseresznye, eper, mogyoró, dió, szőlő, egres stb. szem). A szemes gabonát általában »életnek« hívja az ezredévek óta főként kenyérrel táplálkozó magyar. A *szemzésnél*, a más alanyra áttelepített növényrügyből nem lesz új növény, hanem csak a régi módosul, változik, fejlődik. A szemben nem a keletkező új életet látjuk, hanem csak mag útján keletkezett új élet továbbképzését, fenntartását, fejlesztését; ezért *a szem a fenntartó, továbbképző, tápláló isteni erő jelvénye.* A termékenyítő *mag* ezzel szemben *az alvó erők felköltésével új életet hoz létre s így a teremtő isteni erő jelképe.* A szem, a gabonaszem csak nagyobb tömegben szolgálhat táplálékul, azért ábrázolása sem szorítkozik csak egyes szemre, hanem tömeget tüntet fel.

Avarok és honfoglaló magyarok rombusz dísze teljesen azonos alakú a női szeméremtestrésznek mai, mindenki által ismert, hagyományos ábrájával, vagyis *a szem és a szemérem rombusz-alakú jelképe él még ma is és a búzaszemmel egyetemben hajdan a tápláló, a fenntartó, a továbbképző isteni erő jelképe*

*volt,* amit a mai magyar nyelv szemszavának értelme és az ősi jelkép fennmaradása kétségtelenné tesz.

Hogy a rombusz hajdan is szemet és női nemet jelentett, azt számos kéta és mezopotámiai pecséthengerkép bizonyítja, azonban hogy mai szemérem jelentése a Kr. e. ezredévekben szintén megvolt a kétáknál, azt egy Karkemisz romjai tájékáról származó régi fémemlék kétajelképes felirata teszi kétségtelenné. A félnarancsalakú reliefes tárgy felírása asszír ékírásban és kéta jelképes írásban: Tarkutimme Ermeország királya. Az »Erme« eszmejegye egy alsófelén, vagyis az elején megcsonkított rombusz. Vogul nyelven »esärme« = szemérem s így a rombuszból levágott rész a vogul szó első szótagjának felel meg, hogy a maradék »erme« lehessen. *Akik hazájukat vogul szó fogalomjegyével írták le, azok a nyugati tudósok bizonyítása dacára nem beszélhettek sémi vagy árja nyelvet: azok csak vogul nyelven beszélhettek s így csak ugorok lehettek.*

A mindkét végükön zárt formájú, szemben (en face) rajzolt szemalakok mellett a részben nyitott profilalak is nagyon szokásos a hunnoktól kezdve máig, amikor is a szomszédos összeérő szemhéjak hullámos szárat alkotnak, melyen a köralakú szemgolyóból a kisebb érintő körrel képezett írisz félholdalakú leveleket képez. E félholdalakú levelek még ma is élnek a mohamedán díszek között.

A profilszemekkel nemcsak szemsort, hanem középponti elrendezésű díszt is alkottak hunnok és avarok, hasonlóan a mikénei aknasírok arany rozettáihoz.

Hunnok és avarok két profilszemnek egymással való olyan szembeállításával, hogy az egyiknek az alsó szemhéja a szembenlévő szem felső szemhéját érintse, egy **S** alakú szárral összekötött két félholdas díszt képeztek. Ez az **S** alak is szokásos a mikénei kultura díszei között, csakhogy ott a szemgolyóközépre esik az irisz s így a félholdalakú levél a hunnok díszei között fordul elő legelőször, hogy aztán a bizanti-román és szaracén stílusokban még ezredéveket éljen.

Az **S**-ekből összerakott hullámos szármenet szemgolyóval, vagy félholdas levéllel, néha többel is, nagyon szokásos a hunnoktól kezdve máig, különösen székely kapufaragványokon.

Új díszítő alak képzésére már a hunnok gyakran megtöbbesítik a szemhéjakat a szemgolyó körül, amely eljárás szintén él még ma is ornamentikánk számtalan, úgynevezett virág alakjában. Egy ilyen két vagy több szemhéjas profilszemnek egy szimmetriális tengelyen való átforgatásával a hunnok olyan díszítő alakot hoztak létre, amelyek ma is nagyon kedveltek, nemcsak nálunk, hanem a japánoknál, Indiában és a kínai budhista lótoszvirágformák között is.

A szemalakokhoz tartoznak az avarok kettes szemdíszei, melyek a csatborító díszlemezből keletkeztek, amint azt több ukrajnai lelet tanusítja. Ide tartoznak a hunn-avar sírok arcábrázolatai is, melyek alighanem a totem-oszlop egymást félig elfödő fejeire vihetők vissza. Ilyen totem-oszlopszerű fejsort többet ismerünk hunn sírokból.

A sodronyból képezett kétszemes arcábrázolatok is a szemmustrához sorozhatók. E sodronyarcok azonos alakjai a Csendes-tenger szigeteinek faragványain gyakoriak, de Ilion arany karperecén is soros díszt alkotnak. Babiloni oltárokon, mint Ninmak istennő jelvényét »vulvának« ismerték fel a nyugati tudósok. A kosaras fülbevalók sodronyarcai között sok alak a mai sósperecek mása; vajjon nem a régi áldozati kalácsok formáját utánozzák-e? A sodronyarcok szemei a fejlődés folyamán sokszor háromszögű levélalakot vesznek fel. Az elnagyolás, törés és kopás folytán a későbbi utánzatokban több hibás forma keletkezett, melyeknek némelyike a kínaiaknál szalagdíszben szerepel a Hán-korban. Általában a szemdíszek is osztoznak az egyéb állati díszek közös sorsában, hogy a hosszas használat alatt lassankint növénnyé alakulnak. Az avar-korban már a szemhéj egészen levéllé változik és a szemgolyó rozettává alakul s hogy legyen értelme — mert a régi vallási jelentés már kezd feledésbe menni —, igyekeznek valami természeti virággá alakítani. Természeti növények utánzása lesz az állati eredetű díszből. Az alakok még ugyan megmaradnak egy síkban s a távlati formák még nem jelentkeznek, azonban az ősi szemdísz mégis olyan messze utat tett meg a természetutánzás felé a növénnyé alakulásban, hogy az előző formák nélkül természetutánzó növénydísznek nézhetnők.

* * *

# JEGYZETEK »A SZEMDÍSZ«-HEZ

[1]) Ezt látszanak igazolni az 1. és 2. ábra hunnkorbeli szíjvégei is, bár teljesen ugyanazt a mintát mutatják, mégsem azonosak. Könnyen ment a faragás, mindenki értett hozzá és így kiki új nyomómintát faragott magának. A negatívot sem a kész öntvénnyel, sem a régi fával nem nyomták ki, hanem újat faragtak. Úgy látszik, nem is igen öntöttek egy negativbe többet, mert aligha akad a kész öntvények között két teljesen azonos rajzú. Ebből azt is következtethetnők, hogy viaszba mintázták s azért van mindenikből csak egy példány, azonban alig hihető, hogy akkor ne volna két mustrás oldala a tárgyaknak. Hogy mindkét oldalán díszített darabot kapjanak, nem illesztettek volna össze két síma hátuljú öntvényt, ha viaszból mintázták volna és a »cire perdu« eljárást használják vala.

[2]) Más módon tárgyalva, ugyanazt az eredményt tárja elénk dr. Fáy Elek: A magyarok őshona, Budapest 1910. 178. lapján a búzaszemről.

[3]) Munkácsi Bernát: Árja és kaukázusi elemek stb. Budapest, 1901. 567. lapján.

[4]) Az ékírási »erme«-nek más olvasását is ajánlják, de nincs módomban utána nézni. (Lásd Perrot: Histoire IV. 517. lapjának 1. sz. jegyzetét.)

[5]) Lásd Munkácsinál a szem-et.

[6]) A hunnok csuklós bronzdíszei a régebbi bőrsallangoknak ércben készült tartósabb, gazdagabb másai és utódai. Subán, ködmönön ma is szokásos az olyan színes bőrből kivágott, *hosszúkás pajzsalakú* dísz, melynek alsó felén csipkésszélű, színes bőrháromszöglet: a sallang lóg le és mozog le-fel. Csángó ruhákon a kivágott és felvarrott lemez végéből bojt szokott lelógni. A könnyen leszakadó bojt módosult bőrruhákon háromszögletes sallanggá. Még ma is behasogatják vagy kicsipkézik az áttört sallang alsó szélét, hogy bojtszerűbb legyen. A díszítő lemez és sallang ma is áttört, ezért az alatta levő szövet vagy bőr más színe a kivágáson át érvényesül.

Sírleleteink között a legrégibb, mert még bojtot utánzó és a maiakhoz hasonló, hosszúkás pajzsalakú csuklós díszt a csunyi 25. számú sír bronztárgyai között találjuk (Hampel: Régibb Középkor Emlékei. II. 271. tábla). Ennek a sírnak minden fennmaradt darabja kínai kézre vall, éppen úgy a bőrhüvelyszorítólemez vésett és poncolt szegélytelen felhőmustrája, mint a csuklós díszek és a szívforma pitykék vésett, szétszórt levéldíszei, valamint az öntött szíjvégek, melyeknek lik-lyukas dísze meg nem értett szemformák rossz utánzata. A szártalan, össze nem érő, szétszórt díszítőlevelek a bőrkivágások másai. Azt hiszem, a mélyített aljú zománc keletkezését is megmagyarázhatják az áttört bőrkivágások színhatására valló törekvéssel, amidőn a kivágott és fölvarrott bőr helyét már fémdísz foglalja el. A csunyi csuklós dísznek lelógó része, noha alakjával és alsó rojtszerű formáival bojtot utánoz, már sallang, mert lapos és mert csuklóra jár; minek folytán csak le-fel mozgatható, nem pedig minden irányban, mint a bojt. Ez az alak jelzi a bojtnak sallanggá való átalakulását, tehát a kezdő időkből maradhatott reánk. Sírleleteink többi csuklós díszei már egyáltalán nem emlékeztetnek a kezdő bojtra, sőt griffes díszeink csüngői még a sallangra sem, ezért megállapítható, hogy az eddig talált legrégibb alak kínai kézből került ki a hunnok hagyatékában. A honfoglalóknak a hunnokéval hasonló rendeltetésű csüngős díszein a csuklót már két hurok vagy zárt kampó helyettesíti, vagyis a csukló már nemcsak le-fel, hanem jobbra-balra is mozog. A további fejlődést a szasszánida II. Kozroes (591—628. Kr. u.) tag-i-bosztáni sziklaképén látjuk (Flandin et Coste: Perse encienne. — Utánnyomva *Huszka:* Tárgyi ethnografiánk őstörténeti vonatkozásaiban), ahol a ruha csüngős rozettáin bojtot utánzó gyöngyök lógnak és mozoghatnak minden irányban. A kezdő bőrdísz bojtját a fejlődés legfelső fokán újra eléri a fémutánzat.

[7]) Legelőször a Magyar Mérnök- és Építész-Egyletben tartott felolvasásomban mutattam reá e díszek keletkezésére. Megjelent az egyesületi Közlöny 1912. évi 22. számában és különlenyomatban is »A magyar ornamentika hunn eredete« cím alatt.

# II.

# HUNN-AVAR ÉS HONFOGLALÓ SÍRJAINK FÜLÖNFÜGGŐI

A szemdísznek a búzaszemábrázolatokról mondott jelképes jelentését[1]) az őseink sírjaiban lelt fülönfüggőknek többnyire gömbökből álló alakjai és gömböcskékkel létesített díszítő szalagjai, háromszögei, meg négyszögei is igazolják.

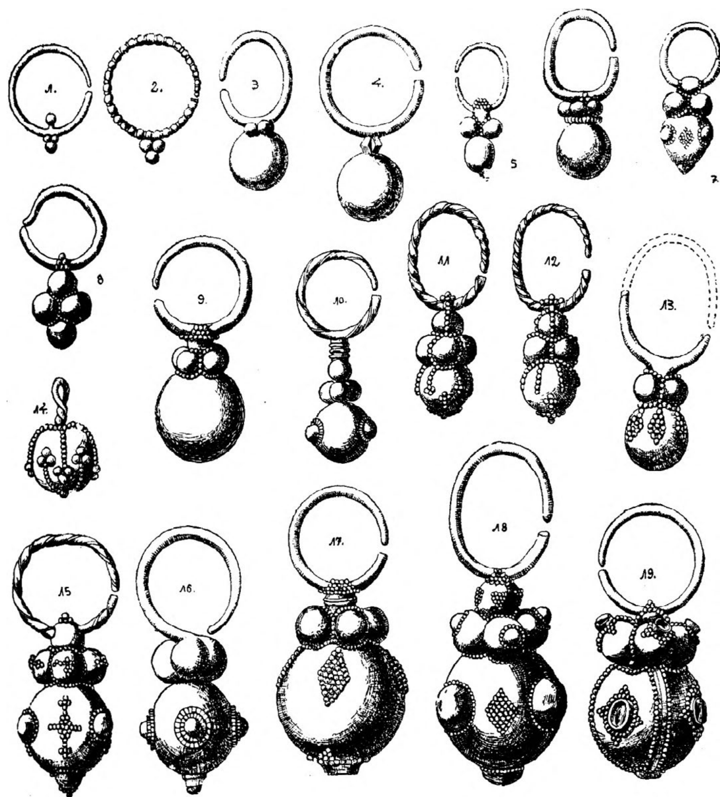
A jelképezésre való törekvés föltevése nélkül lehetetlen volna megérteni sírleleteink fülönfüggőinek majdnem kizárólag gömbökből álló díszeit. Nem tekintve a csekély változatosságot, már technikai szempontból is könnyebb az ötvösségben különféle alakú lapokból álló díszt alkalmazni, mint a töméntelen apró gömböcske fölforrasztásával elért egyszerű formákat létesíteni. Ha ezeknek a gömböcskéknek nem volna semmi jelentése, akkor a szebb, mutatósabb és kevesebb munkát igénylő domborított, vagy metszett lapocskákból álló díszt alkalmazták volna. Az ilyen nagyon aprólékos műtárgyakat előállítani és díszíteni az önként kínálkozó finom drótot is szinte kerülik és ha alkalmazzák, csak fonva, vagy nagyon beirdalva használják. A hunn sírokból ismert, úgynevezett kosaras fülbevalók dísze is, amely többnyire keskeny szalagból alakul ki, olyannyira be van irdalva, hogy miként az összefont drótdísz, szintén csak gömböcskék sorozatának látszik; azért a kisebb-nagyobb gömbökből álló tárgynak sok-sok apró gömböcskével való díszítése, már eredeténél, nem lehet csak véletlennek, később divatnak, vagy pusztán megszokásnak az eredménye; hanem valami jelentőségének is kellett lennie, mert különben megokolatlan maradna. Ez a sok gömb tehát jelentett valamit, amit mindenképen ki akartak fejezni s a függő viselőjének, avagy a szemlélőjének emlékezetébe idézni, ezért *függőink alakjának és főként díszeinek jelképes értelmet nem tulajdonítani szinte lehetetlen.*

Hogy a kezdetben mindenki által értett jelképes vonatkozás még élt a hunn-avar vándorlások korában, azt a gömböcsdísznek majdnem kizárólagos uralma valószínűvé teszi; azonban a honfoglalók sírjaiban lelt függők átalakulásából és a régi formáknak gyérebben való előfordulásából mintha már a jelképes értelem tudatának halványulására, vagy kiveszésére következtethetnénk. A gömböcsös dísz ugyan hazai ötvösségünkben kimutathatólag leér a XVIII. századig. Kecskeméti W. Péter ötvöskönyve a XVII. század derekén még többször beszél a »bőrtűs« vagy »bertős« munkáról,[2]) ami alatt a gömböcskékkel díszített ékszereket érti, de meg nálunk, miként a Balkánon, a Kaukázusban és Kis-Ázsiában, mint később látni fogjuk, egészen a legújabb korig használt díszítő motívum a »bertő« az ötvösségben.

Mielőtt a gömböcsös dísz jelképes értelmének keletkezését, születése helyét, idejét, fönnmaradását, szóval életkörülményeit kutatnók, lássuk előbb sírleletekből ismert függőinknek jellemzőbb alakjaik szerint való főcsoportjait: *a gömbös gúlát, a fityegő gyöngyöset, a virágkosarast (félhold), a felhúzott gyöngyöset, a kosarast,* meg a *kupást,* valamint a *hosszú fityegőseket, meg a kerekest.*

A fülönfüggő elsősorban egy vékonyabb fajta fémkarika, amelyen drótbogok vagy felhúzott gyöngyök díszlenek; avagy fémből, ékkövekből vagy gyöngyből alkotott fityegők lógnak rajta. Legősibb alak a síma fémkarika, melyre később vagy átlyukasztott gyöngyöt (ékkövet) húznak, vagy hurokkal, felcsavart sodronnyal (63. ábra 1., 5. szám), felforrasztott gyöngy- és ékkőutánzattal teszik változatosabbá. Majd különböző alakra megmunkált fémbogyókból, korongokból, meg fémfoglalatú gyöngyökből álló, szabadon csüngő, lenyúló fityegőkkel ékítik a karikát. A függőnek a fülkarikához forrasztott része még lehet lapos és csak a külső oldalán díszített, azonban a fityegő, szabad helyzetének megfelelően, már a legtöbb esetben minden oldalról azonos alakú (forgástest).

Függőink csoportosításában a fejlődés valószínű sorrendjét nem követjük, mert nem nyujt időrendi okulást, amennyiben ugyanis sírjaink egyéb fémdíszei módjára a fejlődés minden foka együtt és egyszerre észlelhető, t. i. a legfejlettebb alak mellett megvan a kezdet is.



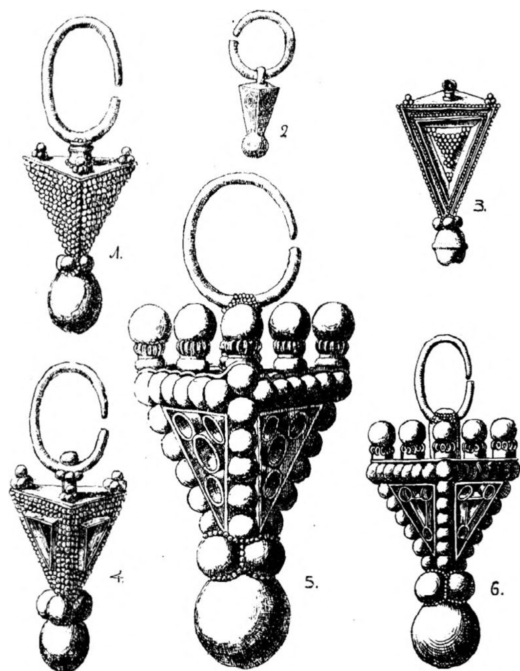
**56. ábra.** A fülbevalók lelhelye: 1. Cikó (Tolna m.). 409. sír. Ezüst. Hampel: R. K. E. II. rész. 229. t. — 2. Cikó (Tolna m.). 511. sír. Aranyozott bronz. Hampel: R. K. E. II. r. 237. t. — 3. Szentendre (Pest m.). Arany. Hampel: R. K. E. I. r. 52. t. — 4. Magy. Nemz. Múz. Arany. Hampel: R. K. E. I. r. 60. t. — 5. Cikó (Tolna m.). 143. sír. Arany. Hampel: R. K. E. 211. t. — 6. M. Nemz. Múz. Arany. Hampel: R. K. E. I. r. 58. t. — 7. Regöly (Tolna m.). 5. sír. Arany. Hampel: R. K. E. II. r. 296. t. — 8. Magy. Nemz. Múz. Arany. Hampel: R. K. E. 60. t. — 9. Szentendre (Pest m.). Arany. Hampel: R. K. E. I. r. 52. t. — 10. Gátér (Kunkisszállás). Ezüst. Arch. Ért. 1908. évf. 331. lap. — 11. és 12. Gátér. Arany. Arch. Ért. 1905. évf. 383. lap. — 13. Abony (Pest m.). 281. sír. Aranyozott ezüst. Arch. Ért. 1904. évf. 315. lap. — 14. Presztovác (Pozsega m.). Arany. Hampel: R. K. E. I. r. 195. t. — 15. Gátér (Kunkisszállás). Arany. Arch. Ért. 1905. évf. 383. lap. — 16. Gátér (Kunkisszállás). Arch. Ért. 1906. évf. 135. lap. — 17. Magy. Nemz. Múz. Arany. Hampel: R. K. E. 58. t. — 18. Magy. Nemz. Múz. Arany. Hampel: R. K. E. 125. t. — 19. Magy. Nemz. Múz. Arany. Hampel: R. K. E. I. r. 58. t.

**Gömbös gúlacsoport.** Függőinknek — az egyelőre előlegezett szimbolikus jelentés tekintetében — legfontosabb csoportjában a fülkarika gombja vagy dísze: négy kis gömbből álló kúp vagy gúla (56. ábra 1., 2. szám), melyet az alapot alkotó három szemnél fogva a fülkarika alsó feléhez forrasztottak úgy, hogy a csúcsot alkotó egy szem lefelé nézzen. Ennek a kis gömbgúlának, a fejlődés folyamán, megnő a legalsó, tehát a gúla csúcsát képező szeme (56. ábra 3., 6., 13., 16. szám), vagy azonkívül még az alapot is megtetézik egy szemmel, minek folytán nem az alap három szemét forrasztják a fülkarikához, hanem a föléje került egy szem toldást (56. ábra 8. szám).[3]) Ebben az öt szemből álló orsóalakban is meg szokták nagyobbítani a legalulra került szemet, miáltal egy olyan körvonalú (silhouette) kúpcsoport keletkezik, amelynek az alját egy nagy gömb képezi és csúcsánál fogva van a fülkarikához forrasztva (56. ábra 5., 7., 11., 12., 15., 18.). E gömbökből álló kúpnak a csúcsa fölfelé áll, nem úgy, mint a kezdő kis kúpé, melynek a hegye lóg lefelé. Néha a gúla csúcsát képező kis gömböt hengerré lapítják, bizonyára könnyebb felforrasztás céljából (56. ábra 5., 9., 17. szám), néha pedig, szintén a biztosabb felfüggesztés okából, a fülkarikát keresztül dugják a legfelső gömbön (56. ábra 7., 15. sz.). A fülkarikához való biztosabb erősítés céljából (a hegyével lefelé lógó kúpnál) az alap három szemét szaporítják meg, hogy a kúp hegyén megnőtt alsó gömböt jobban elbírhassa (56. ábra 6., 9., 17—19. szám). Van példánk arra is, hogy az alapot képező három kis gömböt egy bemetszésekkel három részre osztott orsóalak helyettesíti (56. ábra 4. szám). Néha a heggyel lefelé álló kúphoz az ötödik szemet a fülkarika belső felére toldják hozzá (56. ábra 1. szám), amely díszítő mód különben hitem szerint, a felfüggesztett gyöngyös csoportban fejlődött ki. (Lásd később!)

Az összeforrasztások helyét, úgy látszik, leplezésül, apró szemcsesorokkal élénkítik (56. ábra 5—9., 11—13., 15., 17—19. szám), úgy az egyes gömbök között, mint főként a fülkarikához való forrasztás helyén (56. ábra 5., 6., 8., 9., 11., 12., 17—19. sz.).

A fölforrasztott, apró gömböcsökből álló dísz néha mint gyöngyfüzér lóg le az alsó nagy gömbre (56. ábra 11., 12., 14. szám), néha pedig a nagy gömb oldalait háromszög — illetőleg gömbgúla — (56. ábra 11., 12., 14., 19. szám), vagy rombusz alakban díszíti (56. ábra 7., 13., 15., 17., 18. szám).

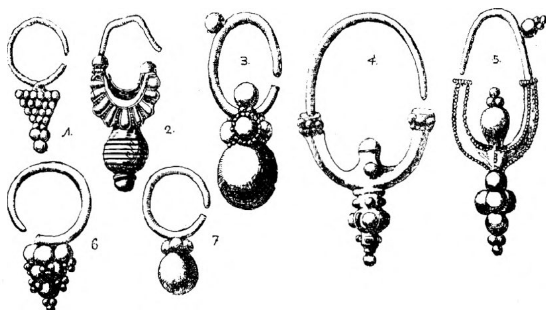
A legdíszesebb függők gömbjein még kidudorodó gömbszeleteket vagy félgömböket (56. ábra 7., 10., 15., 16., 18. szám), vagy helyettük ékkőkereteket is látunk (19. szám). Az alsó nagy gömbnek szalagok segítségével gerezdekre való osztása sem szokatlan



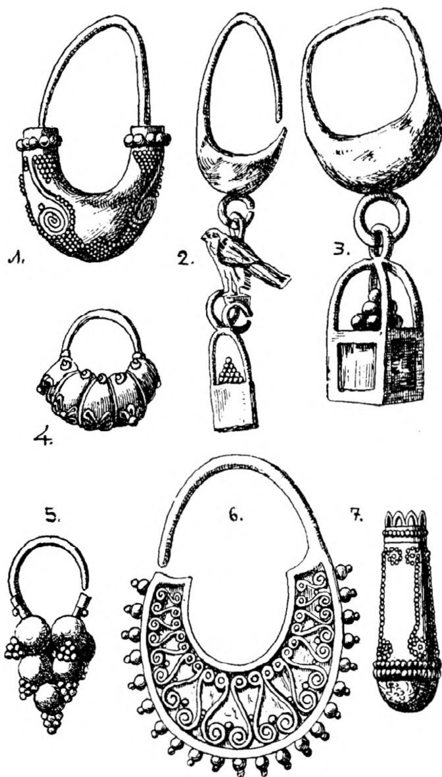

**57. ábra.** Lelhely: 1. Magy. Nemz. Múz. Arany. Hampel: R. K. E. I. r. 58. t. — 2. Závod (Tolna m.). 83. sír. Bronz. Hampel: R. K. E. 260. t. — 3. Majdán (Torontál m.). Arany. Arch. Ért. 1895. évf. 381. lap. — 4. Magy. Nemz. Múz. Arany. Hampel: R. K. E. I. r. 58. t. — 5. Szentendre (Pest m.). Lovas sír. Phokas (602—610) érmével és rombusz gyűrűfejjel. Hampel: R. K. E. I. r. 52. t. — 6. Peszéradacs (Pest m.). Arany. Hampel: R. K. E. II. r. 326. t.

(19. szám), ami már a többi dísszel együtt a fejlődés legmagasabb fokát jelzi.

Alakjukra nézve majdnem külön csoportot alkotnak a csúccsal lefelé fordított, háromoldalú gúlát utánzó, többnyire avarkori fülbevalók, melyeknek alsó csúcsa egy nagyobb gömbben végződik és oldallapjait számos apró gömböcske (57. ábra 1., 3., 4. szám) vagy esetleg ékkőkeret is díszíti (57. ábra 4., 5., 6. szám). A legegyszerűbb alakon a gúla alsó hegyét elfoglaló gömb mellett, az oldalsíkokon egy-egy bemélyített köralak pótolja az apró gömböcsöket (57. ábra 2. szám). Úgy látszik, ez nem kezdő forma, hanem inkább a fejlettnek egyszerűsítése, elszegényedett, csökevény alak, melyben már csak jelzik, hogy az oldalakat is gömböcsöknek kellene díszíteni.[4]) E föltevés igazságát az 58. ábrán bemutatott és a Kaukázus vidékeiről származó sír-



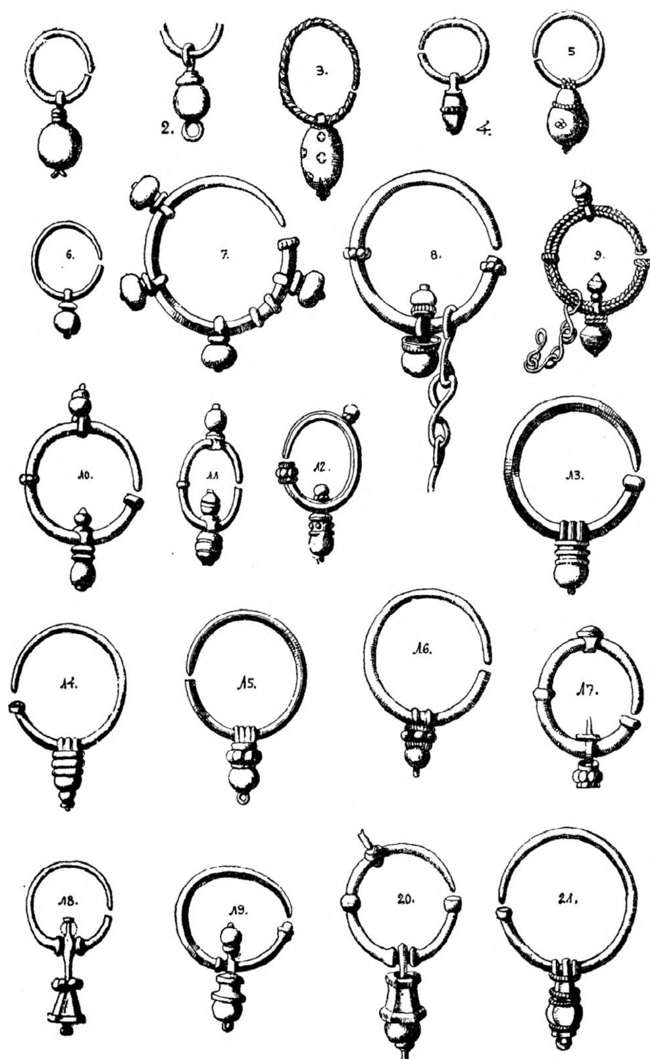

**58. ábra.** Kaukázusi függők Kabardia bakszan és csegemvölgyi sírjaiból. 1. Olbiai lelet. Zichy J. harmadik ázsiai utazása. Budapest, 1905. Posta B. 450. lap. (I—III. század.) — 2. Poltovai kormányzóság egy kurgánjából. Zichy J. harmadik ázsiai utazása. II. r. 471. lap. — 3. és 6. Arany fülbevaló. Zichy J. Kaukázusi és középázsiai utazásai. Budapest, 1896. II. r. XXV. t. Bakszan és csegemvölgyi sírlelet. Bronz, öntött. Zichy J. Kaukázusi és középázsiai utazásai. II. r. XXVII. t. — 5. Zagrebinyi sírleletből. Zichy J. harmadik ázsiai utazása. I. r. 163. lapon.




**59. ábra.** 1. Arany fülbevaló Aleppoból a Louvre-ban. Perrot és Chipiez: Histoire de l'Art. IV. 774. lap. — 2. Arany fülbevaló Szardiniából a britt múzeumban. Perrot etc.: III. r. 821. — 3. Arany fülbevaló Cyprus-szigetéről Curiumból. Perrot etc.: III. r. 822. lap. — 4. Cyprusi arany fülbevaló. Perrot etc.: III. r. 823. lap. — 5. Ugyanonnan. — 6. Cyprusi függő Curiumból. Perrot etc.: III. r. 819. lap vagy Cesrola: Cyprus. London, 1877. 297. lap. — 7. Egy cyprusi arany nyaklánc-kapocstartó vége. Curiumból. Perrot: III. r. 826. lap.

leletek függőinek 1. és 6. számú rajza teljesen kétségen kívül helyezi. A bakszan- és csegemvölgyi függők 6. számának *szőlőfürt*-szerű gömbcsoportja mutatja az ősi, a kiindulási alakot, amely nem egyéb, mint a négy szemből álló (56. ábra 2. szám) legegyszerűbb gömbgúlának több szemsorból való fejlettebb alakja.

Az 58. ábra 6. számának tíz darab nagyobb gömbből álló gúláján ugyanannyi négygömbös kisebb gúla foglalja el az oldalakat. Idők folytán a kisebb gömbök megszaporodása eltüntette a nagyobb göm-



**60. ábra.** Lelhely: 1. Gátér (Kunkisszállás, Pest m.). 161. sír. Bronz, fekete gyöngy. Arch. Ért. 1906. évf. 148. lap. — 2. Cikó (Tolna m.). 48. sír. Bronz, fehér gyöngy. Hampel: R. K. E. II. r. 205. t. — 3. Gátér. Arany. Arch. Ért. 1905. évf. 383. lap. — 4. Regöly (Tolna m.). Bronz, a gyöngy is. 16. sír. Hampel: R. K. E. 299. lap. — 5. Dunapentele (Pest m.). 10. lovas sír. Arany. Arch. Ért. 1909. évf. 103. lap. — 6. Cikó (Tolna m.). 442. sír. Bronz, üveggyöngy. Hampel: R. K. E. II. r. 233. t. — 7. Cikó. 79. sír. Bronz, üveggyöngy. Hampel: R. K. E. II. r. 207. t. — 8. Abony (Pest m.). 137. sír. Arch. Ért. 1904. évf. 304. lap. — 9. Abony (Pest m.). 97. sír. Bronz. Arch. Ért. 1902. évf. 254. lap. — 10—11. Nemesvölgy (Moson m.). 113. sír, Bronz. Hampel: R. K. E. I. r. 137. t. — 12. Győr. 450. sír. Bronz, üveggyöngyök. Arch. Ért. 1904. évf. 39. lap. — 13. Győr. 525. sír. Bronz, a gyöngy kék üveg. Arch. Ért. 1905. évf. 26. lap. — 14. Győr. 826. sír. Bronz, kékes üveggyöngy. Arch. Ért. 1908. évf. 220. — 15. Győr. 35. sír. Bronz, karikás arany, kék üveggyönggyel. Arch. Ért. 1902. évf. 17. lap. — 16. Győr. 266. sír. Bronz, barna gyönggyel. Arch. Ért. 1904. évf. 21. lap. — 17. Nemesvölgy (Moson m.). 167. sír. Hampel: R. K. E. 137. t. — 18. Pusztatóti (Fejér m.). Arany, gyöngyös. Hampel: R. K. E. I. 57. t. — 19. Cikó (Tolna m.). 388. sír. Bronz. Hampel: R. K. E. II. r. 225. t. — 20. Cikó (Tolna m.). 33. sír. Bronz, gyönggyel. Hampel: R. K. E. II. r. 342. lap. — 21. Győr. 813. sír. Bronz, kékes üveggyönggyel. Arch. Ért. 1908. évf. 219. lap.

böket, melyeket egészen beborított, úgyhogy nem látszottak. Az így fölöslegessé vált nagy gömbgúlát később síkokkal határolt gúla helyettesítette és arra ragasztották az apró gömböket (58. ábra 1. szám). Mire ez a fejlődésfolyamat végbement, már talán nem is emlékeztek a gömbgúla szimbolikus jelentésére.

A szőlőfürtszerű gömbgúla ősiségét igazolja az 59. ábra ciprusi aranyfüggőt ábrázoló 5. száma is, amely egészen azonos alakú a kaukázusival, csak a kis gömböcskék gúlái állanak több szemből.

A gömbgúlák ősi szimbolikus jelentésének tárgyalása előtt reá kell mutatnom e függőformának ezredévekbe vesző multjára, mivel a főniki függők bizonyára még jelképes értelmük virágkorában kerültek a föld alá, tehát legkésőbb a Krisztus születése körüli századokban. Keleten a műformák örök életűek, ezért a kaukázusi sírok függői jó későkori temetkezésből is származhatnak; azonban a magyarországi függők fejlettebb alakjából — egyéb régészeti segítő okokat mellőzve is — arra következtethetünk, hogy az ősibb formát megőrző kaukázusiak a régebbiek, vagyis, hogy a kabard sírok az avarok Pannoniába való bejövetele előtti időkből valók, ezért keletkezésük legalább is a VI. századra tehető.

A főniki függő (59. ábra 5. szám) és az Egyiptomban lelt háromfürtös függő (65. ábra 9. szám) tanuságaként a lefordított hegyű gömbgúla a legrégibb alak a gömbös, a bőrtűs fülbevalók között s voltaképen a lelógó gyöngyösnek (60., 61., 63. ábra) bőrtűs dísze sem egyéb, mint a gúla gömbjeinek keretül, kíséretül való alkalmazása. A gömbgúla legegyszerűbb alakja a négy szemből álló (56. ábra 1. és 2.); a tízszemes, a szőlőfürtszerű már nagyobb, teljesebb.

A szőlőfürtszerű alak (59. ábra 5. szám és 58. ábra 6. szám) alsó csúcsának kis szemcsékből álló gúlája megmaradt a szemcsés oldallapú gúlák alsó csúcsán is (57. ábra 1., 4. szám és 58. ábra 1. szám), csakhogy amíg az olbiai példányon a gúlácska szemei majdnem egyenlőek (58. ábra 1. szám), addig a hazai példányokon az alsó szem jól megnőtt.

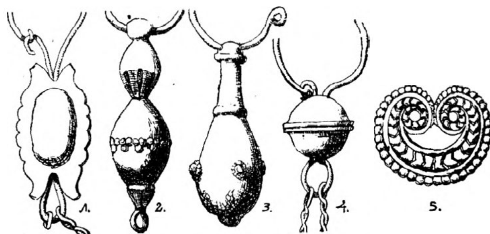
Ezek szerint, úgy látszik, *a lefordított hegyű gömbgúlából keletkezett a gömböcsökből, »bőrtűk«-ből álló összes gúla- vagy kúpszerű hunn-avar fülönfüggő alak*, valamint kaukázusi társaik is. *Az első alak a négy szemből álló gúla és az utolsó az avarok háromoldalú ékköves* (57. ábra 5., 6. szám)

*gúlája, melyet a hegyén nagy gömb díszít* (56. és 57. ábra).

Hazai függőink között legdíszesebbek az ékkőkeretes oldalsíkú gúlák (57. ábra 4., 5., 6. számú). A gúla fölső alaplapját, melyhez a fülkarika van erősítve (gyűrűvel vagy hengeres nyakkal), gömbpiramisok (57. ábra 1., 3., 4. szám) vagy díszes foglalattal ellátott egyes gömbök is ékítik (5., 6. szám).

**Gyöngyös csoport.** Függőink második csoportját a gyöngyösek alkotják, amelyeken fölfüggesztett gyöngyszemek lógnak. Az átfúrt gyöngy a rajta áthúzott fémdrót segítségével van a fülkarikára akasztva, néha csak egész egyszerűen (60. ábra 1. szám), legtöbbször azonban fölülről foglaló keret tartja, amely már gyűrűkkel, horonyokkal és bőrtűkkel tagolt és díszített. A gyöngyön és a foglaló kereten átmenő fémdrót vagy mozgatható gyűrűt alkot a fülkarika körül (61. ábra 1—4., 6—11., 13—21. szám, 61. ábra 2., 5., 7., 8., 10., 12., 13., 15—18. szám), vagy áthatol azon is, mikor aztán a gyöngyöt szilárdan tapasztja a karikához (60. ábra 12. szám és 61. ábra 1., 3., 4., 6., 9., 11. szám).

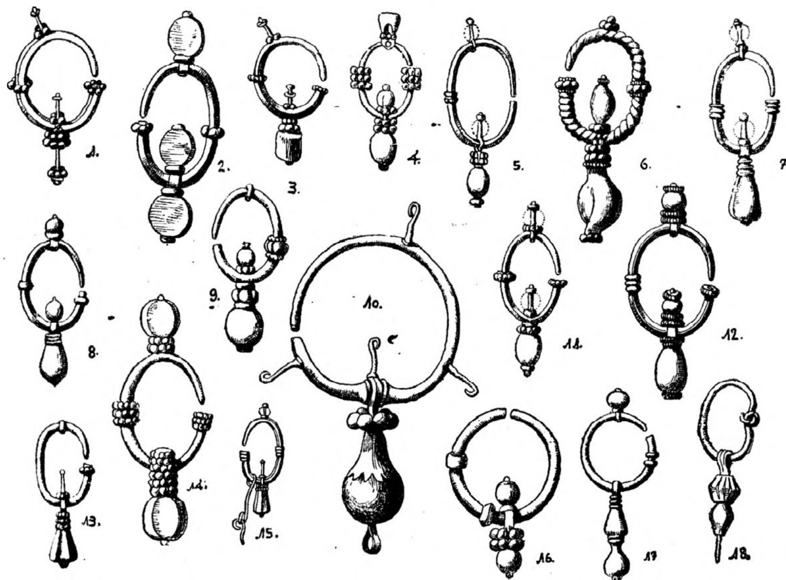
A gyöngytartó drót fölső végére, vagy a belőle alkotott gyűrű felső felére gyakran egy, a fülkarika belső terébe fölnyúló kisebb gyöngyöt erősítenek (60. ábra 8—12., 17—19. szám és 61. ábra 1—13.,




**62. ábra.** Sírleletek a stiriai Krungl temetőjéből. Arch. Ért. 1897. évf. 138—140. lapjain. Mind bronzfüggő. Az 5. sz. bronzfibula a IV. századból. A 3. és 4. sz. a stiriai Hohenberg temetőjében is előjött pávagalamb-fibulákkal.

15., 16. szám), amely sok esetben szinte lehetetlenné teszi a függő fülbeakasztását (61. ábra 2., 6. szám). Ugyanilyen természetű nehézséget okoz a fülkarika fölső külső oldalára az alsó gyönggyel szemben erősített kisebbfajta gyöngy is (60. ábra 9—12. szám, 61. ábra 2., 4., 7., 8., 11., 12., 14., 15., 17. szám), mert miatta csekély mozgáskor is könnyen kiesik a fülből a ferdén álló és nem szabadon lógó fülbevaló.

Hogy ezeket a függőket valósággal a fülcimpába akasztva hordták volna, az alig képzelhető. Többnyire a fej két oldalán, a fül táján találták ugyan ezeket az ékszereket, mégis föltehető, hogy a hajfonatba akasztva hordták, kivált mivel sok sírban a hajhoz erősítésre szolgáló vékony drótláncok is lógnak le róluk (60. ábra 8., 9. szám és 61. ábra 15. szám). Találtak egészen ép láncot is végein a két fülbevalóval, sőt a honfoglalók függőinek fülkarikáján a lánc bekapcsolására szánt hurkok és peckek is vannak. Úgy látszik, mindig jutott szerep a megerősítő láncocskának a fejen, mert *jelenkori* kaukázusi fülbevalókat is szoktak lánccal összekötve, a fejre erősíteni (Zichy Jenő: Kaukázusi és középázsiai utazásai I. Budapest, 1897.). Gyöngyös fülbevalóink nagy része



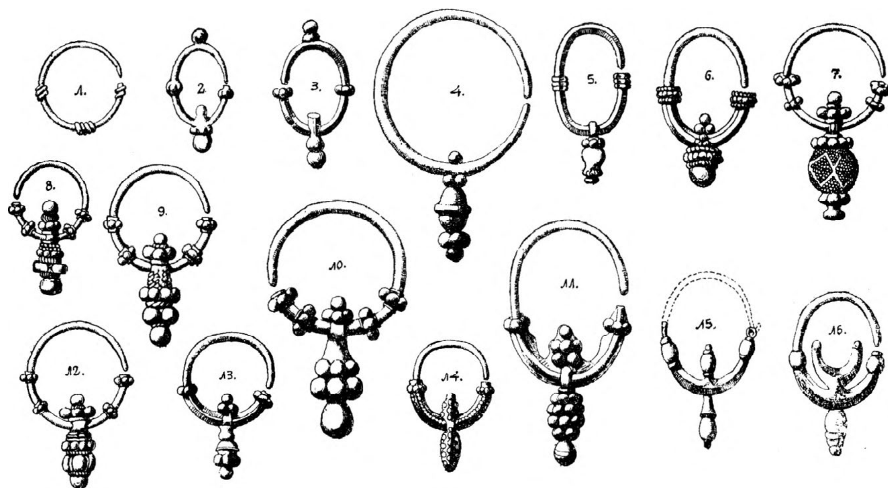

**61. ábra.** 1. Mártély (Csongrád m.). Arany. Hampel: R. K. E. I. r. 148. t. — 2. Szentes (Csongrád m.). Bronz, korongalakú gyöngyökkel. Arch. Ért. 1906. 298. lap. — 3. Mártély (Csongrád m.). Arany, üveggyöngy. Hampel: R. K. E. I. r. 54. t. — 4. Csorna (Sopron m.). Bronz, üveggyöngyök. Hampel: R. K. E. 48. t. és Abony (Pest m.). 132. sír. Arch. Ért. 1902. évf. 268. lap. — 5. Budapesti lóversenytér. Bronz, gyöngyös. Hampel: R. K. E. II. r. 289. t. — 6. Keszthely. Arany, gyöngyös; van a Nemzeti Múzeumban is. Hampel: R. K. E. 94. és 60. t. — 7. Szirák (Nógrád m.). Bronz, gyöngyös. Hampel: R. K. E. II. r. 248. t. — 8. Cikó (Tolna m.). Bronz, üveggyöngyös. Hampel: R. K. E. II. r. 232. t. — 9. Cikó. 232. sír. Bronz, gyöngyház-gyönggyel. Hampel: R. K. E. II. r. 240. lap. — 10. Pusztatóti (Fejér m.). Arany, a gyöngy elveszett, alul karneol. Hampel: R. K. E. I. r. 58. t. — 11. Cikó (Tolna m.). 335. sír. Bronz, gyöngyökkel. Hampel: R. K. E. II. r. 342. lap. — 12. Győr. Ezüst, üveggyöngyök. Arch. Ért. 1902. évf. 15. lap. — 13. Mártély (Csongrád m.). Bronz, zöld üveggyöngy. Hampel: R. K. E. I. r. 155. t. — 14. Szirák (Nógrád m.). Aranyozott bronz, zöld üveggyöngy. Hampel: R. K. E. II. r. 385. lap. — 15. Abony (Pest m.). Bronz, zöld üveggyöngy és 36 cm. hosszú bronzlánc a két függőt összeköti. Arch. Ért. 1902. évf. 255. lap. — 16. Nemesvölgy (Moson m.). Bronz, gyöngyös. Hampel: R. K. E. I. r. 137. t. — 17. Csuny (Moson m.). Aranyozott bronz, kék üveggyöngy. Hampel: R. K. E. II. r. 264. t. — 18. Fenék (Zala m.). Ezüst, a gyöngy kék. Hampel: R. K. E. I. r. 85. t.

aligha függött a fülcimpába húzva és inkább csak a fül táján alkalmazott hajdísz volt, ámbár a fülkarika egyik végének vékonyodása a fülbehúzás célját látszik szolgálni.

A 60. ábra függőinek lógó gyöngydísze egészben véve (gyöngy és keret együtt) edény (váza) alakot mutat,[5]) melynek alsó gömbölyű teste a gyöngy, nyakát és száját pedig a fémből való foglaló keret alkotja. Ez a keret ritkán síma és dísztelen, mert gyakran bevágások (10. szám), gyöngysorok (8., 15., 17., 21.), gyűrűk és hornyok tagolják (12., 13., 14., 19., 20.) a többnyire hengerszerű fölületet, amely néha lesz csak szögletes (hasáb) vagy csonka gúla (20., 21. szám). A keret gyűrűje a fülkarikán ide-oda nélkül (61. ábra 1., 3., 4., 6., 7., 11., 14. szám), vagyis *a felforrasztott apró bőrtűk alkalmazása* itt is éppen annyira feltűnő, noha nem alkotnak gúlát, mint az 56. ábra gömbjein.[6]) Néha azonban a fülkarika fölső, külső széléből kiugró gyöngy helyén a négy gömböcskéből álló gömbgúla is megjelenik (61. ábra 6. szám).

A 63. ábra függői is nagy részben a gömbös csoport gyöngyös alakjaihoz tartoznak. Egyiken sincs tulajdonképeni gyöngy, mivel annak a helyén fémből készült utánzatok vannak.

A 63. ábra első számán a síma karikán, huzal reácsavarásával, három tagot képeztek. Ezek közül az alsó, a lecsüngő gyöngyök és gömbös edény-




**63. ábra.** Lelhely: 1. Cikó (Tolna m.). 66. sír. Bronz. Hampel: R. K. E. II. 319. és 318. sír és Hampel: II. 221. t., 418. t. és 230. t. — 2. Cikó (Tolna m.). Öntött bronz. 354. sír. Hampel: R. K. E. II. 223. t. — 3. Nemesvölgy (Moson m.). 65. sír. Bronz. Hampel: I. 137. t. — 4. Keszthely. Bronz. Hampel: I. 103. lap. — 5. Horgos (Csongrád m.). 2. sír. Bronz. Hampel: R. K. E. II. 320. t. — 6. Presztovác (Pozsega m.). Arany. Hampel: R. K. E. I. 195. t. — 7—8. Tokaj (Abaúj m.). Ezüst. Hampel: R. K. E. II. 339. t. — 9. Tokaj (Abaúj m.). Ezüst. Hampel: R. K. E. II. 339. t. — 10. Veliki-Bukovac (horvátországi Varasd m.). Ezüst (öntött). Hampel: Új. Honf. Eml. 89. t. — 11. Cikó (Tolna m.). 532. sír. Bronz, gyöngyház-gyöngyök. Hampel: R. K. E. II. 240. lap. — 12. Cikó (Tolna m.). 335. sír. Bronz gyöngyökkel. Hampel: R. K. E. II. 342. lap. — 13. Pilin „Sirmány" (Nógrád m.). 56. sír. Arch. Ért. 1902. évf. 234. lap. — 14. Pilin „Sirmány" (Nógrád m.). 56. sír. Arch. Ért. 1902. évf. 234. lap és Hampel: Új. Honf. Eml. 67. t. — 15. Törökkanizsa (Torontál m.). Ezüst, a gyöngy is. Hampel: Új. Honf. Eml. 38. t. — 16. Székesfehérvár (Demkóhegy). 4. sír. Hampel: Új. Honf. Eml. 85. t.

mozgathatónak látszik és csak ritkán forog a fülkarikába bemélyedő megvékonyodáson, mikor aztán a karikán való eltolásnak kétoldalt gyűrűszerű megvastagodás állja útját (60. ábra 18., 20., 21. szám és 61. ábra 10. szám).

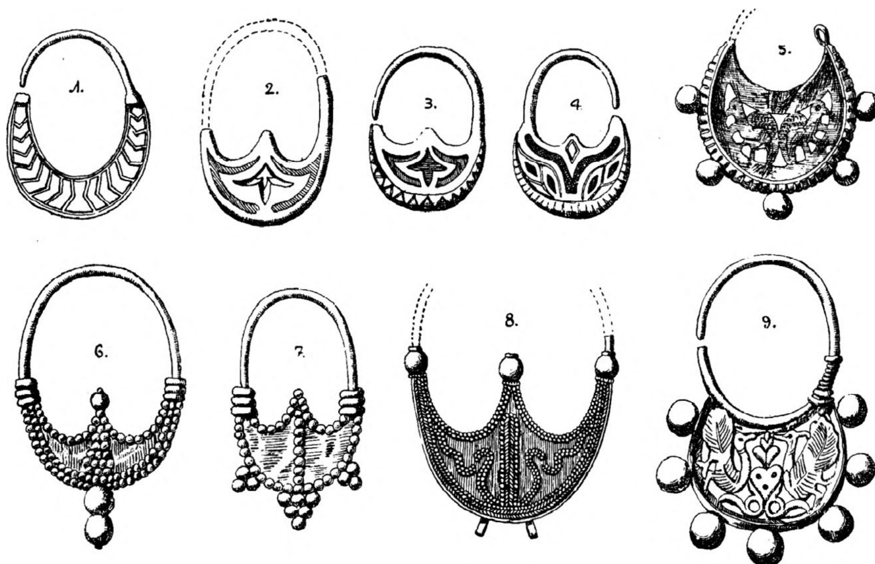
A 61. ábra hosszúkás, alul szélesedő és néha síkokkal határolt gyöngyei (7., 13., 15. szám) feltűnően palack- vagy vázaszerű alakot mutatnak (7., 8., 10., 12—15. szám), amely körülményt, a később tárgyalás alá jövő eredet szempontjából, nem hagyhatok itt megemlítés nélkül. Megjegyzendő még, hogy a gyöngyfoglaló kereteket és gyakran a fülkarika alsó végét, meg a szemben lévő oldal egymagasságú közepét is, apró fémgömbökből álló sor díszíti, peremgyűrűvel és horonytagokkal, vagy azok alakok őse; a más kettő pedig, a karika vastagabb végén és a szemben lévő oldalközépen alkalmazott egyszerű vagy gömbsoros gyűrűnek a kezdetleges formája. E fülkarika-gyűrűk kettes (7., 8., 9., 10., 12. sz.) és hármas tagozását (5., 6. sz.) is megérteti velünk a drót többszörös felcsavarása, noha a sorok néha elválnak egymástól (7—10., 12. sz.).

A 63. ábra néhány példánya, alakjára nézve a váza- vagy edényalakzatok közé is számítható, ámbár a díszítő szemcsék mellett (8—12. sz.) a gömbsorok néha túlságosan kiugró alakúak (8—10., 13. sz.). E függőket két darabban, vagy egyszerre öntötték, ezért a lelógó edényutánzat nem mozgatható, ámbár a fülkarikára húzott gyűrűn látszik lógni. A fülkarika belső terébe benyúló gyöngy

helyét az öntött függőkön majd mindig a négy vagy több gömbből álló gömbgúla foglalja el (6—14. sz.), nagyritkán azonban félholdalak is találkozik (16. sz.). A lelógó rész néha gyöngy- vagy edényalak helyett szőlőfürtalakú (11., 14. sz.), ami különben, miként láttuk, nem új forma (58—59. ábrákon). A 63. ábra 11., 14., 15. számainak rokonalakjait a Kaukázusból az 58. ábra 4., 5. számain látjuk.

A 63. ábra 7. szám nagy gömbjét díszítő szemcsés rombuszok és háromszögek épp úgy, mint az 56. ábra hasonló díszítő alakjai: messze az előző évezredekbe követhető szimbolikus díszek, ezért függőink eredetének kutatásában nem kicsinyelhető segítséget nyujtanak.

Az egy darabban öntött fülbevalók az ötvösség hanyatlását jelzik, mert a finomabb forrasztó miatta, mivelhogy az ősi szimbolikus jelentésű díszeknek és tárgyaknak természeti előképe a mi korunkban már alig-alig ismerhető föl. Holdsarlós fülbevalóink ősét is tanácsos ott és azokban az időkben keresnünk, ahol és amikor a gömbös gúlát találtuk; mert a ma nem értett, egészen ismeretlen alakú s ezért valószínűleg ősi keletkezésű függőink szimbolikus értelme, — ha nem bizonyos, legalább is föltételezhető. Ha főnikiai és részben kaukázusi leletek tanúságtételéhez folyamodunk, akkor nemcsak sarlós függőinknek a természeti előképből lassankint létrejött formáját, hanem gömbös gúláink jelképes értelmével együtt születésük okát és körülményeit is megérthetjük; azonban mindenesetre számolnunk kell a régi főnikiai vallásnak — úgyahogy ismert szokásaival és kikutatható jelvényei-




**64. ábra.** Lelhely: 1. Krungl (Stájerország). Vésett bronz. Arch. Ért. 1897. évf. 143. lap. — 2. Detta (Temes m.). Arch. Ért. 1896. évf. — 3—4. Krungl (Stiria). Bronz; zöld, kék és vörös zománccal. Arch. Ért. 1897. évf. 143. lap. — 5. Magy. Nemz. Múz. (hazai lelet). Arany. Hampel: R. K. E. I. 45. t. — 6. Klostar (Horvátország, Bjelovar-Krizevci m.). Sárgaréz. Hampel: Új. Honf. Eml. 60. t. — 7. Keszthely. Hampel: R. K. E. I. 116. t. — 8. Tokaj (Zemplén m.). Ezüst. Hampel: Honf. Kútfői. 571. lap. — 9. Magy. Nemz. Múz. (hazai lelet). Arany. Hampel: R. K. E. I. 45. tábla.

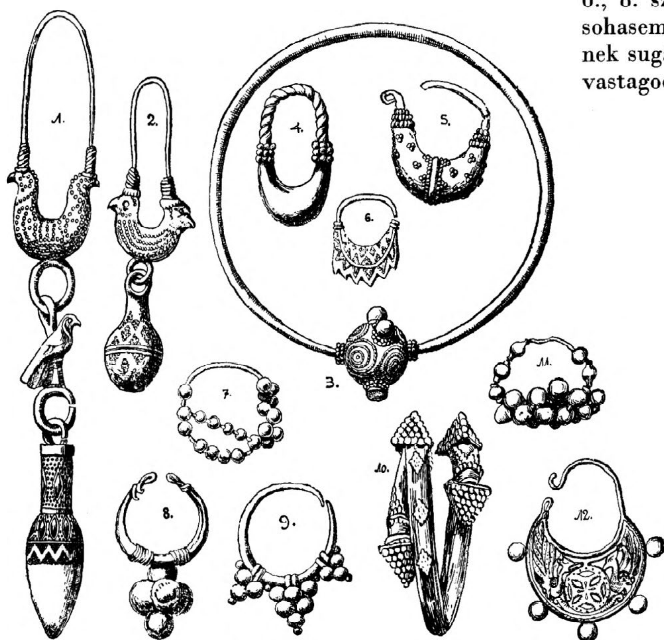
eljárásnak az elkerülésére való törekvést mutatják. A 63. ábra 11. sz. tanúsága szerint még az összeillesztett, de egészen össze nem érő öntőminták közé folyt fölösleges fémet sem reszelték le a könnyebb munka kedvéért; hát hogyan forrasztották volna egymás mellé a sok-sok apró fémszemecskét!

**Virágkosár-csoport.** Függőink harmadik csoportját nem szabadon álló, lelógó gömböcs-csoportok jellemzik, hanem a fülkarikához forrasztott, lapos, félholdszerű alak, melynek csak előrésze díszített és a fejfelül álló oldala síma (64. ábra). A félhold felső szélét többnyire egy, az ívközépen kiálló rész, egy kiugró csücsök két ívre tagolja s így az alak keletkezésének megértése nehézségekbe ütközik vel, meg szerelvényeivel. A jellemző és magyarázó előképekül kínálkozó néhány főnikiai ékszeralakot, fülönfüggőt az 59. és 65. ábrák tárják elénk.

A főnikiai, részben nagyméretű és a több lógó alaknak egymás alá függesztése folytán viselésre alkalmatlan fülönfüggőkről azt tartják a kutatók, hogy sohasem hordta élő nő, hanem hogy vagy csak sírdíszek voltak, vagy Asztarot szobrait ékítették a hívők jámborságából, esetleg mint fogadalmi ajándékok (lásd Perrot és Chipiez: Histoire de l'art dans l'antiquite. Tom. III. 821. lap).

*Asztarté*, miként már láttuk a szemdísznél, a *teremtő isteni erőnek a fenntartó, a továbbképző, a tápláló részét személyesíti meg* a Kr. előtti világ vallási nézetei szerint s így egészen természetes,

hogy a neki nyujtott fogadalmi emlékek utánozzák a neki bemutatni szokott égő áldozatnál használt tárgyakat és anyagot. Magasabb műveltségi fokon *a szemes gabona az ember főtápláléka s így a tápláló isteni erőnek bemutatott áldozati anyagok között első helyet csak a gabonaszemek sokadalma foglalhatja el. Ezért került az Asztartéval összeköttetésbe hozott fülönfüggőkre a modius, a véka*, amellyel csak felhalmozott gabonát lehetett mérni, mivel a fülei megakasztották a csapófát (59. ábra 2., 3. sz.). *A véka kisméretű*, aranyból készült, négyszögű, füles *másolatain*




**65. ábra.** 1. Aranyfüggő Szárdiniából, Tharrosból. Perrot et Chipiez : Histoire de l'art dans l'antiquité. Tom. : III. 821. lap. — 2. Aranyfüggő Szárdiniából. Perrot : III. 836. lap. — 3. Fülre való (Perrot szerint „bracelet") Tharrosból, Szárdiniában. Arany. Perrot : III. 836. lap. — 4. és 7. Aranyfüggők Cyprusból, Marion-Arsinoeből. Ohnefalsch-Richter : Kupros. The Bible and Homer. London, 1893. Plate CLXXXII. és CCXVII. — 8. Cyprusi aranyfüggő Tamasosból. Ohnefalsch-Richter : Kupros CLXXXII. — 9. Egyiptomban talált fülbevaló. Prisse d'Avennes után Ohnefalsch-Kupros CLXII. — 10. Arany hajgyűrű Tharrosból Szárdiniában. Perrot : III. 818. lap. — 11. Aranyfüggő III. Béla magyar király és neje székesfehérvári sírleletéből. Arch. Ért. 1901. évf. 83. lap. — 12. Aranyfüggő Cyprusból Daliból (Idalion). Cesnola : Cypern. Jena. 1879. VI. tábla. — A régi főniki sírok fölött lelt újabb sírokból való, amelyekben üvegedényeket, meg római bélyeggel ellátott mécseket talált Cesnoly, egyen „FAUSTI" bélyeg. A temető kora IV—V. század Kr. e. Volt egy szőlőfürtős függő is, meg egy keresztes lánc-csat is. (Lásd a 255. ábra. 8. sz.).

*ott van a gabonaszemekből keletkezett kúp, amely egyenlően általános díszítő formája a főniki, a kaukázusi és hunn-avar-magyar fülönfüggőknek.*

Az 59. ábra 3. sz. cyprusi fülönfüggőjén *a véka fölötti, símaoldalú alakban könnyű felismernünk a déliek* felnyúló, hosszúfülű *virágkosarát, amely azután az Asztarténak szállított virágok jelképeként kerülhetett össze a gabonamérővel, melyből kilátszik a tápláló erő szimboluma : a szemcsékből álló kúp* (lásd az 59. ábra 2. számát is).

Ennek a virágkosárnak jellemző és félre alig ismerhető utánzatát látjuk egy, a Kaukázus fölötti poltavai kormányzóság kurgán-sírleletének egy darabja képében (58. ábra 2. sz.), amelyen a kosár szája is észlelhető a szétnyíló sarló felső ívei között. A poltavai kosár külső oldalának sugárszerűen álló domború és homorú dísze, egy cyprusi kosárfüggő (59. ábra 4. sz.) hasonló beosztású díszével egyetemben, olyan jellegzetes alakot őrzött meg számunkra, amely nélkül függőink fesztonszerű (= virágfüzérszerű) külső szegélyét (64. ábra 3—5., 6., 8. sz.) nem értenők és keletkezését kielégítően sohasem tudnók magyarázni. A hunn-avar függőknek sugárszerűen beirdalt alsó, virágfüzérfajta megvastagodása a poltavai függőn fennmaradt, hajdan talán szokásos kosárformának az emléke, amelynek őse esetleg a szalagokkal tagolt és csokrokkal díszített, szövetből készült táskakosár volt (59. ábra 4. sz.).

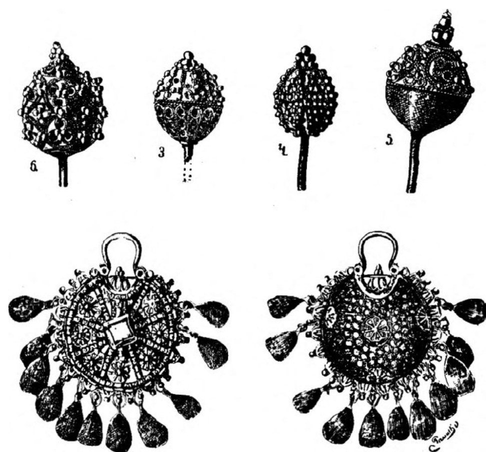
Az 59. ábra 2. számán, a véka és virágkosár között még egy egyiptomi karvaly is lóg. Ez a karvaly, amely nem



**66. ábra.** Kaukázusi függő. Zichy Jenő : Kaukázusi utazása. I. r. 49. tábla. 23. szám.

repül kiterjesztett szárnyakkal, mint a főniki emlékek harcias jeleneteiben (lásd : Perrot et Chipiez : Historie de li'at. Tome 58. Fig. 36. 552.), hanem szeliden áll, megvan más szárdiniai virágkosaras fülbevalón is (65. ábra 1. szám), csakhogy ott nem vékát, hanem egy hosszúnyakú vázát tart karmai között. A váza nyakát és vállát rombuszok sora tölti be, apró gömböcsökkel behintett alapon. A váza hasán gabnaszemháromszögek cikcakos szalagot hagynak ki. A rombusz is Asztarté jelvénye, amint a szemdísz tárgyalásából már ismeretes, valamint a búzaszem-kúpot vagy gúlát jelző háromszögek is. A váza felületén alkalmazott díszek tanúzása szerint ez a kosárról lógó váza is Asztarté kultusz-eszközét jelenti, bizonyosan áldozati folyadékot : olajat vagy bort vittek ilyen alakú edényekben az istennő oltáraira.

A 65. ábra virágkosara alatt, karvaly nélkül (2. sz.) lóg egy gombszerű váza (t. i. nincs a vázának



**67. ábra.** Tomaseváci hajtűfejek és függők. Arch. Ért. 1897. évfolyam 245., 247. lap. XVI. század második feléből, vagy a XVII. század elejéről.

szája), melyen Asztarté rombuszai és háromszögei alkotják a díszt.

Az 59. ábra 1. számán a virágkosárnak egy kissé átformált példányát szemlélhetjük, amennyiben a fül két vége nem lágy átmenetben kapcsolódik a kosárhoz, mint a 2., 3. számokon, hanem a kosár egyenesen levágott végeiből indul és hozzá maga a kosár teste is hengerszerű egy pár inda mellett gabnaszem-kúp háromszögekkel és rombuszokkal tehát Asztartéra emlékeztető alakokkal díszítve. Ugyanilyen alakúak a 65. ábra 4. és 5. számai is, három gömböcssorral a fülkarika kezdetein. A 4. sz. kosara síma, míg az 5. sz. gömböcs-háromszögekkel van behintve, a 6. sz. kosarat pedig Asztarté rombuszai és háromszögei díszítik és alul zig-zegszélű csipke lóg le róla, szinte gömböcs-háromszög díszekkel. Az 59. ábra 1. számának átformált kosarát kaukázusi és hazai függőink között is megtaláljuk, megtoldva a lelógó vázának gömböcsökből alkotott utánzatával az 58. ábra 4. sz. kabardiai és 5. sz. zagrebinyi függőin, meg a hazai függők (63. ábra 11., 13., 14., 15., 16. szám) egy pár nagyon hasonló példányán. A virágkosár alatt lévő váza el nem vitatható a poltovai kurgánból előkerült függőtől sem (58. ábra 2. szám).

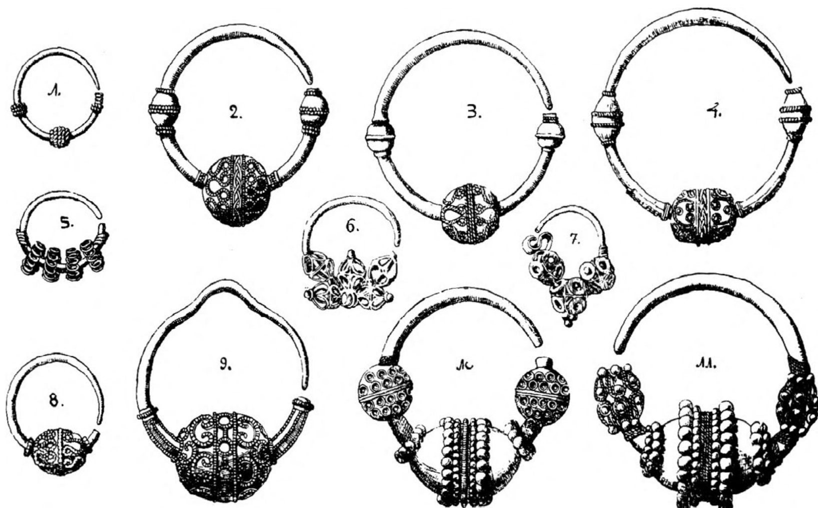
Az 59. ábra 4. sz. hasonló az 1. számhoz, csak nem éppen kosárszerű, mivel inkább meghajlított szövethengernek (zacskónak) néz ki, amelyet szalagok részekre tagolnak és alul szalagcsokrok, fölül pedig gombszerű bogok díszítenek. Nincs rajta gömböcsökből sem rombusz, sem háromszög s mégis az Asztarot-kultusz egyik eszköze volt az előkép, mert nagyjában mégis csak a szokásos kosárforma.

A virágkosár alakváltozásai között nagyon érdekes a 65. ábra két első száma, melyeken a kosár két vége két madárfejjé alakult. Ez a két állatfejes forma a persepolisi oszlopfejek legfelső, összenőtt félbikáit és vele a Kr. előtti első ezerév kétfejű, összenőtt testű állatjait juttatja eszünkbe.[7])

Ez a kettesfejű állatalak a szibériai szkithákon át Kínába csak a Kr. születése körüli századokban jut el és onnan az idetóduló néphullámok hagyatékából már majdnem hiányzik. Csak a két lófejben végződő övpántok képeznek némi kivételt Szentes, Szirák, Győr, Keszthely, Kishegyes és Nemesvölgy lelhelyekkel. Nem igen értették, nem volt célja s így nem igen volt ok az ábrázolásra, azért a hunn-avar-magyar sírokban gyéren találjuk. A 65. ábra kétfejű kosarait is Asztarté apró gabnaszemei díszítik.

*A virágkosár eleinte domború alakja* már az alkalmazásba vevő első ötvösök kezén *síklemezzé laposodik, megtartva nagyjában a természeti előkép alakját.* Ehhez mérve aztán, a dísze is beosztottabb, szabályosabb.

Az 59. ábra 6. számán a belső körvonaltól a külső szél felé sugáralakban kinövő **S** alakok sorozata

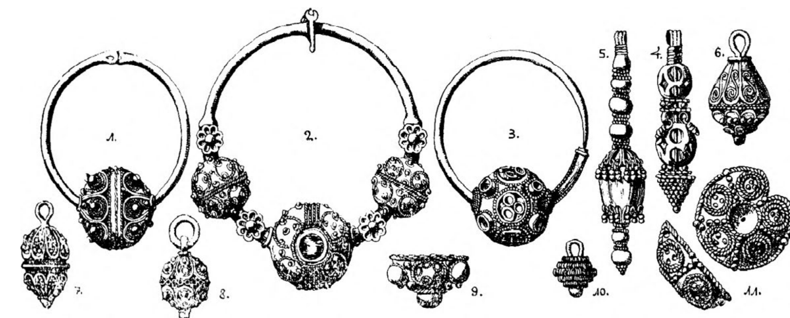


**68. ábra.** Lelhely: 1. Cikó (Tolna m.). 33. sír. Arany. Hampel: R. K. E. II. 205. t. —2. Závod (Tolna m.). 17. sír. Ezüst. Hampel: R. K. E. 392. lap. — 3. Závod (Tolna m.). 7. sír. Ezüst. Hampel: R. K. E. 254. t. — 4. Cikó (Tolna m.). Ezüst. 423., 193. és 239. sírokból. Hampel: R. K. E. 355. lap és 215., 217. táblák. — 5. Pilin (Sirmányhegy, Nógrád m.). 74. sír. Hampel: Új. Honf. Eml. 71. t. — 6. Klostar (horvátországi Bjelovar-Krizevci m.). Sárgaréz. Hampel: Új. Honf. Aml. 61. t. XI. század Kr. u. — 7. Novi-Banovci, Zimony mellett. Áttört arany. Hampel: Új. Honf. Eml. 176. lap. — 8. Cikó (Tolna m.). 265. sír. Ezüst. Hampel: R. K. E. 219. t. — 9. Magy. Nemz. Múz. Arany. Hampel: R. K. E. I. 58. t. — 10—11. Tokaj (Zemplén m.). Ezüst. Hampel; Honf. Kútf. 571. lap.

díszíti a mezőt, apró gömböcsökkel élénkítve. A külső pereméből is apró, kettes gömböcskék nőnek ki. A mező sugárirányú beosztása, miként a poltovai kosárnál (58. ábra 2. sz.), úgy a krungl-i (64. ábra 1. sz.) félholdnál is, úgy látszik, az 59. ábra 4. számára is visszavihető.

A virágkosárnak a legstilizáltabb alakja ismeretes hunn-magyar sírokból, azonban a legtöbb példányon még egy fokkal tovább fejlesztve, mivelhogy a belső szélének közepe kidudorodik s az egy ívből kettő lesz (64. ábra 2—4. sz. és 6—8. sz.). A cyprusi alakhoz (59. ábra 6. sz.) legközelebb áll a 64. ábra 1. sz., úgy a forma, mint a félholdmező tagozása tekintetében, azonban a külső szél kiugró gömbjei csak a 64. ábra 5., 9. és 6., 7. sz. láthatjuk.

A 65. ábra madárfejes kosarai fülének felcsavart sodronnyal történő megerősítési módját a mi függőink 64. ábra 6., 7., 9. számán észlelhetjük. A főniki karvaly nincs meg nálunk. A vékának, de főként a vázáknak késő utánzatai az 60. és 61. ábrák gyöngyös edényformái. Fülnélküli véka, gabnaszemkúppal a 61. ábra 1., 3. számai.




**69. ábra.** 1—4. Kaukázusi ezüst fülbevalók. Zichy J.: Kaukázusi és középázsiai utazásai. 1897. I. kötet 49. t. — 5. Ezüst fülbevaló-részlete a Kaukázusból. Zichy J.: Kaukázusi és középázsiai utazásai. I. kötet. 50. t. 8. szám. — 6—10. Aranygombok Szalonikiből és Konstantinápoly környékéről, Kis-Ázsiából. Arch. Ért. 1895. évfolyam, 434. lap. — 11. A dettai honfoglalási leletből (Temes m.). Arch. Ért. 1896. évfolyam. 229. lap. Honfoglalás utáni X—XII. századból.

Virágkosár-fülbevalóink nagyrésze délibb, hajdanta a hunnok által lakott vidékekről való leletekből származik, a tokaji kivételével (64. ábra 8. sz.). A legtöbb függőnkön kosár felső részének közepe csúcsosan kiemelkedik, kettes ívet alkotva (64. ábra 2—4., 6—8. sz.). Legfejlettebb alakja van a 8. sz. tokajinak, amelyen gömböcskékből alkotott kígyókat látunk, a szegély- és középfonásoktól szabadon maradt mezőkben. Az alul kiálló hurkokban bizonyára fityegő dísz volt akasztva, hogy pótolja az alsó szélekből kiugró gömböcs-piramisokat (lásd a 7. számot), avagy egyes (5., 9. sz.) és kettes gömböket (6. sz.). Az 5. és 6. számú, ismeretlen lelhelyű, arany ékszereink áttört mezején két fürjet, illetőleg két pávát látunk. A pávák között a honfoglalók díszeihez tartozó szívalak: polip-utánzat.[8]) Az 5. sz. fürjes arany ékszer külső szélét beirdalt virágfüzérszerű gömbölyű perem köríti, amely megvan a 3. és 4. számú zománcos, öntött bronzfülbevalók külső szélén is, sőt ez a fesztont utánzó szándék nyomozható a 6. és 8. számok külső szélét határoló szélesebb szalagokon is. Az 1. számon a kosár megkeskenyedett alakja vésett vonalaival egészben egy feszton (= virágfüzér).

A primitívebb kivitelű öntött bronzpéldányok kivételével, melyeken vésett aljú zománcdíszt találunk,[9]) virágkosaras fülbevalóinkat is főként a gömböcsökből alkotott dísz jellemzi, ha nem találjuk is mindeniken a gömbös kúpot vagy gúlát.

Ez a függőalak nemcsak hogy fennmaradt napjainkig a Kaukázusban, hanem még az ősi, zománcdíszítő eljárást is megtaláljuk rajta (66. ábra) a metszés mellett. A mai kaukázusi függőn nincs ugyan meg a belső ív közepének fölemelkedése által keletkezett kettes ív, azonban külső íve füles, gömbszerű fityegőket hord az állandó gömbök helyett (69. ábra 5., 6., 7., 9. sz.), miként a mi tokaji függőnk (64. ábra 8. sz.).[10])

**A felhúzott gyöngyöscsoport.** Midőn egy kilyukasztott ékkövet vagy felfűzésre készült agyag- vagy üveggyöngyöt húztak a síma fülkarikára, avagy gyöngy híján fölcsavart sodronynyal, boggal utánozták az egy vagy több gyöngyszemet (68. ábra 1., 5. sz.), hogy élénkítsék, díszesebbé tegyék a karikát; akkor füldísznek a legegyszerűbb eszközzel való feltűnőbbé tételét eszközölte az emberi szellem változatosság után való vágyódása, törekvése. Őseinknél valószínűleg a fülkarikára csavart sodronycsomóból (68. ábra 1., 5. sz.) lett a nagyjában gömbalakú fémgyöngy (68. ábra), melynek síma fölületét majd mindig felragasztott sodronydísz (68. ábra 2—4., 8., 9. sz.), vagy gömbsorok (68. ábra 10., 11. sz.), avagy a helyükbe lépő kerek lyukak (10. sz.) és egyéb áttörések sorozata (68. ábra 6., 7. sz.) díszíti.

A felhúzott fémgyöngyök közül többnyire három darab ékíti a fülkarikát, melyek közül a két kisebb, a fülkarikára csavart szokásos sodronybogoknak megfelelően (68. ábra 1., 5. sz.), a fülkarika vastagabb végét és szemben eső közepét foglalja el.

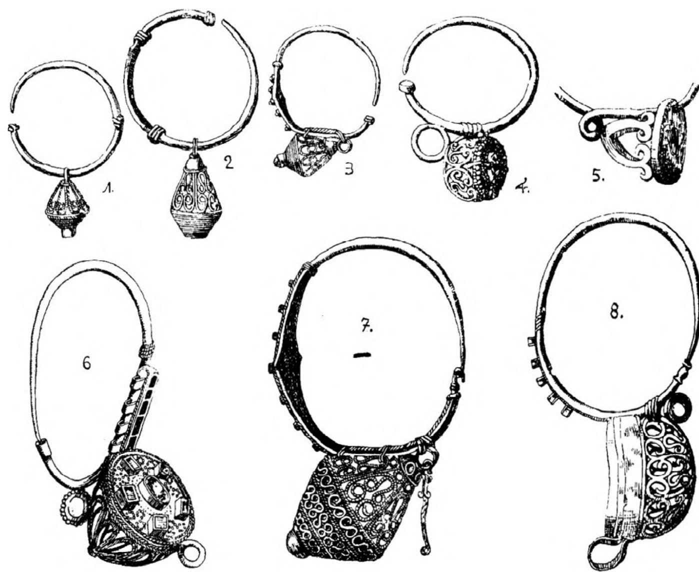
Minden fémgyöngyöt itt egy, a fülkarika-tengelyre merőleges síkban futó szalag két félgömbre oszt. Ez a szalag néha egy vagy több sodronyszál (68. ábra 3., 8., 10., 11. sz.), avagy két sodrony között futó sodronyláncfonat (68. ábra 2., 4. sz.), mely néha köralakú szemeket képez (9. sz.). A gömb két felén, az osztószalag mellett, a szemdísznél már tárgyalt *sodronyarcokat* látjuk sorakozni (2—4., 8.,

9. sz.), melyeknek legősibb példányait már ismerjük arany ékszerekről, Ilion-ból. Ezek az irdalt keskeny szalagból (68. ábra 2., 8., 9. sz.) vagy csavart sodronyból (68. ábra 3., 4. sz.) alkotott sodronyarcokkal ékes fémgyöngyök még, mind a legrégibb temetőinkből, hunn sírokból jöttek elő; míg a többgyöngysoros osztószalag mellett síma felületet mutató hosszúkás fémgyöngyök (68. ábra 10., 11. szám) a honfoglalók sírjaira utalnak, a velük talált egyéb ékszerek folytán. Ezeken a gömbökön a fülkarikalyukakat is gömbsorok szegélyezik (68. ábra 10., 11. sz.). Feltűnő még a fémgyöngyöknek a fülkarikán való megerősítése (fixirozása) a többrendbéli felcsavart sodronynal, amely úgy a nagy, mint a kis gömbök mozgását megakadályozza (10., 11. sz.).[11])

Szokatlan a sodronyarcos fémgyöngyökkel együtt járó és a fülkarikára forrasztott díszítő lemezek alkalmazása is egyéb fajta függőinken (68. ábra 4., 9. sz.), itt azonban a hunn-avar korban gyakori. A felhúzott gyöngyök közül csak a középső nagyot ékíti sodronyarc, a másik két kicsit csak a kettéosztó szalag tagolja (68. ábra 2—4. sz.) és csak a későbbi időkben szokásos az áttört gyöngy (68. ábra 10. sz. kis gömbjei), vagy a sodronyból alkotott gömb (68. ábra 11. sz. kis gömbjei). Honfoglalás utáni és már valószínűleg keresztény időkből valók azon, az ország déli részein lelt függőink, melyeknél három, sőt öt áttört gömb is van a fülkarikára egymás mellé felhúzva (68. ábra 7., 6. sz.). Az egyiknek nyolc darab, áttört korongból összeállított aranygömbjei, az abban az időben szokásos »halántékgyűrű«-alakú fülkarikát ékítik (7. sz.), melyen a gömbök lecsúszását felcsavart sodrony akadályozza. Ilyen több felhúzott, de nem áttört fémgömböt mutatnak a székesfehérvári királysírok függője (65. ábra 11. sz.) és ennek édes testvére egy cyprusi (65. ábra 7. sz.). Mindkettőn a fülkarika alsó fele két szálból látszik lenni, tele reájuk húzott gömbökkel.

A 68. ábra 1. száma a sodronnyal díszített három gömb keletkezését mutatja; az 5. szám azonban csavart sodronykoszorúival, mintha az áttört gömbök őse volna, amellett, hogy több felhúzott, lapos gyöngy utánzata. Az ilyen sodronykoszorúk egymáshoz forrasztva, még mindig szokásosak gombok előállítására a Márvány- és Fekete-tenger partjain (69. ábra 10. szám).

A fülkarikára felhúzott gömbökkeldíszített függők divatja, tekintve sodronyarc-díszüket, a Kr. előtti időkbe messze visszanyúlik; azonban nagyon kevés változással még ma is tart a Kaukázusban. Ezeket a függőket nem a gömböcs-, a »bertő«-dísz jellemzi: hanem *a sodronymunka, a filigrán.* A kaukázusiak felhúzott gömbjüknél fogva (69. ábra 1—3.), valamint áttört sodronydíszük révén, meg a fülkarika díszítő pántjai révén (69. ábra 3. szám) hunn-avar függőink mai folytatásai, ámbár a sodronyarc többnyire köralakká egyszerűsödött, vagy a gömbtengelytől (a fülkarikától) sugárszerűen kiinduló félgerezdekké alakult (69. ábra 1. szám), mintha hunn-kori, úgynevezett »kosaras« fülbevalóink (70. ábra 1—3., 6., 7. szám) beosztását tartaná szem előtt. Hasonló körös és gerezdes beosztást mutatnak a kisázsiai és a Balkán déli részéből való




**70. ábra.** 1—3. Keszthelyi ezüstfüggők. Hampel: R. K. E. 117. t. — 4—5. Fenék (Zala m.). Aranyfüggők. Hampel: R. K. E. 85. t. — 6. Aranyfüggő egy francia magángyűjteményből. Hampel: R. K. E. I. r. 125. t. — 7. Keszthelyen talált ezüstfüggő, üvegkövekkel. Hampel: R. K. E. 118. t. — 8. Abrudbánya. (?) Arany. Hampel: R. K. E. I. r. 125. t.

(69. ábra 6—9. szám) aranygombok is áttört sodronydíszben, amellett, hogy a »bertő«-nek is nagy szerepe van rajtuk, miként a kaukázusi gyöngyökön is.

Mind a sodronnyal, mind az apró gömböcskékkel való díszítés ma is élő eljárási mód a kaukázusi ötvösöknél, valamint a márvány- és fekete-tengerparti török ötvösöknél. Hogy ez a ma is élő *sodronymunka* nem nyugatról jött renaissance import — amire következtetni lehetne a filigrán nyugati elterjedtségéből —, azt a mi dettai (Temes megye) leletünk (69. ábra 11. szám) félgömbje bizonyítja, amellyel együtt lelt egyéb ékszerek a honfoglalás utáni századokra utalnak. (Lásd Arch. Értesítő 1896. évfolyam. 229. lap.) A hunn függők fémgyöngyei *drótművesek*, de nem áttörtek (68. ábra 2—4., 8., 9. szám), míg a kaukázusiak egy része áttört (69. ábra 1., 4. szám), valamint a mai török ékszerek is azok, miként a mi honfoglalás utáni függőink

is részben áttörtek (68. ábra 6., 7., 10., 11. szám). Különben, hogy a hazai ötvös műgyakorlatból sohasem halt ki *őseink öröke: a sodronymunka* (a filigrán), azt egyebek között a XVI. század végéről származó tomaseváci kincs hajtűfejei (67. ábra) is igazolják az újabb korból (Arch. Értesítő 1897. évf. 245. lap), melyek úgy a török, mint a kaukázusi gömbökhöz drótmű és gömböcsdísz tekintetében nagyon hasonlítanak.

A fölhúzott gömbös fülönfüggők legősibb, ismert példánya a karthágói gyarmatból, Tharrosból Szardiniában került elő (65. ábra 3. szám). Perrot ugyan »bracelet«-nek hiszi, azonban a karika egyik végének feltűnő vékonyodása fülbevalójelleg, meg aztán a gömbdudorok miatt, karon való viselése, alkalmatlan lett volna, mivel hogy minden oldalon egyenlően kiképezett, díszített domború oldala csak a szabadon való fölfüggesztésre utalja.[12])

Az ilyennek az alakja aztán még inkább hasonlít a szárnyas állatokat szállító kashoz. Különben a lábazat alsó lapját ékkő szokta kitölteni s mivel használatban arcfelüli oldalra került, érvényesült is csillogása.

A másik fajtánál az alsó rész, a félgömbszerű alak az áttört mű, míg a teteje síma lap, amelyet néha gömböcssorok (4. szám) vagy kiugró keretes ékkövek (6. szám) díszítenek. A 4. szám tetejét a lefogó zárópálca utánzata két részre osztja. A többieken (6., 7. szám) a kosárfödél füle oldalt kiáll. Ezek a kosarak is többnyire dróttal vannak a fülkarikához kötözve.



**71. ábra.** Istar-Aphrodite »κουροδροφος« Cyprus-szigetéről. Marion-Arsinoe-beli lelet. Égetett cserép. Max Ohnefalsch-Richter: KYPROS, the Biblie and Homer. London, 1893. XXXVII. tábla, 8. szám.



**72. ábra.** Chytroi-beli Aphrodite temenosában (templomberek) lelt szobor másolata Cyprus-szigetéről. Ohnefalsch-Richter: Kypros. XXXIII. táblájának 3. száma után.



**73. ábra.** Asztarté terracotta szobra Cyprus-szigetéről, Daliból (Idalion), már görög időkből (IV—VII. század Kr. e.). Eredetije a berlini régiségtárban. Ohnefalsch-Richter: Kypros. CCV. táblájának 8. sz.



**74. ábra.** Asztarté szobra (terra-sotta) Larnaka (Kition), Cyprus-szigetén. Ma a berlini régiségtárban. Ohnefalsch-Richter: Kypros. CCV. táblájának 4. száma.

**Kosaras csoport.** A felhúzott gömbös fülbevalók legközelebbi rokona az áttört mívű, úgynevezett »kosaras« fülbevalók. Ebben a csoportban két főalakot különböztetünk meg: egy szabadon lógó, minden oldal felé egyenlően kifejlesztett alakút, amelyet a mai tyúkborító kashoz hasonlíthatnánk (70. ábra 1., 2., 3., 7. szám) és egy félgömbszerűt (70. ábra 4., 5., 6., 8. szám). Az elsőnél a kas alját, az egésznek mintegy az alsó harmadát sűrű, nem áttört vesszőfonás, illetőleg sodronyfonás képezi, szemben a felső kétharmadával, amely mindig áttört, egészen a kúp legtetejéig, ahol gömbszeletben végződik. Ez a fajta a fülkarikán mozgathatóan szabadon lóg egy kis köralakú fülecskén (1., 2. szám), ha nincs felső, áttört felével, rézsútos állásban a fülkarikához kötözve sodronnyal (3., 7. szám). Úgy a szabadban lógó, mint az odakötözött fajtának többnyire hengeralakú lábazata is van (70. ábra 1., 3., 7. sz.) s csak kevés példánynak síma lap a feneke (2. sz).

Feltűnő egy, a fülkarika és a kosár alsó fele között alkalmazott és mindkettőhöz hozzáforrasztott karika, amely az 5. számon magából a fülkarika megcsavarásából alakult ki. Ez a karika rendeltetésének és keletkezésének oka kissé érthetetlen, hacsak nem puszta térkitöltés a fülkarika és a kosár alsó oldala között. Helyzeténél fogva nem igen alkalmas csüngő díszek tartására, mivel a függőnek fülre akasztásakor nem jut alulra, szabad helyzetbe (lásd a 8. számot).

A kosaras fülönfüggők többnyire egészen nagyméretűek, úgyhogy sohasem húzták be a fülcimpa kifúrásába, hanem fölakasztották a fülkagylóra, ezért fejlett ki a fülkarikának többnyire rombuszalakú kiszélesedése, amely mindig az arcfelüli oldalra esett s így a kapcsolás került a fül mögé. A 7. számon a kapcsolás alatt, a kosárkúp legfölső karikájából, sodronyból készült lánc kezdete lóg le, amely úgy látszik, a fejre erősítő láncból való. Való-

színű, hogy a 4., 5., 6. és 8. számok helykitöltő, közel a kapcsolás mellé alkalmazott hátsó karikája is erre a célra szolgált.

A kosarak áttört részét itt is (mint a 68. ábra 2—4., 8—9. számú gömbjein) sodronyból készült kétszemes arcábrázolatok töltik ki a kúp csúcsától sugáralakban kiinduló egyenes vonalak közeit, akár sodronyból van a dísz hajlítva (mint a 2., 3., 7. számokon), akár fémlemezekből van kivágva (mint a 4., 5., 8. számokon).

Föltűnő sajátsága kosaras fülönfüggőinknek rézsút előre álló alján elhelyezett ékkő, amely akár csak a tharrosi nagy függő gömbjének (65. ábra 3. szám) ékköve, szintén csak lefelé szórhatja sugarait (70. ábra 3., 7. szám), mintha csakis magasba helyezett alak ragyogtathatná (talán szobor vagy lovon ülő).

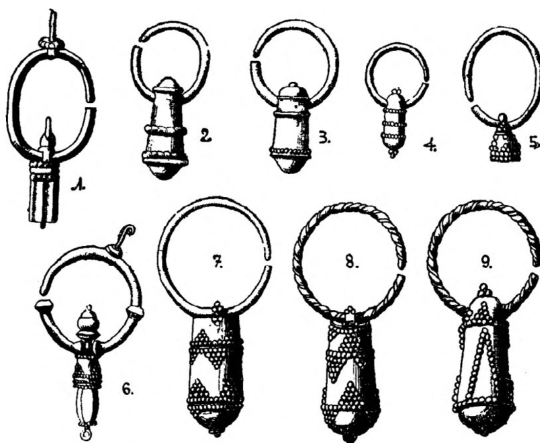
Kosaras fülönfüggőink ősét vagy előképét Főnikiából, vagy gyarmatairól, sőt még szomszédságukból: a kétáktól, asszíroktól vagy egyiptomiaktól sem ismerjük eddig. Függőink sodronyarcdísze pedig, úgy látszik, ha nem is egyenesen, mégis csak *Asztartéra, a Kr. e. egyetemes vallásnak sok néven nevezett és többszörösen megszemélyesített »földanyá«-jára vagy »boldogasszony«-ára, a teremtő isteni erőnek tápláló, fenntartó, továbbképző felére* akar emlékeztetni.[13])

Ninmakh (= Belit-ili = istenek úrnője) istennő jelvénye a sodronyarcmása már Kr. e. XIII. századi babiloni emlékeken gyakran szerepel, oltárra állítva, rendes és megfordított helyzetben. Ezt a sodronyarccal azonos alakot a tudósok »vulvá«-nak nevezik, amire az alak nem jogosít fel. Mivel az összes asszír-babiloni istennők fogalma mind egybefolyik Istárral; voltaképen itt is az istenek fejének Bél-nek női fele: Belit vagy Militta is csak azt jelenti, amit Istár vagy Asztarét.

Sem kúpok, sem rombuszok, sem gömböcsök egyéb csoportosítása nincs ugyan fülönfüggőinken a szemdísz körén és S-alakján kívül; azonban Ninmakh jelvénye nem szólhat másnak, mint az »isteni anyá«-nak, a »nagyasszony«-nak, Kybelének, vagyis Istárnak.

Kosaras fülönfüggőink egyedüli díszítő alakja a *kétszemes sodronyarc*, melyet legrégibbi időkből Trójából,[14]) későbben Mezopotámiából és a hunn sírokon keresztül a mai korból, a Csendes-tenger szigeteiről ismerünk.[15]) A fentiek szerint a sodronyarc is vonatkozásban van az Asztarot-kultusszal s így függőink úgy díszüknél, mint alakjuknál fogva az Asztarté-kultuszhoz tartoznak, ha természeti előképül tekintjük az áldozathoz szállításnál használt *madárkast*, mivelhogy a búza-, a virág- és az olajedénye már úgyis szerepel.

A sodronytechnikának a históriába kapcsolható legrégibb ideje Trója virágkora. Az úgynevezett mikénei művészet inkább domborítja díszeit és nem sodronyból hajlítva rakja ki. A főnikiaiak sodronyművessége aligha, nem későbbi időkből való, mint a trójai, mert a jellemző sodronyarcot még eddig nem találták sem náluk, sem gyarmataikon. Úgy látszik, a hunn sírok egy részébe olyan, a rég letűnt trójaival rokonfajú nép révén került a sodronyarc, amely a trójai műgyakorlatot ezredéven át megőrizte és lakhelye a hunnok útjába esett. Ez a nép az *alán* lehetett, annyival inkább, mivel kosaras fülbevalók tömeges nyugati sírokból, Mainz városa táján levő temetőkből is kerültek elő, a hunnokból kiszakadt és nyugatra költözött rajok révén. *A massza gétáktól eredő alánokról* Ptolomeus a második században azt írja, hogy csak Kr. e. 40. év táján vonultak, az Araltó mellől, a Don felé; különben tudjuk, hogy a Kaukázus délkeleti részein laktak 374-ig, mikor is a hunnokhoz csatlakoztak. Az Asztarté-kultusz, úgy látszik, megvolt az alánoknál is. A mai kaukázusi függőkön a sodronyarc helyén már csak körök szerepelnek, noha a felhúzott gömb egészen a régi. Áttört kosárfüggőről sem tudunk a mai időkből, ámbár a keleti gombok (69. ábra 6—8. szám) nagyon hasonlítanak hozzá.



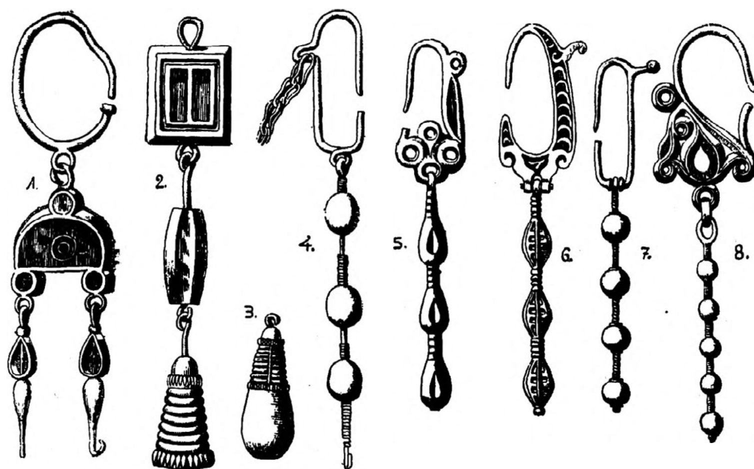

**75. ábra.** Lelhely: 1. Szirák (Nógrád m.). 69. sír. Bronz, gyönggyel. Hampel: R. K. E. II. r. 253. t. — 2. Závod (Tolna m.). 54. sír. Ezüst. Hampel: R. K. E. II. r. 258. t. — 3. Regöly (Tolna m.). 74. sír. Hampel: R. K. E. II. r. 456. lap. Két darab, naturális szemmel együtt. — 4. Abony (Pest m.). 289. sír. Arany. Arch. Ért. 1906. évf. 32. lap. — 5. Kassa (Baranya m.). Arany. Hampel: R. K. E. I. r. 147. t. — 6. Dunapentele (Pest m.). 12. sír. (lovas). Arany, ametiszt és gyöngy. — 7. Ordas (Pest m.). Arany. 28. sír. Hampel: R. K. E. 76. t. — 8—9. Gátér (Kunkisszállás, Pest m.). Arany. Arch. Ért. 1905. évf. 383. lap.

**Kupás csoport.** Az eddig felsorolt fülbevalóalakoktól egy nagyon eltérő, teljesen különálló csoportot: a kupaalakú függőket vesszük ezután szemügyre, melyeknek csekély változatait és más csoportba tartozó, némely hasonló alakját a 75. ábrán látjuk.

E csoport síma vagy sodrott fülkarikáin lefelé szélesedő hengeralakok (2., 3., 4., 7., 8., 9. szám) lógnak, melyeknek alsó vagy esetleg felső végét is félgömb, vagy ahhoz közel álló fedő takarja. Ez az edényalak hasonlít a régi magyar kupához, noha gömbölyű a feneke s így nem leállításra, hanem csak

felfüggesztésre való. A fülkarika többnyire a fedő gömbszeleten, félgömbön (4., 9. szám) vagy közvetlen alatta megy át (2., 3. szám) és csak ritkán lóg a fülkarikára húzott gyűrű- vagy szalagfülön (8. szám). Megesik az is, hogy a fölső fedőlemez egyszerűen csak oda van forrasztva a fülkarikához (7. szám). A kupa oldalfalát többnyire két mezőre osztja egy síma vagy csavart gyűrű, avagy egy gömböcsökből alkotott szalag és a mezőket gömböcsgúlák tagolják (7—9. szám). A gömböcs piramis a kupa fedőjén és a talpát alkotó gömbszeleten is szokásos (4., 7., 8., 9. szám).

A 75. ábra 1., 6. számai gyöngyös fülbevalók ugyan, azonban az 1. számú többoldalú fémhasábja valódi edény, míg a 6. számon a gyöngy fölső foglalatja egészen azonos a kupák fölső felével. oldalán két kacsával, azonban a körből a küllők hiányzanak (Hampel: Régibb Középkor Emlékei, II. rész, 276. tábla). Mindenesetre volt jelképes értelme a keréknek, amelyet a régészek a frigiai Cybele szobrát szállító kocsi kerekével hoznak kapcsolatba. Tacitus szerint a germánok is kocsin hordozták körül a »terra-mater« szobrát és a végén megfürösztötték, mint a Cybele szobrát (Arch. Értesítő 1895. évf. 115. lap). A »földanya« Cybele és még sokféle névvel nevezett istenség fejezte ki azt az isteni erőt, amelyet *Asztarté is jelentett, t. i. a fenntartó és tápláló teremtő erőt* s így a kocsit *jelentő kerék*[16]) *sem egyéb, mint ez erő szimboluma.* Talán a kísérő kacsa-alakok a vízzel függenek össze, hogy jelezzék a bőtermés segédeszközét, a vizet, melyet a szertartás folyamán fürösztésre is használtak.




**77. ábra.** Lelhely: 1. Magy. Nemz. Múz. Arany, gránáttal. Hampel: R. K. E. 59. tábla. — 2. Magy. Nemz. Múz. Arany. (Pusztatót, Fejér m. ?) Hampel: R. K. E. I. 59. és 56. tábla. — 3. Pusztatót (Fejér m.). Arany, ametisztkővel. Hampel: R. K. E. I. 57. tábla. — 4. Győr. Ezüst. Hampel: Új. Honf. Eml. 14. tábla. — 5. Szeged, Bojárhalom (Csongrád m.). Ezüst. Hampel: H. K. 687. lap. — 6. Rábé (Torontál m.). Ezüst, aranyozva. Hampel: Új. Honf. Eml. 191. lap. — 7. Hajdúböszörmény. Sárgaréz, üveggyöngyökkel. Hampel: Új. Honf. Eml. 15. tábla. — 8. Oroszlámos (Csongrád m.). Aranyozott ezüst. Hampel: Új. Honf. Eml. 21. tábla.

Az 5. számú is csak gyöngyfoglalatnak látszik, amely a kupák fölső felét utánozza.

Kupás fülbevalóink ősét sem főnikiai, sem kaukázusi régi vagy újabb fülbevalókon nem ismerjük, azonban egy cyprusi aranylánc végéről a mi kupaalakjaink mását láthatjuk az 59. ábra 7. száma alatt, amelynek szintén gömbsorok képezik a díszét. A régi főnikiaknál használt forma volt; jelképes értelme eddig nem bizonyos, nálunk valószínűleg a négyszögletes főnikiai vékát helyettesíti — különben ritkán fordul elő sírjainkban.

**Kerekes alak.** Néhány példányban, a fülkarika díszeként hozzáforrasztva, négyküllős kereket is találunk fülönfüggőink között, Asztarté kúpjával díszítve. A kerék még a bronzkorból ismeretes dísz, melyet gyakran két madár (kacsa) élénkít. Ismerünk a csunyi (Moson m.) 63. számú, valószínű avar sírból is egy bronzkarika csüngőt, két

**Hosszú, csüngős csoport.** Még egy csoportja van hazai fülönfüggőinknek, amelyeket az egy vagy több, de mindig jó hosszan lelógó dísz jellemez, melyet azért hosszú csüngős csoportnak nevezhetünk. Ezeknek nagy része honfoglaló sírokból került elő és több, sodronyra fűzött gomb- (77. ábra 4., 7., 8. szám) vagy egymás alatt függő cseppalakok (5., 6. szám) sorozatából állanak, a domború (5., 8. szám), vagy vésett dísszel ellátott (6. szám) és mindig hosszúkás fülkarikáról lelógva. Úgy látszik, e csoport függőit a kifúrt fülcimpába akasztották s így csakis a súly könnyítésére való lehetett a két függőt összekötő finom sodronylánc, melyet a fej tetején áthúzva erősítettek a hajhoz. (A 77. ábra 5—8. szám a lánc hiányzik.)

Vannak főként avar sírokból való csüngős fülbevalóink is, melyeken ékkövek élénkítik a félkörű vagy négyszögű főalakot és gyöngyök a cseppeket

(77. ábra 1. szám), vagy bojtokat (2., 3. szám) utánzó csüngőket. Jelképes értelmet ennél a csoportnál a gömböknek, mint Asztarté-jelképeknek csoportosításán kívül aligha találunk, aminthogy a Kaukázusnak és vidékének jelenkori, sokcsüngős függőinél sem igen tételezhető föl jelképes vonás; a megszokás őrizte bizonyára a régi formákat máig. (Lásd Zichy Jenő: Kaukázusi és Középázsiai Utazásai 49. és 50. tábláit.)

**Összefoglalás.** Ha össze akarnók foglalni a függőink tárgyalása közben kínálkozó régészeti és históriai eredményeket; többé-kevésbbé biztosan állíthatnók, hogy *gömbös és lefordított hegyű, háromoldalú gúlás függőink őse a főnikiai* **gömbgúla** *(szőlőfürt), amely az Asztarténak áldozatul bemutatni szokott gabna-garmada vagy kúp utánzata* és legegyszerűbb *alakjában négy szemből álló háromoldalú gúla.* A teremtő isteni erőnek tápláló, fenntartó, továbbképző részét megszemélyesítő *Asztarté istennőnek jelképeként használt búzaszemgarmadák, szemcsékből álló kúpok és gúlák* képezik hunn-avar függőinknek főalakját az *áldozathoz szállításnál használt szállító edények hasonmásai mellett,* amelyeknek majdnem kizárólagos díszei megint csak az Asztartét jelentő *szemcseháromszögek (kúpok), rombuszok és szemsorok.*

*A főniki Asztarté, a mezopotámiai Istár, a Baálban megszemélyesített teremtő isteni erőnek női része, a fenntartó, továbbképző alkotó erő,* amely romboló, pusztító hadisten alakjában is szüntelen alkot és teremt, nem más, mint Kübele, a gabonát megszemélyesítő *Ceres Demeter, a Földanya, avagy a magyar Boldogasszony,* akinek gabonával áldoztak a minden áldozatnál szokásos virág- és egyéb földtermények (bor, olaj) mellett. Ezeknek az áldozatnál használt terményeknek a beszállítására alkalmazott edényfélék utánzatai a hunn-avar-magyar fülbevalók félholdalakú *virágkosarai, a palack- vagy váza-alakok* és talán a főniki véka helyettese: a gabonaszállító *kupa-alak.*

A földanyának Kybele-Artemis alakjai ismeretesek Cyprusról, ahol keresztalakú szobrai is voltak (lásd Ohnefalsch-Richter: Kypros-ából az ábrát a keresztfejezetnél). A kereszt mint Artemis-Dianna jelkép szerepelt csillagnak, félholdnak és állatoknak társaságában. A magyar csodaszarvas agancsai között fénylő kereszt »Földanyánk«-nak, mint Artemis-Diannának a jelképe és nem keresztény jelvény.

A fülkarikára *felhúzott gyöngy,* meg a foglalatával együtt gyakran palackszerű *lelógó gyöngy* azonban már csak apró szemcsés »bőrtű« díszeiben őriz Asztarot jelképeket.

A »kosaras fülbevalók« és felhúzott gyöngyök *sodronyarca* időben Ilionig vihető vissza és nálunk úgy, mint a mai Kaukázusban, valószínűleg, *az Alánok hagyatéka* és szintén Asztartéra vonatkozó jelvény.

A négyküllős kerék »Földanyánk« szekerének a jelképe; a honfoglalók hosszan lógó függői azonban csak gömbjeikben sorakoznak az Asztarot-kultusz emlékeihez.

*Fülbevalóink majd minden alakja és dísze tehát a Baál-Asztarté-tiszteletre vonatkozó jelképes ékesség.* E feltűnő jelenséget Hozeasz próféta II. rész 12. verse teljesen megmagyarázza a következőkben: »*És reá emlékeztetem őtet a Baál tiszteletének napjaira, amikor áldozott annak és mikor* **fülönfüggőjével,** *aranyláncával*[17]) *magát felékesítette* és elment az ő szeretői után és én rólam elfelejtkezett, ezt mondja az Úr«. Tehát az *Asztarotra vonatkozó függőket a neki bemutatott áldozás alkalmával viselték a főnikiaiak — s mivel hunnoknál, avaroknál, sőt a honfoglalóknál is más fülbevaló alig akad; ugyanolyan alkalomból viselhették őseink is valaha.* Ez a magyarság ős vallására vonatkozó és elég biztosan megállapítható adat.

A Kaukázusban meg voltak és meg vannak ezek a formák hajdan úgy, mint ma, de mivel nem olyan kizárólagos, csak egyedül észlelhető alakok, mint nálunk; azért talán csak a hajdani nagy és benső kereskedelmi összeköttetés föltevésére nyujtanak támasztó pontokat. Ezt az összeköttetést különben Ezekhiel próféta könyvének XXVII. rész 13. verse is elénk tárja, Tiruszról mondván: »Jovan, Tubal és Mések, ezek voltak a te közösid, rab embereket és rézedényeket árultak a te sokadalmidban«. Hogy ezek északi turáni népek és nem egyes emberek, kikről a próféta szólt, az kitetszik a XXXVIII. rész 2. versének következő szavaiból: Fordítsd orcádat Gog ellen, a Magog földe ellen, a Mesek és Tubal fejedelme és feje ellen és prófétálj ő ellene!

**Megdönthetetlen tény tehát, hogy fülönfüggőink az Asztarté-kultusz szimbolikus jelentésű ornamentális alakjai.**

Formának és dísznek teljes egészükben való átvételét a szomszédoktól, avagy kereskedelmi közvetítés útján távoli vidékről — minden egyéb másfajta függő híján — anélkül, hogy a vallás ezeknek a függőknek oly hosszú időn át való kizárólagos használatát szentesítette volna: elképzelni nem lehet.

*Ha függő és vallás csak átvétel,* ha nem folytak be őseink a hit fejlesztésébe, miként befolytak a díszek továbbképzésébe, **úgy is az átadókkal való ezredéves együttélést kell megállapítanunk** *Nyugat-Ázsiának azon részén, ahol több ezer éven át Istár vagy Asztarté, mint a fenntartó teremtő erő megszemélyesítője volt a legegyetemesebb istenség — magyar néven »Boldogasszony«.*

**Messze a Kr. e. ezredévekbe benyúló időkben ott lakott fajunk Asszíria és Főnikia szomszédságában,** mert még a Kr. u. második ezredév elején is úgy őrzi az ősi vallás jelvényeit (a sírban sem akarja nélkülözni), mintha a budhizmusról, parsizmusról és mohamedanizmusról sohase hallott volna.

*A konzervatív magyar faj beveszi az újat, de nem hagyja a régit.*

## JEGYZETEK »A HUNN-AVAR ÉS HONFOGLALÓ SÍRJAINK FÜLÖNFÜGGŐI«-HEZ

[1]) Lásd az »Építő Ipar : Építő Művészet« 1916. évi 12—19. számait. Különlenyomat is jelent meg 32 ábrával.

[2]) Lásd az Arch. Értesítő 1884. évfolyamának II. részében a Ballagi Aladár magyarázatával ellátott kiadást.

[3]) Az ötgömbös csoport régi alak, már a főniki korból, Thamasosból ismeretes Cyprus szigetéről. (Lásd 65. ábra, 8. sz.).

[4]) Az 57. ábra 2. sz. függő a závodi temetőben (Hampel: Régibb Középkor Emlékei. II. 390—400. lap) került elő, amelynek összes leletei az avar kort megelőző időre vallanak. A závodi 38. sírban Constantinus († 340) érmét lelték, a 7-ikben sodronyszemmel díszített gömbös függőt, a 24-ikben római fibulát stb. Akadt görög föliratú kereszt is, tehát fülbevalónk mindenesetre sokkal régebben került hazánk földjébe, mint az 57. ábra 5. száma alatti díszes aranyfüggő, melynek korát Phokas (602—610) érme mondja meg. Úgy látszik, a forma elszegényedése nem hazánkban történt. A degenerált és a díszes egyképen csak ide vándorolt, nem itt született; azonban a legősibbnek, a *szőlőfürt*-szerű alaknak hű mására még eddig nem akadtunk nálunk.

[5]) A IV. századi római bronzéremmel, korára nézve eléggé meghatározott krungl-i, stájerországi temetőnek és a hohenbergi (Stiria) síroknak függői között (Arch. Értesítő 1897. évfolyam 133—147. lap) bronzból nagyon hű utánzatait látjuk a palacknak (62. ábra, 3. sz.). Voltak itt kagylót utánzó fémgyöngyök is (62. ábra, 1. sz.). Azonkívül sajátos és eddig egyedül álló, a felakasztott, kettes fémgyöngyök (62. ábra, 2. sz.) felső szeme is, amennyiben alsó oldalán szövetráncot utánzó bemélyedéseket látunk rajta, mintha csak szövet összehúzásából keletkezett volna. Ez alak fejlettebb, de sokkal régebbi példányait főnikiai és asszír oszlopocskákon is megtaláljuk (lásd Perrot et Chipiez: Hist. de l'art III., 80., 81. ábra és II. 386. ábra, meg 317. ábra). Az asszír alakok az eredeti szövetráncokból már lehajló, széles levelekké fejlődtek. Úgy látszik, a krungl-i fémgyöngy a legrégibb, a keletkezés formáját őrizte meg.

[6]) A bőrtű talán jelképes értelmét veszítve él még az Árpádok korában a székesfehérvási sírban lelt függők tanuságtétele szerint. (Lásd a 65. ábra 11. sz., amely majdnem azonos a 7. sz. alatt bemutatott régi cyprusival.) Itt a gömböcsök mintha egy hosszhengerre volnának rendszer nélkül fölforrasztva és a henger öt, más kicsiny fémgyönggyel együtt, a fülkarikára volna húzva. E kissé rendszertelen csoportosítást ismerjük a régi korból éppen a cyprusiról (XIII. ábra, 7. sz.).

[7]) Lásd az első kétfejű sasokat a kétáknál (Perrot et Chipiez: Histoire de l'art. IV. kötet 682. és 637. lapjain), valamint az összenőtt medvéket (Perrot IV. 647. lap), meg aztán Chavannes: La Sculpture sur pierre en Chine. Paris, 1893. művének XL. lapján közölt többfejű állatokat a Kr. u. II. század közepéről, hogy a turáni kétfejes állatokat ne is említsem (Szkithák, Szibéria).

[8]) E függőnknek majdnem teljesen azonos mását találta Cesnola a cyprusszigeti Dali (Idalion) egyik római kori sírjában. (Lásd: Kupros 1878. 68. lapján.) A cyprusi függőnek szintén áttört arany lemezét is két páva díszíti (65. ábra, 12. sz.), amelyek nem szívalaknak, hanem egy, a napot jelentő korongnak két oldalát foglalják el kiterített szárnyakkal, amelyek a magyar páváknál a farkkal teljesen összefolynak. Mindkét függő sarlójának alsó peremét gömbök díszítik. A mi függőnk lelhelye ismeretlen, valószínűleg az avarok hagyatéka. A cyprusi függőnek az alakjait nálunk, föltehető, hogy csak a jelképes értelem tudata, tehát a vallás őrizte meg oly híven a legalább is félezer éves idő tartama alatt, amely minden bizonnyal eltelt Cyprustól hazánkig. A kétkedők a keresztesek közvetítésére is gondolhatnak, akik mindenesetre hozhatták Keletről a mi ismeretlen lelhelyű függőnket, azonban tekintve hazánkban az alak elterjedtségét: nem vehetjük ezt a függőt szórványos jelenségnek még akkor sem, ha a székesfehérvári királysírokból került elő, ahonnan még egy, teljesen cyprusinak látszó fülbevalónk van. (Lásd a 65. ábra 11. száma alatt a magyart és 7. sz. alatt a cyprusit.)

[9]) A Krungl-i zománcos, öntött függőkkel IV. századbeli római bronzérmeket találtak, tehát ha legelső temetkezők vitték is magukkal a függőket és érmeket, még akkor is csak V—VI. századból származnak ezek a vésettaljú zománcemlékek.

[10]) Hazai kincsleleteink között is van közelebbi századokból virágkosár-fülbevalónk, mint például a tomaseváci (67. ábra) a XVII. század második feléből (Arch. Értesítő 1897. évf. 245. lap), melyet a régészek délszlávnak és orosznak szeretnek föltüntetni. Azt hiszem, az oroszok sokat vitatott és sokféleképen magyarázott „*kolti*"-jának (lásd Kondokow: Geschichte und Denkm. des bizant. Emails) az eredetét és keletkezését is megoldottuk a virágkosárral s így a forma csak keleti vagy bizanti kézből kerülhetett az oroszokhoz.

[11]) A tokaji függők (68. ábra, 10. sz.) teljes mását találták Kladovo és Turn Severin között (a volt Szerbiában), melyeken a kis gömbökön a körök közötti tér is áttört volt. Római fibula, mohamedán és perzsa szíjvég, meg fonott karperec volt még a leletben. (Arch. Értesítő 1900. évf. 265. lap.)

[12]) Mivel a függő gömbjének alsó felére kerül az ékkő, amely karperec korában fölülre jutna, azért nézhette Perrot karperecnek ezt a fülre és nem fülbe akasztásra szánt díszt. Függőnk nagy régiségét a kizárólagos csigavonalas S-alakú sodronydísz is igazolni látszik, mert az ilioni ékszereken is ez játssza a főszerepet a sodronyarc mellett. Ezt látjuk egyéb főnikiai eredetű ékszereken is (59. ábra 1., 6., 7. sz.), igaz, hogy sodronylánc nélkül, amely jellemzi a trójai ormamentikát, de eddig hiányzik a főnikiből. *A főnikiai ornamentikát Astarté kúpja és rombusza jellemzi.* Bizonyítja ezt majd minden ránk maradt ékszere a főnikiaiaknak, ha a legtávolabb való gyarmatból került is elő. Ilyen a 65. ábra 10. sz. alatt közölt hajgyűrűje is, melyen Astarté szemcsegúlái és rombuszai a kizárólagos dísz. Ez a hajgyűrű lehetetlen állításnak minősíti régészeinknek azt a tanítását, hogy a mi hajgyűrűink szláv eredetűek. Astarté jelvényes függőinkkel együtt talált hajgyűrűink ősei bizony Főnikiában születtek.

[13]) Cyprus-szigetén sírokból és templomok környékéről többféle alakja ismeretes Astarténak.

Legegyszerűbb az a ruhás alakja, amely, miként papjai is, kezében galambot tart (Perrot III. 142., 349. ábra). Az istennő egyik keze le van eresztve, míg a másikkal melléhez szorítja a galambot (Perrot III. 323. ábra). Galambbal ábrázolva Cypruson kívül imádták még az Eufrates völgyében, valamint Sziriában, Hierapolisban (Mabug vagy Bambyké) és főként Aszkalonban Derketo vagy Szemiramis név alatt.

Legszokottabb ábrázolásain az istennő egészen meztelen és két kezével csecseit szorítja, talán a tej kifecskendezése céljából (Perrot III. 291., 321., 379., 380. és 417. ábrái). Ez a tejfecskendezés ma is szokásos keleten. Palesztinában mutogatnak egy barlangot fehér erekkel tarkított sziklában, amelyen az erek az Egyiptomba menekülő Mária tejfecskendezéséből erednek. Maradt Istárnak egy ruhás szobra is a tejfecskendező mozdulattal (Perrot III. 281. ábra).

Harmadik csoportja az Astarté-alaknak szintén egészen meztelen (Perrot III. 557. lap). Az istennő ezeken jobbkezével fecskend és a másikat lágyékára tartja. Ugyanaz a mozdulat van Praxiteles knidoszi Aphroditejében is, csakhogy, mint Perrot mondja, a görög szobor a szemérmes Vénusz, aki zavarba jövén meztelensége miatt, kellemesen és tisztességesen ábrázolja az asszonyt; míg a keleti szobrok a nőstény embert ábrázolják. A keletiek egyrészről a lágyéknak arra a részére hívják föl a figyelmet, amely befogadta és amely a terhesség alatt védi a magzatot — másrészről az emlőkre, amelyek majd táplálják, ha meglátta a napvilágot.

Negyedszer gyakori, főként Cypruson, egynéhány szintén ruhás szobrocskája Istárnak, amelyeket főként a fej két oldalán a fül fölött félgömbmódra kidudorodó, egyiptomi fajta nagy hajcsomó jellemez (Perrot III. 143., 343. ábra). Az egyik kéz többnyire leeresztve, a másik a terhesség kifejezésére a nagyon

domború hasra téve. Csecsei is nagyon duzzadtak a ránctalan, reáfeszülő ruha alatt.

Nagyon hasonló, telt idomai miatt egy másik, szintén ülő istenanya-szobor is (Perrot III. 377. ábra), amely gyermeket tart ölében (71. ábra). Gyakran ül vagy áll a gyermek az istennő egyik karján, mikor is az anyja vállára kapaszkodik (74. és 73. ábra). Igazán szépek a már görög korból származó cyprusi reliefek, mintha csak renaissancekori ábrázolásai volnának a gyermekét tartó istenanyának. (Lásd Ohnefalsch-Richter: Kypros. CCV. tábláját. London, 1893.)

Vannak szoptató alakok is (Perrot III. 376. és 378. ábra). Ezeknek az alakoknak *szép*, *kellemes*, *mosolygós*, boldog, kerek arca van (Perrot III. 143., 377. ábra). Még Szárdiniából származó szobron is (Perrot III. 343. ábra) kerekfejű és egyenesorrú *turáni arcot* látunk. Csak az egészen meztelen alakok között találunk *semita arcokat* (Perrot III. 291., 321. és főként a 379. ábrán, melynek *örmény-semita* jellege van).

A terhességet kifejező (Perrot III. 143. ábra) és a táplálást eszközlő alakok (Perrot III. 376., 377. ábra) a mi „Boldogasszonyunk" képmásai, akinek neve alá került *Mária* a következő keresztény ünnepeinkben: Boldogasszony fogantatása, december 8.; Gyertyaszentelő Boldogasszony, február 2.; Gyümölcsoltó Boldogasszony, március 25.; Sarlós Boldogasszony, július 2.; Nagy Boldogasszony, augusztus 15. és Kisasszony napján, szeptember 8-án.

A »Földanyának«, a »Boldogasszony«-nak tisztelete, illetve imádása olyan régi, begyökeresedett nemzeti vonása volt a honfoglaló magyarságnak, hogy a keresztény hittérítők nem bírtak vele, nem tudták kiirtani, miért is megkerülték a legyőzhetetlent és a Mária-ünnepekben fenntartották a régi elnevezést és csak az értelem megmásítására törekedtek. Midőn Szent István király Máriát választotta Magyarország védasszonyának, tulajdonképen csak az ősi hit keresztény értelmét igyekezett érvényre emelni. Keresztény papok lettek tehát, akaratukon kívül, *a tápláló, fenntartó, továbbképző, teremtő isteni erő megszemélyesítőjének, a nálunk »Boldogasszony« néven tisztelt »Földanyának«, a hunn-avar-magyar ősvallás fő istenalakjának átszármaztatói.*

[14]) Egy kéta pecséthenger (képét lásd az Istenfa fejezetnél, 112. ábra 1. sz.) pálmatörzsű, szárnyas napkoronggal betetőzött istenfáján a lomb helyét szalaggal képezett *kettes szem* foglalja el, kétoldalt egy-egy álló, nagysüveges emberi alakkal, lábuknál rák vagy skorpió és az egyiknek kezében csücskösszájú kanna (Erwin Wurz: Der Ursprung der kretisch-mykenischen Säulen. München, 1913. Abb. 147.). A henger kettes szeme nem annyira a sodronyarc utánzata, mint inkább *az avar kettes szem őse.* Korára nézve a Kr. e. első évezred kezdő fele vehető fel, amikor is már kezdtek omladozni a kéta királyságok az asszírok csapásai alatt.

[15]) Sodronyarcdísz hazai sírleleteink fülbevalóin a cikói temető 193. sírjában, Carus († 283) érmével, továbbá a 239., 265., 423. sírokban; Závodon a 7., 17. sírban, továbbá szabadon álló díszként a 38. sírban Constantinus († 340) érmével; a regölyi 51., 53. sírokban és Keszthelyen, meg Fenéken. Posta Béla közli »Rég. Tanulm. Orosz Földön« I. rész, 80. lapján a zagrebinyi kardot, melynek hüvelyén sodronyarcdíszek vannak s mivel ez a kard alakjára és fölszerelésére nézve összefügg honfoglalási kardjainkkal, azt hiszem, a legkésőbbi sodronyarcdíszt látjuk rajta. Megyjegyzésre méltó a zagrebinyi kard markolata is *fémcsomói miatt, mert a legutóbbi időkig csak a japánoknál voltak ezek a markolati fémcsomók szokásosak*, máshonnan nem ismerjük. A sodronyarcnak egy késői öntött alakját láthatjuk krungl-i fibulákon (62. ábra 5. szám) a IV—VI. századokból.

A krungl-i fibuláknak (Arch. Értesítő 1897. évf. 138. lap) öt-hat darabja egyenlőszárú keresztdíszt mutat. Mivel a lelet többi darabjai (függők, félhold-, galambalak) mind az Astarotkultusz jelvényeihez tartoznak, a keresztet sem nézhetjük krisztusi jelvénynek.

[16]) Lásd a rinyaszentkirályi lemezen (Somogy m.) poncolva. (Arch. Értesítő. 1895. évf. 112. lap.)

[17]) Cyprus-szigetéről ismerünk a virágkosár-fülbevalókhoz hasonló kosárkákból alkotott nyakláncot egy ülő szobor nyakán, 72. ábra. (Ohnefalsch: Kupros. XXXIII. 3. sz.) *B* ábra.

# III.

# PAPÍRUSZ

A magyar ornamentika állati eredetű szemdíszével, meg növényi Istenfa-ábrázolataival szoros kapcsolatban van egy másik nagyon változatos és sok alakban előforduló díszítő elemünk, amelynek természeti mása nem mai hazánkból való és az Istenfa pálmájaként szintén növényi eredetű.

Hazai sírleleteink között (84. ábra) csak mai népies alakjai segítségével ismerhetjük fel (82. ábra). Inkább csak népies díszeink őrizték meg igazi ősi formáit. Főként a Tisza-Dunaközről származó szűr- és subadíszeink tömött bokrétái között, meg aztán kapufaragványokon látjuk a papírusznak a természeti előképet leginkább megközelítő virágalakjait; vagyis jobban modva, a természeti előképnek az egyiptomiak és az égei vagy mikénei kultura művészei, meg a főnikiak által már átstilizált és az ornamentikában jól ismert hasonmásait.

A természeti papiros növényformáinak szem előtt tartásával, meg az egyiptomi művészetben sokszorosan fennmaradt változatos és némileg még természetes alakok útmutatása nyomán: egy csomó mikénei, főnikiai és azonkívül magyar díszítőformának eredetével és természeti előképével jöhetünk tisztába, ha a papírusz alakjait ki tudjuk választani a rokonformákban jelentkező pálma (Palmetta) ábrázolatok közül. Az asszír, babiloni és a későbbi főnikiai, már semitavilágban a pálma nagy szerepet játszott és nálunk is mint «Istenfa« változatos formákban maradt fenn a honfoglalók sírjaiban, meg népies ornamentikánknak több, ma is élő alakjában. Nálunk, miként Főnikiában, Kisázsiában, a kétáknál az Istenfa pálmáját gyakran a papíruszvirág helyettesíti, amit csak nehezen ismerhetni fel a formák hasonlósága folytán. *Papírusz és pálma egyként legyezőalakú a régiek ábrázolásaiban.*

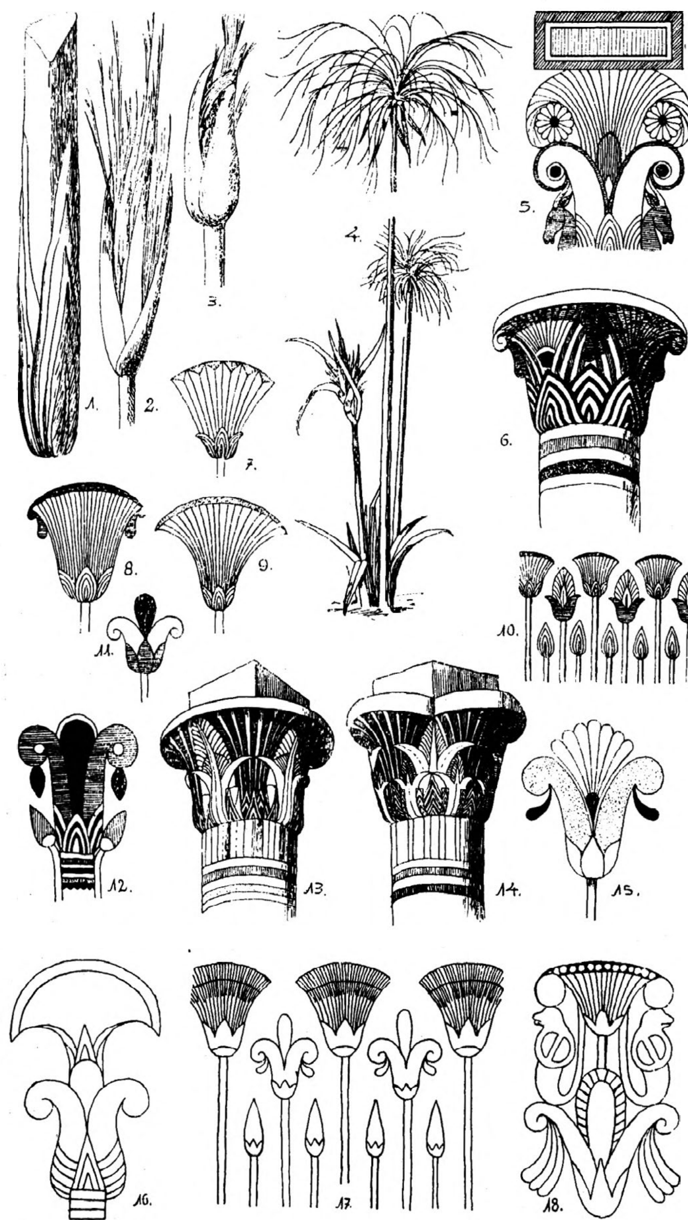
A természeti papírusz (78. ábra 1—4. szám) háromszögű szárának legfelső végén hat csészelevélből a virágbuga számtalan vékony száracskában ágazik szét, úgyhogy a virág csészelevelei, a kifejlődés állapotában, félig-meddig még takarják a hármasvégű szálakat (78. ábra 2., 3. sz.) és csak a teljesen kifejlett alaknál lógnak le (78. ábra 4. sz.) egyetemben a virágszálakkal.

**Egyiptomi alakok.** A papirosvirágot az egyiptomiak fejlődő állapotában mintegy bimbó korában (78. ábra 2. sz.) használták fel díszül s úgy oszlopfejeiken, mint sík díszeikben sok vékony szálból álló és alul három rövidebb csészelevélben végződő kehelyalakkal ábrázolták (78. ábra 5. sz.). A csészelevelek hegye az oszlopfejeken csigamód csavarodik fel (78. ábra 5., 6. sz.) és a bugaszálak egy bunkószerű középszárvastagodásból nőnek ki (78. ábra 5., 6., 10., 15., 16., 18. sz.) [1])

**Mikénei alakok.** Ez a középbunkó főként a mikénei kultura alakjain jelentkezik feltűnően (79. ábra 1., 3., 9., 16., 18., 19. sz.) s mivel a két csigás levélközéből kinövő virágszálak legyezőalakban terjednek széjjel [2]) s mivel a középbunkó levélszerűen hegyes is (79. ábra 5—8., 10—12., 14., 17. sz.), a műtörténészek inkább pálmának nézik ezt a virágot (Ervin Wurz: Der Ursprung der kretisch-mykenischen Säulen. München, 1913. 28. lap). Ez azonban téves értelmezés, mert technikai okokból, az előállítás módja folytán (79. ábra 6., 9. sz.) a vékony szálak közeinek behatárolása által vastag és gömbölyű végű levélsokaság keletkezett (79. ábra 12., 16., 18., 19., 21. sz.), amely háromleveles csészéből nő ki, egyiptomi módra. Ezzel ellentétben a pálmalevelek hegyesek és amellett az alsó csigáslevelek sem származtathatók a pálmáról.[3])

A csészelevelek a mikénei művészetben önállóan is szerepelnek mint díszek, virágszálak nélkül (vesd össze a 79. ábra 4. sz. levelét és a 80. ábra 6., 7. számait).

**Főnikiai alakok.** A két darab csigásvégű levél és a közöttük álló harmadik, háromszögű levél által képezett csészének kinövő megvastagodott virágszálai felső végükön, a továbbfejlődés alatt, a főniki oszlopfejszerű emlékeken befelé hajlanak és többnyire még kisebb papíruszcsomókat és virágokat zárnak körül (80. ábra 2., 4. szám).



**78. ábra.** 1., 2., 3. Természetes papírusz: törzs és virágok. Owen Jones: Gramatik der Ornamente. London. — 4. Természetes papírusz. Perrot et Chipiez: Histoire de l'art. Paris, 1882. Tome I. 579. lap. — 5. Oszlopfejutánzat. Perrot: I. 543. lap. — 6. Oszlopfej egy thébei templomból. Owen Jones: Gramatik der Ornamente. London, 1868. Taf. VI. — 7., 8., 9., 10. Papírusz. Owen Jones: Taf. II., V., IV. 11. sz. Prisse d'Avennes — 12. Oszlopfejutánzat. Owen Jones: Gram. der Orn. Tafel IV. 12. sz. — 13., 14. Oszlopfejek Philä szigetéről. Owen Jones: Taf. VI. — 15. Papiros. Owen Jones: Taf. V. — 16. Osiris törvénykezését ábrázoló jelenet baldachinjának oszlopa. Ohnefalsch-Richter: Kypros the Bibel and Homér 161. tábla. — 17. Egy XVIII. dinasztia-korabeli templom lábazatáról. Otto Puchstein: Die ionische Säule. Leipzig, 1907. Abb. 10. — 18. Baldachin-oszlopfej. Puchstein: Abb. 10.

Egyszerűsített alakjuk aztán már csak egy vagy két papírusz virágszálat mutat a háromlevelű kehely felett (80. ábra 1., 3., 5., 8. sz.) és a körülkarolt felső alak sugaras naphoz hasonlít,[4]) azonban sokszor a lótosz gyümölcsének is nézhető (80. ábra 1. sz.).[5]) Az alsó csésze nélkül ez a holdsarlószerű, vagy az egyiptomi napbárkához hasonlító lótoszgyümölcsöt, vagy napot tartó alakot általában *főnikiai palmettának* nevezik, amely csak hosszú stilizálásnak és több elvont fogalom együttes ábrázolására való törekvésnek az eredménye lehet.

A mikénei emlékeken (79. ábra) sohasem hajlanak a papírusz-szálakból keletkezett vastag, gömbölyűvégű levelek befelé, mint a főniki palmettánál (80. ábra), azért a főnikiek keletkezésénél más közbeeső formákat is fel kell tételeznünk. Ilyennek ajánlkozik elsősorban a *két végén felkunkorodó* és több példányon kimutatható *szemalak.* (81. ábra 3., 5., 7. sz.) Ha az egyiptomi halformájú szemek (81. ábra 6. sz.) szempilláit is tekintetbe vesszük (az előrészen az írisz fölött), akkor a főniki palmetta felhajló karjai által körülfogott szem, nap vagy lótoszgyümölcs fölött jelentkező sugár- vagy levélkoronát is megértjük (80. ábra 1., 3., 4., 5., 8. sz. és 81. ábra 2., 3., 5., 7. sz.), ami a papírusz eredet mellett megmagyarázhatatlan maradna.[6])

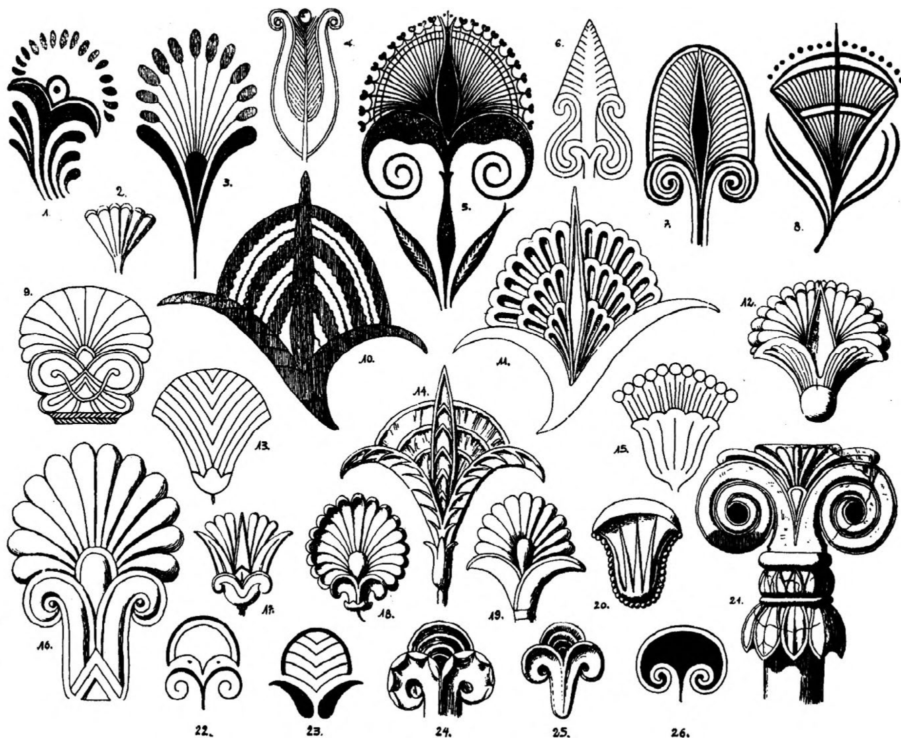
A bekunkorodó levelek végeiből virág vagy levélke is hajlik ki, amelyek nem onnan nőttek, hanem csak az összecsavarodásba szorultak bele, mint egészen idegen elemek (80. ábra 1—4. sz.). Ezek a befogott idegen levelek, meg az a körülmény, hogy az oszlopfejezetszerű alakoknál oldalt három-három kar csavarodik be fent és alattuk egy-egy erősebb lefelé, tehát összesen nyolc darab, amely szám megfelel a polipkarok számának: arra a gondolatra visz, hogy itt alighanem a polip (octopus) karjai is közbejátszottak a forma létrejöttében. Kréta szigetén, Zakroban talált agyaglenyomatok képei között van egy, amely a szent polipnak olyan képét mutatja, mely nagyon emlékeztet a főniki palmettára (81. ábra 8. sz.).

A szem is, a polip is a teremtő isteni erő jelképe s így mindkettő közbejátszhatott a főniki konven-

cionális alak megteremtésében. Az átmeneti alakok közül még sok hiányzik a forma keletkezésének teljes megértéséhez, mert Főnikiában a jelképeket egymásra halmozták, azonban minden jelképes dísz valaminek, vagy valakinek az ábrázolásából jött létre lassankint s így még remélhető idővel magyarázóbb lelet is.

(lásd az egyiptomi papíruszok 78. ábra 5., 6., 10., 11., 12., 15., 16., 18. számait), amely a mikénei alakokon középütt többször hegyes levélként jelentkezik (79. ábra 5., 7., 8., 10—12., 14., 17. szám.).

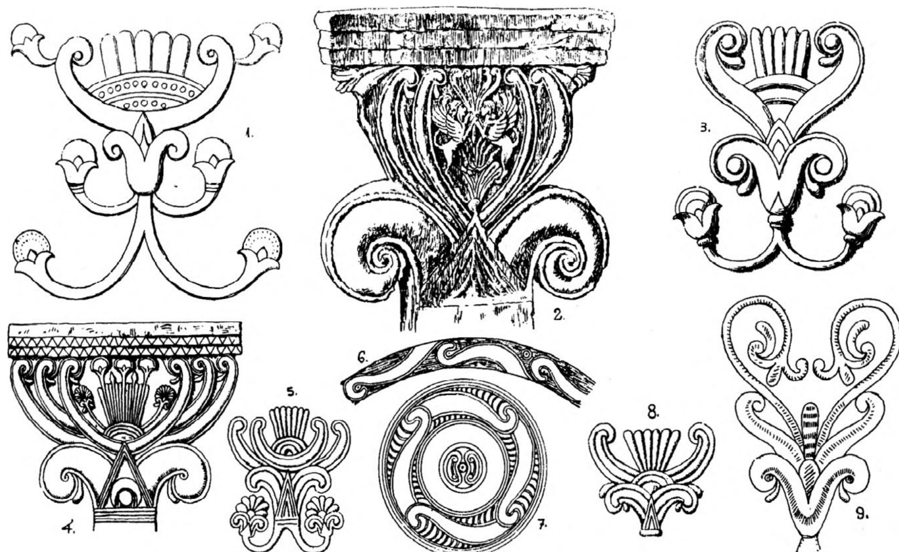
**Magyar alakok.** A papírusz magyar alakjainak (82. ábra) egy része az egyiptomi, általánosan



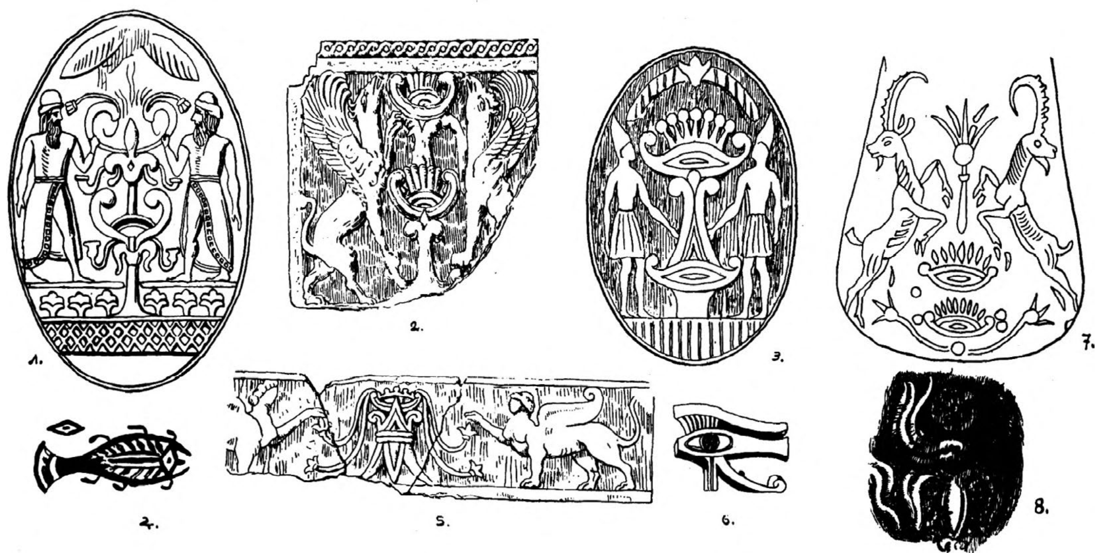
**79. ábra.** 1. Egy maistosi sír mikénei vázájáról Kréta szigetén. Marachiannis: Antiquite Cretoises. Wienne. XXI. tábla. — 2. Mikénei arany melltű dísze a III. sz. aknasírból. Schliemann: Mykenae. 223. lap. — 3. Mint az 1. sz. — 4. Kardmarkolat aranyborításának díszei közül az I. aknasírból. Schliemann: Mykenae. 352. lap. — 5. Festett dísz a knosszoszi temető egy vázájáról (Palotastil, idő 1580—1350 vagy 1400-ig Kr. e.). Reisinger: Kretische Wasenmalerei. Berlin, 1912. Taf. III. — 6. Aranylemez poncolt dísze a III. aknasírból. Schliemann: Mykenae. 230. lap. — 7. Krétai tetemház festése. Marachiannis: Antiquites Cretoises. 27. tábla. — 8. Vázafestés. Palaikastroból Krétán. Marachiannis: 35. tábla. — 9. Vésett dísz egy csuklós bronzkapcson Tamaszoszból (sírlelet). Ohnefalsch-Richter: Kypros etc. 1893. — 10. Festett dísz Tyrinthből. Perrot: VI. 945. lap. — 11. Mennyezeti kőlap dísze Orchomenosból. Perrot: VI. 543. lap. — 12. Üvegdísz Spártából. Perrot: VI. 945. lap. — 13. A kuriumi templomkincstár egy fémtálának szegélyéről. Cesnola: Cyprus. 337. lap. — 14. Egy knosszoszi nagy kőkorsó reliefje. Sir Golahad: Im Palast des Minos. München, 1913. Tafel VIII. — 15. Ezüsttál széléről Golgoszból, Cyprus szigetén. Cesnola: Plate XI. — 16. Amathonti kőváza fülének dísze. Perrot: III. 282. lap. — 17. Egy Tahrrosból (Szárdinia szigete) való arany- és üveggyöngyökből álló nyaklánc lelógó dísze. Cesnola: Cyprus. — 18. Nyakláncdísz a curiumi (Cyprus) templomkincstárból. Cesnola: Cyprus. London, 1877. — 19. Amathusi pajzs díszeiből. Cesnola: Cyprus. 20. tábla. — 20. A curiumi templomkincstár egy arany nyakékéből. Cesnola: Cyprus. 23. tábla. — 21. Ősi »aeol« kapitel Neandriából. Puchstein: Die ionische Säule. Leipzig, 1907. 46. lap. — 22., 26. Festett díszek a knosszoszi temető egyik vázájáról. Reinhold Frh. Lichtenberg: Die ionische Säule. Leipzig, 1907. 46. lap. — 23. Lásd az 5. számot. — 24. Aranylemez vert dísze a III. aknasírból. Schliemann: Mykenae. 1878. 230. lap. — 25. Aranydísz a III. aknasírból. Schliemann: Mykenae. 213. lap.

Az elvont fogalmak tömör megérzékítését szolgálja a csigás csészelevelek között feltörő háromszögű hegyes levél is, amelyen gyakran holdsarlót és csillagot találunk. Ez a háromszög úgylátszik Asztarté kúpja és nem csészelevél (80. ábra 2., 4., 5., 8. sz.), avagy a bugaszálak bunkós ágya ismert papíruszalakokhoz hasonlít (82. ábra 3. sz.) hármas csészeleveleivel. Egynéhányról a középlevél lekopott (82. ábra 7. sz.), a legtöbbön azonban átváltozott szemgolyóvá a virágernyő kiindulásául szolgáló középbunkó vagy szárvastagodás, melyből a középlevél kialakult.

A középlevélnek szemgolyóvá alakulása kezdeteit már némely főnikiai és avar (91. ábra) példányon is mintha észlelhetnők (80. ábra 3. sz.). Általában a magyar papíruszalakok úgy összefolynak a szemalakzatokkal (89. ábra 3. sz.), hogy egyrészükön a virágernyő a szemhéj többesítésének is nézhető, mivelhogy a virágcsészét a szívközépes szem helyettesíti (82. ábra 10., 13., 16., 19., 23., 28. sz. és a 90. ábra). Némely magyar alak, melyeket majd mindig az Istenfa legfölső középvirágaként látunk alkalmazva,



**80. ábra.** 1. Cyprusi fémtál vésett dísze. Perrot et Chipiez : Histoire de l'art. III. 789. lap. — 2. Cyprusi emlékkő. Perrot : III. 217. lap. — 3. Az amathonti szarkofág díszei közül. Perrot : III. 608. lap. — 4. Cyprusi emlékkő. Friedrich Seesselberg: Die frühmittelalterliche Kunst der germanischen Völker. Berlin, 1877. Vasmuth. — 5. Faragott dísz a tamaszoszi fejedelmi sírból Cypruson. Seesselberg: Frühmittelalterliche Kunst. — 6. Kardmarkolatgomb arany borításdísze az I. aknasírból. Schliemann : Mykenae. 349. 3., 10. lap. — 7. Aranygomb az első aknasírból. Schliemann : Mkyenae. 369. lap. — 8. Kőrelief a tamaszoszi sírból Cypruson (lásd az 5. sz.). — 9. Bronz melldísz vésete. Perrot : III. 813. lap.



**81. ábra.** 1. Cyprusi aranygyűrűfej vésete a curiumi templomkincstárból. Cesnola : Cyprus. Pl. 26. — 2. Alabástrom relief a Louvre-ban. Perrot : III. 131. lap. — 3. Egy skarabeusz alsó lapjának vésete. Perrot : III. 237. lap. 4. Részlet egy Tyrinsben talált dipylon-vázatöredék festett díszeiből. Schuchardt : Schliemann ásatásai. 1892. 184. lap. — 5. Cyprusi kőrelief. Perrot : III. 478. lap. — 6. Egyiptomi temetkező amulett dísze. Perrot : I. 162. lap. — 7. Calcedon-lap metszete. Ohnefalsch-Richter : Kypros the Bible and Homer. London, 1893. 127. szövegábra. — 8. Krétaszigeti Zakróban talált agyaglenyomat. Marachiannis : Antiquites Cretoises. I. Serie Photographie Angerer. Wienne. 31. tábla.

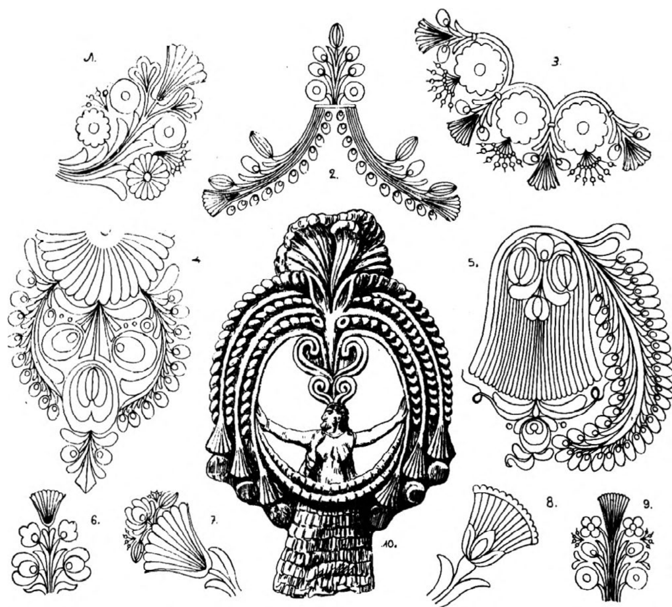



**82. ábra.** 1. Csíkszentmiklósi székelykapu faragványa 1777-ből. — 2., 4. Szűcshímzések Pásztor Ferenc műhelyéből Szegeden. — 3. Deskó József szűcsmester rajza után Kiskunfélegyházán. — 5. Tapodi Bálint félegyházi szűcsmester rajza után. — 6. Székelykapu faragott dísze 1801-ből Dálnokon (Háromszék m.). — 7. Pásztor János szegedi szűcsmester rajza után. — 8. Subahímzés. Gazdik Mihály kiskunfélegyházi szűcsmester rajza után. — 9. Székely kapulábdísz Oláhfaluból (Udvarhely m.). — 10. Borsos Sándor rimaszombati szűcsmester rajzkönyvéből. — 11. Tapodi Bálint kiskunfélegyházi szűcsmester rajza után. — 12. Deskó József kiskunfélegyházi szűcsmester rajza után. — 13. Debreceni szűrgallérdísz. Malatinszky Ferenc szűrszabómester műhelyéből 1885-ben. — 14. Szűrhímzés Borsod megyéből. — 15. Szűrhímzés, Gazdik Mihály kiskunfélegyházi szűcsmester rajza. — 16. Szabó Sándor kisújszállási szűrszabómester rajza szűrgallérra, 1886. — 17. Palóc szűrdísz Losonc vidékéről. — 18. Matyóködmön dísze Mezőkövesdről. — 19. Palóc szűrdísz. — 20. Tapodi Bálint kiskunfélegyházi szűcsmester rajza után. — 21. Szűr újjának a virága Malatinszky debreceni szűrszabómester műhelyéből, 1885-ben. — 22. Kiskunfélegyházi hímzett suba elejéről a mult század 40-es éveiből (körülbelül 1840-ből). — 23. Debreceni szűrhímzés Malatinszky műhelyéből. — 24. Borsos Sándor rimaszombati szűcsmester rajzaiból. — 25. Győr László ceglédi szűcsmester műhelyéből. — 26. Mezőkövesdi női ködmön hímzéseiből. — 27. Mint a 24. sz. — 28., 29. Mint a 24. sz. — 30. Palóc szűrdísz. Ethnográfia Értesítője. 1911. évf. — 31. Ceglédi subahímzés 1885-ből. — 32. Losoncvidéki ködmöndísz. Ethnográfia Értesítője. 1911. évf. 1. füzet. — 33. Tapodi Bálint kiskunfélegyházi szűcsmester rajzaiból. — 34. Pásztor Ferenc szegedi szűcsmester rajza után. — 35. Gazdik Mihály kiskunfélegyházi szűcsmester rajzaiból. — 36. Mint 35. sz. — 37. Szabó László kisújszállási szűrszabómester műhelyéből. — 38. Homoródalmási ködmön hímzéséből (Udvarhely m.). — 39. Borsos Sándor rimaszombati szűcsmester rajzaiból. — 40. Pásztor Ferenc szegedi szűcsmester rajzaiból. — 41. Tapodi Bálint kiskunfélegyházi szűcsmester műhelyéből.

a mikénei pálmának tartott kiterített legyezőalakhoz hasonló (82. ábra 17., 18., 20—22., 24—27., 29., 30., 32., 33., 28. sz.). Ezeket az alakokat a legújabb kor szekfűnek nézi.

A régi világnak pálma- és papíruszalakjai jobban hasonlítanak egymáshoz (79. ábra), mint a szemből keletkezett főniki palmetta (81. ábra) a magyar szemes papíruszalakokhoz.

Van egynéhány alakunk, melynek több, egymásfölötti sorban szétterülő formái, a közép hegyeslevél nélkül is, a mikéneiekkel egyjellegűek. A papírusz virágszálaknak ez a három, négy, egymásfölötti sorban való ábrázolása, amint szokásos a mikéneieknél (79. ábra 8., 10., 11., 14., 24., 25. sz.), azonképen megvan nálunk a székely kapufaragványokon (82. ábra 1., 6., 9. sz.), hunn-avar sírleleteink között (84. ábra 2., 3., 6. sz., lásd továbbá a »Szemdísz« 54. ábra 8. számát és a 90. ábra 1., 3. számát is)[7]) és mai hímzett virágainkon (82. ábra 2., 17., 20—22., 25., 27., 31., 32., 34. szám).



**83. ábra.** 1. Subaalj makkvirágdísze Pásztor Ferenc szegedi szűcsmester rajza után. — 2. Subavállvirág Pásztor János szegedi szűcsmester rajza után. — 3. Mint 2. sz. — 4. Subaoldalcifra. Gazdik Mihály kiskunfélegyházi szűcsmester rajza után. — 5. Suba válldíszéből Tapodi Bálint kiskunfélegyházi szűcsmester rajza után. — 6. Suba tányérdíszeiből, mint 2. sz. — 7. Suba elejéről, mint 1. sz. — 8. Szűcsvirág, Deskó József rajza Kiskunfélegyházán. — 9. Szűcsvirág, Pásztor Ferenc rajza 1885-ből Szegeden. — 10. Arany melltű a mikénei III. aknasírból. Dr. Heinrich Schliemann: Mykenae. Leipzig, 1878. 223. lap — kiegészítve.

A főniki, a nagy valószínűséggel semita palmettának hasonmását is megkapjuk hazai ornamentális alakjaink között (84. ábra 12. sz.) egy győri szíjvégen.[8]) Ennek a szíjvégnek fölfelé csavarodó levelei eddigelé egyedül képviselik a semita palmettával való formarokonságot (85. ábra 7. száma csak gyenge másolat) sírleleteink között: holott a mikénei és az észak főnikiai, tehát kéta-szemareus vidék papíruszalakjaihoz sokban hasonlítanak a mieink. A 85—87. ábrák hunn-avar szíjvégei sok önkényes átalakítást mutatnak, de az eredet annak dacára felismerhető.

**Mikénei Szemiramis.** A mikénei díszítő modorhoz nemcsak virágalakjaink hasonlítanak, hanem a csoportosítás, az elrendezés, az alkalmazás is, amint ezt egy, a mikénei harmadik aknasírból származó hajtű, vagy kapocsfej igazolja (83. ábra 10. sz.). Ennek a dísznek szembeszökő közeli mása nem akad mikénei leletek között sem, kivált a szemsorok és a papírusz együttes alkalmazása szempontjából, ami azonban magyar díszeink között mindennapos (83. ábra).

A szemsorokban az egyes szemeknek ferdén, dűlt helyzetben való használata sírjainkból eddig nem ismeretes; de ma is élő népies ornamentikánkban kedvelt csoportosítási mód (83. ábra), aminthogy megvolt a mikénei kulturában is. (Lásd a »Szemdísz« 9. ábra.)

Hogy ebben a mikénei kapocs- vagy hajtűfejdíszben előforduló három sor egymást fedő hosszúkás golyók nem gyöngyszemek[9]), hanem valóságos állati szemeket jelentenek, noha az írisz hiányzik róluk: azt a legbelső sort kezdő két állatszem, amelyek egészen külön, szabadon állanak, kétségen kívül helyezik.

A szemsorokat papírusz-szár választja el egymástól éppen úgy, mint a mikénei negyedik aknasír kardmarkolatának S-alakba helyezett, kettes szemeiből alkotott sorokat (lásd a »Szemdísz« 23. ábráját). A holdsarlóalakú és szemsorokkal, papírusszal, meg kétsor lelógó füzérrel (feszton) körített nyílásban szoknyás nőalak látszik kinyujtott, virágfüzéreket tartó két karral és energikus tekintetű, szakállas férfifejjel.

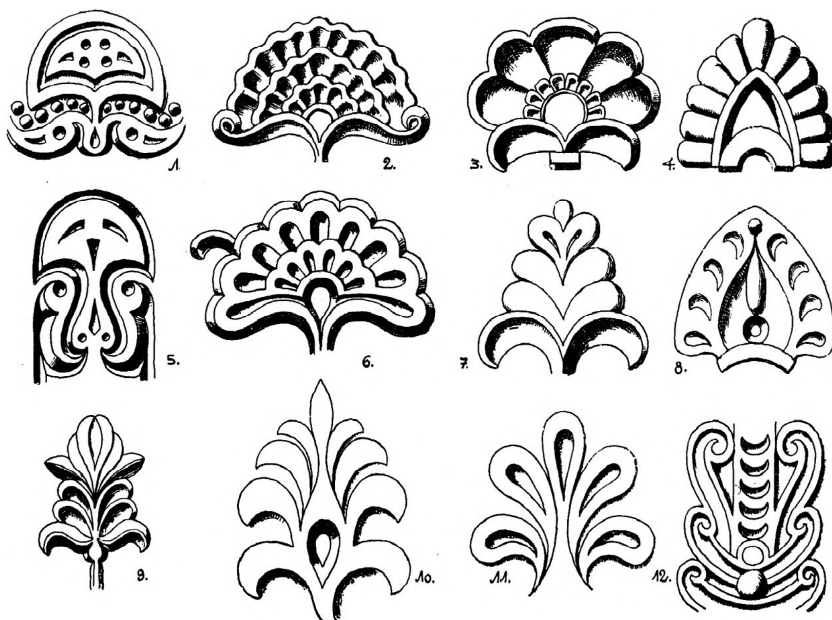
A lelógó papíruszvirágnak mindenike előtt, illetőleg alatt egy-egy korong vagy gömb. A szárak középen egy hosszúorrú, nagyfülű állatfej mögül indulnak ki.

E kisméretű ékszer sokféle alakja közt az állatfej (melynek egyik füle az eredetin letörött) a szemsorok közepén, a tengelyen, bizonyára az egyiptomi Anubis istennek, a holtak kísérőjének és Osiris törvényszékében a szív mérlegelőjének a feje. A hat korong a papíruszok előtt talán a hat bolygó képe. A napkorongot jelentő űrbe emelkedő, szoknyás, férfifejű női alak nagyon emlékeztet, helyzeténél fogva, az asszírok legfőbb istenére, a hadisten Asszúrra, aki az asszír hadijelvény napkorongjából nő ki. Schliemann ugyan a mikénei alakban csak

nőt lát, de az általa közölt rajzon a fej nagy és előrenyúló állának tagozott felülete szakállt jelez, valamint határozott tekintete is férfire vall.

Az elrendezés révén Asszíriára, az Anubis istenfej okából Egyiptomra és a papírusz miatt az északfőnikiai Biblosz városára gondolunk e feltűnő műalkotás szemléletekor. Főnikiában, a többek között a napot teremtő és fenntartó erejénél fogva *hím-nő istenségnek* tisztelték. Általában a régi vallásban a szíriai népeknél és szomszédaiknál az összes istenségeknek volt hím- és nőmegnyilatkozása úgy azonban, hogy mind a kettő egymást is jelentette. ből. Az egyiknek fején egy galamb, a másiknak két oldalt is van egy-egy elröpülő galambja. Istár-Szemiramis Mikénében is istenség volt.

Makrobus római író (Saturnales III. 8 művében) arról értesít bennünket, hogy Cyprus szigetén volt Vénusnak női ruhás, szakállas szobra is, kezében sceptrummal s hogy ebben a szoborban mind a két nem, férfi és nő, egyaránt ki volt fejezve. Úgylátszik ebben a Vénus-szoborban az árbélai Istárnak a háború által öldöklő, pusztító tulajdonságát érzékítették meg a cyprusi kár-kéta szíriai gyarmatosok, akik még a Kr. e. IX. században megindult görög bevándorlás előtt foglalták el a szigetet.




**84. ábra.** Hunn-avar díszek sírokból. 1. Kunágota (Csanád m.). Szíjvég aranyból. Hampel: Régibb Középkor Emlékei. I. rész. 50. tábla. — 2. Szentes (Csongrád m.). Bronz szíjvég. Arch. Ért. 1906. évf. 301. lap. — 3. Nemesvölgy (Moson m.). Bronz csuklós övdíszről. Hampel: R. K. E. I. rész. 135. tábla. — 4. Keszthely (Zala m.). Bronz övdíszről. Hampel: R. K. E. I. 91. tábla. — 5. Kunágota (Csanád m.). Arany szíjvég. Hampel: R. K. E. I. 50. tábla. — 6. Bronz szíjvég a Magyar Nemzeti Múzeumban. Hampel: R. K. E. I. 64. tábla. — 7. Nemesvölgy (Moson m.). Bronz szíjvég. Hampel: R. K. E. I. 141. tábla. — 8. Csuny (Moson m.). 92. sír. Bronz övpityke. Hampel: R. K. E. II. 278. tábla. — 9. Regöly (Tolna m.). 12. sír. Szíjvég. Hampel: R. K. E. II. 298. tábla. — 10. Keszthely (Zala m.). Bronz szíjvégről. Hampel: R. K. E. I. rész. 105. tábla. — 11. Mint 10. sz. Hampel: R. K. E. I. 100. tábla. — 12. Győr, 58. sír. Szíjvég. Arch. Ért. 1902. évf. 23. lap.

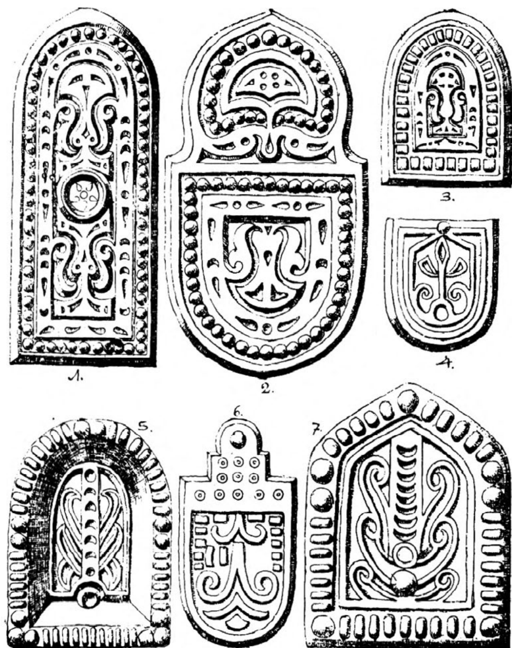
Ilyenféle istenalakról tudunk a mabúgi (Hierapolis) szentélyben, amely úgylátszik a fenntartó, tápláló és egyúttal teremtő babiloni Istárral és a hadakozó pusztító arbelai Istárral azonos Szemiramis volt.

Római írók szerint (Lucianus) a hierapolisi istenalak fején egy arany galamb volt, ami pedig az aszkaloni filiszteus Derketo-Szemiramis ismertető jelvénye. Római-kori Aszkalonban vert érmeken Derketo-Szemiramis galambot tart a kezében (Perrot: III. 200. lap). Cyprusi Asztarot-szobroknak is jellemző kísérője a galamb, ami arra enged következtetni, hogy ott Szemiramis név alatt is imádták Istárt[10]). A mikénei 3. aknasírból ismerünk két darab kisméretű, meztelen női alakot aranylemezek-

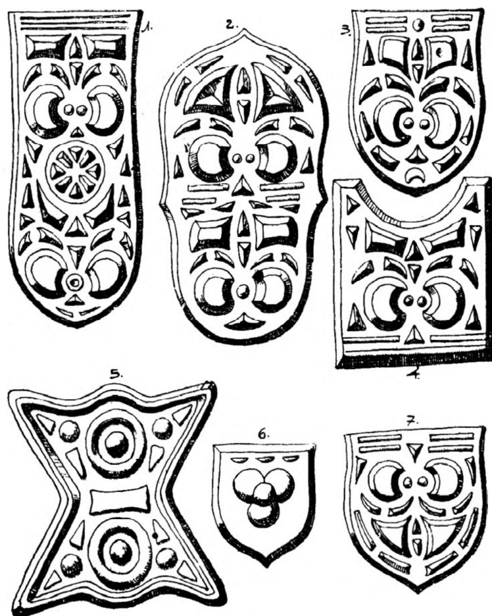
Károk, kéták, filiszteusok, Szemiramisban hadistenüket tisztelték s így *nagyon valószínű, hogy a mikénei kapocsfej hím-nő alakja a hadisten Szemiramis.*[11])

*Az Anubisz-fej a hadban elesettek vigasza, a szív, vagyis a lélek mérlegelője; míg a körítő szemsoroknak a búzaszemet jelző sokasága a továbbképző, a fenntartó, a tápláló, éltető isteni erő jelképe.*

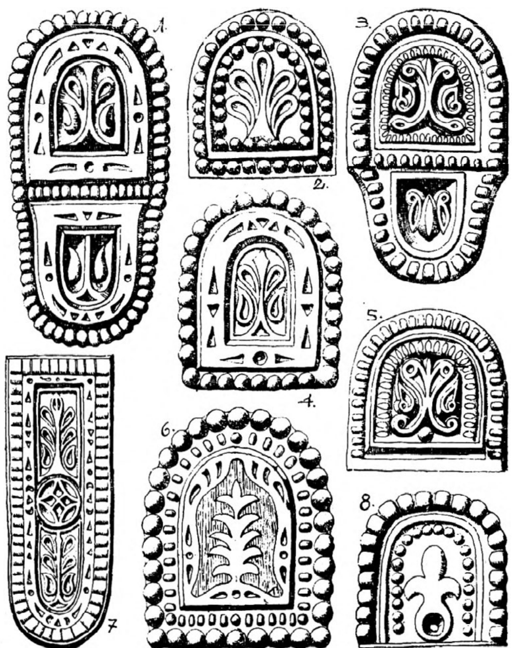
Istár vagy Asztarte tápláló, fenntartó s mint hadisten gyilkoló, pusztító isteni erejének jelképes ábrázolása mellett *Anubisz és a papírusz, bizonyára vigasztalásul, a túlvilági életet akarja eszünkbe juttatni.*




**85. ábra.** 1. Kunágota (Csanád m.). Avar lovas sírból. Hampel: R. K. E. 50. tábla. Justinianus (527—563 Kr. u.) érmeivel. Trébelt aranylemez. — 2., 3. Mint 1. sz. — 4. Cikó (Tolna m.). 552. avar lovas sír. Hampel: R. K. E. II. rész. 370. tábla. — 5. Rékás (Heves m.). Préselt aranylemez. Hampel: R. K. E. II. 329. tábla. — 6. Győr. 252. sír. Arch. Ért. 1904. évf. 18. lap. — 7. Győr. 58. sír. Arch. Ért. 1902. évf. 23. lap.




**87. ábra.** Fönlaki (Temes m.) trébelő bronzmagok. 1., 2., 4., 6., 7. Arch. Ért. 1901. évf. 63. lap. — 3., 5. Arch. Ért. 1900. évf. 120., 119. lap.

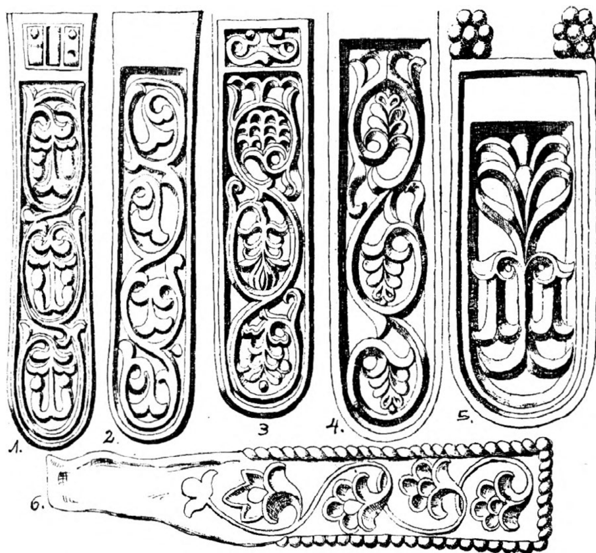



**86. ábra.** 1. Pusztatót (Fejér m.). Hampel: R. K. E. I. 57. tábla. — 2. Keszthely (Zala m.). Hampel: R. K. E. I. rész. 100. tábla. — 3. Dunapentele (Pest m.). Arch. Ért. 1909. évf. 103. lap. — A 10. sz. avar lovas sír. — 4. Pusztatót (Fejér m.). Hampel: R. K. E. I. r. 57. tábla. — 5. Dunapentele. Mint 3. sz. — 6. Hernádpuszta (Pest m.). Arch. Ért. 1901. évf. 303. l. — 7. Mint 1. sz. arany szíjvég. — 8. Győr. 106. sír. Arch. Ért. 1902. évf. 128 l.

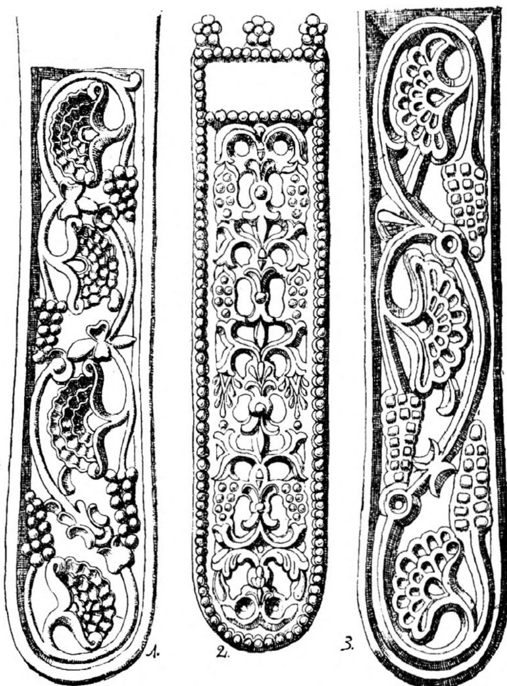


**88. ábra.** Nagy korsó papíruszrelieffel Knosszoszból, Kréta szigetén (III. középminoszi kor, a XIII—XVIII. egyiptomi dinasztiák kora. Evan szerint 1850—1600. Kr. e.). Sir Galahad: Im Palast des Minos. München, 1913. Tafel VIII. 53. lap.

Erre vonatkoznak a bolygók képei, valamint a legfelső pálma is[12]); míg a virágfüzér talán ismét a babiloni Istárt, a szerelem istenasszonyát jelképezi.[13]) Így aztán *a papíruszban a túlvilági életnek, a halhatatlanságnak a jelképét láthatjuk*, amely karöltve jár a szerelemmel, a tápláló búzaszemmel, földi életünk fenntartójával (lásd a »Szemdísz« idevágó magyarázatát).




**89. ábra.** 1. Csuny (Moson m.). Hampel: R. K. E. II. rész. 266. táblán. Az 5. sírból. — 2. Mint az 1. sz. — 3. Regöly (Tolna m.). 12. sír. Hampel: R. K. E. II. 298. tábla. — 4. Nemesvölgy (Moson m.). 137. sír. Hampel: R. K. E. I. rész. 141. tábla. — 5. Keszthely. Hampel: R. K. E. I. rész. 106. tábla.




**90. ábra.** Hunn-avar szíjvégek. 1. Szentes. 97. sír. Arch. Ért. 1906. évf. 301. lap. — 2. A Delhaes-féle gyüjtemény egy szíjvége. Magyarországi lelet. Arch. Ért. 1909. évf. 377. lap. — 3. Szíjvég a Magyar Nemzeti Múzeumban. Hampel: R. K. E. I. rész. 64. t.

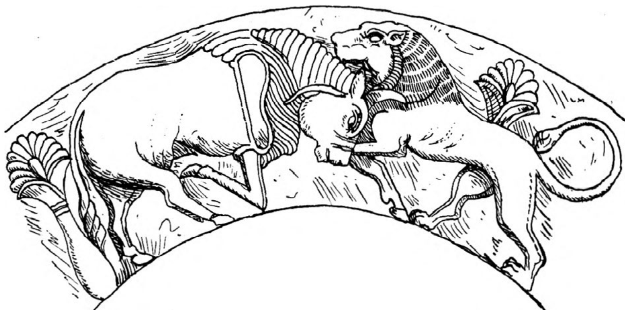
*A túlvilágnak, a halhatatlanságnak a papírusszal való jelképezésére* vall az Égei-tengermelléki kulturában a krétai csontháznak (93. ábra) és a knoszoszi temetőben lelt több vázának papírusszal való díszítése is (79. ábra 1., 3., 5., 7., 8., 23., 26. sz.).



**91. ábra.** Szíjvég a keszthelyi temetőből. Hampel: R. K. E. I. r. 105. tábla.

Hogy a papírusznak a hadihalállal és a halhatatlansággal volt összefüggése, azt a főnikiai pajzsdíszeken való előfordulásából következtetjük. Cyprus szigetéről, amathuszi sírból ismeretes egy pajzsdísz, amelyen papíruszok mellett bika és oroszlán harcát látjuk (92. ábra) (Perrot: III. 871. lapján közli Cesnola: Cyprus-London 1877. Plate XX. táblája után).

Hazai díszeinkben a papírusz és szem nemcsak az egyes virágalakokban kerül össze (82. ábra), hanem a csoportosításban is, mikor aztán a mikénei kapocsfej díszéhez nagyon hasonlóak a mieink (83. ábra 2., 5. sz.). A magyar szemsorok a papíruszszár mellett (83. ábra 2. sz.), vagy ha körülfogják a papíruszt, avagy más virágot (83. ábra 4., 5. sz.), egészen növényi elemnek néznek ki. A többezeréves



**92. ábra.** Cyprusi pajzs belső körének dísze Amathusból. Cesnola: Cyprus. 1877. Pl. XX.

fejlődés alatt a szem is eljutott az állati eredetű elemeknek az ornamentikában észlelt közös sorsára, t. i. növénnyé alakult.

A sokféle papírusz-virágalakról alig hihető, hogy újabbkori átvétel volna ornamentikánkban, mert

alig képzelhető mód, melynek révén szűcseink és szűrszabóink, meg kapubálványfaragóink formakincsei közé kerülhettek volna a mikénei és egyiptomi alakok. Főként nem mellőzhetők e tekintetben a XVIII. századi székely kapufaragványok papíruszalakjai (82. ábra 1., 6., 9. sz.), még ha eltekintenénk is hunn-avar, de legtöbbnyire avar szíjvégeink papiruszalakjaitól (85—87. ábrák),[14]) amelyek közül egy páron a mikénei többsoros tagozás is látható (84. ábra 2., 3., 6. sz. és 89. ábra 3. sz., meg 90. ábra 1., 3. sz.), mint a székely kapufaragásokon (82. ábra 1., 6., 9. sz.), avagy a szűrszabóhímzések virágain (82. ábra 17., 22., 25., 27., 32., 34. sz.).

Sem a Tisza-Duna mentén, sem Görögországban nem tenyészik a papírusz növény s így sem nálunk nem fejlődhetett ki, sem a görög-római művészet nem közvetíthette a reneszánszon keresztül a papíruszalakokat, mivel a mi alakjaink ott egészen ismeretlenek.

Ha a formáknak valahonnét való átvételéről lehet szó, akkor az oly réges-régen történt, hogy akkor még adó és vevő tudatában volt a jelképes értelemnek. Ez a jelképes értelem különben a főniki és mikénei emlékektől aligha vitatható el egykönnyen.

Ma már nem tudunk papírusz-virágaink jelképes értelméről, sőt avar és honfoglaló emlékeink keletkezési korában is aligha tudtak már róla, mert a még felismerhető kevés alakot (84. ábra) is túlságos ornamentális kezelés jellemzi.

A papírusz népies virágalakjai, a velejáró szemszívalakok miatt a pávatollal mutatnak hasonlóságot (82. ábra 5., 34., 41. sz.), ami nem von le jelképes jelentőségükből, mert *a páva a napnak, az örök fénynek és világosságnak*[15]) *és keresztény jelképezésben* ennek folytán a *halhatatlanságnak a szimboluma.*

**Összefoglalás.** Az elmaradhatatlan legáltalánosabb állati eredetű *szemdísz* mellett két növényi eredetű dísz a legszokottabb, melyeknek természeti előképe nem mai hazánkból való, t. i. a papírusz és pálma. Mindkettőnek számos alakja él Istenfa bokrétáinkban. A papírusz virágalakjainak ruhadíszeink és kapufaragványaink között előforduló elég természetes alakja segít felismerni a sírjainkban talált emlékek jóval stilizáltabb példányait. A legyezőalakú pálmát főként a székely kapu tartotta fenn, melynek alakjaival már úgy az egyiptomi, mint a mikénei és szíriai (cyprusi, krétai) papíruszalakok annyira összefolynak, hogy az avatatlan könnyen összetéveszti őket.

A főniki istenfa-ábrázolatokon még a szemalak is közbejátszik a pálma- és papíruszalakok legyezőalakjának minél jelképesebbé való elstilizálásában.

A magyar papírusz profil alakjai néha teljesen azonosak a szíriaiakkal. A szemben (en face) rajzolt alakok inkább csak az avar sírleletekből ismeretesek, de köralakjukra nézve cyprusi és krétai sírleletek díszei biztos útmutatóink (88. ábra). A papírusz vallásos jelképes értelmére egy mikénei kapocsdísz vezet bennünket, egyéb szíriai emlékekkel egyetemben.

A mikénei kapcson, a középen álló hím-nő Szemiramiszt (Asztartét) papíruszvirágú szárak között szemsorok körítik, melyeknek kiindulásában felismerhetjük az egyiptomi Anubisz istennek, a holtak kísérőjének sakálfejét; a holdsarlóban lebegő Szemiramisz két kezében a főniki koporsókról ismert virágfüzért (a fesztont).

A papírusz több krétai sírból kikerült kísérő csontházak, koporsók egyedüli dísze. Főniki pajzsdíszeken is általános a papírusz.



93. ábra. Krétai tetemház festett dísszel. Marachiannis: Antiquites Cretoses. XXVII. tábla.

Egy cyprusi (amathusi sírból) pajzson papíruszok között bika és oroszlán harcát látjuk.

*A papírusszal a túlvilágot, a halhatatlanságot, a pajzsok révén a hadihalál vigasztalását, jutalmát is jelképezték.* Hiszen a szerelem istene Szemiramisz a károk, kéták és filiszteusok hadistene is volt, de az arbélai Istár is hadisten volt.

A magyar díszek között sok profilalakja a papírusznak egyenesen pávatollnak néz ki, a befoglalt szemmel. *A páva a napnak, az örök fénynek és világosságnak* és keresztény jelképezésben ennek folytán a *halhatatlanságnak a szimboluma.*

*A magyar papírusz alakjai tehát mindenképpen a túlvilági életnek, a halhatatlanságnak a jelképei.*

**A magyar ornamentika papíruszalakjai tehát mindenképen a túlvilági életnek, a halhatatlanságnak a jelképei.**

* * *

## JEGYZETEK A »PAPIRUSZ«-HOZ.

[1]) Ezt az alakot (78. ábra 11., 12., 16. és 18. alsó fele) a németek (Otto Puchstein: Die conische Säule. Leipzig, 1907. ev. 13. lap és mások, pl. Reinhold Freiherr von Lichtenberg és Ervin Wurz stb.) egy másfajta virágnak: liliomnak nézik és a csigáshegyű levelek közül kinövő bunkós szárvastagodásban nem látják a papírusz-virágszálak ágyát; pedig a bunkó nem síma mindig, miként néhány ábrázolaton látszik (11., 12. sz.), hanem belőle indulnak ki a virágszálak (78. ábra 5., 6., 10., 15., 16., 18. sz.).

[2]) Kisebb alakoknál, vagy sommásabb eljárás folytán, csak a legyező külső ívvonalát ábrázolják (mint 79. ábra 7., 8., 10., 13., 14., 20., 22—26. sz.).

[3]) A görög ion-oszlopfő csigája, fejlett légyen bár a nyeregfa végeinek legömbölyítéséből, megőrizte a papírusz emlékét azáltal, hogy a csigák közül kinövő úgynevezett palmettát megtartotta, ami pedig a papírusz virágszálainak az ernyője (79. ábra 21. sz. és Perrot et Chipiez: Histoire de l'art VII. kötetében az oszlopfejek).

[4]) Mintha csakugyan az egyiptomi napbárka utánzata volna a két végén behajló félköralak (80. ábra 5., 8. sz.), amint némely műtörténész hiszi.

[5]) Némely ábrázolatnál a lótosz gyümölcsének indiai és kínai emlékeken ma is szokásos alakját látjuk a kihajló alsó virágszárakon is (80. ábra 1., 3. sz.), míg máskor kisebbfajta, a mikénei kultura alakjai közé tartozó papírusz-virágalak foglalja el az alsó szárak végeit (80. ábra 5. sz.).

[6]) A 80. ábra 2. számán két emberfejű griff között és alatt papíruszbokor látszik a nap vagy lótoszgyümölcs körszelete nélkül a behajló nagy papíruszvirágszálak között. A 4. számon pedig öt virágból és két bimbóból, meg sok levélből álló papíruszbokor foglalja el a körszelet fölött a napsugár vagy szempilla helyét.

[7]) A 90. ábra 1. és 3. számait (lásd 84. ábra 2., 6. sz.) éppen a hármas tagozódás miatt soroltuk a papírusz virágalakjai közé, azonban még nagyobb joggal oszthatnók a legyezőpálma Istenfaalakjai közé, mert mindkettőn felismerhető a pálma fürtös virága a szíjvégek indás szárán megjelenő szőlőfürtökben. A 84. ábra 2., 6. és 3. számai is inkább legyezőpálmát mutatnak, azonban itt már a biztos felismerést nem segítik elő a pálmavirág kúpjai, mert nincsenek ábrázolva. *A papírusz virágalakjai annyira összefolynak a legyezőpálma alakjaival, hogy a felismerés biztosságát csak a papíruszról ritkán hiányzó szemalak adja meg,* ami a pálmán nincs.

[8]) Igaz, hogy a félhold-bemetszésekkel élénkített középszár pálmatörzs utánzatának néz ki. A székelykapuk pálmatörzsét mindig így metszik.

[9]) Ervin Wurz: Der Ursprung der kretisch-mykenischen Säulen. München, 1913-ban megjelent művében a 49—50. lapokon datolyának nézi ezeket a szemsorokat.

[10]) A paphosi híres templomban, amelyet Tacitus szerint Titusz is fölkeresett Jeruzsálem ostroma alatt, az istennőt *kúp* alakjában imádták. Kúpja a templomban szabad ég alatt volt felállítva (Perrot: III., 264. lap).

[11]) Szemérem szavunknak »szemiräm« alakja okából, tekintve a rombusszal való jelképezését és Szemiramisznak a szemsorok között való megjelenését és Asztartéval azonos jelentését, illetve helyettesítését, — nem mulaszthatom el *a szó és értelem hasonlóságát* felemlíteni, hogy az ilyen irányú nyelvészeti kutatás nem éppen meddő voltára felhívjam a figyelmet.

[12]) A bolygók korongja, mivel a papíruszvirág tölcsérszerű alakjának a szájánál van, meglehet hogy nem egyéb a papíruszvirág szemben rajzolt képénél, amire van példánk a knosszoszi nagy korsó reliefjén (lásd 88. ábrát) és avar sírleleteinkben (87. ábra 5. sz.) is. A papíruszvirág köralakú ábrázolására gondolhatunk a régi kornak a jelképezésénél kifejtett, a sokoldalú megvilágításra és megértésre törekvő szokása folytán. A legfelső pálma meg inkább struccotollnak néz ki, mint pálmának s alighanem egyiptomi kölcsönzös.

[13]) Különben a virágfűzér (a feszton) a főnikiai koporsókon gyakori dísz s így az is vonatkozhatik a túlvilágra (lásd Perrot: III., 175. lapján egy giblita koporsón és a 195. lapon egy szidoni szarkofágon).

[14]) A 87. ábra összes darabjai a fönlaki (Temes megye) bronz trébelőmagokról készült rajzok s mivel az egészet együtt találták s mivel a díszítő formák is azonosak, föltehető, hogy ugyanazt az elemet használták föl tervezésüknél. Az 5. szám gyűrűi eddigelé ismeretlenek a papírusz változatos alakjai között, de hogy odatartoznak, azt a 88. ábrán közölt knosszoszi (Kréta-szigetén) nagy váza papíruszcsokrának három, szárakkal ellátott gyűrűje legalább is valószínűvé teszi. Úgy látszik, a közép minoszi kor III. fokán (XIII—XVII. egyiptomi dinasztiák ideje, Evan szerint 1850—1600 Kr. előtt), melyből vázánk származik, vagy a szemben ábrázolt papíruszt állították elő ilyen gyűrűalakban (mivel a gyűrűnek a szára azonos a virágok szárával, vagy jelképez valamit az a gyűrű, még pedig a papírusszal azonos az értelme, ha nem közelálló, mert másként alig érthető a papírusz csokorban való szereplése.

*Az avar trébelőmagok készítője tudott még róla, hogy a papíruszvirágot úgy sommásan, gyűrűalakban is ábrázolják,* vagy pedig egyéb ősi jelképes értelmét akarta megörökíteni a papíruszalakok között a 87. ábra 5. számán, ami alig valószínű.

[15]) Lásd Huszka József: Magyar Ornamentika. Budapest, 1988. 11. lap.




# IV.

# ISTENFA

A Krisztus előtti világ kedvelt, jelképes ábrázolása volt az *életfa, vagy szentfa,* amint azt a nyugati tudósok elnevezték. Mindkét név eléggé találó arra a mezopotámia-szíriai díszre, melyet az asszír-babiloni, főniki-hittita emlékek oly sokszor ismételve elénk tárnak; azonban nekünk, magyaroknak, külön elnevezésünk van reá az »Istenfá«-ban[1]), mely név úgylátszik, ősi hagyomány.

Az istenfa-nevezet eredetileg, akár azt jelentette, hogy »Isten a fában«, amire van támaszpontunk nemcsak a biblia égő csipkebokrában, hanem számos fennmaradt ábrázolásban is (94. ábra); akár a későbbi korban, azt jelentette, hogy »az isteneket jelképező fa«, miáltal a legfőbb isteni erőnek volt a szimboluma: a magyar elnevezés találóbb a nyugatinál, mert általánosabb, egyetemesebb, hiszen benne van a nyugati *szent* is, mivel magát az *istenség összességét látszik jelenteni.*





**94. ábra.** Egyiptomi istenfák. 1. Tébében talált falfestmény. Mrs. Philpot: The Sacred Tree. London, 1897. Fig. 7. — 2. Relief az egyiptomi XVIII. dinasztia korából. Ervin Wurz: Der Ursprung der kretisch-mykenischen Säule. München, 1913. 83. tábla.

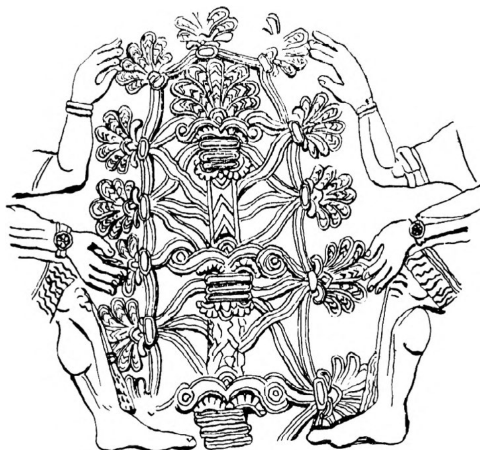
**Az istenfa általában.** Az istenfa késő asszírkori, teljesen kifejlett ábrázolásait az asszír-paloták falborító alabástromfaragványaiból ismerjük, melyeknek legnagyobb része egy legyezőpálmát mutat, középen erős törzzsel és az azt körülvevő apróbb-kisebb pálmakoronákkal, amiket többrendbeli szalag köt össze egymással és a középső, három darabból összeillesztett pálmatörzzsel. Az egész fa egy sík lapon előállított relief, és nem szabadon álló szerkezet képét mutatja, mert a körítő apró pálmakoronák nem a törzsközépből kinyúló ágak végein vannak, hanem csak a síkra erősített és szalaggal összekötött pálmalevélcsokrok (96. és 95. ábra). Ebből a csokorhoz futó és díszként alkalmazott szalagból, két vagy három szál megy mindig a középtörzsből egy-egy körítő pálmalevélcsokorhoz. A törzsön mindig három, kosszarvakkal ékített összekötő gyűrűzet van, amelynek a felső feléből kiinduló szalag, a gyűrűhöz közel, egy a síkbavert, kerekfejű szöget körít előbb s csak azután folytatja útját a levélbokrétához. Ezt a szögkörül csavart szalagot némelyek helytelenül szintén szarvnak nézik.

**Datolya.** Ismerünk pecséthengerekről oly istenfa alakokat is, amelyeknek középső törzsét csak néhány levél koronázza és a félkörívesen körülfogó kisebb csokrok helyét datolyakúpok foglalják el (97. ábra). E kúpokat egy sor datolyafüzér foglalja össze a késő asszírkori példányok összekötő szalagja helyett. A datolyafüzérrel szegélyezett félkörívű, ajtónyílást utánzó körülhatárolása a fának, szintén csak síkra erősítve állítható elő, mert itt is hiányzanak a tartó ágak. A 97. ábra rácsa nincs meg más példányokon, noha rombuszalkotás a rács célja, miként a szalagoké is az. (Rács nélkül lásd Morris Iastrow: Bildermappe zur Religion Babyloniens und Assyriens. Giessen 1912.)

**Áldás. Termékenyítés.** Az istenfa mellett kétoldalt ábrázolt emberi alakok (géniusz, alsóbbrendű istenség) kétféle mozdulata (96. és 95. ábra) az asszír idők végefelé egyszer *áldást,* *máskor termékenyítést* fejez ki.


95. ábra. Alabástrom relief Nimródból a Louvre-ban. (Perrot: Histoire de l'art. II. kötet. 64. lap.

A legtöbb asszír istenfa kétoldalán álló embertestű és néha sasfejű, egyik kezében szotyrot tartó istenség, a másik kezével fenyőtobozalakú virágkúpot tart a fa külső csokraihoz, vagy virágkúpjaihoz (95. és 98. ábra). Tudvalevőleg a pálma az egyetlen fa, amelyet az ember közbejöttével mesterségesen termékenyítenek, midőn a hímvirág összegyüjtött porzójával a termővirágot behintik. Az asszír géniusz szotyra a termékenyítő virágport rejti, amit a virágkúphoz hasonló eszközzel szór a géniusz a pálmára (95. ábra), vagy virágjára (98. ábra), ha t. i. a levélcsokrok helyén virágkúpokat ábrázoltak. *Az ilyen ábrázolás*, az Isten közbejöttével, *a termékenyítést*, *a szaporítást s így a teremtést érzékíti meg*, azért *ez az istenfa méltán nézhető az életadó*, **teremtő isteni erő jelképének.**


**96. ábra.** Asurnasirpal (883—859. Kr. e.) északnyugati palotájának alabástromreliefje a British Múzeumban (Layard ásta ki Nimródban). Calah.

Más értelmű az Asszurnazirnál (883—859. Kr. e.), nimródi palotájából előkerült egyik istenfa (96. ábra), amely mellett két istenföveges, szárnyas emberi alak térdel, akik kezeiket szeretettel terjesztik áldólag s mintegy védőleg az istenfa felé. Ez az istenfa nem a termékenyítést jelképezi. Ez az istenek összességét, jobban mondva *a nagy mindenséget jelentő legfőbb isteni erőt jelképezheti csak*, amely előtt áhítattal hajtanak térdet az isteni szellemek is, mint akik az égiek *jó csoport*jához tartoznak. Vannak *a gonoszok csoport*jából való ellenségek is, amint azt több pecséthenger-ábrázolaton láthatjuk az irodalmi emlékek szavaival párhuzamban.

**Gonoszok.** Ismerünk a korai asszír időkből pecséthengert (99. ábra 1. sz.), melyen Enlil isten, a későbbi Bél vagy Marduk harcol a sárkánnyal, a sötétség szellemével, a zürzavarral (chaos), Thiamat asszonnyal, aki az istenfát s így a mindenséget,


**97. ábra.** Asszír pecséthenger. Morris Jastrow: Bildermappe zur Religion Babyloniens und Assyriens. Giessen. 216. ábra. (Ea két papja és Merodach.)

az isteni erőt látszik támadni. A sárkány Enlil lábai alatt, de azért új alakban támad egykezével az előtte ábrázolt pálmára, míg visszafordultában másik mancsával védekezik. Enlil körül segítő istenek Sámás (= szárnyas napkorong), Szín (= holdsarló), Istár (= csillag) és talán a vizek istene Ea (= hal). A levert sárkány mellett rombusz, az ő női nemének jelzésére, mert hiszen Thiamat asszony.[2])

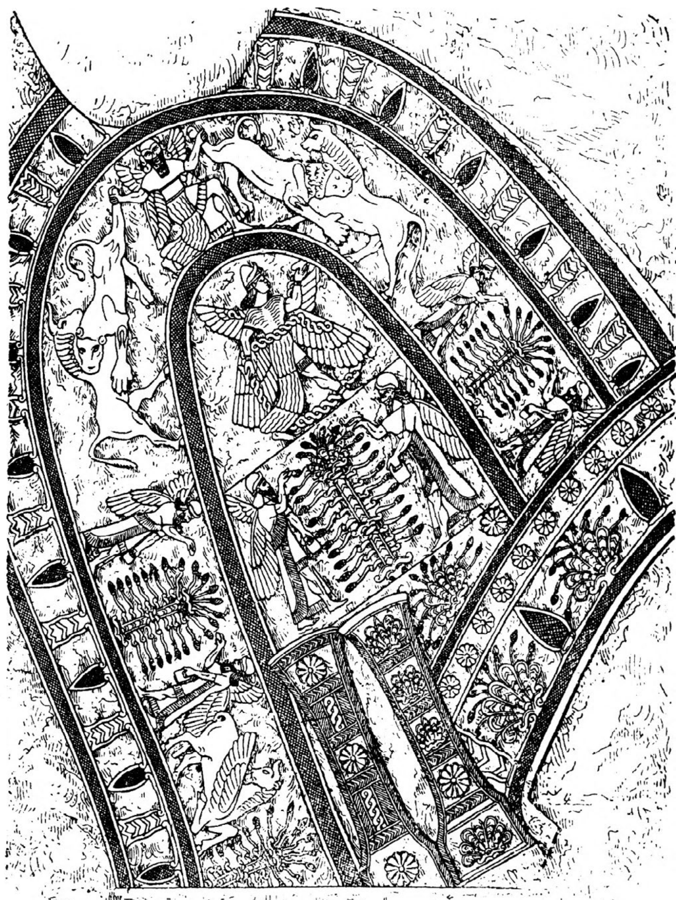
Egy másik pecséthengeren (99. ábra 4. sz.) úgylátszik, már Marduk ereszkedik harcba az istenfát támadni készülő, pikkelytestű sárkánnyal. Itt az istenfa feje virágkúpokkal körített napkorong, a törzsből kinövő virágos ágakkal. Ismeretes egy más pecséthenger (99. ábra 2. sz.), melyen egy sasfejű, szárnyas emberalak tépi és tapossa a főniki módon ábrázolt, pálmaalakú istenfát. A bikatestű Eabáni (99. ábra 3. sz.) is úgylátszik, azért tépi ketté az oroszlánt, miképen az istenfa másik oldalán fegyvertársa Izdubár a bikát, mivel mindkét állat még vég-

percében is dühödten támadja a középen álló istenfát. A gonosz szellemek struc alakban is törnek az istenfa ellen (97. ábra pecséthengerképei, ahol valószínűleg Marduk száll szembe vele).[3])

Ezek szerint a gonosz szellemek ellenséges indulatból és támadó, pusztító szándékából következtetve, az *istenfa az Istenek összességét, tehát a világteremtő, kormányzó és fenntartó erőt is jelenti és nemcsak ennek az erőnek egy megnyilvánulását: a termékenyítést, a teremtést.* Hogy a szűkebb értelem mindig bennfoglaltatik az egyetemes jelentésében az istenfának, az kifejezésre jut Sámás napistennek az istenfa fölött levő lebegésével, minthogy *a nap kelti életre az alvó életerőt, ő az élet főforrása s így ő teremt.* Azonban a mindenség fennállásához, a folyton megújuló élet szakadatlan folyamatához nemcsak teremteni kell, hanem azt fenn is kell tartani; azért az istenfa-ábrázolatoknál többnyire reá találunk a teremtő isteni erőnek a fenntartó, továbbképző, gyarapító részét képviselő *Istárra is, egész alakban* (101. ábra) *vagy csak jelvényében, a csillagban.* Az istenfa fölött vagy közelében lebegő szárnyas napkorong meg csillag egyenesen *Sámást és Istárt* vagy Asztartét jelenti, mint akik a teremtő isteni erőt személyesítik meg a Krisztus előtti vallásban s így csak **őket kell látnunk bármely istenfában jelvényeik a nap és csillag nélkül is,** legyen az az istenfa az ősi sumír pálma, vagy akár papírusz, akár más szokásos ábrázolás.

**A pálma-istenfa eredete.** Hogy az istenség általános, egyetemes jelképezésére miért használták főként a pálmát, azt a természeti viszonyokkal és egyéb más fa hiányával nem lehet egészen érthetővé tenni, kivált nem a késő asszír időkben, amikor volt nekik más, fenséges alakú fájuk is elég. Az asszíroknál okvetlenül hagyomány (tradició), történeti fejlődés tartotta fenn a pálma használatát, amintthogy Szíriában és Főnikiában szintén ezúton élt és él nálunk díszként még ma is az istenfának úgy pálma, mint papírusz-alakja. A hagyományos gyakorlatról, a tradicióról néhány pecséthenger és más régi ábrázolás világosít föl bennünket. Ezek a régi ábrázolások még az asszír-babiloni világot megelőző *sumír-korból* maradtak reánk és elég érthetően beszélnek.

Találtak Tellóban, az ősi Zirgulából eredő fehér mészkőbe faragott reliefet (102. ábra 2. sz.), melyen a sziklák között ülő istennő előtt az oltáron hosszú vázában virágos, vagy datolyás pálmaág van, amelyet egy áldozó, hosszú kiöntőcsővel ellátott, sajátos hosszútalpú kannából öntöz. A lelógó hajfonatos istennő háta mögül sugárkévék látszanak előtörni, miért is Bau-t, Ningirszu napisten feleségét láthatjuk benne (Iastrow: Bildremappe 94. ábra szövege szerint). Teljesen azonos műveletet, t. i. locsolást végez (102. ábra 1. sz.) egy másik, szintén Tellóból eredő relieftöredéken maga Gudea, sumír király (kb. 2350. Kr. e.). A két különböző magasságú oltár alacsonyabb részén áll egy kehelyalakú váza, melyben minden bizonnyal pálmaág állott (most

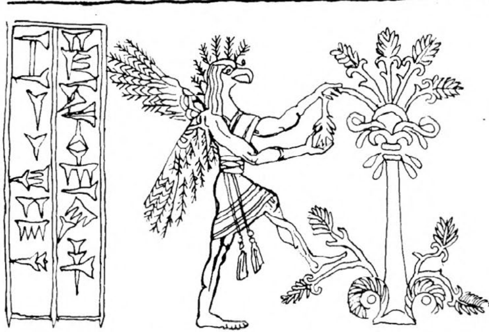


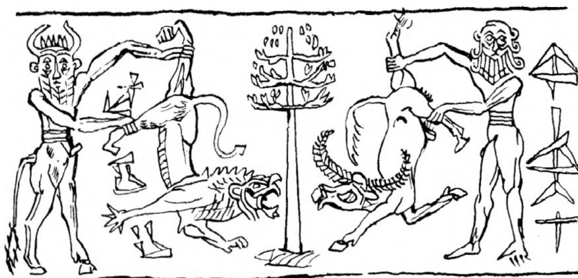
**98. ábra.** Királyi palást felső részének hímzése. (Perrot et Chipiez: Histoire de l'art. II. 771. lap.)

le van töredezve), melyre a szokásos hosszútalpú és csöves vázából vizet csorgat a király (102. ábra 1. sz.). Az oltár más oldalán az Isten alakja letörött. A fehérmészkőtöredék E-Ninu templomában felállított emlék egy darabja.

Egy más, Nippurból eredő fogadalmi táblán (102. ábra 3. sz.) ott van a leveles növénnyel megtöltött poháralakú váza az ülő istennő előtt; a vízöntés azonban nem látszik, mert a vázától jobbra levő alak sok mindennek nézhető. Ez a szerencsés







**99. ábra.** Pecséthengerek. A gonosz szellemek az istenfa ellen támadnak. 1. Enlil harcol Thiamáttal, a sárkánnyal. Ezt az igazi babiloni művészet nem szokta ábrázolni s csak az asszírok korában lép fel, amikor északról, délről (Mitanni és Hittiták) sok idegen istenalak kerül be. Később nem Enlil harcol, hanem Bél a sárkánnyal. (Morris Jastrow: Bildermappe 193. ábrája.) — 2. Jastrownál 213. ábra. — 3. Eabani és Izdubár széttépik az istenfát támadó oroszlánt és bikát. — 4. Jastrow 195. ábrája. Gilgames is lehet a sarlós isten.

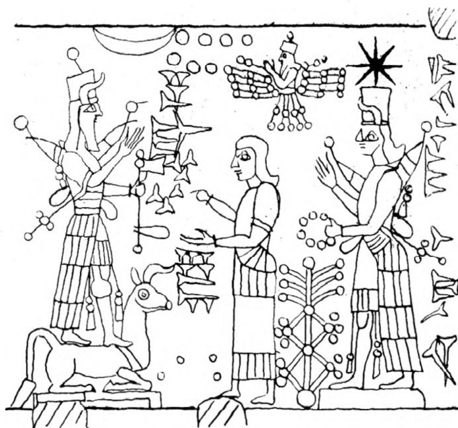
szülésért hálaadó tábla a nippuri Ninlil istennő templomának volt szánva (Iastrow: Bildemappe 86. ábrájának szövege).

E pár példából látszik, hogy *a sumír időkben még vázában állították az istenszobor elé a gyümölcsös vagy virágos pálmaágat, amit a hívők,* hogy el ne száradjon, hogy tovább éljen, *vízzel locsoltak.*

A víz az életnek és a termékenységnek természetes jelképe. A föld növesztő erejének és az évenkint megújuló, természetfelébresztő jelképével: »az élet vizével« magát az alvilágból szabaduló Istárt is leöntözték. *Az Isten elé állított pálmának vízzel való locsolása ugyanazt fejezi ki, amit a későbbi virágbeporozás, vagyis az életrekeltést, vagy legalább az élet fenntartását.*



**100. ábra.** Jastrow: Bildermappe 64. ábrája. Királyi ruha hímzésének a részlete Nimródból. Layard: Monuments I. Pl. 8.

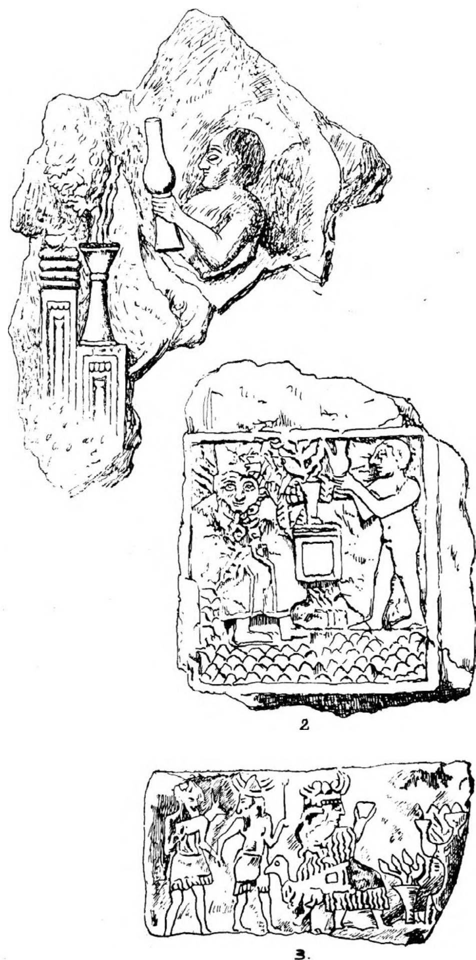


**101. ábra.** Pecséthenger részlete. Morris Jastrow: Bildermappe 200. ábrája.

A sumírok a pálmaágat, mint a nehezen hervadót, mint a legtovább élő növényt tették az Isten elé és még locsolták is az életerő hosszabb fenntartása kedvéért. Később bizonyára nem ágat, hanem *egész pálmát állítottak oda vázában, vagy cserépben* (lásd az asszír és székely pálmát cserépben 104—103. ábra és Huszka József: Székelyház 14. lapján), amíg aztán kiültették a fát a szabadban álló isten-szoborok elé, amit több emlék és pecséthenger ábrája igazol (lásd a »Kereszt« fejezet 255 ábrájának 9. számát).

*Istenek elé vagy mellé ültetett természetes pálmából lett, a templomi istenszobrok mellett, a mesterségesen készült, darabokból, bizonyára a falon összerakott és felerősített, később pedig egészben reliefként kifaragott pálma-istenfa.* Így szállott át ezredévről-ezredévre *a pálma az isteni teremtő és termékenyítő életerő jelképeként.*

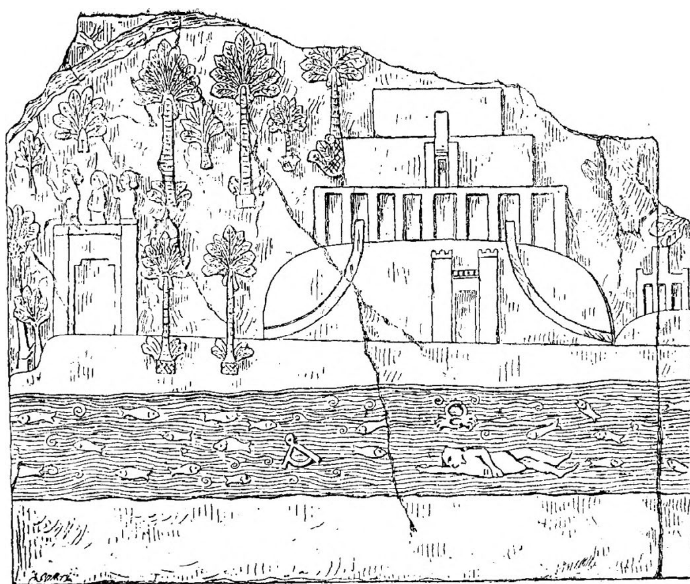
**Víz.** Hogy a víz, mint az élet és termékenység jelképe ősidők óta, már a sumírok korában, tehát még az istenfa-ábrázolás kifejlődése előtt használatos volt, azt több reánk maradt relief és pecséthenger igazolja. Ilyen az az ó-babiloni istennő reliefje (105. ábra 1. sz.), aki vázát tart kezében, melyből hármas hullámban omlik kétfelé az élet vize. Ez az istennő (bármi volt is akkor neve) azonos Istárral, mert a termékenységet felköltő erőt ábrázolja s mivel Tellóban is találták, alighanem Ningirszu napisten felesége Bau. Ruházatán szembeötlő az indiai jelleg, a csupa gyöngy, kivált az ingváll felső karjain, ahol a dísz nem is néz ki hímzésnek, hanem inkább az indiai ősi freskók táblás nyak-




**102. ábra.** Tellonban, E-Ninu templomában állott emlék töredéke. Fehérmészkő. Az emléken Gudea (kb. 2350. Kr. e.) lagasi pateszi áldozik istenének, Ningirszunak. Jastrownál 83. ábra. — 2. Fehérmészkő-relief a Louvre-ban. Találták Tellonban. Jastrownál 84. ábra. — 3. Óbabiloni fogadalmi tábla, áldozati jelenetek. Mészkő. Nippurban lelték. Morris Jastrow 86. ábrája.



**103. ábra.** Székelykapuláb dísze Csíkszentkirályból. (Huszka József: Székelyház 14. ábrája.)



104. ábra. Kujundcsiki relief. Perrot et Chipiez: Histoire de l'art. II. 128. lap.

sar-ali. Kr. e. 2100.) harmadik évezredbeli király ismert pecsétje is, melyen a vázákból jobbra-balra folyó életvizét bikák isszák.

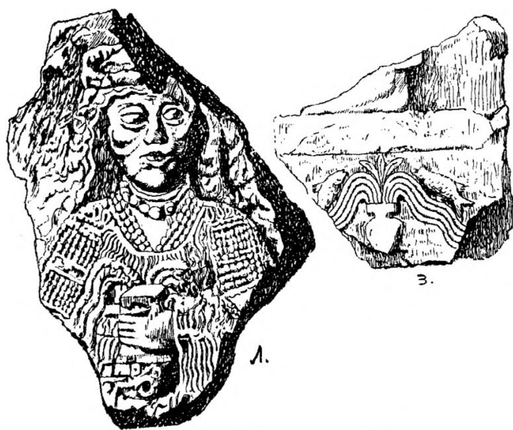
Valósággal a későbbi istenfákkal azonos jelentésűek azok a pecséthenger-ábrázolatok, melyeken a napisten két oldaláról vígan folyik a gyakran halakkal élénkített »életvize« és vele szemben az élet-



106. ábra. Musesinip hengere a British Múzeumban. Perrot: II. 685. lap.

láncát juttatja eszünkbe és csak hurkokkal van felakasztva a finom fodrosvászon ruhára.

Az élet vizét ábrázolja az I. Sargon (Sar-gani-





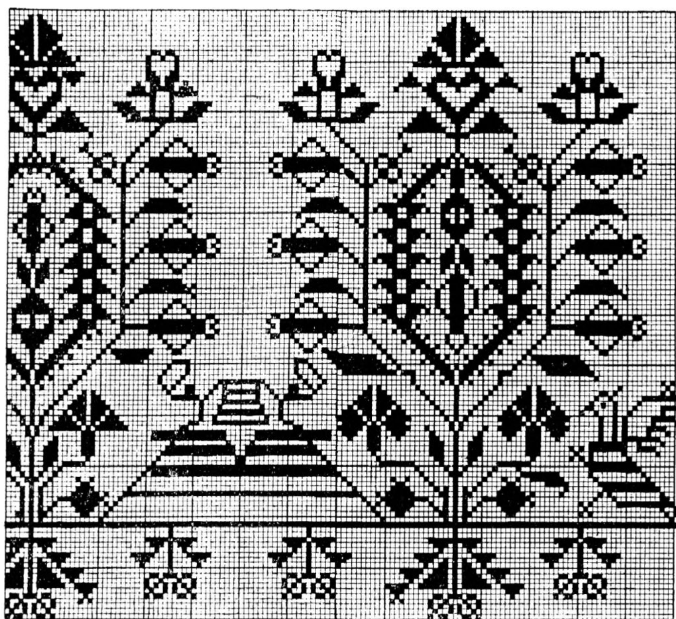


105. ábra. Óbabiloni istennő, agyagból, lapos reliefben, Tellóból. Jastrow 19. ábrája. — 2. Istár és a napisten, *mint az élet forrása*. Jastrownál 168. ábra. — 3. Lapos relief Tellóból. Perrot: II. 292. ábra.

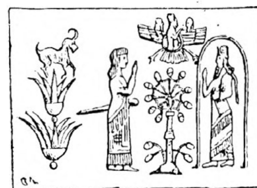
fenntartó Istár foglal helyet (105. ábra 2. szám). Az ősidőkben úgylátszik az élet vizét dúsan buzogtató váza helyettesítette a növényi istenfát, amely néha a vizek fölött, mintha a váza közepéből is nőne (105. ábra 3. sz.).

**Hal.** A vízfolyásokban gyakran halak tünnek föl (105. ábra 3. sz.) s mivel a hal és szem képe, kivált az egyiptomiak ábráin, nagyon hasonlít egymáshoz s mivel a szem szintén a fenntartó- és továbbképző erő jelképe még rombusz alakjában is, azért a halra is átszármazott a szem jelentése. A mikénei korból egy tyrinthi dipilon vázáról ismerünk szemhalat, amely mellett mindjárt a rombuszt is megtaláljuk a jelképes értelem erősítésére (lásd rajzát a »Kereszt« fejezet, 259. ábra 1. sz.).

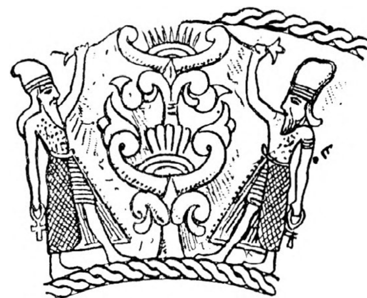
**Gránátalma.** Az istenfának pálma-alakjai között többet találunk olyat, amelyen csak a gyümölcsöt ábrázolják, levél nélkül, vagy csak csekély levéllel. Van olyan is, melyen a datolya-alakú kúpok irdalt fölülete virágra enged következtetni; azonban ritkaságszámba megy Asszíriában s inkább csak a Földközi-tenger tájain szokásos *gránátalma* gyümölcsével megrakott istenfa (106. ábra). Egy lombtalan datolyás istenfa előtt álló III. Szárgon (772—705. Kr. e.) is, úgylátszik, csak az érthetőbb jelképezés kedvéért tart hármas gránátalmaágat kezében (Perrot: II. 513. lap). Mai hímzéseink között Erdővidékén (Háromszék m.), ahol több régi besenyőtelepről tudunk: szokásos egy gránátalmás istenfaberek ábrázolása, a fák alatt magasra emelt áldozó oltárral és őrző, vagy hódoló madarakkal (sasokkal) (107. ábra). Az áldozó oltár dombja tanú rá, hogy még a kereszténység felvétele előtt keletkezett mustra van előttünk s minden bizonnyal a magyar



107. ábra. Oltárterítő-, lepedő-, párnahaj-, és asztalterítőhímzés mustrája Erdővidékéről (Háromszék m.), Rákoson, Baconban stb. (bessenyőtelepek) és azonkívül Csík megyében.



108. ábra. Szennasharib pecsétje. Perrot : II. 204. lap.



109. ábra. Érctál részlete az amathonti sírból. Perrot : III. 774. lap.

»Boldogasszony«-nak, Asztarténak oltárát hímezik még ma is díszként, a régen kereszténnyé lett utódok. Gránátalmás istenfa különben ritka ábrázolás nálunk, úgylátszik még az Árpádok korában betelepített besenyők őrizték meg ily hosszú időn át, az oltárdomb lépcsős képével együtt.

Szennakherib pecsétjén (108. ábra), mintha makkot látnánk ! A gránátalmának töméntelen magja miatt a régieknél volt némi összefüggése a szaporasággal, a termékenységgel s így a teremtéssel; hiszen még mai nap is a szaporaság jelvénye Cyprus szigetén, ami csak ősi tradició lehet. A makknak azonban ilyen jelképes értelme ismeretlen az ó-világból.

**Papiros istenfa.** Főnikiában és Szíriában a pálma mellett a papiroskorona oly gyakran fordul elő az istenfa-ábrázolatokban, hogy szinte kizárólagosnak mondható[4]) (110., 109. ábra), noha törzsében a pálmát is utánozzák. Olyan emlékek is maradtak reánk, amelyeken a pálmalevelek főnikiai papirosformákkal keverve fordulnak elő (111. ábra). Sumíridők hagyománya a pálmával való jelképezés, vagyis mintha nem volna semita eredetű a pálmaistenfa. A szíriai, kappadókiai-hittita istenfák pálmatörzse (112. ábra) azért látszik megokoltnak — a turáni rokonság révén — még akkor is, midőn a levélkorona helyén a főniki papirosvirágot, más növényt, avagy a szárnyas napkorongot látjuk (112. ábra).

A papírusznak nagyon sok alakja szerepelt díszként az Égei-tenger szigetein (lásd a papíruszról szóló fejezetnél) a mikénei korban, szerepelt nálunk a hunn-avar időkben (Papírusznál 90 ábra), valamint szerepel még ma is, régi jelentését vesztett

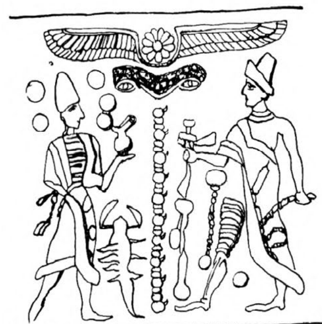


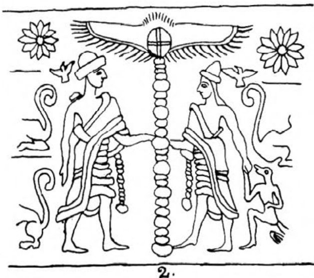
110. ábra. Részlet egy Curiumban talált ezüsttálról. Perrot : III. 789. lap.

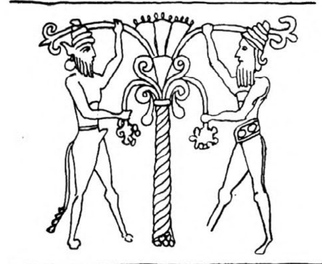


111. ábra. Főniki istenfa. Ervin Wurz : Der Ursprung der kretisch-mykenischen Säulen. München, 1913. Abb. 152.

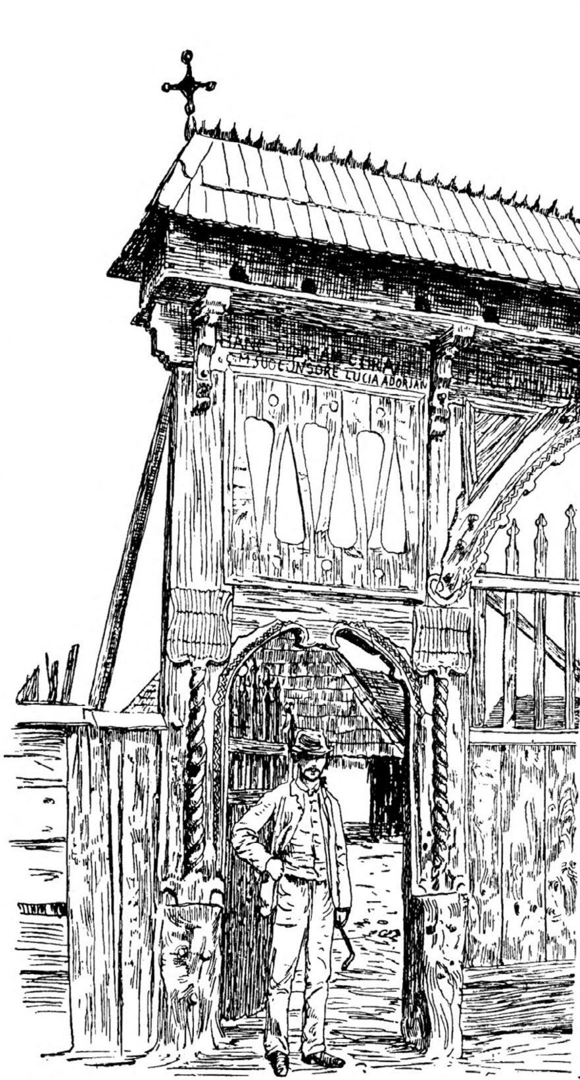
istenfaként székelykapukon (113. ábra) és ruhahímzéseken (114. ábra), szűrön, subán stb., pedig sem Görögországban, sem hazánkban nem élt soha a papírusznövény. A mikénei kultura művelőire vonatkozó hikszosz-kár elmélet mintha mégis valószínű volna!




**112. ábra.** Cyprusi hittita pecséthengerek. Ervin Wurz: Der Ursprung der kretisch-mykenischen Säulen. Abb. 147., 146., 138.







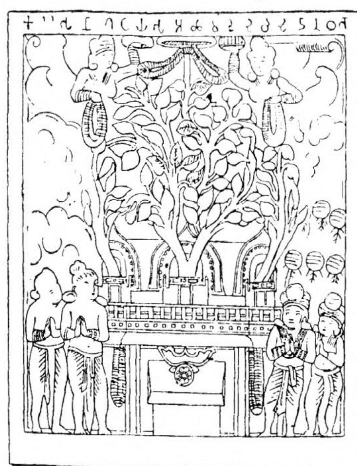
**113. ábra.** Székelykapu-részletek. 1. Csíkszentsimoni kapu. Felírása: Hancportam curavit fieri Simon András cum suo consore Lucia Adorián. Anno 1777. die jun. — 2. A plébánia nagykapujának a lába Menásagon (Csík m.). A nagykapu gerendáján bevésve: Ha jó szived neved, bátran idejöhetsz, ha rossz, tágos az út, fel s alá elmehetsz. A kiskapu fölött ....... ester portam Ao 1817. die 11. aug. Huszka: Székelyház. Budapest, 1895-ből.

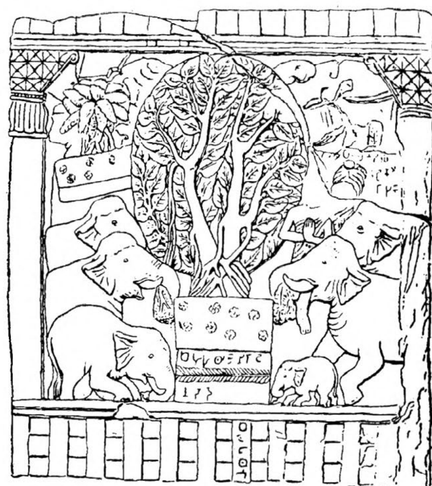
A papírusz virágalakjait a »Papírusz« fejezetben tárgyaltuk s mivel nálunk többnyire csak az istenfa felsőkoronáját szokta képezni, virágbokrétadíszeinkben (114. ábra) és egyébként a kapufélfákon nincs hatással a törzs alakjára (113. ábra), amely mint a kétáknál: pálmatörzs (112. ábra), amelyen sem az asszír, rombuszt képező szalagdísz, sem a körítő csokrok nincsenek meg,[5]) azért a részletes tárgyalást mellőzhetjük.

Székely kapukon néha mintha az asszír istenfa körítő csokrainak[6]) az emlékezete kísértene (113. ábra 2. sz.), amit sem Szíriában, sem Főnikiában nem tapasztalunk (109—112. ábra).

**Élőfa. Asera.** Hazánkban a faimádásnak nem tudom semmi nyomát sem, legalább eddig nem mutatható ki őseink sírleleteiből, sem a hunnoknál,

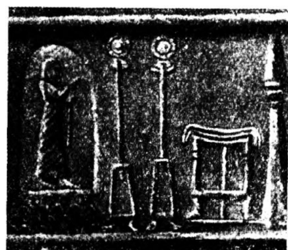




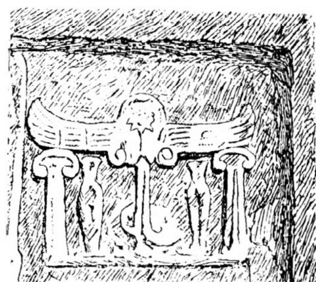


114. ábra. Subatányérdíszek Kiskunfélegyházáról. 1. Tapodi Bálint szűcsmester rajza után 1885-ből. — 2. Gazdik Mihály szűcsmester rajza után, 1885.

115. és 116. ábra. Sanchi-i stupa reliefjei. Mrs. J. H. Philpot: The sacred tree 15. lapján.



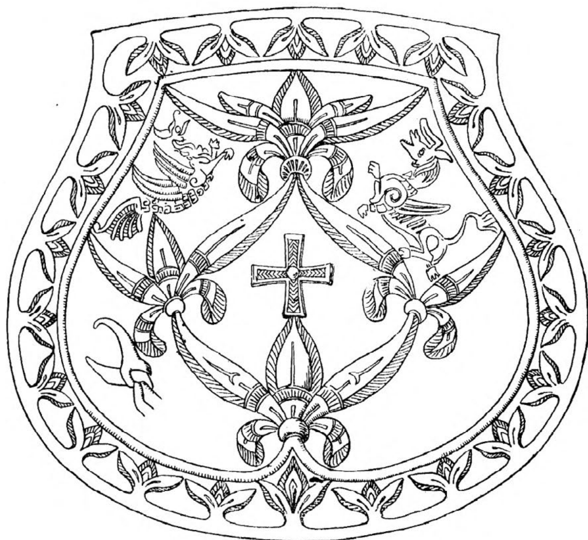




117. ábra. Balavati bronz ajtórészlet. Perrot et Chipiez: Hist. de l'art. II. 626. lap.

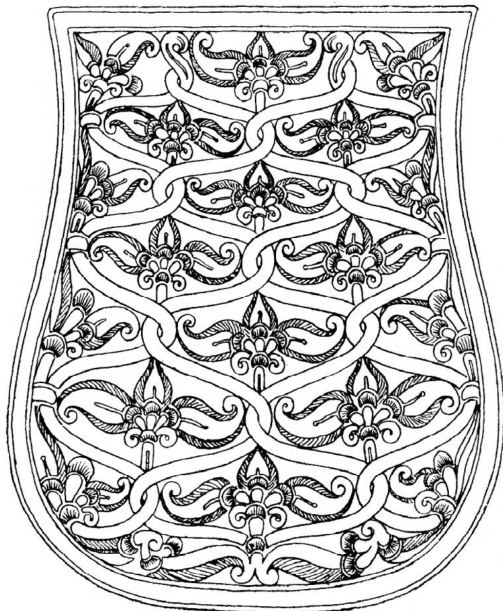
118. ábra. Sziklába vésett reliefek Jasilikaiában. Perrot: IV. 639., 645. lap.

avaroknál, sem a honfoglalóknál és így az istenfa kezdeteit jelentő és a klasszikus népeknél annyira elterjedt, valamint a régi népek majd mindenikénél (Egyiptom, India, perzsák, meg Afrika mai népei stb.) kimutatható faimádását (115., 116. ábra), melynek lényege »Isten a fában« jelenben mellőzhetőnek vélem (lásd bővebben Huszka József: Istenfa. Budapest, 1908.).

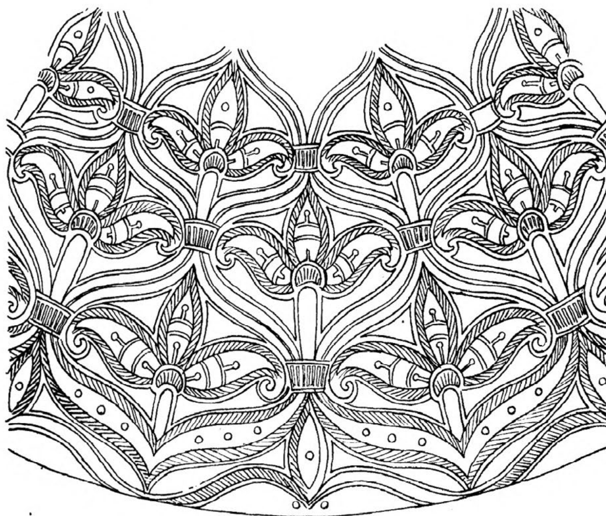


**119. ábra.** Ezüst tarsolylemez honfoglaló lovas sírból Bezdédről (Szabolcs m.). A bőrtarsoly is teljesen épen megmaradt.

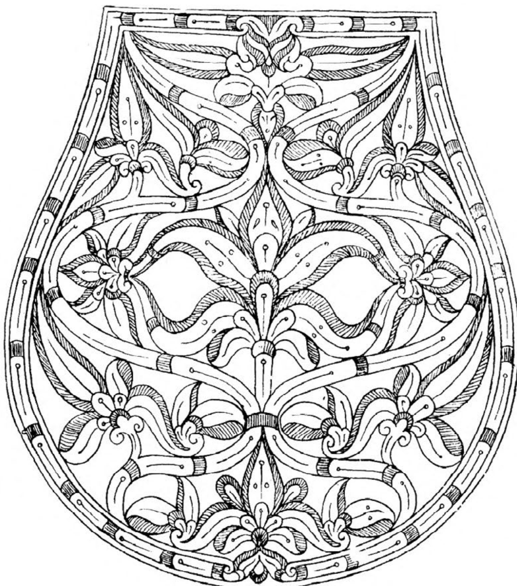
A bibliában oly gyakran emlegetett s az áldozatok bemutatásánál szereplő *élőfákat, valamint a belőlük eredt faragott főnikiai Asérát* (117. ábra), amely szintén az isteni teremtőerő jelképe volt; a fentemlített okokból szintén mellőzöm, noha a papírusz a bennünket közelebbről érdeklő főnik-szír-kéta-emlékeken kívül, az asszír oltárok mellett is szerepel (Bogazkői kéta sziklaképek,



**120. ábra.** Ezüst tarsolylemez galgóci (Nyitra m.) honfoglaló lovas sírból. Hampel: Honf. Kútfői. 543. lap.



**121. ábra.** Kúpalakú ezüstlemez kiterített képe beregszászi honfoglaló lovas sírból. Hampel: Újabb Honf. Emlékek. 3. tábla. 103. lap.

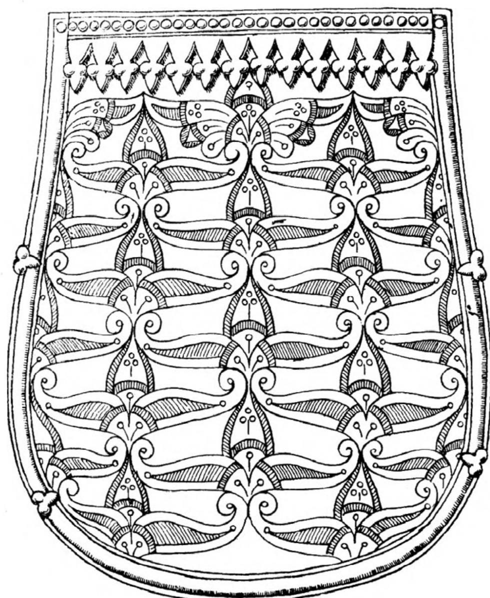


**122. ábra.** Tarcali (Zemplén m.) 4. sz. lovas sírban talált ezüst tarsolylemez a honfoglalás korából (nagysága 137 cm. és 13·2 cm.). Hampel: Honf. Kútfői. 712. lap.

118. ábra; a balavati asszír ajtódísz 117. ábra stb.).

Hogy tehát az élőfát és a faragott asérát, mint nálunk nem használt szimbolumokat nem tárgyaljuk és az istenfának csak pálma- és papíruszkoronájú mesterséges fáira vagyunk tekintettel, mint amelyek ornamentikánkban elég számos díszítő alakot mutathatnak föl a multban s mutatnak még ma is: akkor áttérhetünk a magyar formák tárgyalására.

**Magyar alakok.** Az istenfa a hunn-avar sírleletek tanusága szerint a honfoglalók beérkezéséig nem nagy szerepet játszott hazánkban, legalább eddig az emlékek, istenfa tekintetében, kevés tájékoztatót nyujtanak. A papirosvirág is csak pár szíjvégen ismerhető fel kétségtelenül (90. ábra 1., 3. sz. A 2. számon a szőlőfürtszerűalak a pálma virág-

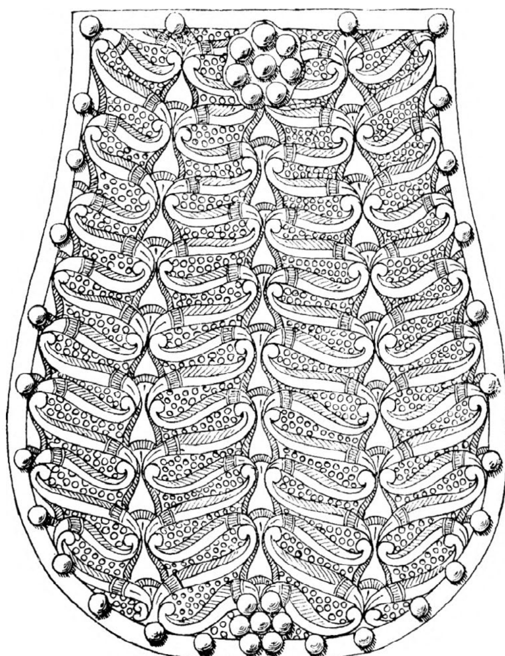


**123. ábra.** Tarsolylemez a szolyvai (Bereg m.) honfoglaló lovas sírból. Hampel: Honf. Kútfői. 708. lap.

kúpja és mellette a papíruszpalmetta-alakja nagyon csenevész.

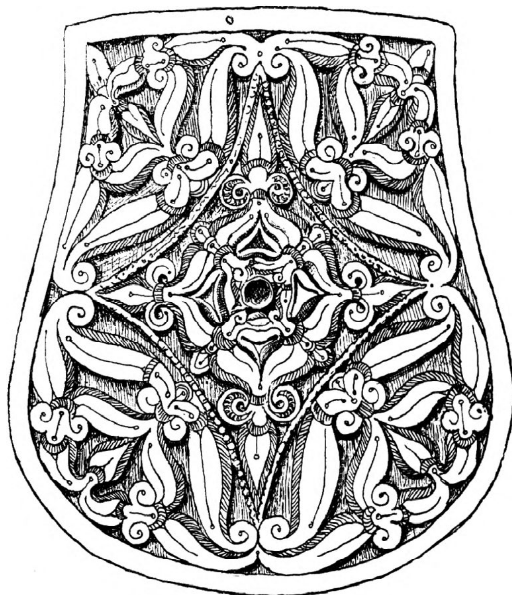
A magyarságnál a pálma-alaknak két csoportja állapítható meg: egyik a **kötött csokor** (140. ábra), a másik a **legyező-alak** (145. ábra). A kötött csokorból keletkezett pálmaforma, főként a honfoglalók sírjaiból és átalakítva, stilizálva, bizanti, középkori emlékekről ismeretes; míg a legyező-alak leginkább székelykapufaragványokban és épületeken vakolatdíszként használatos még mai napig, amellett, hogy faragott házi eszközön és hímzéseken is felismerhető.

**I. Rojtos kendőcsokor.** A honfoglalók virágainak egy bizonyos csoportja, melynek minden egyes sírja majdnem kivétel nélkül lovas sír, egy egészen sajátságos, az *ó-világ emlékeiből ismeretlen s csak az asszírfa szalagdíszével rokon vonalmenetet feltüntető: rojtos kendődíszt mutat* (119. ábra). A rojtos kendő-



**124. ábra.** Honfoglaló vitéz tarsolylemeze ezüstből a bodrogvécsi (Zemplén m.) lovas sírból. Hampel: Honf. Kútfői. 545. lap.

ből kötött csokroknak középen egyenesen álló, meg kétoldalt lehajló és egy-egy szomszédos csokorhoz futó kendő sarkai egészben az asszír pálmafát körítő levélcsokrok hasonmásait alkotják[7]). Minden csokortól egy-egy rojtos kendősarok a két felső szomszédos csokorhoz fut, miáltal rombuszalakú, be-

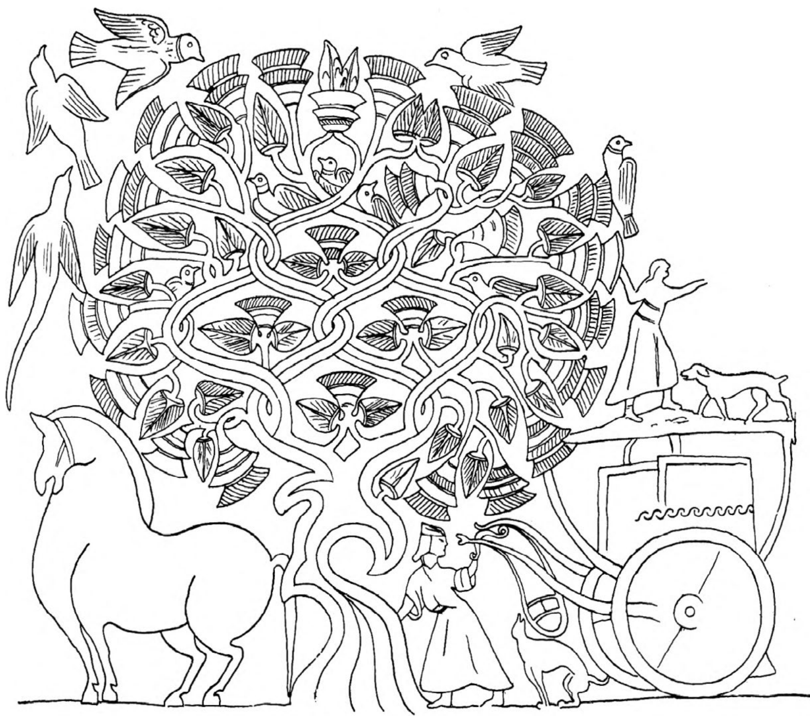


**125. ábra.** Tarsolylemez Fehéregyházáról (Kecskemét vidéke). Arch. Ért. 1912. évf. 327. lap.

kerített tér keletkezik a négy sarkán, egy-egy csokorral. Az asszír szalagrombuszok sorát a középső pálmatörzs felezi (96., 95. ábra), míg a hazai, a kezdő formát megőrző bezdédi tarsolylemezünkön (119. ábra) a középső rombusz mezejét — fatörzs helyett — Istár keresztje foglalja el. A szomszédos felső két rombuszban egy sárkány és egy orrszarvú (vagy talán copfos griff) fordul a felső középcsokor felé.[8])

A későbbi fejlődés folyamán, a honfoglalók emlékein a kendőcsokrok egyszerűsödnek, stilizálódnak és vagy csak három levélből (123., 120., 221., 124. ábra) alkotvák, vagy a kötéstől kötéshez menő kendővégek szalaggá laposodnak, midőn aztán vagy egymásra fonódnak (120. ábra vagy még kötés utánzatai nem váltak ugyan szalaggá, azonban majdnem vízszintes irányban haladnak s ezáltal a köztük keletkezett tér ellaposodik, nem rombusz többé (123., 124. ábra) és amellett az egyes csokrok is csak háromlevelűek, miként a legtöbb szalagfonásos alaknál (120., 121. ábra).

A rojtoskendő-kötésből keletkezett stilizált pálmaalakokat díszként mindenféle alakú tér kitöltésére használják a honfoglalók ötvösei (129—138. ábra), mikor is középszáron, mint fakorona (129. ábra 4. sz.) jelenik meg; vagy egy központból kinőve négy darab képez egy ívekkel bekerített rombuszt, amelynek oldalai mellett a teret új összehajló sorok töltik ki (125. ábra). Néha egy hármaslevél tölt ki



**126. ábra.** Kínai sírrelief a Kr. u. 147. évből. Meng-fu szobrász faragta. Edonard Chavannes: La Sculpture sur pierre en Chine au Temps de deux dinasties Haan. Paris. Editeur Leroux, 1893. X. tábla.

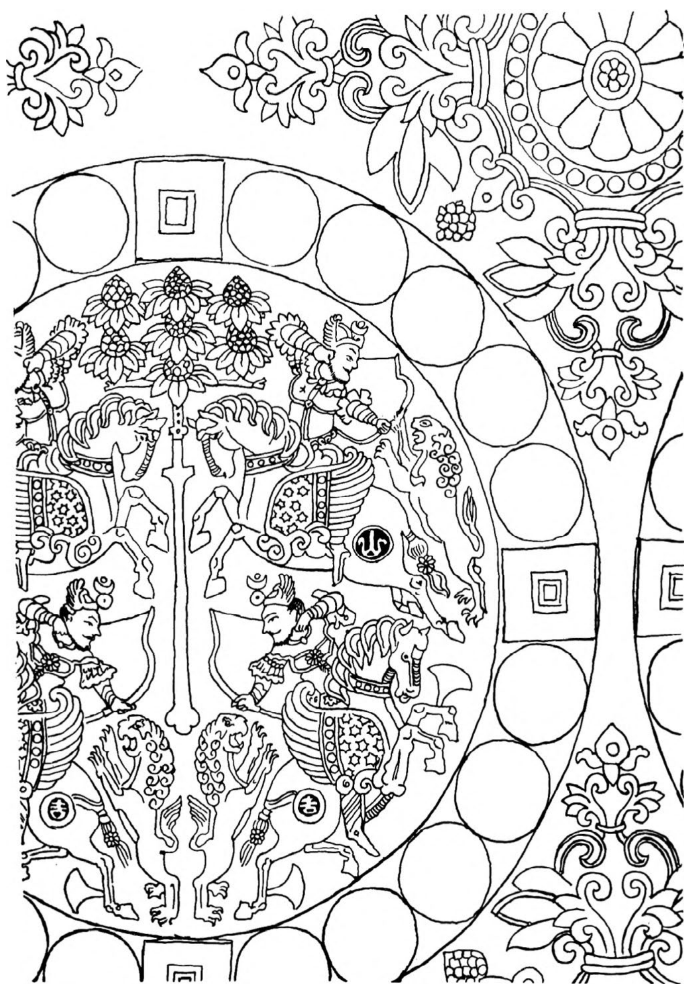
tartja össze őket (121., 122. ábra).[9]) A szalaggá laposodott kendővégek által alkotott rombuszokba többnyire egy-egy középszárból kinövő hármaslevél tör fel (120., 121. ábra), néha azonban a rojtoskendőcsokrot utánzó több összetett levélkorona tölti ki (122. ábra). Az összefonódó, szalagszerű faágak által alkotott rombuszok kitöltő hármaslevéldíszükkel a Kr. utáni II. századból eredő kínai sírreliefek (126. ábra), naturalisztikus jeleneteinek fáin: teljesen azonos módon alakítvák a mi fonott szalagdíszes tarsolylemezeink mustráival, *ami a honfoglalók kínai összeköttetésére erős világot vet.*[10])

Olyan tarsolylemezeket is találtak, melyeken a szomszédos két csokorhoz futó kendősarkok késő egy pitykét (129. ábra 1—3., 5., 7. sz. és 131. ábra 1—4. sz., 134. ábra 4., 6., 7. sz.), néha hullámvonalas szárakon jelennek meg a levelek (132. ábra 4., 6. sz.), míg máskor a középtengelyből csak félalakok hajlanak a díszített tér széléhez (131. ábra 5—7. sz. és 133. ábra 1—3., 5. sz.). Találkozunk olyan alkalmazásukkal is, amelyeken már csak a csokrokat összekapcsoló nagy kendővéglevelek ismerhetők fel (139. ábra és 134. ábra 5., 8. sz.), melyek a díszített teret esetleg habmeanderként keretelik (135. ábra 2., 3. sz.), máskor pedig csak egyes levelek maradtak meg. A 137. ábrán az 5. sz. a 6. számból romlott el; a 138. ábra 3. száma pedig a 136. ábra 5. számából. A 139. ábra 1. számán,

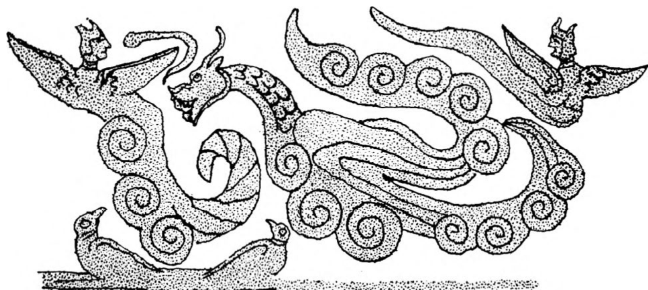
mely lózabla oldaldísze, kettes levelekből alkotott sor látszik, amely a legegyszerűbb istenfaalakítás.

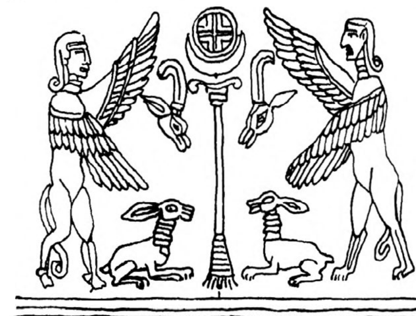
**II. Legyező-pálma.** Hazai pálmáink második csoportját legyezőalakok képezik (145. ábra). A középpontból sugáralakban szétterjedő levelek egyenesen az asszír istenfakorona utánzatának látszanak, lekerekített, nem hegyesvégű, egymást érintő leveleikkel. Egyrészük három egymás elé állított réteget látszik alkotni, mint a papírusz virágalakok. (Lásd a 145. ábra 1—7. számait és a 90. ábra hunn-avar szíjvégeinek pálmáit, melyek a virágok csészelevelei miatt papírusznak is nézhetők; azonban a hullámvonalszárak [1., 3.] sz. szőlőfürtszerű virágkúpjai pálmavirágra vallanak.) Az egész pálma csak félkört képez és ritkán haladja meg egy-egy levéllel a félköralakot (145. ábra 1., 5. sz.). Az asszír pálmalevelek zig-zeges mustrázata helyett azonban az egyes levelek középrésze többnyire bemélyedő, mit a mikéneiek.[11])

Ha a levélközép mélyítése hiányzik és a levél laposan domborodik, akkor a rétegezés is elmarad és a kevés levél csak egy sort alkot (145. ábra 9—19. sz.); azonban van egy más, az asszír pálmára emlékeztető vonása, t. i. megjelenik a legyezőalakból kinövő datolya, vagy virágkúp késő utóda, lelógó ágakon (145. ábra 7. sz.), avagy a pálma fölött rövid száron (145. ábra 13., 18. sz.), melyet többször kis köralak helyettesít (145. ábra 12., 14., 15. sz.). Ez a virágkúp nem annyira a legyezőalak kísérője, mint inkább a csokorpálmáé, amelynek nemcsak hazai, jelenkori (141. ábra 6—9., 3. sz.), hanem máshonnan való középkori, bizanti alakjainak is mintegy megadja a pálma jelleget (144. ábra 2.,

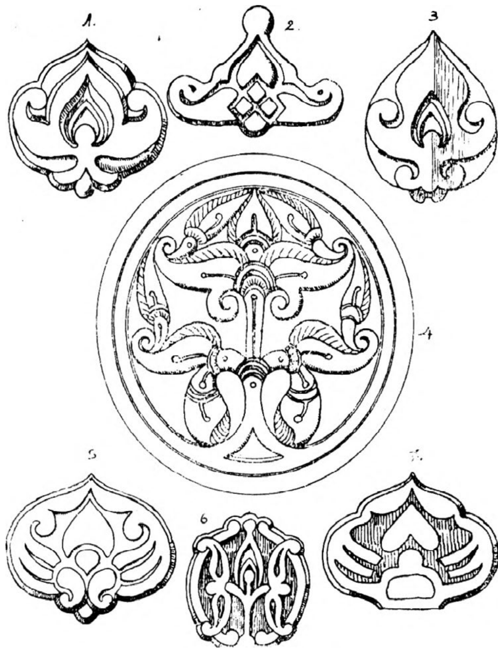


**127. ábra.** Selyemszövet a tokiói múzeumban. Shomu mikádó († 750) ajándékozta, illetőleg utóda a navai Horuji kolostornak. Kínai eredetét a lovak farán levő »hegy« és »szerencse« felírás jelzi.

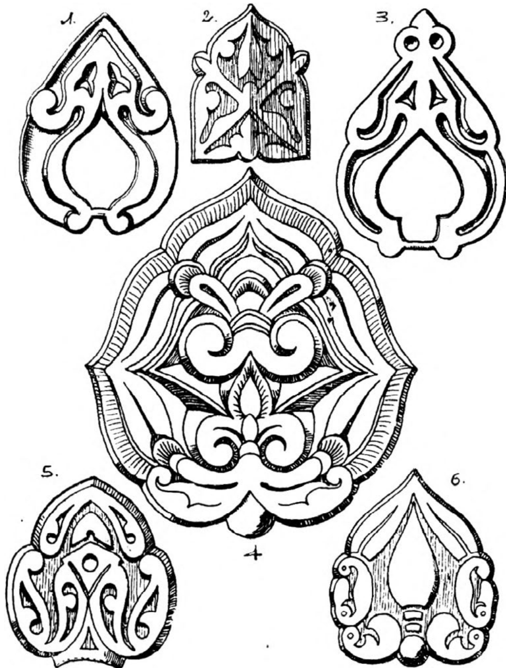




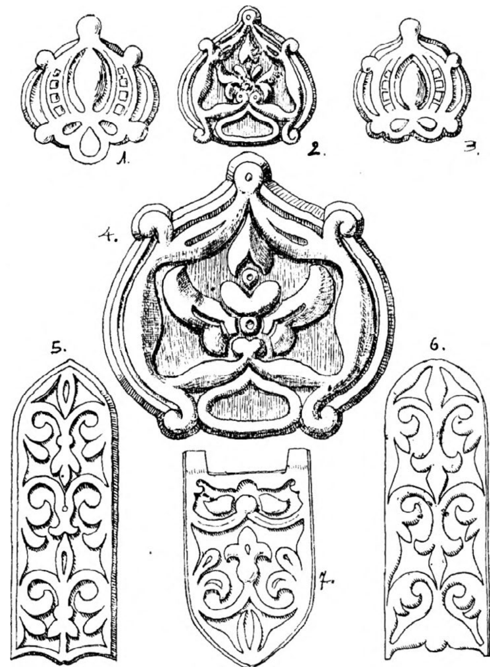
**128. ábra.** Részlet a viharisten kíséretéből egy kínai temetkezési emlék lapos reliefjéből (Kr. u. II. század közepe). Ed. Chavannes: La Sulpture sur pierre en Chine an Temps des deux dynasties Haan. Paris, 1893. XXXIII. lap. Hittita pecséthenger vésete. Ervin Wurz: Der Ursprung der kretische-mykenischen Säulen. München, 1913. 150. Abb.



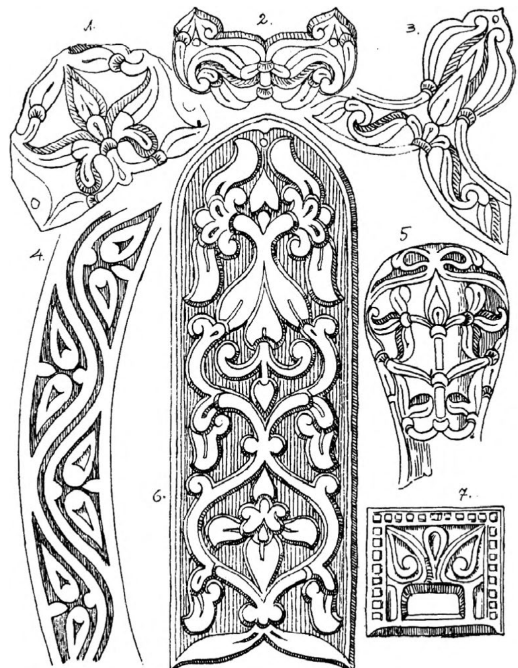
**129. ábra.** Sírokban talált fémdíszek. 1. Ezüst. Hampel : Honf. Kútfői. 734. l. — 2. Kistengelicei (Tolna m.) lovas sírból. Hampel : Honf. Kútfői. 650. l. — 3. Ezüstboglár. Hampel : Honf. Kútfői. 734. l. — 4. Anarcsi (Szabolcs m.) ezüstkorong. Hampel : Újabb Honf. Eml. 101. l. — 5. Hajdúböszörményi lovas sírból. Ezüst. Hampel : Újabb Honf. Eml. 15. tábla. — 6. Bihari lovas sírból. Hampel : Újabb Honf. Eml. 101. l. — 7. Mint az 5. sz.



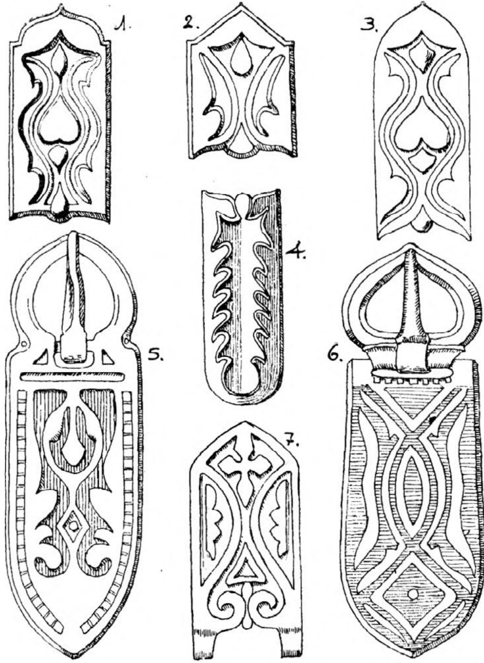
**130. ábra.** Sírokban lelt fémdíszek. 1. Székesfehérvár. Hampel : Honf. Kútfői. 693. — 2. Tuzsér (Szabolcs m.). 6. sír. Hampel : Újabb H. E. 37. t. — 3. Rákospalota (Pest m.). Hampel : Újabb H. Eml. 193. l. — 4. Tarcal (Zemplén m.) lovas sír. Ezüst. Hampel : H. Kútfői. 717. l. — 5. Detta (Temes m.). Hampel : Honf. Kútfői. 617. l. — 6. Magy. Nemz. Múz. Hampel : Honf. Kútfői. 617. l.



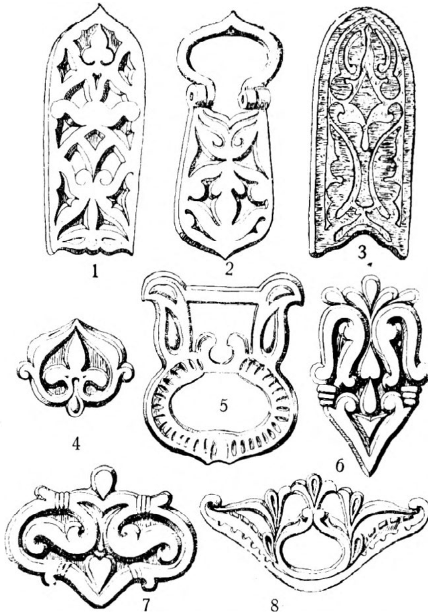
**131. ábra.** Sírdíszek. 1., 2., 3. Tarcal (Zemplén m.). 4. számú lovas sírból. Hampel : Honf. Kútfői. 712. lap. — 4. Pusztaszentimre (Pest m.). Lovas sír. Hampel : Újabb Honf. Eml. 25. tábla. — 5. Mint az 1. számú. — 6. Nagyősz (Torontál m.). Ezüst szíjvég. Hampel : Honf. Kútfői. 664. lap. — 7. Bodrogvécse (Zemplén m.). Lovas sír. Hampel : Honf. Kútfői. 544. lap.



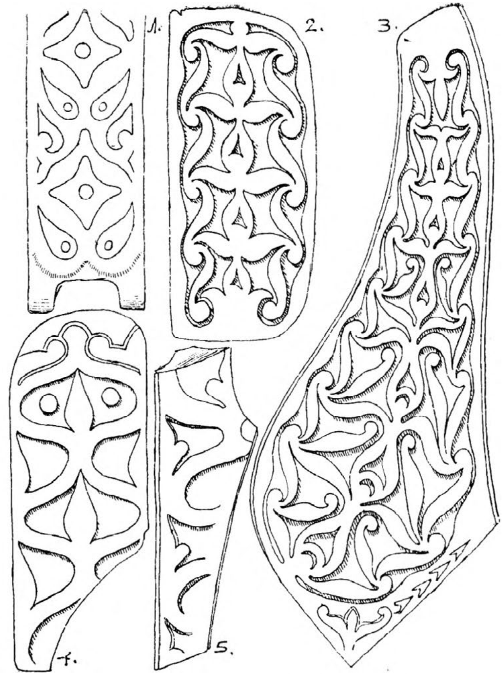
**132. ábra.** Sírdíszek. 1., 3. Bodrogvécsi lovas sírból. Hampel : Honf. Kútfői. 542. lap. — 2., 4. Nagyősz (Torontál m.). Ezüst pityke. Hampel : Honf. Kútfői. 664. lap. — 5. Öcsöd (Békés m.). Hampel : Újabb Honf. Eml. 14. tábla. — 6. Pilin (Nógrád m.). Lovas sír. Hampel : Honf. Kútfői. 517. lap. — 7. Anarcs (Szabolcs m.). Hampel : Honf. Kútfői. 586. lap.



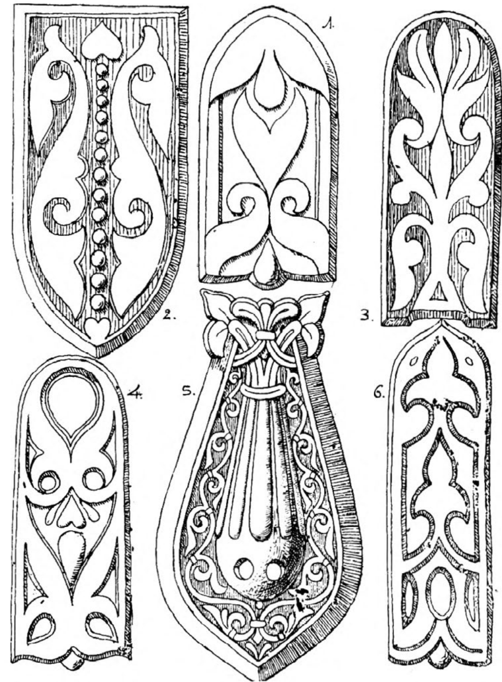

**133. ábra.** Sírdíszek. 1. Bodrogvécs (Zemplén m.). Lovas sír. Hampel : Honf. Kútfői. 544. lap. — 2. Kiskunhalas (Pest m.), Pusztabodola. Hampel : Újabb Honf. Eml. 16. tábla. — 3. Bihari 8. sz. lovas sír. Hampel : Újabb Honf. Eml. 108. lap. — 4. Tuzsér (Szabolcs m.). Hampel : Újabb Honf. Eml. 37. tábla. — 5. Keszthely. — 6. Vereb (Fejér m.). Hampel : Honf. Kútfői. 561. lap. Lovas sír. — 7. Szegedi lovas sír. Ezüst csat. Hampel : Újabb Honf. Eml. 28. tábla.



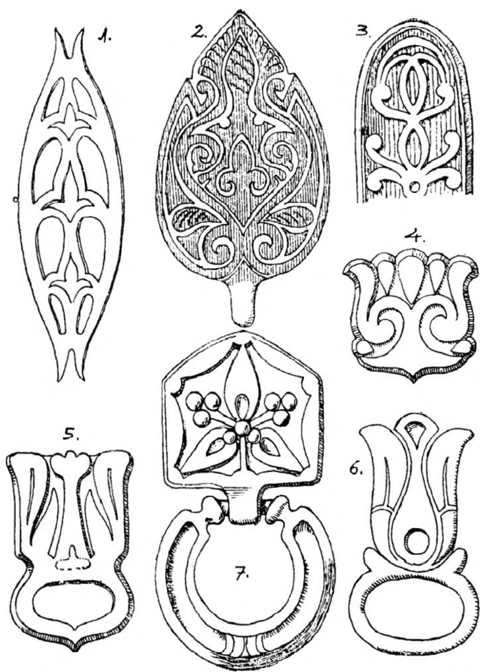

**134. ábra.** Kenézlői (Szabolcs m.) honfoglaló sírok ezüst díszei. Az 1., 2., 4., 5., 8. számok az 1. és 3. sírból, 3. sz. a 16. sz. sírból, 6., 7. sz. a 11. lovas sírból.



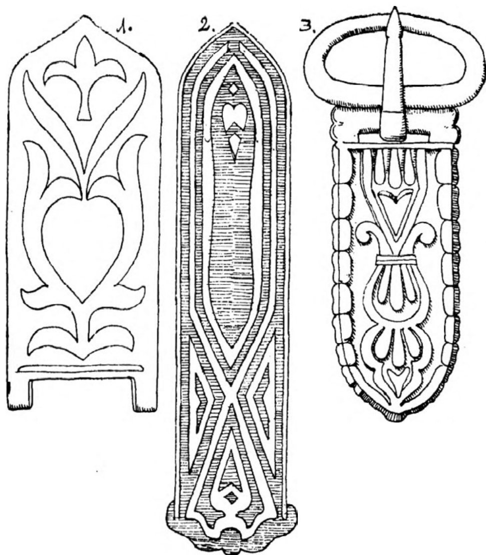

**135. ábra.** 1. Nagykürű (Heves m.). Szíjvégtöredék. Hampel : Honf. Kútfői. 662. l. — 2., 3. Pusztaszentimre (Pest m.). Lovas sír. Csontdísz nyeregről vagy puzdráról. Hampel : Újabb Honf. Eml. 25. tábla. — 4., 5. Jászdózsa (Jász-Nagykun-Szolnok m.). Csontlemezek, talán kardhüvelyről. Hampel : Honf. Kútfői. 734. l.




**136. ábra.** 1. Szíjvég Koroncó (Győr m.) vidékéről. Hampel : Honf. Kútfői. 734. lap. — 2. Jankovich-gyüjteményből. Hampel : Honf. Kútfői. 736. l. — 3. Hajdúböszörmény. Ezüst szíjvég lovas sírból. Hampel : Újabb Honf. Eml. 15. tábla. — 4. Bodrogvécs (Zemplén m.). Lovas sír. Hampel : Honf. Kútfői. 544. l. — 5. Jankovich-gyüjteményből. Hampel : Honf. Kútfői. 736. l. — 6. Szeged. (Domaszék). Ezüst, lovas sírból. Hampel : Újabb Honf. Eml. 28. t.



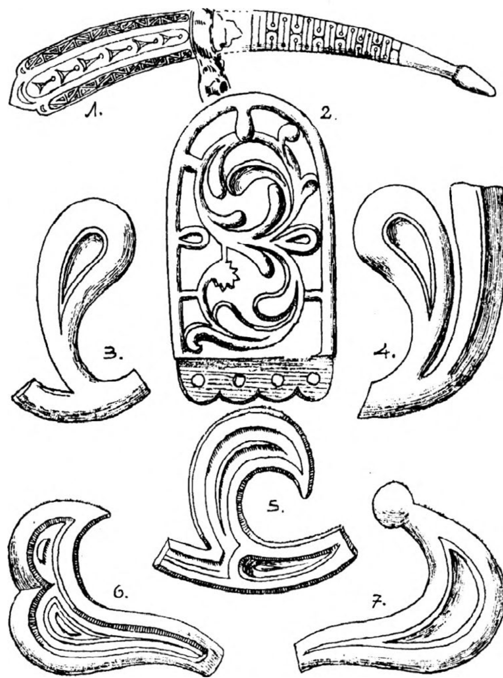

**137. ábra.** 1. Csorna (Sopron m.). Lovas sír. Hampel: Honf. Kútfői. 559. lap. — 2. Bácskeresztúr. Niellós dísszel. Hampel: Honf. Kútfői. 507. lap. — 3. Nemesócsa (Komárom m.). Lovas sír. Hampel: Újabb Honf. Eml. 124. lap. — 4. Szeged (Domaszék). Lovas sír. Hampel: Újabb Honf. Eml. 28. tábla. — 5. Koroncó vidéke (Győr m.). Hampel: Honf. Kútfői. 734. lap. — 6. Szeged-Királyhalom. Lovas sír. Hampel: Honf. Kútfői. 528. lap. Pénzmelléklete Balkban készült Izmail Achmed emír (293—906 Kr. u.) alatt. — 7. Vereb (Fejér m.). Lovas sír. Berengár (888—924 és Provencei Hugó 926—945) érmével. Hampel: Honf. Kútfői. 561. lap.




**138. ábra.** 1. Szeged-Öthalom. Hampel: Honf. Kútfői. 581. lap. — 2. Vereb (Fejér m.). Lovas sír. Hampel: Honf. Kútfői. 561. lap. — 3. Tuzsér (Szabolcs m.). 6. sír. Hampel: Újabb Honf. Eml. 37. tábla.

6., 9. sz.), ami a csokorból való eredet miatt nem éppen szembeszökő.

Az asszír pálma még egy részletének, a legyezőalak alsó felén kétoldalt, csigavonalszerűen lelógó szalagvégnek, vagy talán kosszarvnak is megvan nálunk az emlékezete, nemcsak a székelykapuk pálmáin (145. ábra 8., 9., 11—19. sz.), hanem még a csokorpálmákon is; mert a kétoldalt alul lelógó kendősarok, melynek a korítócsokrok alatt látszó mása: az asszír szalagvég lassankint csigavonallá alakul (140. ábra 4., 5—8., 12. sz.). Ez a csigavonalszerű levél a középkori alakokon is él úgy az ázsiai (144. ábra 1., 4. sz.), mint a bizanti[12])

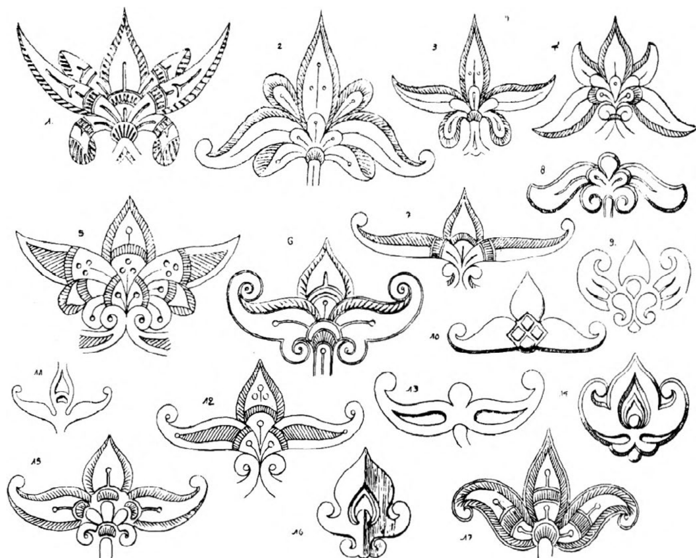



**139. ábra.** 1. Szeghalom (Békés m.). Zablaoldalszár csontból. Hampel: Ú. H. E. 29. tábla. — 2. Benepuszta. Szíjvég. Hampel: Honf. Kútfői. 548. tábla. — 3—7. Benepuszta (Pest m.). Lovas sír. 30—40 darab éremmel (Berengár stb.). Ezüst ruhadíszek, 3, 4 darab egy alakból. Hampel: Honf. Kútfői. 548. lap. I. 70.

ornamentika csokorpálmáin (144. ábra 2., 3., 5., 6., 9. sz.).

A 141. ábra 2. sz. alatti székely pálmának édestestvére a 144. ábra 8. sz., a XII. századi lundi (Skandinávia) templomból. Feltűnő még a 144. ábra 7. sz. alatt közölt kardmarkolat borítólemezéről való csokorpálmaalaknak hasonlósága a mienkkel (140. ábra). A Dnieper mellékén lelt kard ugyan kétélű, egyenes, úgynevezett frank-kard, azonban a VIII—X. századokban európaszerte használatban volt s így markolatának borítólemezét (143. ábra 1. sz.) a honfoglalók, vagy rokonnépeink is készíthették, mivelhogy a kard föld alá kerülésének ideje ismeretlen.

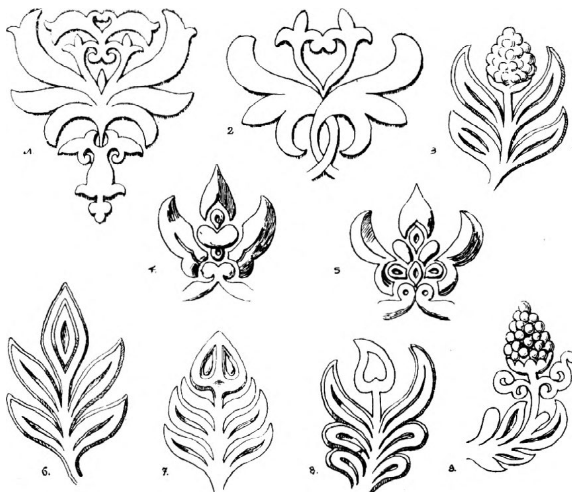
A magyar istenfa, mint puszta dísz, hasonlóan az asszír alkalmazási módhoz, ruhán számtalanszor előfordul nálunk, de szinte elmaradhatlan oldalt, a vállon, a »subatányér«-ról éppen úgy, mint az asszír királyi ruháról (98. ábra). (Layard : Monuments többet közöl.) A későbbi asszír korban már mint díszt, tekintet nélkül vallási jelentésére, széltiben használják a legyezőalakú istenfát ruhán úgy, mint egyéb felszerelésen, miként mi a kereszténység jelvényeit, vagy a budhisták az ő vallási jelvényeiket.




**140. ábra.** A honfoglalók csokorpálmái. 1. Bezdédi tarsoly. — 2., 4. Tarcali lovas sír. — 5., 12. Szolyvai lovas sír. — 6. Anarcs. — 7. Bodrogvécsei lovas sír. — 8. Nagyősz. — 9. Hajdúböszörményi lovas sír. — 10. Kistengelici lovas sír. — 11. Pusztaszentimre lovas sír. — 13. Bohari lovas sír. — 14. Ismeretlen lelhelyről. — 15. Galgóci trébelt ezüstlemez. — 16. Ismeretlen lelhelyről. — 17. Beregszászi lovas sír kúplemezéről.

**Összefoglalás.** Az asszíroknak emberi vagy állati alakok közt jelentkező pálmadíszét *életfának* vagy *szentfának* nevezték el. Nekünk erre kifejezőbb szavunk van az »Istenfá«-ban. A magyar káromkodásban: ha valakinek az istenfáját szídják, még ma is megilletődik, pedig már nem érti, mit mondtak. Az *Istenfa* eredetileg jelenthette azt, hogy »Isten a fában«, mire van bizonyíték a bibliában s a régi népek hitében, akik ősüknek is nézték. *Jelenthetett annyit*, hogy *az összes isteneket jelképező fa* s akkor a legfelsőbb isteni erő szimboluma, miért is a magyar elnevezés találóbb, mert benne van *a szent* és az *élet* is.

Délnyugat-Ázsia, India, Egyiptom Kr. előtti ősvallásának kezdetén isteni lelket tulajdonítanak a fának és még a klasszikus népeknél is él a hit, hogy fa volt az ember létrehozója, őse, mert *Isten lakik a fában.* Élőfák alatt, magas helyek berkeiben áldoztak teremtőjüknek. Később az élőfával párhuzamosan, a teremtő isteni erő jelképeként megjelenik a faragott fa: a falluszt jelentő Aséra; majd a személyesített isteni erőnek emberalakra faragott képmása: az istenszobor, melyben ott székel maga az isteni lélek.




**141. ábra.** Magyar csokorpálma-alakok. 1. Dálnoki (Háromszék m.) nagykapuról 1760-ból. — 2. Pávai (Háromszék m.) kapuról 1761-ből. — 3. Vakolatdísz Sajópüspökiből (Gömör m.). — 4., 5. Nagyőszi honfoglaló sír ezüst pitykéiről. — 6., 9. Vakolatdíszek házvégeken Gömör megyében.

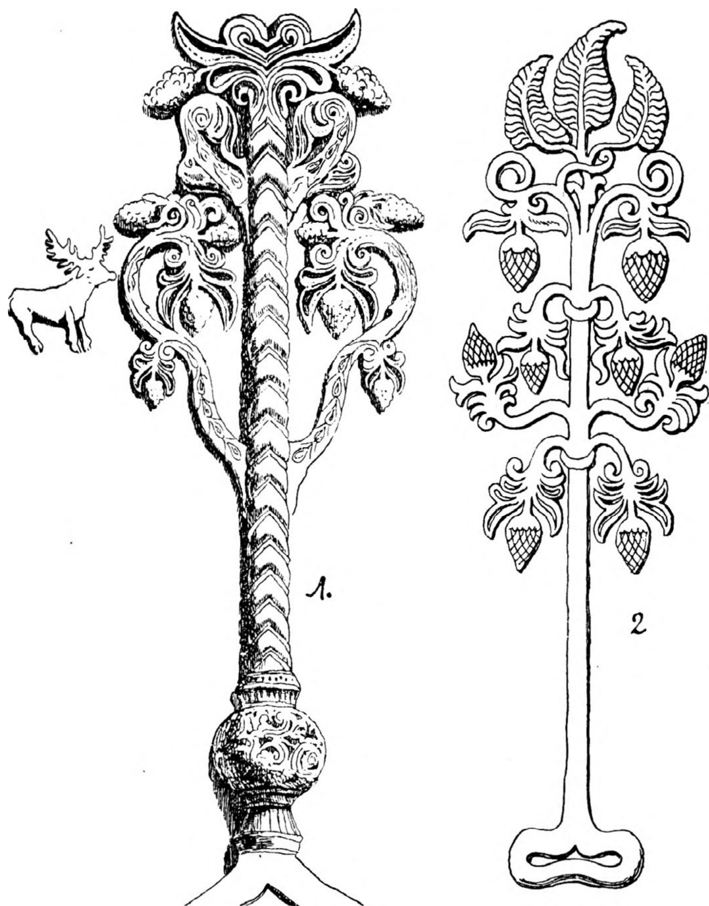
A sumír őskor (a III., esetleg a IV. évezred Kr. e.) pálmaágával, virágjával és gyümölcsével hódol az istenszobor előtt. Majd vázába kerül az ág és virág, amit aztán az áldozó vízzel locsol, hogy az tovább éljen. *A víz volt az életfenntartó erő legrégibb jelképe.* Majd cserépbe ültetve, állítják a pálmát az istenség képmása elé, míg később aztán pálmaberek lesz környezete. A fedett helyen, templomokban álló istenszobrok és oltáraik mellé Asérát vagy mesterségesen készült pálmautánzatot állítanak. A mesterséges pálmát a falsík mellé állítják és a falra szegezett pálmacsokrokkal vagy datolyakúpokkal körítik és a körítőcsokorhoz a fától húzott díszítő szalagokkal rombuszokat képeznek. A szétszedhető pálmatörzset három darab sátorrúdgyűrű tartja össze. Az istenfa pálmalombját napkorong, papíruszvirág, vagy más növény is helyettesítheti; azonban a törzse többnyire pálmatörzs vagy utánzata. Főakiában a papiros istenfalomb helyén a teremtő isteni erő jelképeként a szem is megjelenik a szempillákból keletkezett sugaras levelekkel, mint »főniki palmetta«.

A pálma-istenfa mellett az ősi, locsolva áldozó hívő helyén ember- vagy állatalakban, papok, királyok, félistenek jelennek meg, áldó, védő, hódoló helyzetben; vagy a termékenyítés jelképezésére, kezükben a porozásra használt virágkúppal és

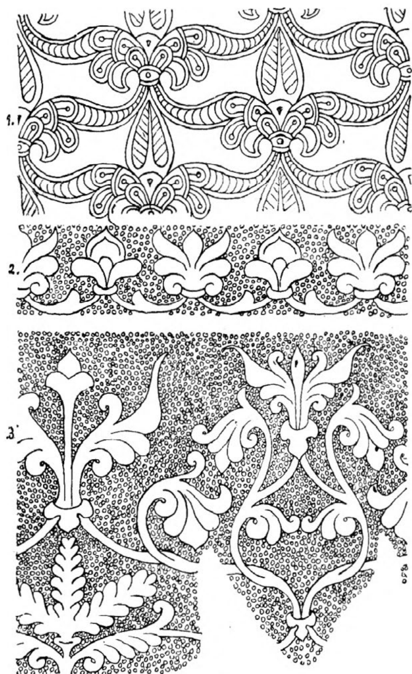
a hímport rejtő szotyorral. A hódoló, áldva védő mozdulat az ellenséges gonosz szellemek elhárítását célozza és a teremtő fenntartó isteni erő megszemélyesítőjének, az istenfa fölött és mellett lebegő Sámásnak (= szárnyas napkorong), meg Istárnak (= csillag) szól.

A víz volt a fenntartó- és a nap a teremtőerő legősibb természetes forrása és jelképe. A szaporítást, és rombuszalakú változatának, meg az alakhasonlóság révén a halnak. A hal különben mint a víz kísérete jelképezte már az ősidőkben a fenntartó, továbbképző erőt.

A hunnoknál és avaroknál az istenfának kevés nyoma maradt s az is inkább papirosalakot tár elénk. A honfoglaló magyarság istenfája, a rojtoskendőkből kötött pálmacsokrok többféle változatát és fejlődését mutatja. A tarsolylemezek szalagfonatból alkotott rombuszai feltünnek Kínában is már a Kr. u. II. században. A bizanti és szasszánida művészetben a kendőcsokor pálmáinak későbbi fejlődést mutató alakjai maradtak reánk, melyeknek azonos formáit a székely kapufaragványok és gömöri vakolatdíszek is megőrizték. Úgy székely



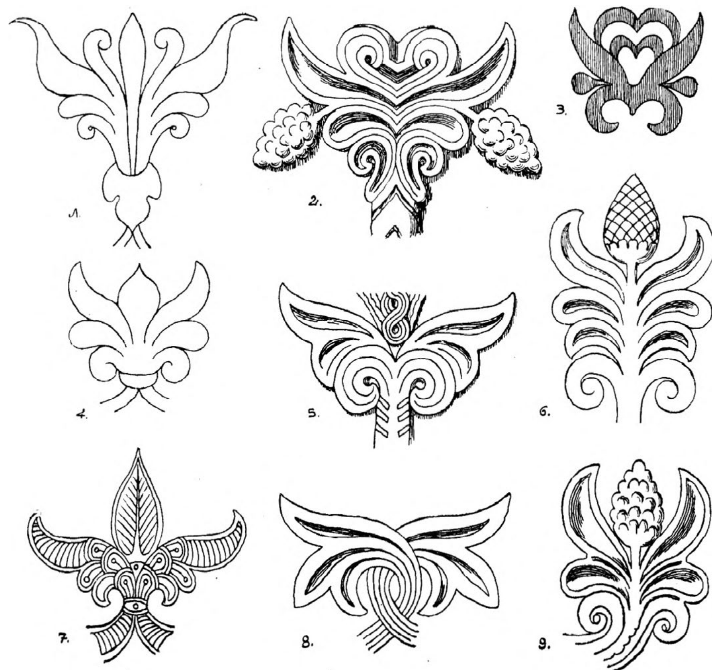

**142. ábra.** Kaukázusi istenfák templomi ajtók mellől. 1. Ikorta-Ananur-Allahverdy-ből. — 2. Mskhéta (épült az V. században) és Caben (épült a XII. században) templomainak homlokzatáról az ajtó íve mellett, kívül a falon, reliefben. Le Caucese Pittoresque dessiné par le Princ Gregoire Gagarine. Paris, 1847.



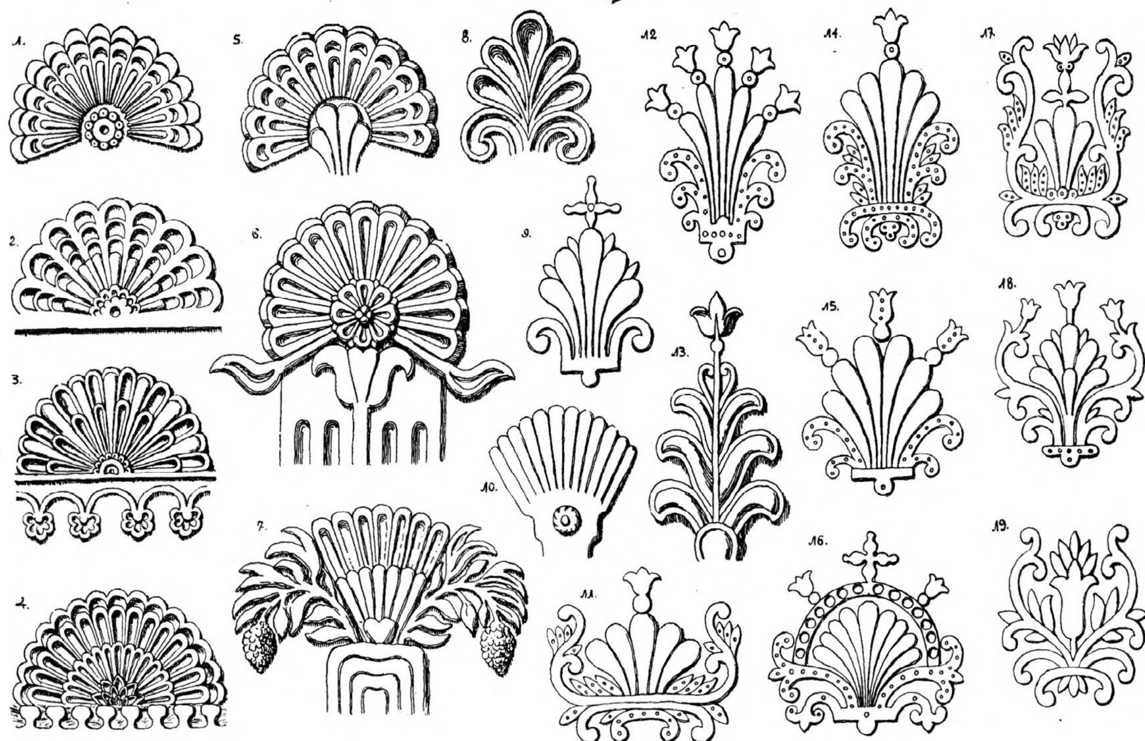

**143. ábra.** 1. Kétélű egyenes kard markolatának borítólemeze kiterítve, Dél-Oroszországból. Hampel: Újabb Honf. Eml. 113. tábla. — 2., 3. Ezüstedények kiterített dísze a szentpétervári »Eremitage«-ból. Dr. Posta Béla: Régészeti tanulmányok. I. kötet. 152. és 153. lap.

a termékenyítést mutató pálma istenfa-alakzat a teremtő isteni erőnek csak részleges megnyilvánulását szimbolizálja, míg általában az istenfa az egész isteni erőt, tehát a megszemélyesítő istenek egész gyülekezetét és összességét jelenti. Az isteni erő tápláló, továbbképző, fenntartó részének megszemélyesítőjével Istárral azonos jelentése van az összes női isteneknek, éppen úgy, mint a szemnek kapukról, mint palóctájéki vakolatdíszekből a legyezőpálmának is több kerekleveles változatát ismeri a magyar ornamentika, a hegyeslevelű kendőcsokrok mellett. Mind a kétféle magyar pálmát, mint a középkori bizantit, gyakran virágkúp is kíséri.

A székely kapufélfák legyezőpálmája, az asszír előképhez hasonlóan, cserépből nő ki. A körítő asszír virágkúpok mása is él a székelykapuk pálmái




**144. ábra.** Bizánci csokorpálma-alakok. 1. Az »Eremitage« ezüstedényéről. — 2. Kaukázusi istenfáról (l. a 142. ábrát). — 3. Szasszánida-mustrájú bizánci selyemszövetről a VII—IX. századból. Lessing: Die Gewebesammlung des R. Kunstgewerbe Museum. Berlin, 1900. — 4. Ezüstedényről az »Eremitage«-ból. — 5. Templomi relief Athénből. Sesselberg: Die frühmittelalterliche Kunst d. Germ. Völker. — 6. Kaukázusi templomajtó melletti reliefekről. — 7. Dél-Oroszországban lelt kard markolatának borítólemezéről. — 8. Templomi oszloptörzs reliefje Lundból (Skandináv-félsziget), a XII. századból. Sesselberg: Die frühmittelalterliche Kunst etc. — 9. Lásd a 2. számot.




**145. ábra.** Magyar legyezőpálma-alakok. 1. Csíkszentkirályi kapulábról 1867-ből (lásd Huszka: Székelyház 23. tábláját). — 2. Csíkverebesi kapulábról 1847-ből (Huszka: Székelyház 24. tábla). — 3. Csíkszentmártoni kapulábról 1845-ből. Huszka: Székelyház. 3. lap. — 4. Tusnádi kapulábról (Csík m.). — 5. Adamosi (Kisküküllő m.) kapulábról. Groh: Magyar Díszítő Művészet. I. 22. tábla. — 6. Vakolatdísz bánrévi (Gömör m.) házvégről. Groh: Magyar Díszítő Művészet. I. 8. tábla. — 7. Vakolatdísz dobocai házvégről. Groh: I. 17. tábla. — 8. Kapulábdísz Miklósfalván (Udvarhely m.) 1825-ből. Huszka: Székelyház. 26. ábra. — 9. Oláhfalvi (Udvarhely m.) kapulábról 1883-ból. — 10. Vakolatdísz színi (Abaúj m.) házvégen. Groh: I. 14. tábla. — 11. Máréfalvi kapulábról 1882-ből. — 12. Oláhfalvi kapulábról 1826-ból. — 13. Bethlenfalvi (Udvarhely m.) kapulábról 1815. évből. (Huszka: Székelyház. Budapest, 1895. 22. ábra. — 14. Máréfalvi kapulábról 1879-ből. — 15. Mint 12. sz. — 16. Oláhfalvi kapuról. — 17. Bethlenfalvi (Udvarhely m.) kapuról 1886-ból. — 18. Oláhfalvi kapuról 1888-ból. — 19. Szombatfalvi (Udvarhely m.) kapulábról. Huszka József: Székelyház. Budapest, 1895. 8. tábla.

fölött a kosszarvak késő utódaival, az alsó csigás indavégekkel egyetemben. A székely kapufélfák pálmái legközelebb állanak a késő asszír pálmákhoz: míg a subatányéroknak és néhány kapufélfának meg a hunn-avar díszeknek papírusz istenfái főnikiai vagy mikénei formarokonságot mutatnak.

A honfoglalóknak kendőcsokor-pálmával díszített tarsolylemezein Istár egyenlőszárú keresztje is fennmaradt, kétoldalán védő- és hódoló alakokkal: egyszarvúval és a kínai emléknek tekinthető sárkánnyal.

Az asszír háremajtó előtt és Ezekhiel próféta utasítása szerint a jeruzsálemi templom ajtófélfáin is a pálmát, az óvilágban, a bejárat mellett alkalmazták éppen úgy, mint a székelykapukon azért, hogy a teremtő isteni erő oltalma alá helyezzék a kapun belül levőket.

A lakóház pálmája, mint a szaporaság és termékenység jelképe, a családi tűzhely oltalmazója volt hajdan s ilyen minőségben és vonatkozásban került a székely kapukra, ahol még ma is él, noha régi jelképes értelme kiveszett a köztudatból. A már csak díszül alkalmazott istenfa ősi jelentését ma csak a fennmaradt magyar káromkodásból érezzük ki.

## JEGYZETEK AZ »ISTENFÁ«-HOZ.

[1]) Van egy magyar káromkodás, amikor az embernek az istenfáját szidják, pl. »az istenfáját az apádnak«. Úgy látszik, volt kinek-kinek külön istenfája, amely neki szent volt, amely egy más embernek mintha közömbös lett volna. Mintha az istenfának családi értéke volna, mert a szidásában az egész család becsmérlését érezzük, amikor az apánknak, a családfőnek s így az egész családnak az istenfáját szidják. A magyar ember sohasem az Istent vagy az istenfát szidja, hanem mindig valakinek az Istenét vagy istenfáját, amely neki magának egészen közömbös is lehetett, mert hiszen a különböző isteneknek megvoltak a külön-külön tisztelőik, akik saját istenfájukkal inkább csak a maguk istenét jelképezték.

[2]) A rombuszt késő asszír időkben Jastrow (Bildermappe etc., Giessen, 1912) szerint minden alap nélkül használják a női nem jelzésére és amellett, mint Egyiptomban, az szemalak is egyúttal. A rombusznak a szemalakból való fejlődését láttuk a magyar szemdísznél és a mikénei sírok aranydíszeiben, aminthogy a magyar szemérem jelképezésére való alkalmazását is láttuk, mint ciliciai hieroglifet. Ugyanott láttuk az állati *szem, búzaszem, szemérem összefüggését* és jelképes értelmét is (= fenntartó, továbbképző, teremtő erő), amit Jastrow nem láthatott és nem érthetett, mert nem tud magyarul.

[3]) Egy Nimródban talált reliefen (100. ábra), mely hímzett királyi ruhadíszt ábrázol, szintén találtunk egy istenfát támadó gonosz oroszlánt, melyet egy későkori asszír alak látszik leszúrni (Jastrow: Bildermappe zur Religion Babyloniens und Assiriens. Giessen, 1912. 64. ábra). Nagyon feltűnő a harcos balkezében tartott és más asszír-babiloni emlékről nem ismeretes alakú pajzs, mert ilyen alakú pajzsokkal védekeznek a kínai Hándinasztia katonái a Kr. u. II. században (Chavannes: La Sculptur sur pierre en Chine. Paris, 1893). Ki az átvevő? Az asszír emlék időben régebbi, de az alak csak egy példányból ismeretes és egy kissé kínai jelleget adnak neki felcsavarodó szélei, meg a paizs hullámos alakja.

[4]) A papiros észak-főnikiai nagy szerepét talán Biblosz városának fekvése is magyarázza némileg, ámbár a papiros igazi hazája a Nílus deltája és kiöntései.

[5]) A pálmatörzs csavart és egyéb szokásos alakjára vonatkozólag lásd Wurz: Der Ursprung der kretisch-mykenischen Säulen. München, 1913. 27. lapját.

[6]) Népies hímzéseinken a »subatányér«-okon (kétoldalt a felső karon és vállon) a mindig istenfacsokrot bekerítő szemsorok íves nyílást utánzó alakja (lásd Huszka József: Magyar Ornamentika, Budapest, 1898, 17. és 27—48. tábla) nagyon emlékeztet az asszír istenfának körítő szalagcsokraira. Különben ennek a »subatányér«-nak az alkalmazását az asszír díszített ruhákon is látjuk (98. ábra) s így a suba válldíszének bekerített bokrétája is ősi hagyományos szokás, még a Kr. e. ezredévekből.

[7]) A 119. ábra csokrain a levelek hossztengelyére merőlegesen álló keresztsávok valószínűleg a kendőknél, abroszoknál még ma is szokásos áttört szalagbetéteket jelzik, míg a levelek egyenes és itt-ott félholdban végződő mélyedései az összeszorítás folytán keletkezett szövetráncokat utánozzák. E szövetráncok később csak egyszerű vonalak, melyek egy kis körben (pontban) végződnek és ezzel egyidejűleg a kendőszéleken megjelenő rojt is értelmetlen, felismerhetetlen vonalozássá válik.

[8]) Érdekes a bezdédi tarsolylemez alsó csokra mellett megkezdett, de abbahagyott csokor vagy bogkötés vésete. Úgy látszik, a készítő ötvös először még természetesebb kötést akart vésni, azonban ahhoz talán szűk lett volna a tér és így a reánk maradt egyezményesebb alakra tért át.

[9]) A 121. ábrán nagyon jól szemlélhető, hogy miként lesz a kendővégből alakult levélből szalag, mert az alsó levelek még nem alakultak át.

[10]) A mustrának kínai földön való megjelenése miatt, tekintve az idejét, amely a hunnok kiüzetésének a kora és tekintve a magyarok honfoglalásáig eltelt több mint félezer évet — kénytelenek vagyunk arra gondolni, hogy ez voltaképen a hunnok által hozott mustra volna s így az istenfás tárgyakat szolgáltató sírok alighanem hunn sírok. Mivel azonban e sírokban talált egyéb díszek (rozetták) és a tarsolylemezekkel talált sámánida érmek (lásd Hampel: Magyar honfoglalás kútfői, 531. lap), melyeknek egyikén rajta van, hogy Szamarkandban verték 918-ban: kétségtelenné teszik, hogy nem a IV. századi hunnok hozták magukkal az e sírokban lelt tárgyakat. A hunnok kínai összeköttetését, a história nélkül is, bizonyítják ugyan a szemdíszeik között talált elvitázhatatlan kínai emlékek (lásd Huszka József: A magyar ornamentika hunn eredete, különlenyomat a Magyar Mérnök- és Építészegylet Közlönye 1902. évf., 22. számából), azonban az istenfamustra kínai megjelenésének a magyarázatát a hunnoknál majdhogy nem hiányzó istenfa miatt másfelé kell keresnünk. Ha a magyarok nem voltak a kivert hunnok hátramaradt részei, akkor vagy később jártak Kínában (ami szinte lehetetlen), vagy egy másik, Kínából a hunnok után kivonuló és a magyarokhoz csatlakozó rokonnép volt a közvetítő. A mustrának a honfoglalók kezén való létrejötte emlékeinknek fejlődést feltüntető menete miatt önként érthető és szinte kizárja a mástól való átvételt, holott a kínaiaknál ez majdnem lehetetlennek látszik. Az előző idők kínai művészeti emlékeiből nem lehet a mustra keletkezésére következtetni és a kínai reneszánsz korában egy ágas-bogas természetű fának ilyen szabályos fonatokba való szedése érthetetlen volna egy olyan népnél, amelynek legfőbb törekvése volt azokban az időkben és már száza-

dokkal azelőtt — művészeti téren — a természetesség után való törekvés, meg a festői vonalak és csoportosítás hajhászása. A stilizálás nélküli természetes ábrázolás a Hán-dinasztiák (Kr. e. 200-tól kb. Kr. u. 200-ig) korabeli művészeti emlékek mindenikén észlelhető. Meg aztán nagyon feltűnő a mi *kendőrojtunk vonalainak* a keletázsiai fa (Elaeoccoca Vernicia = Elaeoccoca cordata = Dryandra cordata) tölcséralakú nagy virágaira való átvitele különböző irányú vonalkázásban — valószínűleg folthatás céljából.

A szalagfonatok által alkotott rombuszokat betöltő két levélből és egy virágból álló szimmetrikus csoportot is csak utánzás szülhette a kínaiak ábrázolásain, mert a fa többi része : a törzse és madaras virágai eléggé természetesek, noha a fakorona összalakja szabályos kör.

*Nem a mi népeink voltak az átvevők, hanem a kínaiak* s így a mustrát idegenek vitték be Kínába. A mi kendőcsokor-pálmánk — tekintve az istenfa történetét és jelentését — csak Nyugat-Ázsiában keletkezhetett, ahonnan a hunnok-magyarok vagy más rokonnépek útján jutott el Kínába s mivel az emlékeinken észlelhető fejlődési menetnek csak a dereka jutott el a Csendes-tengerig, holott itt nyugaton, a bizanti ornamentikában teljesen stilizált legutolsó változata honosodott meg (142—144. ábra) és élt több századon át : azért *nyugodtan állítható, hogy a mi népeink nemcsak elvitték Kínába a szalagfonatos istenfát, hanem vissza is hozták nyugatra.*

Kínában tovább élt az istenfa (127. ábra). A kínaiak a budhizmus révén a déli hunnokkal, az indoszkithákkal folytonos összeköttetésben voltak, az átvett előázsiai formákat, természetutánzó törekvésükből kifolyólag, a Kr. utáni időkben kínai, belföldi természetes virágos fákkal helyettesítették és a hódoló, őrző géniuszokat szárnyas lovakon ülő hősök védik a támadó oroszlánoktól. Egy VII. századi kínai szöveten (127. ábra) a lovasok fejdísze párthus és szasszánida ábrázolásokról ismeretes szkítha szárnyas sisakot mutat. Feltűnő a lovak bokájából kinövő Elaeoccoca Vernicia virága, amely úgy látszik, a szarvszerű csontkinövést helyettesíti a bizonyára Tibetből származott lovak alsó csuklóján (lásd Platz Bonifác : Az ember eredése stb., Budapest, 1905 műve 83. lapját : »Tibet fensíkjain a lovak egy rendkívüli nagyságú, szarvalakú, hegyes kinövés által tünnek fel, mely rózsabimbó alakjában a hátulsó pata csülökhajlásánál képződik«).

A 128. ábrán még egy jellemző hunn, illetőleg kéta hatást látunk a kínai művészet emlékein a Kr. utáni II. század közepe tájáról. Ugyanazon temetkezési emlék díszei közül való azon lapos relief képe (amely a viharisten kíséretének részlete, 128. ábra 1. sz.), amelyen kezetlen szárnyas szellemek repülnek a sárkány felett és mellett. Ezek a szárnykezű szellemek a megelőző idők művészetében csak hittita pecséthengerekről ismeretesek (lásd a holdat és keresztet magában foglaló napkorongos istenfa két emberfejű géniuszát, 128. ábra 2. sz.). Csak hunn közvetítés feltételezésével válik érthetővé a kezetlen, szárnyas, emberszerű alakok megjelenése Kínában.

[11]) Lásd Schuchardt : Schliemann ásatásai. Budapest, 1892. 165. és 377. lapját, vagy Perrot et Chipiez : Historie de l'art. Paris, 1894, Tome VI 547., 549., 627., 629., 630. lapjait.

[12]) A bizanti pálmaalakok közül egy kaukázusi templomajtó melletti faragott pálma (142. ábra 1., 144. ábra 2.) és egy VII—IX. századi bizanti selyemszövet (144. ábra 3.) ábrájának közeli hasonmásai az 1760- és 61-beli székelykapuk pálmái (141. ábra 1., 2. sz.), kivált a középső felső szívalakjuk tekintetében, bár szőlőfürtszerű virágkúp nélkül. A másik két kaukázusi virágkúpos alak (144. ábra 6., 9. sz. és 142. ábra 2. sz.) szintén templomajtó melletti való faragott istenfával azonos a mi vakolatdíszeinkkel (141. ábra 3., 6—9. sz.), melyek között a virág helyén rombusz is akad (141. ábra 6. sz.).

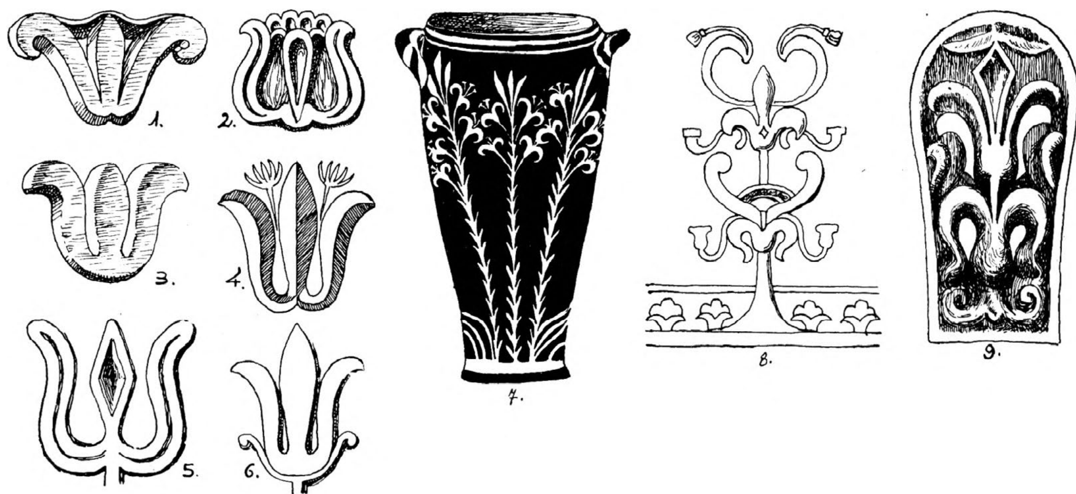
Asszurbanipál (686—626 Kr. e.) háremajtaja mellett bronzból pálmaalakú istenfa állott ; a kaukázusi templomajtók mellett is (142. ábra 1., 2. sz.) virágos pálmareliefek ékeskednek, sőt székelykapu-félfákról sem hiányozhatik az istenfa, azonkívül a középkori templomajtók mellett is gyakori jelenség (úgy látszik, Krisztust jelképezte), meg Ezekhiel próféta is »pálmákat és kinyílt virágokat« (miként ma is faragják kapuikra a székelyek) ír elő a zsidóknak az újra építendő templomajtó félfái számára : tehát *az istenfát ki-ki a bejárat mellett állította oltalmul a gonoszok ellen.* Asszurbanipál istenfája családi tűzhelyének bejáratánál állott — tehát ez a régi emlék *a családi tűzhely védelmezőjének tünteti fel az istenfát.* Bizonyára ilyen értelemben került a székelykapu-félfákra is. Azért nagy káromkodás az istenfa szidása, mert a családi tűzhelyet s így magát az egész családot jelképezi a termékenységnek, a szaporaságnak, az isten továbbképző, tápláló és fenntartó erőnek ez az ősi szimboluma.

V.

# LILIOM

Festett bútorokon gyakran előforduló virág, egy tulipánszerű, többnyire piros-fehér színnel festett alak, melynek virágszirmai nem borítják egymást, mint a tulipán szines levelei, hanem három egészen különálló viráglevéllel nyúlnak föl. Ez a virágalak ősi, régi emlékeinkben és a közelebb letünt századok emlékein, székelykapukon többször előfordul és helyzeténél fogva mindig az Istenfa pálmáját helyettesíti, pótolja. Mivel a magyar istenfa koronázó virága ha nem pálmacsokor, akkor majd mindig papirosvirág ; azért ez a háromszirmú virág is vonatkozásba hozható a papírusszal. Igaz, hogy bútorfestésekben úgy szín, mint alak tekintetében teljesen fehér, vagy tüzes liliomnak néz ki (146. ábra 4. sz.) s így *régebbi időkből maradt alakjai is bátran liliomnak tarthatók* (1—3., 5—6. számok).

Történeti valóság, hogy abban a réges-régen letünt korban, a Krisztus előtti ezredévekben, tudunk egy olyan korszakot, melyben a természethíven rajzolt liliom szokásos és kedvelt dísz volt a Földközi-tenger ázsiai partjai mentén, amint azt a krétai ásatások régi edényei szemléltetik. (Lásd Marachiannis : Antiquités Cretoises Premier serie. Photographie Angerer. Vienne és Ernst Reisinger : Kretische Vasenmalerei im Kamares bis zum Palast-Stil. Berlin 1912.) A késő minoszi kornak természethíven utánzó művészfazekasai hagytak reánk liliomos vázát is (7. sz.), sötét alapon fehérrel festve, amelyen a szűzesség jelképes virága : a fehér liliom kifogástalan, természethű ábrázolásban gyönyörködtet bennünket. E korszak időpontját Evan 1600—1500. Kr. e., Petrie azonban 3246—1580. Kr. előttre teszi.




146. ábra. 1. Dálnoki (Háromszék m.) székelykapu faragott dísze a nagykapu ívének háromszögében 1751-ből. — 2. Csíkszentgyörgyi székelykapu lábazatán kifaragott istenfa alsó, cseréphelyettesítő virága 1850-ből. — 3. Dálnoki (Háromszék m.) kapuív háromszögén a XVIII. század elejéről. — 4. Festett sátorok virága. — 5. Parajdi (Udvarhely m.) székelykapu virága a lábon 1872-ből. — 6. Zetalaki (Udvarhely m.) kapuról 1838-ból. — 7. Cserépváza (Reisinger : Kretische Vasenmalerei. Berlin, 1912. Taf. I. 8. — 8. Vésett kőrajz a cyprusi curiumi templomkincstárból. Cesnola : Cyprus. London, 1877. XXXVI. tábla. — 9. Bronz szíjvég a keszthelyi hunn-avar temető egy férfi sírjából. Hampel : Régibb Középkor Emlékei. I. rész. 91. tábla.

Hogy a későbbi korok stilizáltabb emlékei már mint jelképes díszt, vallásos értelemmel igyekeztek megtoldani a liliomot is, amikor besorozták az istenfát koronázó papíruszvirágok közé ; az egészen természetes folyománya volt a mindent átható, vallásos díszítő gyakorlatnak. A papírusz három csészeleveléhez némileg hasonlatos a liliom három viráglevele ; azonban a papírusz középága a virágszálak ágya, fészke (lásd a papírusz ábráit).

A 146. ábra 8. sz. rajzon a főniki jellegű cyprusi istenfát ugyan liliom koronázza, de ott kísért két oldalán bojtban végződve, a behajló főniki palmettakar ; viszont az alatta következő főniki palmetta csészelevelei azonos hajlásúak a 9. sz. alatt bemutatott keszthelyi hunn-liliom kétoldalára hajló, alsó szárleveleivel. Ezt a hunn-emléket istenfává teszi a liliom közép, fölső rombuszlevele fölött lebegő két szárny, mint a régi szárnyas napkorong emléke és maradványa. Ennek a hunn liliomnak a rombusza érthetőbbé teszi a parajdi székely kapufaragvány liliomának középrombuszát (5. sz.) is.

*Úgy látszik, a liliom is Asztarté-Boldogasszony virága volt a hunnoknál,* ha a fennmaradt kevés emlékből szabad következtetnünk.

# VI.

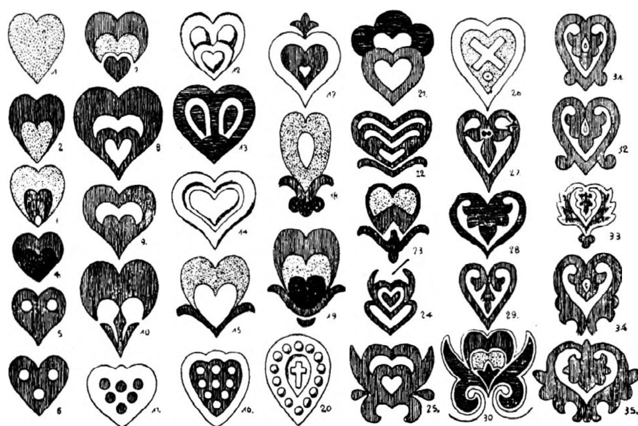
# POLIP

A magyar ornamentikának feltűnő, mindenütt jelentkező alakja a *szív*, mely magánosan, vagy valamely más összetettebb díszítő alakban oly gyakran fordul elő, hogy eredete és jelentése méltán kelti fel érdeklődésünket akár az egyetemesen szokásos hegyesvégű alakkal, akár lekerekített véggel képezi is két felső íve a szívbevágást. A nem hegyesvégű szívalak a szemhéj kettőzésének a révén is előállhat (lásd a »Szemdísz« 31., 34. ábráin), azonban ez csak mellékjelenség; a valódi szívalak alul hegyes. Ilyen a bemetszéssel szemben lévő oldalon kihegyezett forma nagy változatban fordul elő a honfoglaló magyarság fémdíszei között, melyeknek azonban az a sajátos vonása, hogy a *felső két ív két pontot, két szemet körít.*

A kétszemes szívalak őse lehetne talán egy szemben ábrázolt fej is, azonban a magyar ornamentikának fej-, illetve arcalakjai (lásd a »Szemdísz«-nél 45—48. ábrákat) nem mutatnak ily irányú alakváltozást. A pávatoll felső végének igen szép, több gyűrűből álló és fönt hegyesedő formáiban van ugyan tompavégű szívforma, de két pont nélkül és amellett ennek a nem hegyes szívnek még a bevágása is alul van. Ez okon a mi kétszemes boglárainknak és csüngőinknek eredete nem kereshető a pávatoll fejének szívközepes formáiban.

A bizanti ornamentikának IV—X. századi formái között a kétszemes szív és a belőle alkotott többgyűrűs beosztású szívalak (147., 148. ábra 7., 23. sz.) nagyon sok változatban fordul elő, de a bizanti formákból keletkezésükre nézve, ámbár a formaváltozás menete talán követhető, nem lehet az ősi alakot, a természeti előképet semmi körülmények között sem kihámozni. Bizonyára már az első alak is csak átvétel és annyira konvencionális volt, hogy a természeti előképnek kevés ismertető jelét hordta magán. A bizanti szívformák alighanem örökre érthetetlenek is maradnának a magyar sírok fémdíszeinek segítsége nélkül. A magyar alakok, noha már szintén nagyon stilizáltak, lehetővé teszik a természeti előkép felismerését, ha az égei kultura tetőfokának, a késői minoszi kor I. és II. periódusának (1800—1400. Kr. e.), az úgynevezett *mikénei kornak* díszítőformáit is szemügyre vesszük. A kortávolság ugyan óriási, több mint kétezer év, miért is méltán kérdezhető: hogyan kereshetünk ilyen régi formákat a magyaroknál és hogyan történhetett az, hogy csak a népvándorlás alatt jutnak ezek az ősi alakok a bizantiakhoz? A bizanti ornamentika a IV. századig nem igen ismeri ezeket a kétszemes szívalakokat s így az nem lehet helyi tradició és csakis a népvándorlásnak valamely, a bizantiak előtt addig ismeretlen nemzete révén jöhettek divatba a hirtelen feltűnt formák. Mivel ez a két- vagy többszemes szívalak hazai hunn és avar sírjainkból csak nagyon elstilizált példányokban mutatható ki (162. és 161. ábra), amelyek sokkal távolabb állanak a természettől, mint a honfoglaló sírok polipjai (163—173. ábra) s mivel hunn-avar sírokban csak szórványos és nem látszik olyan egyetemesnek, mint a magyaroknál; azért a bizantiak csakis a magyarságtól vehették át.[1]), még pedig már a népvándorlás kezdetén. Hogy a hunnok által régi helyükből kimozdított magyarok hol és mikor, milyen körülmények között jöttek a bizantiakkal sűrű és közeli érintkezésbe,[2]) azt a történelem eddig nem adja tudtunkra, mert bizonyára a hunn gyüjtőnév alá foglalták a magyarokat a bizantiak és díszeik így hunn díszként ismeretesek.

A bizanti formák már első felléptük korában száron ülő növénnyé változtak (148—151. ábra) és így stilizáltabbak a csak egyes alakot feltüntető magyar sírdíszeknél, amelyeknél azonban a mikénei magyar sírdíszeknél, amelyeknél azonban a mikéneiek természethívebbek, kivált a késő minoszi kor első periódusából (1600—1500. Kr. e.), amikor is az egészen természetesen másolt tengeri állatok képei között felismerjük a *nyolckarú polip*ban az oly hosszúéletű kétszemes szív *természeti előképét* is (158. ábra). A késő minoszi kor második szakában (a palotastílusban) a polip természethű ábrázolása kezd veszíteni hűségéből és mindinkább stilizálódik, míg a magyar formákkal való hasonlóságot el nem éri (159. ábra) úgy, hogy már a karokat még vonalak



**147. ábra.** Bizánci és perzsa szívalakok. 1., 5., 7., 15., 16., 18., 21—23., 26. számok V—VII. Kr. u. századokból eredő kopthímzésekről. 12., 14. a taghi-bosztani perzsa sziklareliefről. 28. sz. a velencei Szt. Márk-templom mozaikjáról. 33. sz. a parenzói templom mozaikjáról. 2., 3., 4., 6., 8., 9—11., 13., 17., 19., 24., 25., 30. számok bizánci selyemszövetekről. 27., 29. sz. bizánci hímzésekről.

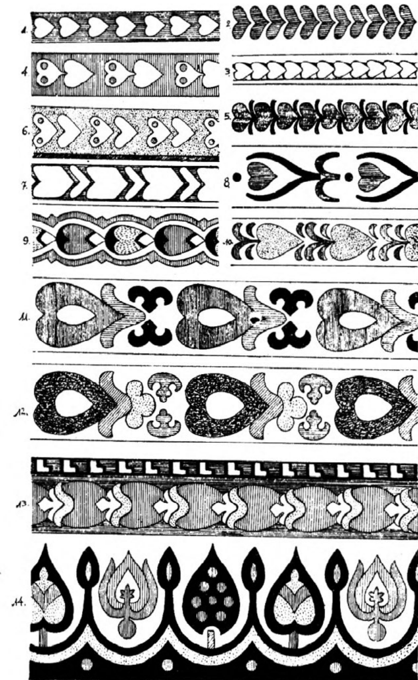
is alig jelzik. (Vesd össze 159. ábra 1. számát a 163. ábra 1., 2., 5. számaival és a 168. ábra 9. számával).[3])

A késői minoszi kor (1400—1200. Kr. e.) harmadik szakaszának haldokló művészetét még jóval megelőző időkből eredhetett a lidiai tengerpart mentén, Pitenében talált az a korsó, amelynek festménye a polipnak, a »szent polipnak« a görög



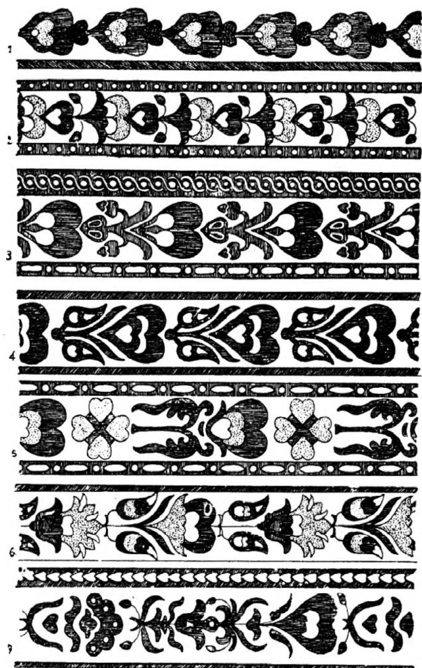
**148. ábra.** Bizánci profilvirágok alakjai: 1., 2., 3. Kopthímzésekről a IV—V. századokból. Forrer: Seiden-Textilien. — 4., 5. Keleti selyemszövetekről a X—XII. és VII—VIII. századokból. — 6., 7., 8. Kopthímzésekről. Forrer: Die frühchristlichen Altertümer aus Gräbefelde von Achmim-Panopolis. Strassburg, 1893. és Gerspach: Les Tapisseries Coptes. Paris, 1890. — 9., 11. Selyemszövetekről az V—VII. és VIII—X. századokból. Lessing: Gewebesammlung. — 10. Hímzés Achmim-Panopolisból. Forrer: Seiden-Textilien. — 12., 13., 14. és 15. Selyemszövetekről a VI., VII., X., VIII. és IV—VI. századokból. — Lessing: Gewebesammlung. 16. Mint a 11. sz. — 17., 18., 19., 20., 21., 22. Selyemszövetekről a XI—XII., IX—X., VI—VIII—X. századokból. Lessing: Gewebesammlung. — 23. Kopthímzésekről. Gerspach: Tapisseries Coptes. Paris, 1890. — 24. Mint a 4. sz. 25. Mint a 14. sz. — 26., 27. Selyemszövct Nagy Károly sírjából 814. vagy 1000-ből Lessing: Gewebesammlung. 28., 29. Selyem (gobelintechnika) a bambergi Dómban Günter püspök halotti leple volt († 1066-ban), bizánci munka.

írókból ismeretes vallási jelentőségét van hivatva megerősíteni[4]) s egyszersmind szimbolikus értelmét megmagyarázni (160. ábra, a korsófestés kiterített képe). Ez edényfestmény hosszú, szalagszerű karjai között többféle állatot forgató polipjának vallásos jelentésére Perrot hívta fel figyelmünket művészettörténetében (VI. kötet, 923—933. lap). Szerinte a nagyon stilizált polip hosszú

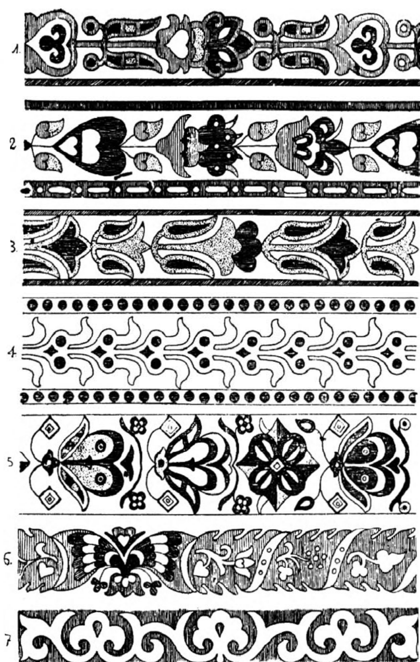


**149. ábra.** Kopthímzések és bizánci szalagmustrák: 1., 2. Kopthímzések. Gerspach: Les Tapisseries Coptes. Paris, 1890. — 3. Fafaragás Kr. u. 600-ból. Strigowsky: Koptische Kunst. 1904. — 4. Selyemszövet az V—VI. századokból. Forrer: Röm.-byzant. Seiden-Textilien. 1891. — 5. Mozaik a velencei Szt. Márk-templomból. Ch. Errard: L art Byzantine. Venis. — 6. Kopthímzés. Forrer: Die frühchristliche Altertümer aus Achmim-Panopolis. — 8. Mint a 6. sz. — 9. Kopthímzés. Gerspach: Les Tapisseries Coptes. — 10. Mint a 6. sz. — 11. Mint a 9. sz. — 12. Mint a 9. sz.

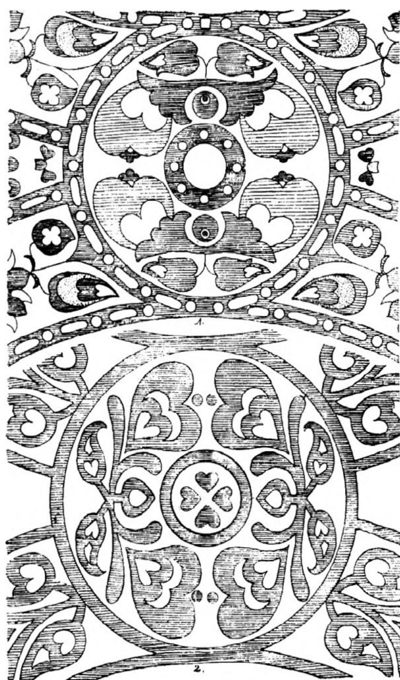
karjai között látható ludak, flamingók, halak, pillangó, tövisdisznó, ló és ázalagok nemcsak térkitöltésül, véletlenül, avagy a karforgás által elsodorva kerültek oda; hanem jelenlétüknek mélyebb jelentősége van. Minden idők embere törte magát a teremtés mibenlétének, lefolyásának, mikéntjének: a teremtő isteni erő munkájának a megértésében. E célt akarja szolgálni a pitánébeli korsó festménye is. *Ez a kép az ős nemződés*



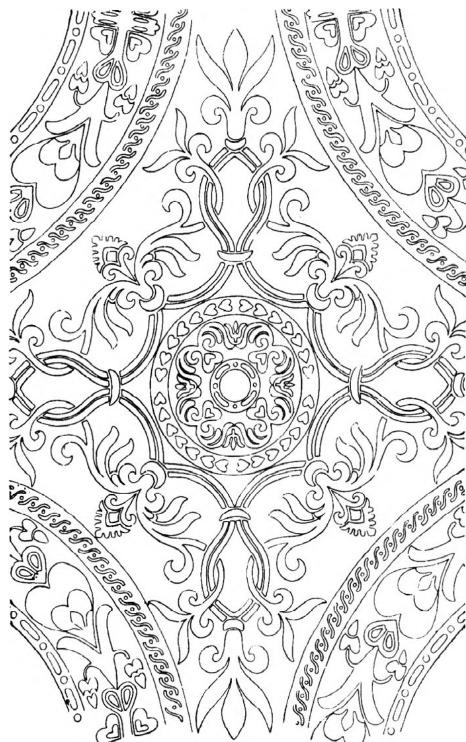

**150. ábra.** Bizánci szalagok. 1. Szasszánida selyemszövet a VI—VIII. századból. — 2. Bizánci selyemszövet a VI—VII. századból. — 3. Selyemszövet Szt. Kunibert szekrényében Kölnben. — 4. Selyemszövet az acheni dómban. V—VI. századi előázsiai szövet. — 5. Előázsiai szövet szasszánida királyalakokkal a VI—VIII. századból. — 6. Szasszánida mintát utánzó bizánci selyem. — 7. Selyemszövet egyiptomi koptsírból a VI—VIII. századból. Mind a 7 darab Lessing : Die Gewebesammlung-jában.



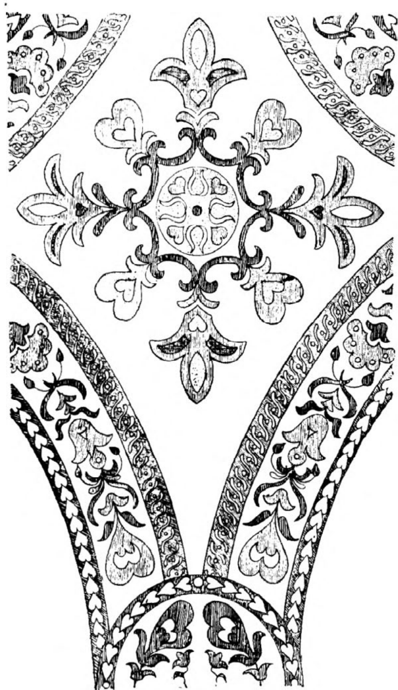

**151. ábra.** Bizánci szalagok : 1., 2. Bizánci selyem. — 3., 4. VI—VII. századi bizánci selyem a kölni Orsolya-templomban. — 5. Modern perzsa szőnyegszegély (a mustra még hunn-korbeli), a szerző birtokában. — 6. Keleti szövet az V—VI. századból. — 7. Bizánci selyemszövet a würzburgi egyetem egy könyvtáblája belsején. X. század. Az 5. sz. kivételével mind Lessing : Die Gewebesammlung-jából.




**152. ábra.** 1. Selyemszövet egy VI—VII. századi szasszánida mustrának VI—VIII. századi bizánci utánzata. — 2. Bizánci selyem. A nagy körökben párducot tapodó lovon nyilazó alakok háttal egymásnak. Lessing : Die Gewebesammlung des K. Kunstgewerbe Museum. Berlin, 1900.



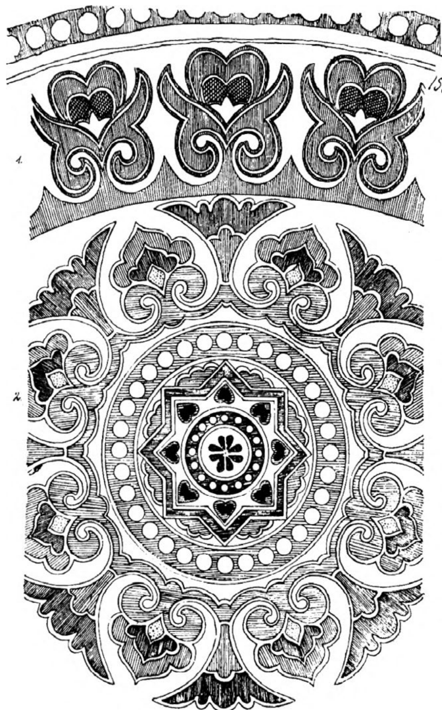
**153. ábra.** Selyemszövet Szt. Kunibert szekrényében Kölnben. Szasszánida mustra bizánci utánzata a VI—VII. századból. Szalagdíszek kiterítve a 149. ábrán.



**154. ábra.** Koptsír selyemszövete a VI—VII. századból. Berlini Gewerbe Museum. A körökben párducot nyilazó lovasok szívekkel mustrázott ruhában.

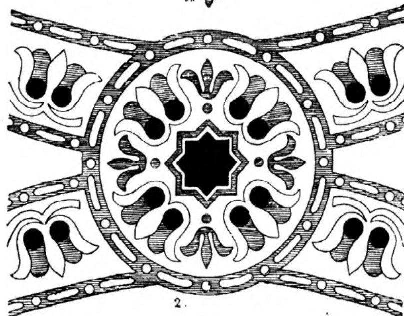


**156. ábra.** Selyemszövet. (A nagy körben leveles istenfa mellett két sas) Szt. Bernwaldin s. Michael 1022-ből származó szekrényén. A csontok kiásásakor (1194-ben) ereklyeként a Dómba került. XI. századi bizánci szövet.



**155. ábra.** Selyemszövet Nagy Károly császárnak az acheni Dómban őrzött ereklyeszekrényéből. 1. Az elefántos kör szegélye. — 2. Az elefántos nagy körök közötti tér. Lessing: Die Gewebesammlung.





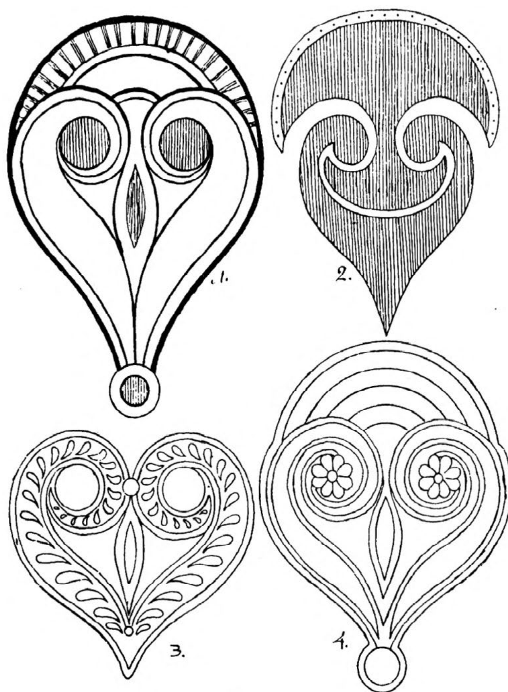
**157. ábra.** 1. Zöldszínű selyemszövet a Sout Kensington Museumban. VI—VIII. századi keleti. A körben a taki-bosztanival azonos griff. — 2. Szt. Servatius († 400 Kr. u.) szövete Maestrichtben. Selyemszövet a IV—VI. századból, előázsiai.

*ábrázolása.* E kor embere az élőlények keletkezését, eredetét akarta szemléltetően megérzékíteni. *Itt a polip a mindenféle állattá átváltozó anyag jelképeként szerepel.*

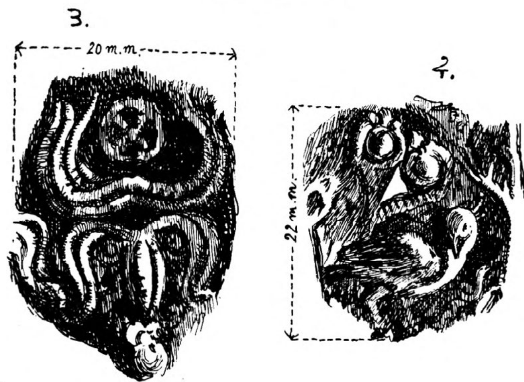
A polip körben végződő, forgó karjait és testét körítő görbék jelzik a nemző kiáramlást, azt a kavargást, mely beszív és termékenyítés után ujra kilök. A mozgó karok tölcsérében (örvényében) történik a teremtés, vagy jobban mondva, az átalakulás. A tengeri sün, a csikóhal, a négylábúvá változás útján vannak. Az örvényből kikerülő madarak elrepülni igyekeznek. Ami még nincs kifejlődve, az a fejlődés útján van. Ez az ősnemződés, a teremtés megérzékítése.

*A polip tehát a fejlődés, a létrejövés, a teremtés eszközlője s így a teremtő isteni erő helyettese, képmása vagy jelképe.* Ez maga genezis képben.[5])

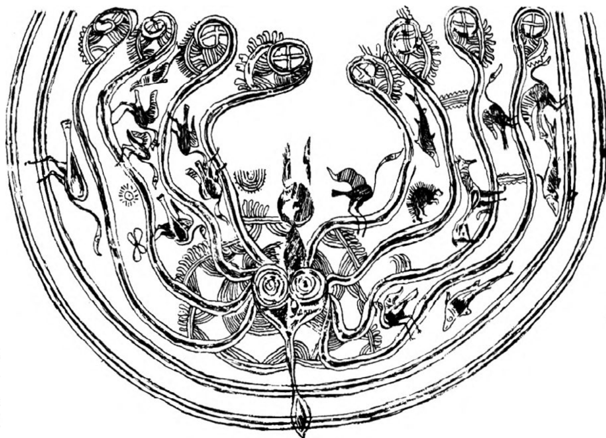



**159. ábra.** 1. Festett vakolatdísz Tyrithből Perrot: VI. 545. lap. — 2. Festett dísz egy amphora felső felén Jalysosból. — 3. Arany ékszer Mikénéből. Perrot: VI. 546. lap. — 4. Arany ékszer a 3. mikénei aknasírból.

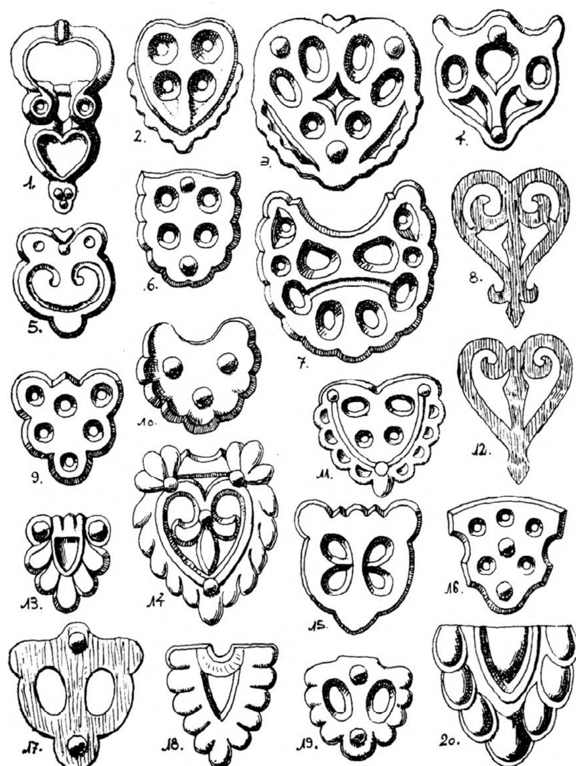



**158. ábra.** 1. Festett edény Palai-kastróból Kréta szigetén Marachiannis: Antiquités Cretoises. XXXV. tábla. — 2. Kőváza Mikénéből. Perrot et Chipiez: Historie de l'art antiquite. Tome VI. 487. ábra. — 3. és 4. Agyaglenyomatok Zakróból Kréta szigetén. Marachiannis: Antiquites Cretoises. Premier series. Photographie Angerer. Wienne. XXXI. tábla 18. és 21. sz. Evan szerint a késő minoszi kor I. szakasza 1600—1500. Kr. e.

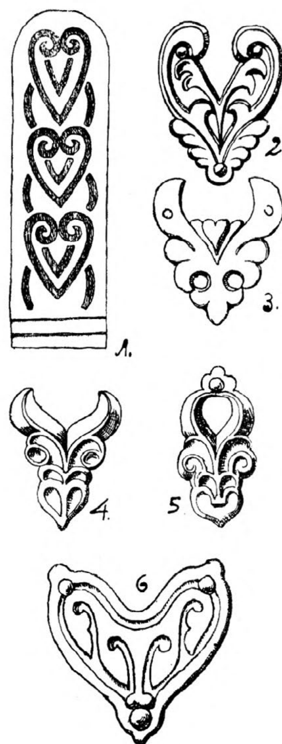


**160. ábra.** Pitáné-beli váza festménye kiterítve. Perrot: VI. 931. lap.

Tekintve a polipnak az Égei-tenger partjain, századok folytán oly sűrűn előforduló ábrázolását, mely a szigetek és partlakók vallásos nézeteinek egyenes következménye, mivelhogy a polip Poseidon tengeristennek a szentelt állata s így valószínűleg tekintették is istenségnek, az istenség egyik veszedelmes megnyilvánulásának; mivel azonban a tengerek hatalmas ura Poseidon nemcsak pusztító, hanem alkotó isteni erő is, a félve tisztelt polipra ruházták Poseidon teremtő erejét is. Így lett aztán



**161. ábra.** Hunn-avar polipalakok. 1. Bronzcsat. Győr. 94. sír. Arch. Ért. 1906. évf. 143. lap. — 2. Csunyi pityke (Moson m.). 5. sír. Hampel: II. 266. tábla. — 3. Gombos (Bács-Bordog m.). 14. sír. Arch. Ért. 1908. évf. 407. lap. — 4. Gátéri pityke (Kiskunszállás). 5. sír. Arch. Ért. 1905. évf. 365. lap. — 5. Gátér. 193. sz. lovas sír. Arch. Ért. 1906. évf. 205. lap. — 6. Győr. 678. sír. Arch. Ért. 1906. évf. 309. lap. — 7. Győr. 652. sír. Arch. Ért. 1906. évf. 305. lap. — 8. Abony (Pest m.). 55. sír. Arch. Ért. 1902. évf. 248. lap. — 9. Gátér. 272. sír. Arch. Ért. 1908. évf. 335. lap. — 10. Keszthely. Hampel: I. 66. tábla. — 11. Boldog (Heves m.). Hampel: I. 66. tábla. — 12. Cikó (Tolna m.). 116. avar sír. Hampel: II. 210. tábla. — 13. Szirák (Nógrád m.). 38. hunn lovas sír. Hampel: II. 249. tábla. — 14. Csuny (Moson m.). 44. sír. Hampel: II. 274. tábla. — 15. Nemesvölgy (Moson m.). Hampel: I. 142. tábla. — 16. Gátér (Kiskunszállás). 4. sír. Arch. Ért. 1905. évf. 365. lap. — 17. Hódmezővásárhely. Hampel: II. 316. tábla. — 18. Keszthely. Hampel: I. 91. tábla. — 19. Győr. 258. sír. Arch. Ért. 1904. évf. 20. lap. — 20. Szirák (Nógrád m.). 39. sz. hunn lovas sír. Hampel: II. 250. tábla. (Együtt hunn kengyel, kantár és kínai dísz.)

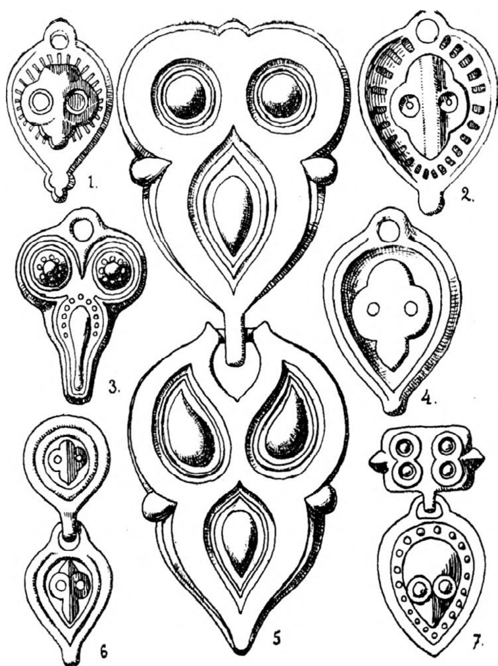


**162. ábra.** 1. Adony (Tolna m.). Bronz trébelőmag. Hampel: I. 79. tábla. — 2. Győr. 838. sír. Arch. Ért. 1908. évf. 223. lap. — 3. Keszthely (Zala m.). Hampel: I. 103. tábla. — 4., 5. Nemesvölgy (Moson megye). Hampel: I. 135. tábla. — 6. Boldog (Heves m.). Hampel: I. 66. tábla.

az eleinte rettegett *polip szent és sérthetetlen, mert a teremtő erőt jelképezte*; azt az isteni erőt, amely az ősember hite szerint a nedves ősanyagban jelentkezett legelőször. Víz nélkül nincs élet s így a legnagyobb víz, a tenger az életadó isteni erő tárháza. A tenger mélyéből emelkedik fel a polip s így egyenesen a vizek mélyén lakó Poseidontól

*tabu* volt: még a pitánei edénykép nélkül is bátran kereshetnők vallási jelentését, szimbolikus értelmét; mert hiszen az még nem kielégítő magyarázat, hogy a víz szülöttjét a víz istenének szentelték. A polip nagy erőt, nagy hatalmat és nagy veszedelmet jelentő állat volt az őslakók szemében,[6]) azért

ered. *Ezért szentelték Poseidonnak s ezért jelképezi őt, illetve a nevével megjelölt teremtő őserőt, az ősnemzőt.* A pitánéi kép szerint a *polip nemcsak az ősnemzést, a létrejövést*, hanem a fejletlen tengeri lények *átalakulását*, tökéletesebb teremtménnyé változását is *eszközli* s *mint ilyen jelképes kifejezője a vízben*




**163. ábra.** Magyar honfoglalási polipdíszek. 1. Bronz csüngődísz a zürichi múzeumban. Magyarországi lelet. Hampel : Honfoglalás Kútfői. 734. lap. — 2. Detta (Temes m.). Hampel : Honf. Kútfői. 617. lap. — 3. Tolnaszántó. Sárgaréz csüngő. Hampel : Honf. Kútfői. 725. lap. — 4. Kaba (Hajdú m.). Hampel : Honf. Kútfői. 628. lap. — 5. Tolnaszántói öntött ezüst. Hampel : Honf. Kútfői. 725. lap. — 6. Kecskemét (Pest m.). Gyermeksírból. Hampel : Honf. Kútfői. 635. lap. — 7. Kecskemét. Női sírból, bronz. Ezzel a csüngővel azonos volt a magyarláposdi (Nagyenyed közelében) lovas sírban lelt (Arch. Ért. 1913. évf. 272. lap). Hampel : Honf. Kútfői. 637. lap.

*megjelenő ős-ázalagok és primitív életek továbbfejlesztését eszközlő isteni erőnek.*

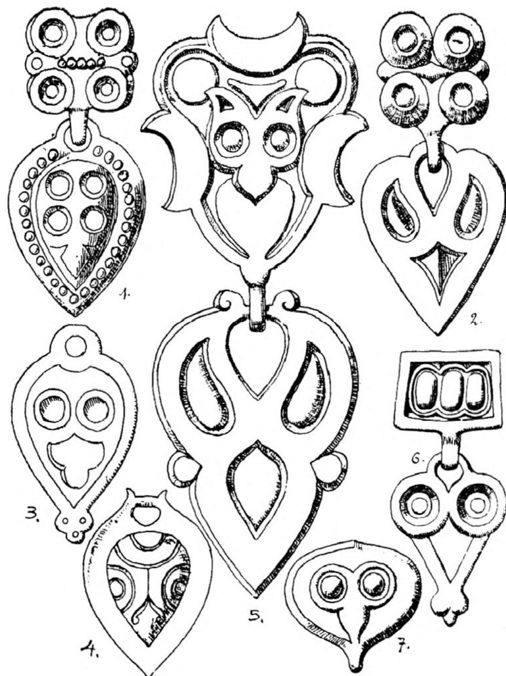
**A polip tehát a teremtő és tökéletesítő isteni erő kifejezője, szimboluma.**

A polip ábrázolásait a mikénei korban (I. késő minoszi kor 1800—1500. Kr. e.) nagyon naturalisztikusaknak találjuk ; még a karok kopoltyúit is sűrűn rakják egymás mellé (158. ábra 1., 2. sz.), míg a későbbi korok már stilizálnak. A karok nélküli mikénei stilizált alakok korát ugyan nem tudjuk, de valószínűleg késő koriak, mert a szem helyén már rozettát is látunk (159. ábra 4. sz.), sőt a polipszáj utánzata nélkül rajzolt egyik alakon (159. ábra 3. sz.) a testet két félág borítja. Több olyan képre is akadunk, melyen a szemek nincsenek a testen, hanem csak mellette (158. ábra 3. sz.). Egy másik, szintén a krétai Zakróból származó agyaglenyomaton (158. ábra 4. sz.), noha fáról csüng le a fa gyümölcsét pusztító polip teste, mely a természetben zacskószerű : ugyancsak domború síkokból összeszerkesztett reliefnek látszik. Mintha hibásan tették volna a zakrói agyaglenyomatok korát a természethíven utánzó késői minoszi kor első szakába, a stilizáló második vagy harmadik helyett : annyira stilizált ez a szívalakú polip (158. ábra 4. szám).

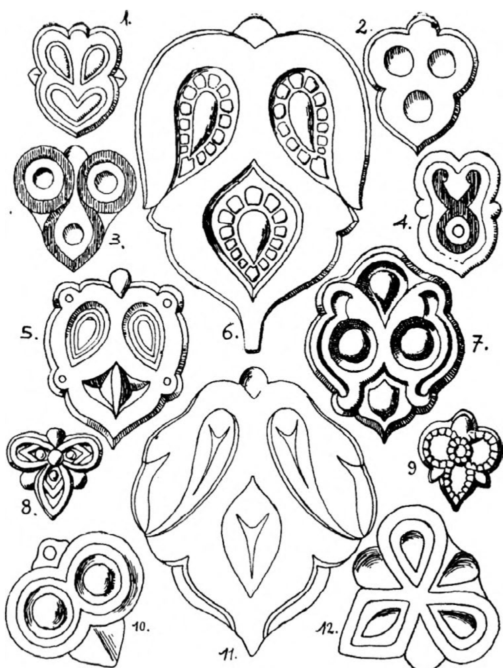
A magyar alakok, úgylátszik, a stilizáló késő minoszi kor utolsó szakaszának formáit őrizték meg számunkra. Fő jellemvonásuk a szívhez hasonlító főalak mellett a kerek, vagy hosszúkás szemek (163. ábra 5. sz., 164. ábra 2., 5. sz., 165. ábra 1., 5., 6., 11., 12. sz., 166. ábra 3., 6. sz., 168. ábra 4., 5., 7., 9. sz.). A szívalak valamely használati célnak megfelelő alakváltozása esetében, hogy az üres tér kellemetlen hatását elkerüljék : a polipszemek egyik felét hegyesen kinyujtják a betöltendő térre, miáltal halhólyagszerű alakká változik a kerek szem (163. ábra 5. sz. alsó fele, 164. ábra 2., 5. sz. alsó fele, 165. ábra 1., 5., 6., 11., 12. sz.).

A szemgolyót ritkán körítik ugyan gyöngysorral (163. ábra 3. sz., 165. ábra 6. sz.), azonban az egész alakot vagy a középnyujtványt, mely a poliptest gerincét képviseli és emeli ki már Mikénében, nálunk gyakran veszi körül gyöngysor (163. ábra 3., 7. sz. 165. ábra 6., 9. sz., 167. ábra 4., 5. sz., 164. ábra 1. sz., 169. ábra 5., 7., 8., 10. sz., 170. ábra 2., 4., 6. sz., 171. ábra 1. sz., 173. ábra 2. sz.).

A szemek közül kiinduló tengelyjelző, hosszúkás testnyujtvány többnyire betölti a szemek alatt




**164. ábra.** 1. Kaba (Hajdú m.). Hampel : Honf. Kútfői. 628. lap. — 2. Tőke (Csongrád m.). Lovas sír. Hampel : Újabb Honfoglalási Emlékek. 88. tábla. — 3. Nagyvárad. Hampel : Honf. Kútfői. 665. lap. — 4. Szentes. Hampel : Újabb Honf. Eml. 207. lap. — 5. Tőke (Csongrád m.). Hampel : Újabb Honf. Eml. 88. tábla. Lovas sírból. — 6. Oroszlámos (Csongrád m.). Lovas sír. Hampel : Honf. Kútfői. 675. lap. — 7. Szentesi lovas sírból két darab ezüstpityke. Hampel : Honf. Kútfői. 703. lap.




**165. ábra.** 1. Tuzsér (Szabolcs m.). 6. sír. Hampel: Újabb Honf. Eml. 37. tábla. — Síma tarsolylemez és istenfás csat stb. volt vele. — 2. Bezdédi (Szabolcs m.) 2. sz. lovas sírból. Ezüst. Hampel: Honf. Kútfői. 593. lap. — 3. Balkány (Szabolcs m.). Ezüst, aranyozott mélyedésekkel. Hampel: Honf. Kútfői. 593. lap. — 4. Vereb (Fejér m.). Lovas sírból. Hampel: Honf. Kútfői. 561. lap. A vitéz fején a sebhelyen ezüstlemez. Istenfás szíjvég, csat stb. Berengár (888—924) érme. — 5. Kiliti (Somogy m.). Sárgaréz. Hampel: Újabb Honf. Eml. 118. lap. — 6. Tokaj (Zemplén m.). Hampel: Honf. Kútfői. 568. lap. — 7. Beregszászi lovas sírból való ezüstpityke. Hampel: Újabb Honf. Eml. — 8. Tarcal (Zemplén m.). Lovas sír. Hampel: Honf. Kútfői. 717. lap. — 9. Mezőtúr (Jász-Nagykun-Szolnok m.). Lovas sír. Arch. Ért. 1909. évf. 266. lap. — 10. Gombás (Alsófehér m.). A 2. sz. női sírból. Ezüst. Hampel: Honf. Kútfői. 621. lap. — 11. Benepuszta (Pest m.). Lovas sír. Hampel: Honf. Kútfői, 548. lap. — 12. Balkány. Mint a 3. sz.

keletkezett üres tért (165. ábra 9. sz.) és a későbbi alakokon egyes, sőt többágú levéllé változik (165. ábra 8., 9. sz.), 166. ábra 2., 4., 6—9. sz., 167. ábra 1—9. sz., 168. ábra 1—3., 5—8., 10. sz., 169. ábra 5., 8. sz., 173. ábra 8., 11. sz.), ha ugyan nem marad négyszög (164. ábra 2., 6. sz., 165. ábra 5., 7., 10., 12. sz., 172. ábra 1. sz.) vagy nem vesz fel más alakot (163. ábra 3. sz., 164. ábra 1. sz., 6. sz.).

A növénnyé való átalakulás, egészben vagy részben, nagyon sok példányon észlelhető. A külső szívalak még nagyjában megmarad, de a szemek és a gerincalak megnyujtása szinte kényszerít a levélformák utánzására úgy, hogy a lassankint való tagozás következtében a szívalak egy teljes levéllé is lesz. (Belső növényformákat tár elénk a 165—171. ábrák sok alakja, valamint a 173. ábra 3. sz., a 172. ábra majd mindenik darabja már egy levél.)

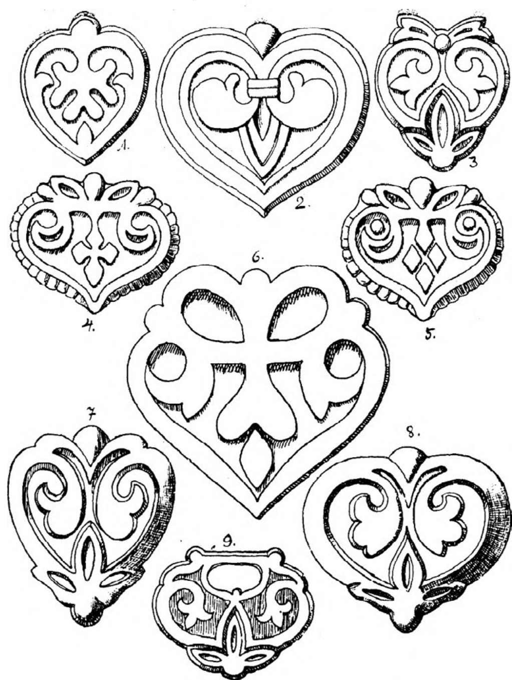
Hogy miként keletkezett a szív alsó hegyén fellépő egyes és hármas gomb, meg a hármaslevél, azt a tengelynyulványoknak a középről való eltolódása és a szívcsúcsokhoz kapcsolása érteti meg velünk (lásd a 166. ábra 8., 9. sz. és aztán folytatólag a 167. ábra 1., 7., 8., 9., 3. számait meg a 168. ábra 8., 10. sz. és a 171. ábra 7., 1., 4., 5. sz., meg a 169. ábra 7., 10. számait.).

Lassankint a szív felsőíves hajlását is a bemetszésből kinövő levelek ülik meg, melyeknek szülctését a 167. ábra 8., 7., 6., 4., 5., 3. sz. alakjai szemléltetik. A 168. ábra 8., 10. számainak a szívcsúcsból kifutó, bemetszett módon előállított levelei éppen úgy csökevényei a 167. ábra hármas csúcsleveleinek, mint ahogy a 174. ábra 2. sz. az istenfa leveles első számú polipjának az egyszerűsített alakja. Csak az alak és a mellette kimaradt tér cseréltek helyet és még lemaradt a polip alakja, hogy ne tegye túltömötté a csekély felületet, szóval a dísz tovább stilizálódott. Úgy látszik őseink kezén hosszú fejlődésre nézhetnek vissza a mikénei polip-alakok.

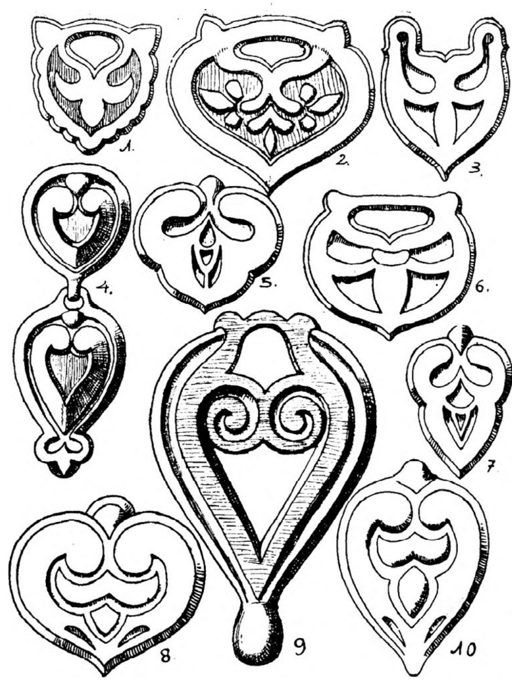
Meg kell még emlékeznünk a szívalakok bevágásait betöltő farügyszerű gombocskákról, kinövésekről, amelyek pusztán csak a fémlemez dísztag kettétörését vannak hivatva lehetőleg megakadályozni. A bevágások néha nagyon meggyengítik a lemezt,



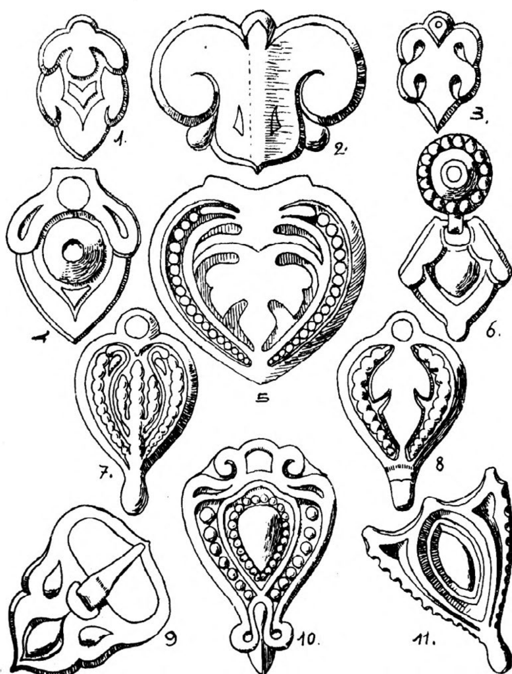

**166. ábra.** 1. Szentandrás (Békés m.). Lovas sír, bronz. Arch. Ért. 1913. évf. 38. lap. — 2. Pusztareketye (Pest m.). Hampel: Újabb Honf. Eml. 17. tábla. Ezüstözött sárgaréz. — 3. Szentes (Csongrád m.). Hampel: Újabb Honf. Eml. 208. lap. — 4. Versec (Temes m.). Ezüst. Hampel: Újabb Honf. Eml. 213. lap. — 5. Tuzsér (Szabolcs m.). 6. sír. Hampel: Újabb Honf. Eml. 37. tábla. — 6. Tömörkény (Csongrád m.). Ezüst, aranyozva. Hampel: Honf. Kútfői. 743. lap. — 7. Törteli határ (Pest m.). Bronz. Hampel: Honf. Kútfői. 734. lap. — 8. Mint a 2. sz. — 9. Kisdobra (Zemplén m). Lovas sír. Hampel: Honf. Kútfő. 649. lap. — 10. Győr. Ezüst. Hampel: Honf. Kútfői. 623. lap. —



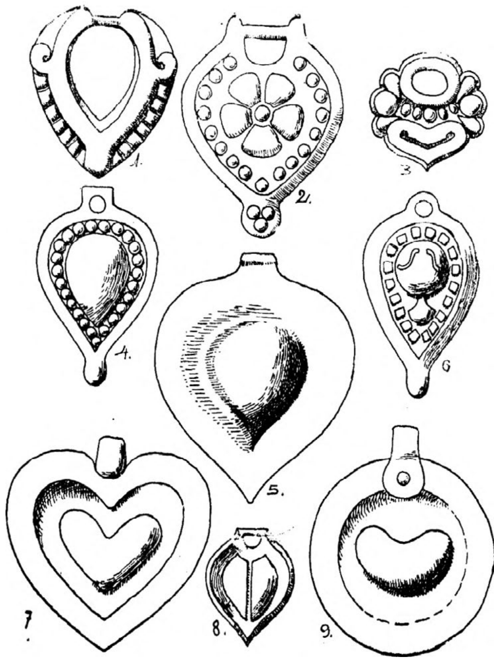

**167. ábra.** 1. Kisdobra (Zemplén m.). Lovas sír. Hampel: Honf. Kútfői. 649. lap. — 2. Zalkod (Szabolcs m.). Aranyozott ezüst. Hampel: Honf. Kútfői. 733. lap. — 3. Öcsöd (Békés m.). Sárgaréz. Hampel: Újabb Honf. Eml. 19. tábla. — 4., 5. Szekszárd (Tolna m.). Lovas sír. Hampel: Újabb Honf. Eml. 30. tábla. — Berengár (880—900), Provencei Hugó (926—975) érmeivel. — 6. Neszmély (Komárom m.). Lovas sír. Hampel: Honf. Kútfői. 552. lap. — 7., 8. Nagykörű (Jász-Nagykun-Szolnok m.). Ezüst. Hampel: Honf. Kútfői. 662. lap. — 9. Mint a 3. sz.



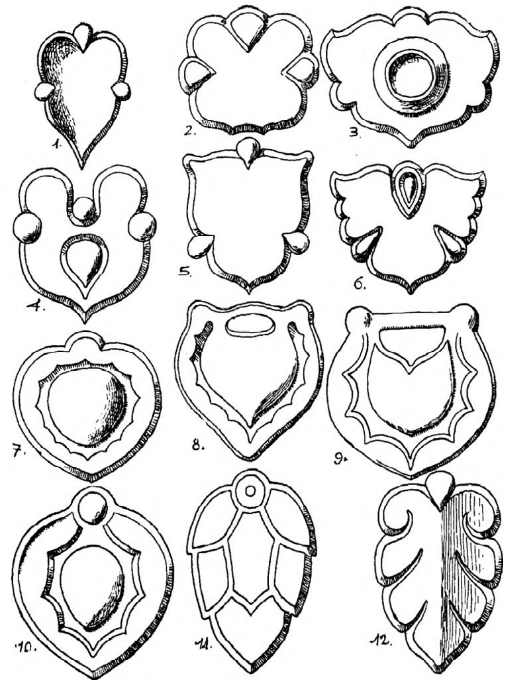

**168. ábra.** 1. Szeged-domaszéki lovas sírból. Hampel: Újabb Honf. Eml. 28. tábla. — 2. Pusztabalota (Pest m.). Hampel: Újabb Honf. Eml. 16. tábla. — 3. Mezőhegyesi (Csanád m.). Lovas sírból. Aranyozott ezüst. Hampel: Honf. Kútfői. 652. lap. — 4. Székesfehérvári lovas sír. 1903. első sír. Hampel: Újabb Honf. Eml. 83. tábla. Volt vele kétélű egyenes frank kard, kengyel stb. — 5. Tarcal (Zemplén m.). Lovas sír. Hampel: Honf. Kútfői. 717. lap. — 6. Mint a 3. sz. — 7. Mint az 5. sz. — 8. Anarcs (Szabolcs m.). Hampel: Honf. Kútfői. 586. lap. — 9. Szeged (Bojárhalom). Női sír. Hampel: Honf. Kútfői. 687. lap. — 10. Mint a 8. sz.




**169. ábra.** 1. Kisdobra (Zemplén m.). Lovas sírokból. Hampel: Honf. Kútfői. 649. lap. — 2. Bodrogvécs (Zemplén m.). Hampel: Honf. Kútfői. 544. lap. — 3. Csorna (Sopron m.). Lovas sír. Hampel: Honf. Kútfői. 610. lap. — 4. Székesfehérvár 10. sír. Hampel: Újabb Honf. Eml. 78. tábla. — 5. Bököny (Szabolcs m.). Hampel: Honf. Kútfői. 608. lap. — 6. Bezdéd (Szabolcs m.). 16. sír. Hampel: Honf. Kútfői. 607. lap. — 7. Székesfehérvár. Hampel: Honf. Kútfői. 700. lap. Teljesen azonos csüngő van Kisdobráról (Zemplén m., Honf. Kútfői, 649. lap) és hasonló Arad-Földvárról (Honf. Kútfői, 585. lap). — 8. Székesfehérvár. 3. sír. Ezüst. Hampel: Újabb Honf. Eml. 85. lap. — 9. Bihar. 8. sír. Hampel: Újabb Honf. Eml. 108. lap. — 10. Székesfehérvár. Ezüst. Hampel: Honf. Kútfői. 699. lap. — 11. Dunapentele (Fejér m.). Hampel: Újabb Honf. Eml. 113. lap.

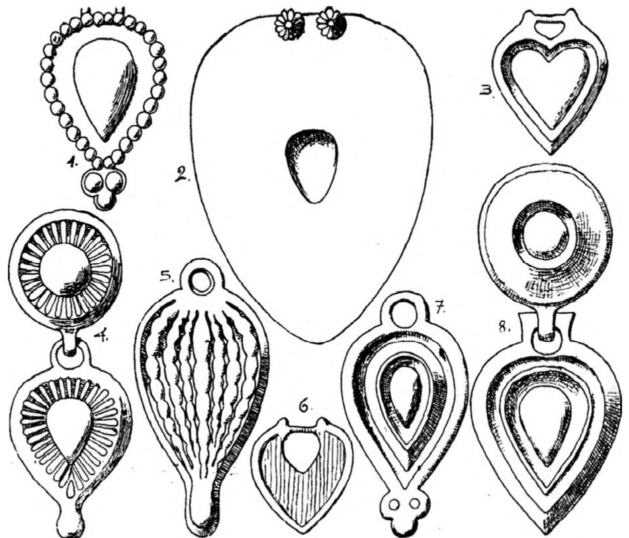


**170. ábra.** 1. Szeged. 3. női sír. Hampel: Honf. Kútfői. 687. lap. — 2. Székesfehérvár. Hampel: Honf. Kútfői. 693. lap. — 3. Tuzsér (Szabolcs m.). 6. sír. Hampel: Újabb Honf. Eml. 37. tábla. — 4. Arad-Földvár. I. Béla és II. László király érmeivel. Hampel: Honf. Kútfői. 585. lap. — 5. Gödöllő (Pest m.). Athelstam († 948) érmeivel. Hampel: Honf. Kútfői. 567. lap. — 6. Mint a 4. sz. — 7. Solt (Pest m.). Hampel: Újabb Honf. Eml. 27. lap. — 8. Szeged (Bojárhalom). 3. sz. női sírból. Hampel: Honf. Kútfői. 687. lap. — 9. Mint a 7. sz.



**172. ábra.** 1. Pusztareketye (Kiskunhalas határa). Hampel: Újabb Honf. Eml. 17. tábla. — 2. Pusztabukova (Torontál m.). Lovas sír. Hampel: Újabb Honf. Eml. 23. tábla. Sárgaréz. — 3. Bodrogvécse (Zemplén m.). Hampel: Honf. Kútfői. 544. lap. Lovas sír. — 4. Magyar Nemzeti Múzeum. Hampel: Honf. Kútfői. 736. lap. — 5. Bodrogvécs (Zemplén m.). Mint a 3. sz. — 6. Szeged (Domaszék). Lovas sír. Hampel: Újabb Honf. Eml. 28. tábla. — 7. Bezdéd (Szabolcs m.). Lovas sír. Hampel: Honf. Kútfői. 594. lap. — 8. Mint a 7. sz. — 9., 10., 11. Vereb (Fejér m.). Lovas sír. Berengarius (888—924), Provencei Hugó (926—945) érmeivel. A koponya sérülésén ezüstlemez. Lovas sírok. Hampel: Honf. Kútfői. 544. lap. — 12. Bodrogvécs (Zemplén m.). Lovas sírok. Hampel: Honf. Kútfői. 544. lap.

**171. ábra.** 1., 4., 7. Székesfehérvár (Demkóhegy). Hampel: Honf. Kútfői. 697. lap. Hampel: Újabb Honf. Eml. 85. tábla és a Kútfőből 693. lap. — 2. Batta (Fejér m.). Hampel: Honf. Kútfői. 589. lap. — 3. Magyar Nemzeti Múzeum. Ezüst csüngő. — 5. Homorszög (Jász-Nagykun-Szolnok m.). Hampel: Honf. Kútfői. 623. lap. — 6. Oroszlámos (Csongrád m.). Hampel: Újabb Honf. Eml. 21. tábla. — 8. Kiskunhalas. Hampel: Újabb Honf. Eml. 17. tábla.

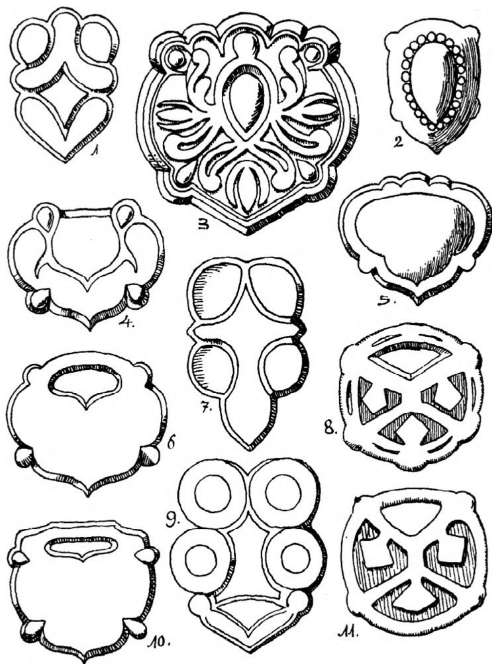


aminek következményeit a bevágások rügyei csökkentik. A rügyek tehát csak technikai eredetű részek, erősítés céljából alkalmazták (163. ábra 5. sz., 164. ábra 5. sz., 165. ábra 1., 4., 8., 12. sz., 170. ábra 3. sz., 172. ábra 1—6. sz., 178. ábra 4—6., 10. sz.).

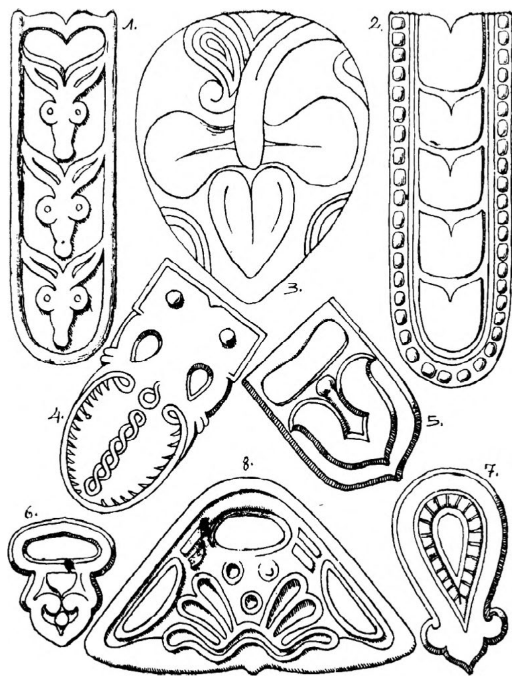
A polip ősi szimbolikus jelentésének tudását a honfoglaló magyarságról feltételezhetjük ugyan (mert hiszen tengerparton vonultak majdnem hazánk határáig), azonban a bizonyítás ma alig lehető. A faj konzervatív hajlama megőrizte a formát s mint díszt variálta egész a felismerhetlen alakokig, de hogy vallásos értelmét a tengertől való elszakadás után is tudta volna, arra mai ornamentikánk szívalakjai még nem bizonyítékok, mert a két szem egészen lemaradt a szívről. No de hiszen Mikénében is elégszer lemaradt a szem a polipról, még a jelképes értelem ismerése korában.

*A honfoglaló nemzedék korában bizonyára még szimbolikus dísz volt, de ma már mint polip kiveszett, noha szívként elégszer szerepel.*

**Összefoglalás.** A szívalak számtalanszor használt dísz a magyar ornamentikában magánosan vagy



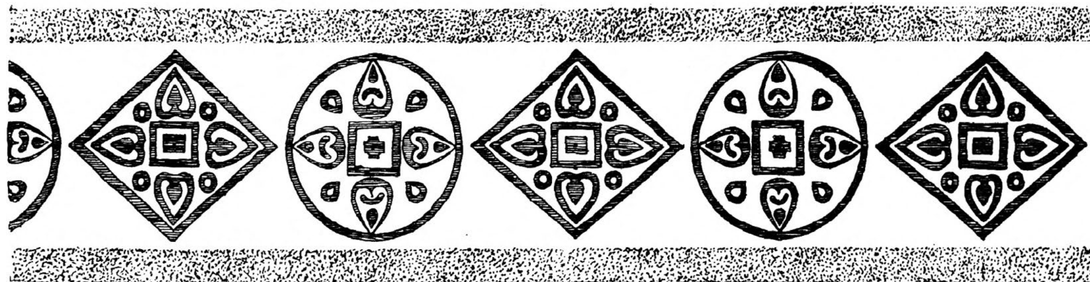
**173. ábra.** 1. Pusztabukova (Torontál m.). Lovas sír. Hampel: Újabb Honf. Eml. 23. tábla. — 2. Szeged. Női sír. Hampel: Honf. Kútfői. 487. lap. — 3. Beszterce (Szabolcs m.). Aranypityke. Szórványos lelet. — 4. Benepuszta (Pest m.). Lovas sír. Hampel: Honf. Kútfői. 548. lap. Vágásos koponya, lócsontváz szájában zabja stb. Érmek 840—900. évekből. — 5. Mándok (Szabolcs m.). Hampel: Régibb Középkor Emlédei. 332. tábla. — 6. Bezdéd (Szabolcs m.). Lovas sír. Hampel: Honf. Kútfői. 592. l. — Lócsontváz az ember fölött. — 7. Benepuszta (Pest m.). Mint a 4. sz. — 8. Pusztabukova (Torontál m.). Hampel: Újabb Honf. Eml. 22. tábla. — 9. Mint a 7. sz. — 10. Bodrogvécs (Zemplén m.). Lovas sírokból. Hampel: Honf. Kútfői. 542. lap. — 11. Pilin (Nógrád m.). Lovas sír. Hampel: Honf. Kútfői. 517. lap.



**174. ábra.** 1. Csorna (Sopron m.). Lovas sír. Hampel: Honf. Kútfői. 559. lap. — 2. Bodrogvécs (Zemplén m.). Lovas sír. Hampel: Honf. Kútfői. 544. lap. — 3. Oroszlámos (Csongrád m.). Lovas sír. Hampel: Honf. Kútfői. 567. lap. — 4. Magyar Nemzeti Múzeum. Ismeretlen lelhely. Hampel: Honf. Kútfői. 735. lap. — 5. Magyar Nemzeti Múzeum. Hampel: Honf. Kútfői. 734. lap. — 6. Tarcal (Zemplén m.). Lovas sír. Hampel: Honf. Kútfői. 717. lap. — 7. Oroszlámos (Csongrád m.). Hampel: Újabb Honf. Eml. 20. tábla. — 8. Tarcal (Zemplén m.). Hampel: Honf. Kútfői. 717. lap.

más alakkal kapcsolatban. Többnyire hegyesvégű és az ellenkező oldalon két körszelettel képezett bevágást mutat. A honfoglalók sírjaiban ezek a körszeletek két kerek szemet zárnak körül. Nézhetnők fejnek vagy arcábrázolatnak is, azonban a magyar fejutánzatok egészen más fejlődést mutatnak (lásd *Szem*-nél). A pávatoll többgyűrűs végében is szívszerű alakot látunk, de nem hegyesvégűt. A bizanti ornamentikában (IV—X. század Kr. u.) sok két, sőt többszemes szív is szokásos a körítő gyűrűzetekkel, de annyira növényszerű kezelésben, hogy a honfoglaló sírok alakjai nélkül eredetük érthetetlen volna.

A magyar alakok természeti előképét a mikénei s talán az égei kultura tetőfokának a késő minoszi kor I. és II. periódusának (1800—1400 Kr. e.) díszítő formái értetik meg velünk, melyeknek naturalisztikus polipjai mellett a magyar sírokkal azonos stilizált alak több találkozik. Ezek a formák kerültek a bizantiakhoz is a magyarok révén. A bizanti formák már eleinte is száron ülő növényi bimbóknak néznek ki (polipszáj és karok nélkül), gyakran még szemekkel, míg a magyar sírdíszek a két polipszemet majd mindig és a polipkaroknak és a szájnak a csökevényalakját többnyire láttatják.



Sangamesvára középindiai város (éjszaki szélesség 17° 91′, keleti hosszúság 73° 36′) linga templomának festett díszei. (L. 187. ábra.)

# VII.

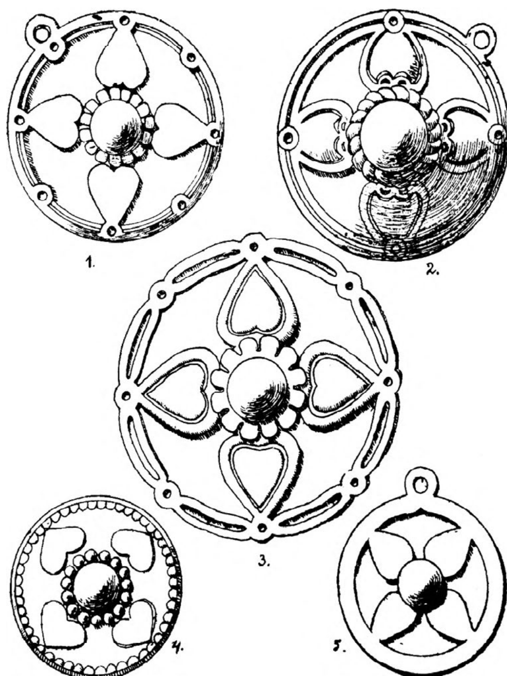
# RÓZSA

A poliphoz kapcsolódnak a magyar rózsaalakok, mert a rózsa szirmait részben a polip szívalakjaival képezték honfoglaló őseink. Ezek a rózsák részint technikai eredetűek, részint több ezeréves tradició által megőrzött, központos elrendezésű kör- vagy derékszögalakú díszek.

**Szíves rózsa.** A pilini (Nógrád m.) honfoglaló sírokból került elő a legjellemzőbb rózsaalak, melynek négy polipját középen egy gömbszelet fogja le, úgyhogy a polip-szívalakhegye kifelé áll és mindeniknek a hegyét egy gomb erősíti az alaphoz (175. ábra 2. sz.). A központi gömbszelet körül sodronytekercs tartja össze a szívalakokat, melyek rendesen nem érnek össze. A rózsa peremén két szál fémszalag fut végig, melyet a szív hegyével együtt négy gomb erősít a lapos gömbszeletet alkotó alaphoz. Ez a rózsaalak születésekor, úgy látszik, egy korongból, négy szívalakból (polipból), a középső nagyobbfajta gömbszeletből és a leszorító szalagokból, sodronyból és gombokból készült. Ezt az összetételt később aztán egy darabból trébelték, vagy egy darabnak öntötték, ami már összes sírleleteinken szemlélhető.

A honfoglalók sírjaiból háromszirmú rózsák is kerültek elő (177. ábra 7., 8. sz. és 178. ábra). A rózsák nagyrészén a szegélyt leszorító gombok nemcsak a szívek csúcsán, hanem a közökön is többnyire előfordulnak s így nyolc vagy hat gomb erősíti az alaphoz, a szélszalagok közbejöttével a szíveket. (175. ábra 1., 3. sz., 176. ábra 1—3. sz., 177. ábra 6., 7., 8. sz.)

Ha keletkezését, eredetét keressük a szívalakú polipokból összerakott rózsának, úgy csak a mentekötő boglárjára gondolhatunk, amely a mentekötő négy szíjának a mellről való kiindulását takarja. A mentekötő, amit eredetileg mente nélkül állandóan díszül hordtak, olyan önálló szíjazat, melynek a mellről, mint középpontról, két ága a hónaljak alatt, kettő meg a vállakon megy hátra. Erre a szíjazatra akasztották a vállakon a mente nyakának két szárnyát. A hónalj alatt hátramenő két szíj akadályozta meg a mentekötőnek a nyakba való felcsúszását, ha a mente repült a vágtató lovas után. A hónaljszíjak tették lehetővé, hogy az egész mente súlya, a mente vízszintes helyzetében, a mellközépre




**175.** ábra. 1. Zselizkislak (Somogy m.). Hampel: Újabb Honf. Eml. 39. tábla és Törtel (Pest m.). Hampel: Honf. Kútfői. 727. lap. — 2. Pilin (Nógrád m.). 2. sz. női lovas sírból. Aranyozott ezüst. Jámbor Lajos császár (814—840.) érmeivel. Hampel: Honf. Kútfői. 517. lap. — 3. Mándok (Szabolcs m.). Hampel: Honf. Kútfői. 652. lap. — 4. Törtel (Pest m.). Lovas sír. Hampel: Honf. Kútfői. 727. lap. — 5. Kunszentmárton (Szolnok m.). Hampel: Újabb Honf. Eml. 19. tábla.

A késő minoszi kor (1400—1200. Kr. e.) harmadik szakaszát még jól megelőző korból eredhetett a lidiai (Karia partjai közelében) tengerpartmenti Pitáné városban talált az a korsó, melynek stilizált jelképes polipja *az ősnemződést szimbolizálja.* A hosszú karok forgatagában egyik oldalon befelé igyekeznek tökéletlen állatok, míg a másik oldalon már madár, csikó és más szárazföldi állat alakja igyekszik elmenekülni a teremtés, az átalakítás műhelyét jelképező poliptól. Vagyis a polip itt a mindenféle állattá való átváltozó anyag jelképeként szerepel. Tehát *a polip a fejlődés, a létrejövés, a teremtés eszközlője s így a teremtő isteni erő helyettese, képmása vagy jelképe.* Ezt látszik megerősíteni a régiek szent és sérthetetlen polipja, amely »tabu« volt az égei tenger partján. A polip a víz szülötte s így Poseidon állata; nagyerejű, veszedelmes és rettegett s így tisztelt. A tenger mélyéből emelkedik fel s így a vizek mélyén lakó Poseidontól ered. Ezért jelképezi őt, illetve a nevével megjelölt teremtő erőt *az ősnemződést,* vagyis az ősázalagoknak, a kezdetleges tengeri lényeknek átalakulását, tökéletesedését eszközli.

**A polip tehát a teremtő és tökéletesítő isteni erő kifejezője, szimboluma.**

A honfoglaló sírok nagyon számos alakja közt felismerhető több mikénei polip stilizált alakja. A későbbi alakok már kezdenek növényi jelleget ölteni, de a két szem mindig jól kivehető.

A poliptest bevágásaiban jelentkező rügyszerű kinövések a lemezek behasadását gátló technikai szükségességből eredő toldalékok csak a magyar sírok ezüst polipdíszein.

A polip a mai ornamentikánkban már csak egyszerű szív alakjában található fel, szemek nélkül. Úgylátszik, amint elszakadtunk a tengertől, elhagytuk a polipot is.

*A honfoglaló nemzedék korában, sőt még aztán is soká, a sírdíszek tanúsága szerint, még szimbolikus dísz volt.*

## JEGYZETEK A »POLIP«-HOZ.

[1]) A hunn-avar polipalakok a mikénei és a magyar formáktól főként a két szemnek többszörözése által tünnek ki (4—6 szemüreg, lásd 161. ábra 2—4., 5—7., 9—11., 15., 16. sz.), valamint a szívalak széleinek csipkézése által, ami végeredményben leveles palmettának tünteti fel a polipot (161. ábra 13., 14., 18., 20. sz.).

[2]) Az érintkezés nagyon közvetlen lehetett, mert másként el nem képzelhető, hogy a bizánciaknál már a IV. században fellépő »hunn-divat« a szőnyegből, a hímzésből és selyemszövésből, tehát ruházati téren kiszorítja a tengődő antik formákat. Az egész római-görög ornamentika olyannyira háttérbe szorul, hogy nem igen akad még bizánci átgyúrásban sem akantuszlevél a császári selyemszövő-gyárak köralakú mezőket betöltő mustrái között, pedig a hunn-avar több szemhéjas szemalakokból (lásd a »Szemdísz« 31—32. ábráit) képezett profilvirágok alkalmas formákat nyujtanának (148. ábra 5., 14., 19., 22. sz.). Lásd Lessing: Die Gewebesammlung der R. Kunstgewerbe Museum. Berlin, 1900. 152—157. ábra.

Az érintkezés helye, ha jól sejtem, csak a Fekete-tenger partjain lehetett, akár Lebédia az Azovi keleti oldalán, akár a Kaukázus déle fele. Az egyiptomi koptsírokban fellépő IV. századi kétszemes szívalak korai feltünte a máshonnan, az India felől való érkezés lehetőségét sem zárja ki, noha itt aztán már csak a fehér hunnokra, az eftalitákra gondolhatnánk.

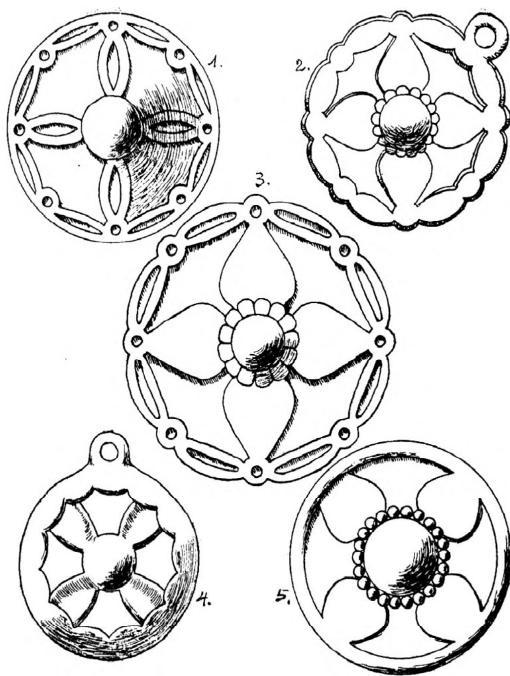
[3]) A mikénei 159. ábra 1. szám és a 168. ábra 9. szám alakja között alig van különbség, leszámítva az előállítás módjából és az anyagból következőt, t. i. a mikénei festés, a magyar pedig áttört relief fémből. A mikénei középnyujtványa — mely a szemek közül indul ki, mintha orr volna — ugyanis hiányzik erről a magyar alakról, azonban eléggé érvényesül a többi magyar alak nagyrészén, amint látható a 163. ábra 3., 5. számán, valamint a 174. ábra 5., 7. és 165. ábra 6., 11. számán stb. A mikénei sugaras felső, íves részének, amely a polipszájnak maradványa, a magyar megfelelője, azért áttört kengyelszerű, hogy a csüngő felfüggesztést szolgálhassa vele. Már a mikénei formák némelyikéről is éppen, mint a magyarokéról, a polipszáj maradványa hiányzik (159. ábra 3. sz.).

[4]) A »szent polip« pusztítása a trójaiaknál és Thyrins-Mykénaiban tilos volt. A polip Poseidonnak, a tengeristennek volt szentelve már a trójai ősidőkben. A poseidoni nevű Euristhenes a bennszülött hős, az idegen Herkulest a Hydrapolippal akarja elpusztítani, miért is azt hiszik a műtörténészek (lásd Karl Tumpel: Der mykenische Polyp und die Hydra. In Festschrift für Johannes Overbeck. Leipzig, 1893.), hogy ion eredetű a polipkultusz, mert a Lerna mocsártól kezdve Trójáig ionok a bennszülöttek. Hitem szerint inkább az ionokat megelőző és a görögökbe beolvadt károkra gondolhatnánk, mert Kréta, Szamos, Thyrint és Mykénén kívül főként az égei tenger keleti partjain kerülnek elő polipábrázolások, amilyen a pitánébeli is. Az eoliai Pitáné a káriai partoktól nem feküdt messze, szinte még közelebb volt Káriához, mint Trójához.

[5]) Ezt az ábrázolást nem lehet pusztán a polipkarok körforgása következtében elsodort állatok vergődését feltüntető képnek tartani, ahol az állatok a veszedelemből, amint tehetik, menekülnek, mert a szárazföldi négylábúak (sündisznó, csikó) hogyan kerülhettek volna oda. Azonkívül nem tehető fel, hogy egy ilyen nem éppen gyakori, természetből ellesett jelenetet egy ennyire elstilizált és nem természethű polippal ábrázoltak volna. Ez több, mint természetes úton előállható jelenetnek képben való feltüntetése; *ez szimbolikus jelentésű kép lehetett csak.*

[6]) Trebius Niger szerint: Egy szörnyhöz hasonló rabló polip egyszer Carteja mellett, lecsüngő fák segélyével, éjjel a falakon átvetette magát és alig volt legyőzhető. Hallatlan nagyságú, 36, hosszú karjai, 50 amphora-tartalmú teste és karjain egy szívóka egy urna víztartalmú volt.

Az itáliai dikiarchiabeli polip pedig olyan nagy volt, hogy sok ember hosszabb küzdelem után tudta csak legyőzni, miután éles kardjaikkal ledarabolták a karjait. (Festschrift für Johannes Overbeck. Leipzig. Verlag v. Engelmann, 1893. 156. lap.)



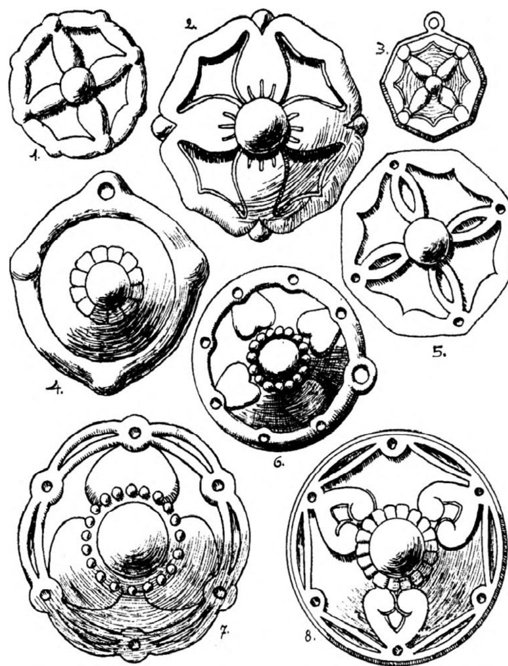
**176. ábra.** 1. Sárospatak (Zemplén m.). Hampel: Újabb Honf. Eml. 136. lap és Zselizkislak (Somogy m.). Hampel: Újabb Honf. Eml. 39. tábla. Törtel (Pest m.). Hampel: Honf. Kútf. 727. lap. Gyömöre (Győr m.). Arch. Ért. 1912. évi. 217. lap. — 2. Kunszentmárton (Szolnok m.). Hampel: Újabb Honf. Eml. 19. tábla. — 3. Mándok (Szabolcs m.). Hampel: Honf. Kútfői. 653. lap és Szentes. Hampel: Újabb Honf. Eml. 31. tábla. — 4. Kistengelic (Tolna m.). Hampel: Honf. Kútfői. 650. lap. Lovas sír. — 5. Mint a 2. sz.

esett és mint vízszintes irányú húzóerő jelentkezett a mellközépről hátrafutó négy szíjon a vágtató lovasnál.

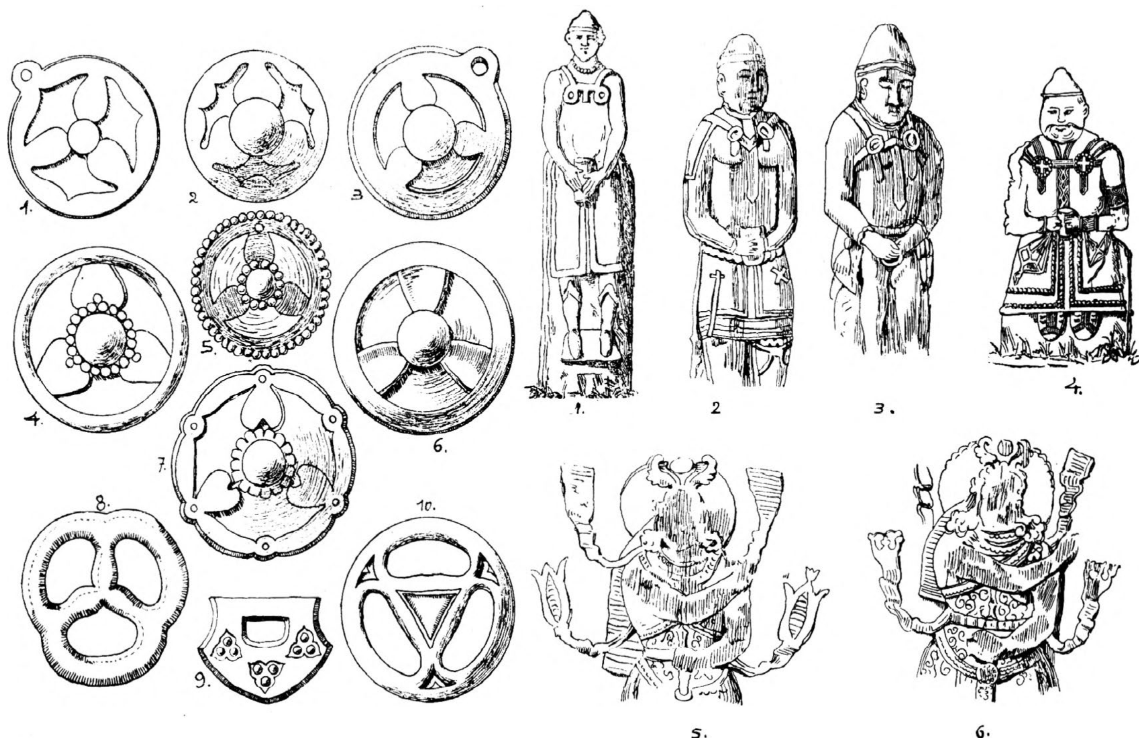
Szasszánida király-képeken a 4—7. századokból Kr. u. (179. ábrák), valamint az Ukrajnában fennmaradt csészés kun sírszobrokon láthatjuk a díszül hordott mentekötő viselési módját (179. ábra 1—4. sz.). A kun szobrok mentekötőjén már két boglárt látunk, ami már a továbbfejlődés eredménye. Még később az állandóan hordott mentére, használat előtt felerősítették az önálló mentekötőt, amely még ma is könnyen le- és fölkapcsolható, díszes járuléka a mentének. A szasszánidák melldísze hátul négy hosszú szalagban végződik (179. ábra 5., 6. sz.). A kun szobroké többágú, díszes szíjazatnak tűnik fel. A mai huszármente nyakzsinórzata szintén kétágú erős zsinór, hogy az egyik szára a hónalj alá kerülhessen, ámbár ma már másként erősítik meg a mellen.

Nagyon valószínűnek látszik, hogy a mi rózsáink a mellről kiinduló négy szíj végére erősített, polippal képezett mellboglár utódai. E feltevést támogatja az egyik kun szobor (179. ábra 4. sz.) mellboglárainak egyenlőszárú keresztje is, mintha csak a négy polipnak vagy a szintén szokásos négy szemnek a mértani alakja volna a kereszt négy karja. Rózsáink polipjainak szívbevágása, tehát az alak szélesebb fele foglalja el a középhelyet és a vékonyabb, hegyesedő vége nyúlik a szíjakra, mintegy jelezve a kiindulási, az erő-, vagy csomópontot, ahonnan a szíjak széjjelfutnak. Az egyes szíjak szélesebb, erősebb vége a kiindulási pont, míg a másik már gyengébb is lehet, aminthogy a szasszánidáknál négy szalag lóg le a háton szabadon (179. ábra 5., 6. sz.). A szíjak e rendeltetését jelzi a polip állása is a végek felé irányult vékonyabb felével. Éppen keletkezésükből kifolyó *sajátsága rózsáinknak, hogy a szirmok szélesebb fele, vagyis a szívbevágás mindig középre jut, holott a bizantiaknál* a szív mindig a csúcsával irányul a közép felé (180. ábra).

A bizantiak csak átvevők s mivel inkább növényi a rozetta, ha egy pontból kinövően szélesedik el, azért áll a polip fejrésze kifelé. Hogy a bizantiak is négy polipból alkották meg rozettáikat, az a 180. ábra 4., 11. számai és a polipnál közölt szalagok kétszemes szívalakjai tüntetik fel (147—151. ábrákon). Általában a bizantiak a karjai nélkül ábrázolt szívalakú polipot mindig növényként kezelik, mintegy virágnak használják, mivel az mindig a szív hegyétől kifutó száron jelenik meg. (A polipnál a



**177. ábra.** 1. Pilin (Nógrád m.). Hampel: Honf. Kútfői. 517. lap. A 2. sz. női sírból. — 2. Szinyér (Zemplén m.). Hampel: Újabb Honf. Eml. 32. tábla. — 3. Csorna (Sopron m.). Lovas sír. Hampel: Honf. Kútfői. 559. lap. — 4. Kistengelic (Tolna m.). Hampel: Honf. Kútfői. 650. lap. — 5. Szinyér (Zemplén m.). Mint a 2. sz. — 6. Gyömöre (Győr m.). Arch. Ért. 1912. évf. 218. lap. Lovas sír. — 7. Tolnaszántó. Hampel: Honf. Kútfői. 725. lap. — 8. Kunszentmárton (Szolnok m.). Hampel: Újabb Honf. Eml. 19. tábla.




**178. ábra.** 1. Mándok (Szabolcs m.). Hampel: Honf. Kútfői. 652. lap. Lovas sír. — 2. Pilin (Nógrád m.). Lovas sír. Hampel: Honf. Kútfői. 517. lap. — 3. Magyar Nemzeti Múzeum. Hampel: Honf. Kútfői. 736. l. — 4. Szentes. Nagyhegy. Hampel: Újabb Honf. Eml. 31. lap. — 5. Csorna (Sopron m.). Lovas sír. Hampel: Honf. Kútfői. 559. lap. — 6. Kistengelic (Tolna m.). Lovas sír. Hampel: Honf. Kútfői. 650. lap. — 7. Mándok (Szabolcs m.). Hampel: Honf. Kútfői. 653. lap és Kunszentmárton (Szolnok m.). Hampel: Újabb Honf. Eml. 19. tábla. — 8. Tuzsér (Szabolcs m.). Hampel: Újabb Honf. Eml. 37. tábla. — 9. Sárospatak (Zemplén m.). Hampel: Újabb Honf. Eml. 36. tábla. — 10. Nagykörű (Heves m.). Hampel: Honf. Kútfői. 362. lap.

**179. ábra.** 1—4. Ukrajnai kun szobrok. Aspelin: Antiquités du Nord-Finno ongrien. Helsingfors. 84. lap. 373—72. sz. Chautré: III. 67. — 5—6. Szasszánida királyok biszutumi oszlopfejeken. Flandin et Coste: Perse ancienne. Pl. 14., 17.

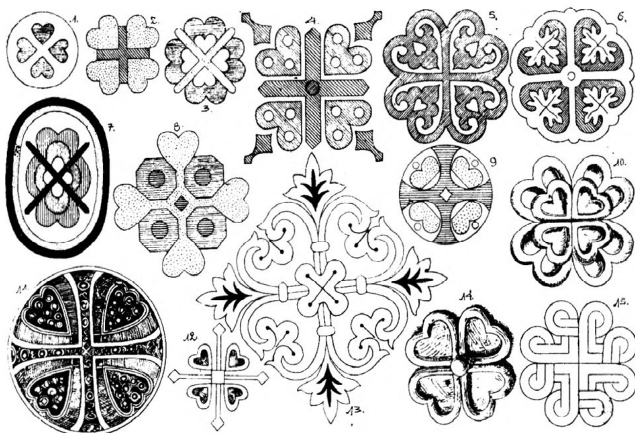
149—151. ábrák.) Nálunk a szárat nem alkalmazzák még akkor sem, ha sorjában, egymás után rakott szalagot alkotó szívek felső bevágásából indul is ki a következő hegye. Az ilyen szalagot különben a bizantiak is sűrűn alkalmazzák (lásd a »Polip«-nál).



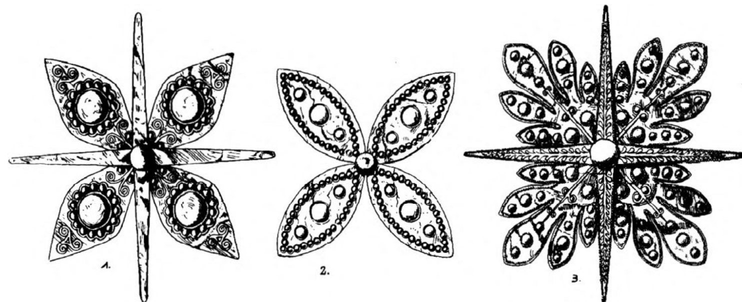
**179/a. ábra.** II. Szápor (309—337. Kr. u.) és III. Szapur (333—388. Kr. u.) szasszánida királyok képe a kermanchai reliefen. Flandin et Coste: Perse encienne.

**Szemes rózsa.** Második fajtája rózsáinknak a nagyon régi tradició folytán a honfoglalás korában még szokásos az a rózsaalak, melynél a polipokat szemalakok helyettesítik.

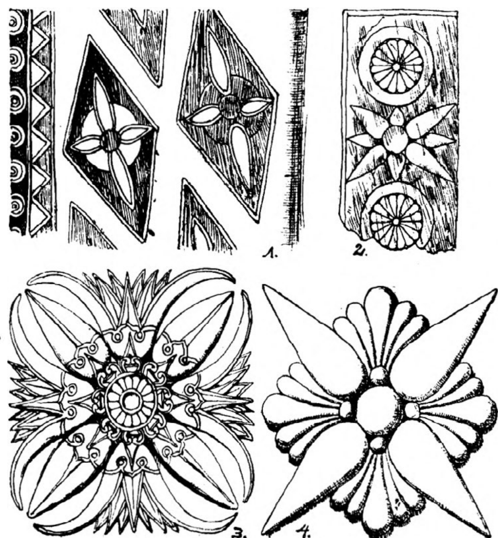
A mikénei aknasírokból előkerült, ruhadíszül használt arany rozetták egyes szirmait az íves körvonalakkal képezett szem adja (181. ábra 1., 2. sz.). E rozetták némelyikénél a nagy szemek közeiből hosszú, keskeny levélalakok nőnek ki (181. ábra 1. sz.) a régebbi, pusztán csak négy keskeny szemalak (181. ábra) maradványaként. Hogy ez a négy darab sáslevélkeskenységű és alakú rész a régebbi



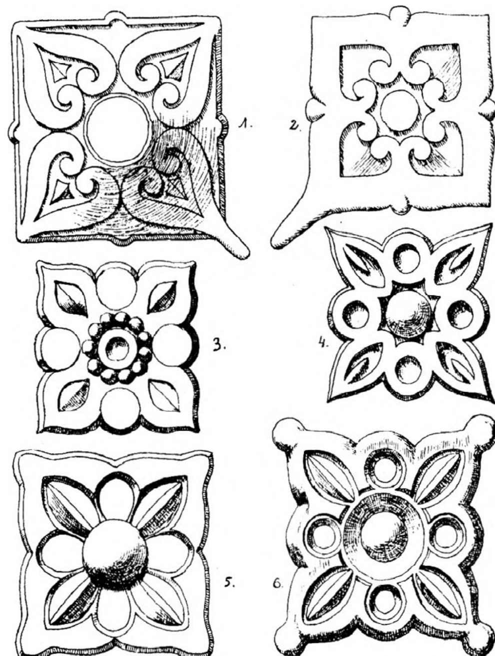
**180. ábra.** 1. Selyemszövet az acheni Dómban V—VI. század. Előázsiai vagy bizánci szövetről. — 2. Előázsiai selyemszövetről a VI—VIII. századból. — 3. Szasszánida mustrának VII—VIII. századi bizánci utánzata selyemszöveten. — 4. Bizánci szövetről, VII—IX. század. — 5. Bizánci selyem a XI—XII. századból. Mind az öt szám Lessing: Die Gewebesammlung des K. Kunstgewerbe Museum. Berlin, 1900. művéből. — 6. A velencei Márk-templom mozaikjáról. Charles Errard: L'art Byzantin I. — 7. Le Tapisserie Coptes par M. Gerspach, Paris, 1890. 190. ábra. — 8. Selyemszövetaz acheni kincstárban egy Karoling-ereklyéről. Textúrája szasszánida. Bizánci a VI—VIII. századból, mint az 5. sz. — 9. Die frühchristlichen Altertümer aus den Gräbefelder von Achmim-Panopolis, Strassburg, 1893, Forrer művéből való hímzés. — 10. Tak-i-Bosztán-beli sziklakép lovas alakjának ruhamustrájából. II. Chosroes († 623. Kr. u.) király korából. A körben hódfarkú szárnyas griff. — 11. Festett tányér. Henry Wallis: Byzantine ceramic art. London, 1907. British Mus. 78. — 12—14. Parenzói mozaik. VI. század. Charl Errard: L'art Byzantin. Venis. — 13. Márványbetét a velencei Szt. Márk egy fejezetén. Errard: L'art Byzantin. — 15. M. Gerspach: Les Tapisseries Coptes, Paris, 1890. műve 20. lapjáról.



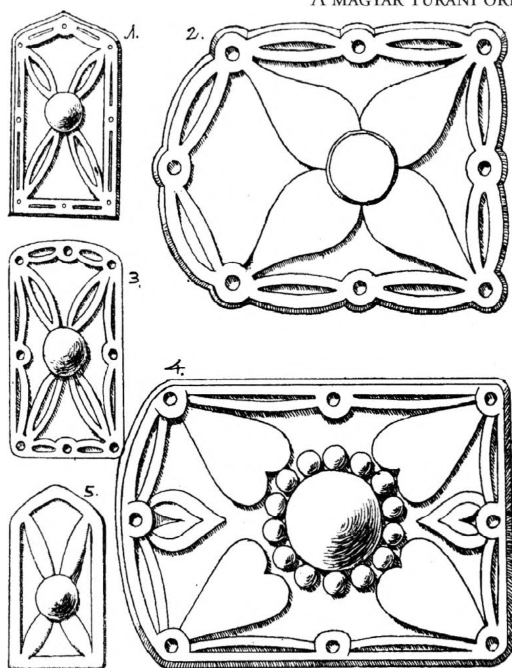
**181. ábra.** Mikénei aknasírok aranyrózsái: 1., 3. A harmadik sírból. — 2. Az első sírból. Dr. Schuchardt Károly: Schliemann ásatásai. Budapest, 1892. 250., 258., 259. lapjain.



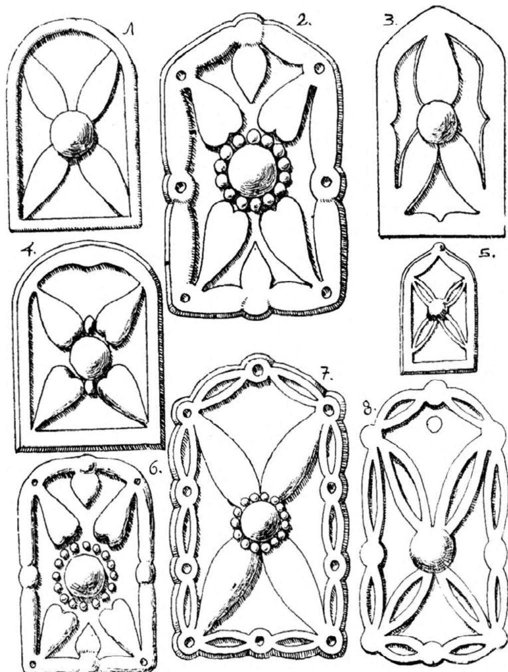
**182. ábra.** 1. Zománcozott téglalap Szuzából (Perzsia). Részlet egy harcos ruhájáról. Perrot et Chipiez: Histoire de l'art. V. 875. lap. — 2. Elefántcsonttáblácska Főnikiából. Szidon temetőjének egyik sírjában találták. Dobozoldala volt. Perrot: III. 847. lap. — 3. Asszurbanipál kujudcsiki palotájának mennyezetéről. Perrot: III. 317. lap. — 4. Alabástrom burkolólap (most a Louvre-ban), valószínűleg Byblosz nagy templomából való. Perrot: III. 132. lap.



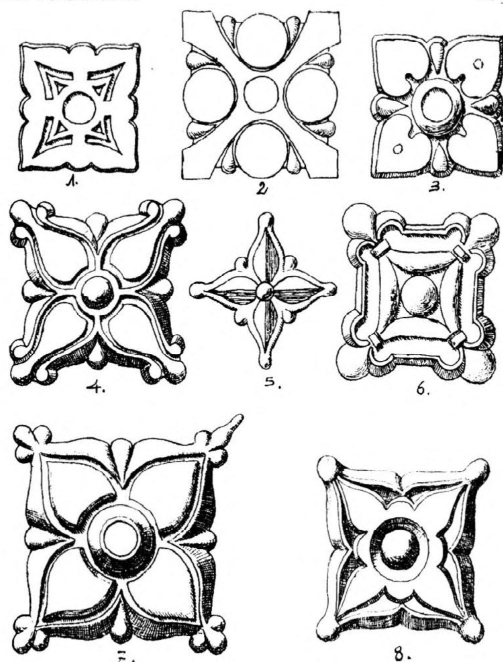
**183. ábra.** Magyar rózsák. 1. Székesfehérvár. Hampel: Honf. Kútfői. 693. lap. Rákospalotán majdnem ugyanaz. — 2. Szeged (Bojárhalom). 3. sír. Ezüstből. Hampel: Honf. Kútfői. 687. lap. — 3. Fehéregyháza (Pest m.). Arch. Ért. 1912. évf. 325. lap. Lovas sír. — 4. Nagy Teremia (Torontál m.). Hampel: Honf. Kútfői. — 5. Mint a 2. sz. — 6. Mint a 4. sz.



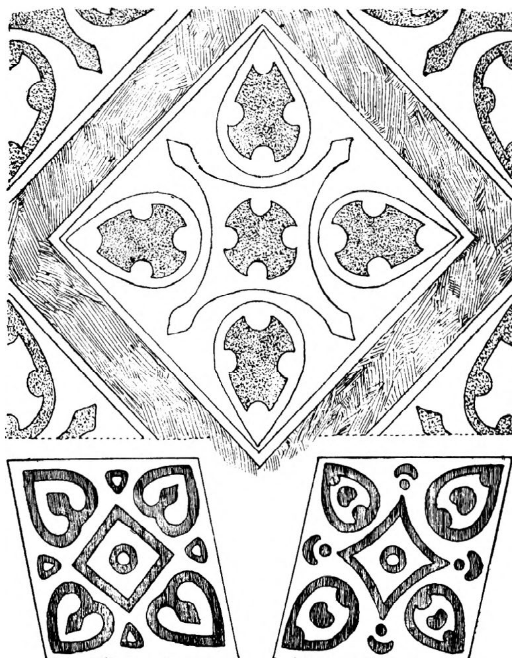

**184. ábra.** 1. Törtel (Pest m.). Ezüst, 4 darab. Hampel: Honf. Kútfői. 727. lap. Lovas sír. — 2. Mándok (Szabolcs m.). Hampel: Honf. Kútfői. 652. lap. — 3. Pilin (Nógrád m.). Női lovas sír. Jámbor Lajos (814—840) érmével. Hampel: Honf. Kútfői. 517. lap. — 4. Törtel (Pest m.). Lovas sír. Mint 1. sz. — 5. Mint 3. sz.




**185. ábra.** 1. Szentes (Nagyhegyi szőlő). Hampel: Újabb Honf. Eml. 31. tábla. — 2. Kunszentmárton (Jász-Nagykun-Szolnok m.). Hampel: Újabb Honf. Eml. 19. tábla. — 3. Szinyér (Zemplén m.). Hampel: Újabb Honf. Eml. 32. tábla. — 4. Mándok (Szabolcs m.). Hampel: Honf. Kútfői. 652. lap. — 5. Csorna (Sopron m.). Hampel: Honf. Kútfői. 610. lap. — 6. Pilin (Nógrád m.). 2. sz. női sír, lovas. Hampel: Honf. Kútfői. 517. lap. — 7. Mint az 1. sz. — 8. Gyömöre (Győr m.). Arch. Ért. 1912. évf. 217. lap.



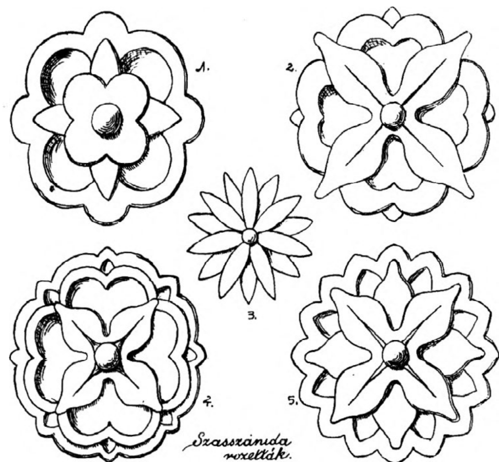

**186. ábra.** 1. Hugyaj (Szabolcs m.). Hampel: Honf. Kútfői. 626. lap. — 2. Székesfehérvár. Hampel: Honf. Kútfői. 659. l. — 3. Oroszlámos (Csongrád m.). Hampel: Honf. Újabb Eml. 21. tábla. — 4. Mint a 2. sz. — 5. Cegléd (Pest m.). Hampel: Újabb Honf. Eml. 111. l. — 6. Nagykürű (Heves m.). Hampel: Honf. Kútfői. 662. l. — 7. Tokaj (Zemplén m.). Hampel: Honf. Kútfői. 568. l. Kincslelet. — 8. Nagyteremia (Torontál m.). Hampel: Honf. Kútfői. 669. lap.



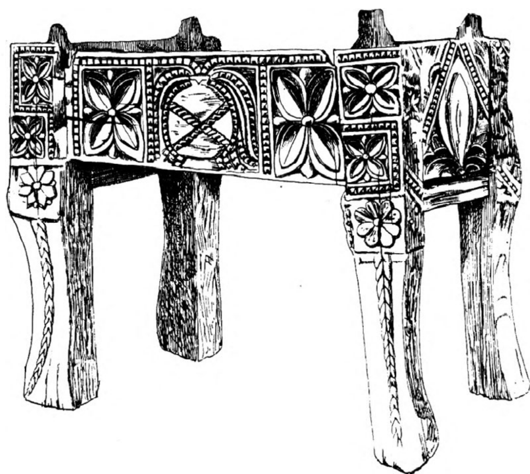
**187. ábra.** The Journal of the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society. 1875. Bombey, folyóirat 99. lapján Sangamesvára város (északi szélesség 17° 91′ keleti hosszúság 73° 36′) linga templomának képei, a Kr. e. VIII. századból. Lásd még a fejlécet (99. lap).

négyszem utóda, azt az olyan rozetták bizonyítják, melyeken fügefaleveleket szorít le a négy sáslevél (181. ábra 3. sz.) s amelyeken eszerint a jelképes szemet a csak leszorító levelek képviselik.

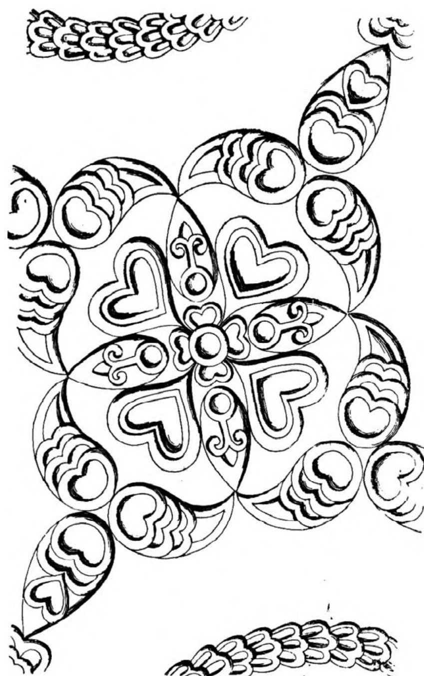
A négy szemmel alkotott rozettának az ősi Szuzából, Főnikiából, Babilonból és Asszíriából maradtak emlékei. A szuzait rombuszok körítik (182. ábra 1. sz.) és az átlóknak megfelelően a szemek közül is kettő rövidebb. A négy szem egy korongot szorít le, amely csak a szemek közötti téren látszik. A főniki és babiloni (182. ábrán 2., 4. sz.) rózsán a szemek már bimbóvá alakulnak, mert középponti végük



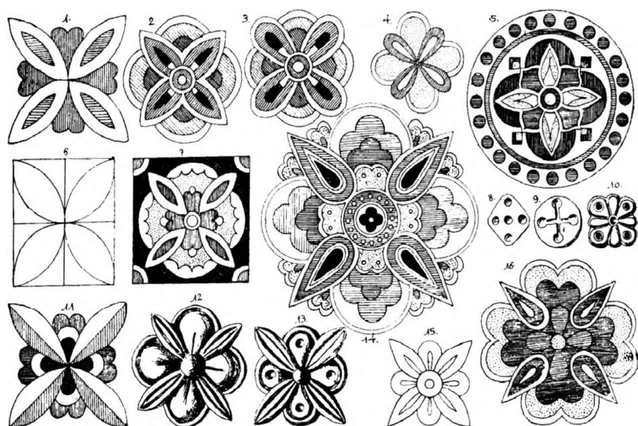

**188. ábra.**
Szasszánida rozetták.



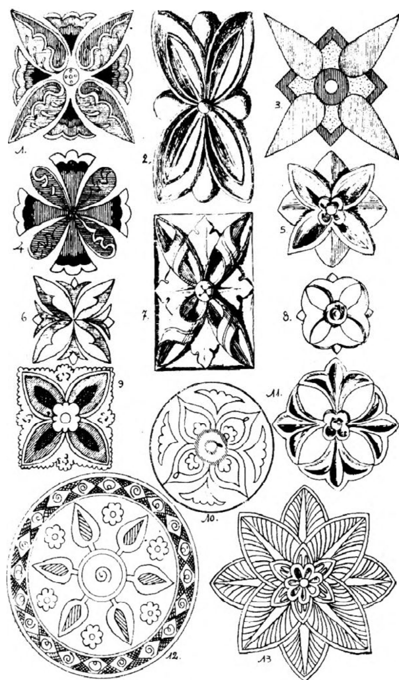
**190. ábra.** Reliefdíszes faragott szék Kelet-Turkesztánból (Kr. u. III. század). Stein Aurél: Homokba temetett városok. 232. l.



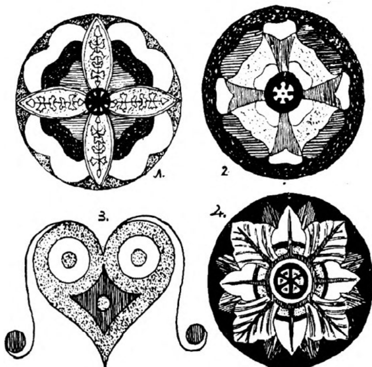
**189. ábra.** Tak-i-Bostan-i sziklaképek lovas szasszánida hercegének ruházatáról való mustra. II. Chosroes († 623. Kr. u.) perzsa király korából.



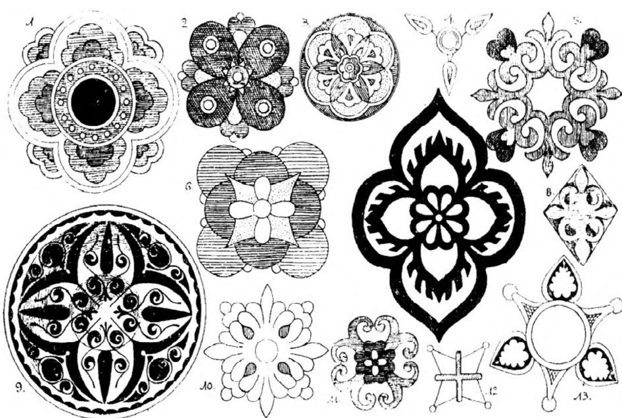

**191. ábra.** Bizánci rozetták: 1. X. századi moszkvai, görög nyelvű kéziratról. Boutovsky: Histoire de l'ornament Russe du X*e* au XVI*e* siecle. Paris, 1873. — 2., 3. A velencei Szt. Márk templom mozaikjáról. Ch. Errard: L'Art Byzantin I. — 4. X—XI. századi evangélium a szentpétervári császári könyvtárból. Boutovsky: Histoire de l'Ornament Russe du X*e* au XVI*e* siecl. Paris, 1873. — 5. Selyemszövet (vörössárga szín). Elefántcsontos szasszánida mustrát utánzó bizánci, a VIII—X. századból. Lessing: Die Gewebesammlung. — 6. Stroygowsky: Koptische Kunst. Vienne. 1904. 7060. — 7. X. századi moszkvai görög kézirat. Boutovsky: Histoire de l'Orn. Russe du X*e* au XII*e* siecle. Paris, 1873. — 8., 9., 10. Csontgombok. Stroygowsky: Koptische Kunst. 1904. (8919—20). — 11. X. századi görög kézirat Moszkvában. Boutovsky: Histoire de l'Orn. Russe. — 12., 13. A velencei Szt. Márk templom faragványairól. Charles Errard: L'Art Byzantin. — 14., 16. Gobelintechnikával készült selyemszőnyeg Günter püspök († 1066. Palesztinából visszatértében) halotti lepléről. XI. századi bizánci munka. Lessing: Die Gewebesammlung des K. Kunstgewerbe Museum. Berlin, 1900. — 15. Szt. Márk velencei mozaikjából (Charl. Errard: L'Art Byzantin).



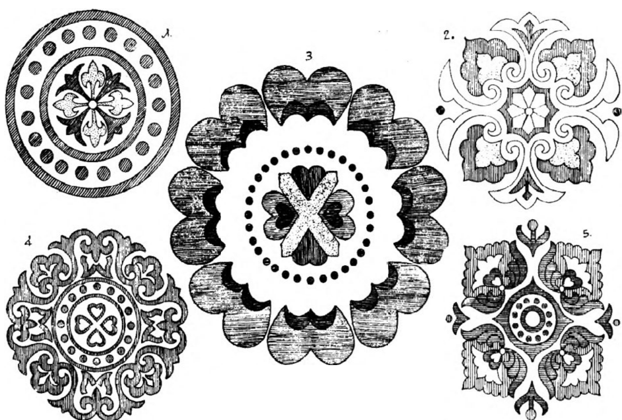
**192. ábra.** Bizánci rozetták: 1. X—XI. századi evangélium a szentpétervári császári könyvtárban. Boutovsky: Histoire de l'ornament Russe du Xe au XVIe siecle. Paris, 1873. — 2. V. századi faragványról, egy szék hátán. Stein Aurél: Homokba temetett városok. 1908. Budapest. — 3. X—XI. századi görög kéziratról, a moszkvai könyvtárban. Boutovsky: Histoire de l'Orn. Russe. — 4. X—XI. századi evangélium, lásd az 1. számot. — 5. Kopt kőfaragás. Crum: Cataloque général du Musee du Cair. Le Cair, 1902. — 6. A velencei Szt. Márk templom mozaikjából. Ch. Errard: L'art Byzantin. — 8. Mint az 5. sz. — 9. Bronz könyvtábla, vésettaljú zománccal és kövekkel díszítve a XII. századból a Correr múzeumban, Velencében. H. Dolmetsch: Ornamentenschatz. — 10. Tányér. Henry Wallis: Byzantine ceramic art. London, 1907. — 11. Mint az 5. sz. — 12. Mint a 10. sz. — 13. Bronztál középdísze. Strigovsky: Koptische Kunst. 1904.



**193. ábra.** Római rozetták Herkulánumból. 1., 2., 4. Mozaik W. Zahn: Ornamente aller klassischen Kunst-Epochen. Berlin, 1870. mű 90. táblájáról. — 3. Falfestés. W. Zahn műve 39. tábla.

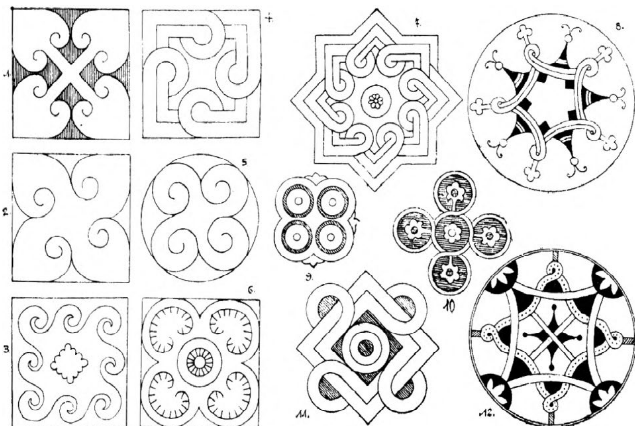


**194. ábra.** Bizánci rozetták. 1. Selyemszövet a bambergi Dómban. XI. századi, bizánci. — 2. X. századi moszkvai görög kéziratról. Boutovsky: Histoire de l'orn. Russe du Xe au XVIe siecle. Paris, 1873. — 3. Tányér a Sout Kensingten Múzeumban. Henry Wallis: Byzantine ceramic art. London, 1907. — 4. Tányér a párisi Louvre-ban, mint a 3. sz. — 5. Előázsiai selyemszövet VI—VIII. századból. — 6. X. századi görög kéziratból. Moszkvában. Boutovsky: Histoire de l'orn. Russe. — 7. Gyapottszövetre nyomott dísz. Achmim-Panopolisból VI—VII. századból. K. Forrel: Zeugdrücke. — 8. Fafaragás VI—VIII. századból. Strigovsky: Koptische Kunst. 8798. — 9. A IX. században épült pompose-i templom tornyán tányéralakú majolika (fehér alapon vörös dísz). Ch. Errard: L'Art Byzantine III. Ravenna et Pompose. — 10. Zománcozott bronz könyvtábla a XII. századból a Correr Múzeumban Velencében. Dolmetsch: Ornamentenschatz. — 11., 13. Cserépdísz. Henry Wallis: Byzantine ceramic art.

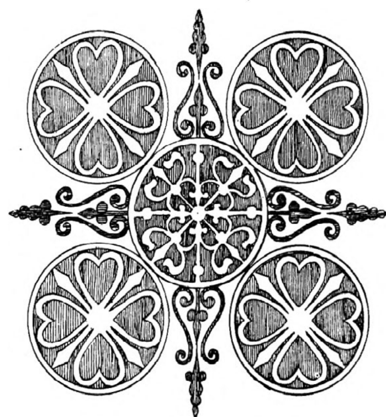


**195. ábra.** Bizánci szövetmustrák rozettái: 1. X. századi selyem a würzburgi egyetem egy könyvtáblájának belső felén. Lessing: Die Gewebesammlung. — 2. X. századi selyematlasz szövetről. Lessing: Die Gewebesammlung. — 3. VI—VII. századi selyemszövet. A körökben oroszlánt tapodó lovasok késő római ruházatban. Lessing: Die Gewebesammlung. — 4. Selyemszövet a szt. bernardo Calvo vich-i püspök (1233—1243.) sírlepléhez tartozik. Kétfejű sasos XI—XII. századi. Lessing: Die Gewebesammlung. — 5. Szasszánida selyemszövet a VI—VIII. századból. Lessing: Die Gewebesammlung

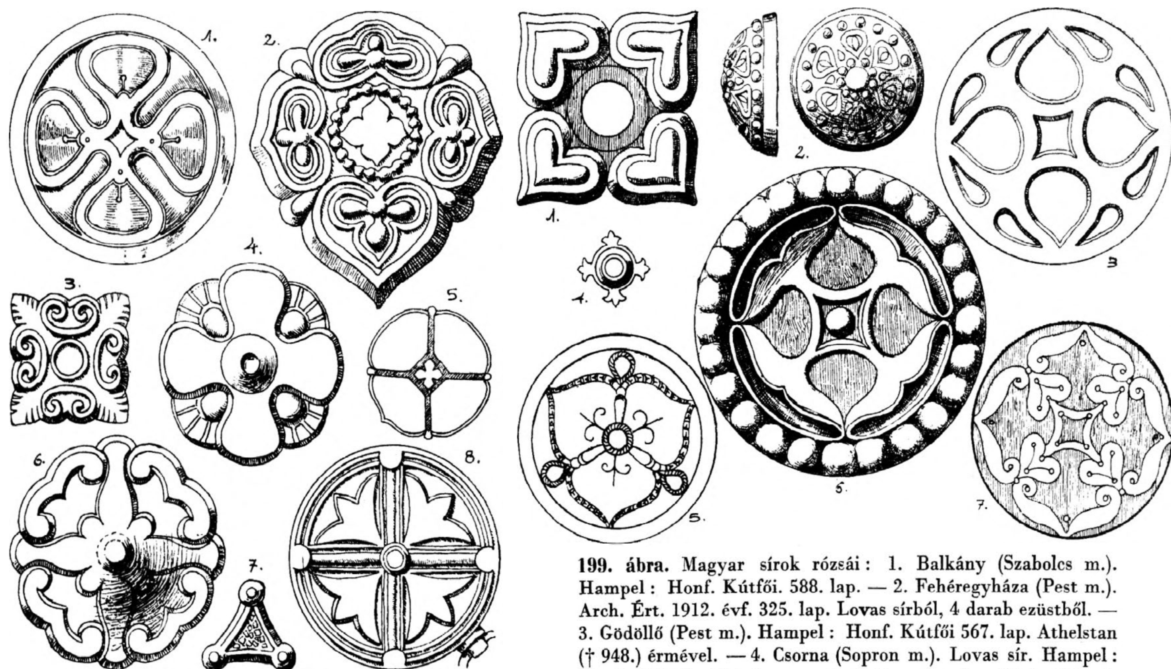
szélesebb és a közökben is bimbó vagy papíruszvirág látszik. Az asszír (182. ábra 3. sz.) már teljesen növényi, egyiptomi lótoszutánzat, úgyhogy a szemek helyére került lótoszbimbók közül négy lótoszvirág nő ki, mint Mikénében a fügefalevél. *A négy szem mint négy levél, vagy négy bimbó, mindig feltűnően*



**196. ábra.** 1—7. és 11. Kopthímzések alakjai. M. Gerspach : Les Tapisseries Coptes. Paris, 1890. 21., 9., 49., 10., 9., 49., 11. sz. — 8—10. Tányérdíszek. Henry Wallis: Byzantine ceramic Art. London, 1907. — 12. Mint a 8. sz.



**198. ábra.** A jadki templom 1632-ből eredő festése egy rozettája.



**197. ábra.** Magyar rózsák : 1. M. Nemz. Múzeumban. Hampel : Honf. Kútfői. 736. l. — 2. Szeged lovassír. Hampel : Honf. Kútfői. 528. l. Egy 906-ban vert balki éremmel. — 3. Apatin (Bács m.). Hampel : Újabb Honf. Eml. 101. l. — 4. Tokaj (Zemplén m.). Hampel : Honf. Kútfői. 558. l. (II. Nikeforos és II. Basilios bizánci császárok érmeivel 963—964.). — 5. Bihar. Hampel : Újabb Honf. Eml. 108. lap. — 6. Bodrogvécs. Hampel : Honf. Kútfői 544. lap. — 7. Törtel (Pest m.). Hampel : Honf. Kútfői. 727. lap. — 8. Pusztaszilas (Komárom m.). Hampel : Újabb Honf. Eml. 26. tábla. Aranyozott ezüstgomb, gyűrűs füllel. Kilyukasztott sámánida dirhemmel a X. századból.

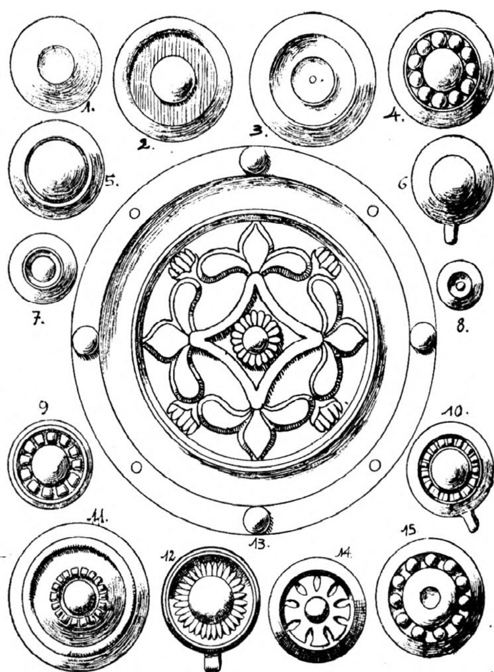
**199. ábra.** Magyar sírok rózsái : 1. Balkány (Szabolcs m.). Hampel : Honf. Kútfői. 588. lap. — 2. Fehéregyháza (Pest m.). Arch. Ért. 1912. évf. 325. lap. Lovas sírból, 4 darab ezüstből. — 3. Gödöllő (Pest m.). Hampel : Honf. Kútfői 567. lap. Athelstan († 948.) érmével. — 4. Csorna (Sopron m.). Lovas sír. Hampel : Honf. Kútfői. 559. lap. — 5. Csójos (kecskeméti határban). Arch. Ért. 1912. évf. 323. lap. Ezüst. — 6. Nagyteremia (Torontál m.). Hampel : Honf. Kútfői. 699. lap. Aranyozott ezüst, 2 drb. — 7. Tiszanagyrév (Szolnok m.). Hampel : Honf. Kútfői. 722. lap.

*lényeges alkotó elem* és a korong vagy növényi részek csak helytöltőnek látszanak. Ennek a közepéről szélesen induló és kifelé meghegyezett, szemet helyettesítő négy bimbónak a helyére került nálunk a négy polip- vagy szívalak.

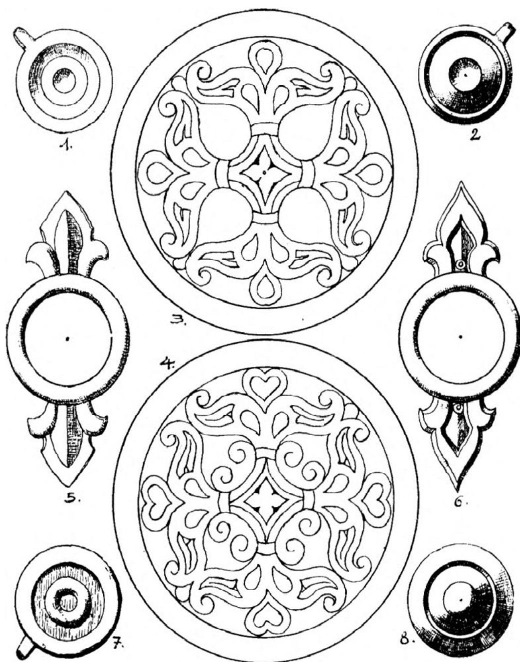
Szemalakokkal képezett rózsáink között egy sincs, amelyen levélszerű a szemek közül akár polip, akár valami növényalak nőne ki (176. ábra 1. sz., 5. sz., 183. ábra 3—6. sz., 185. ábra 1., 3., 5., 7., 8. sz.) A néha jelentkező közbeékelt alak is mindig csak szem (183. ábra 3—6. sz.), vagy annak csöppalakú, elcsenevészedett formája (185. ábra 4. sz.).

**Négyszögű rózsák.** Akár polip, akár szem volt őse a középpontból kinőni látszó virágszirmoknak, mindkét fajtát szokták őseink a rózsa köralakja helyett négyszögbe is befoglalni, t. i. négyzetbe (183. ábra, 186. ábra), vagy téglalapba (184., 185. ábra).[1] A régiek rombuszkeretbe is alkalmazták.

A téglalapba foglalt rózsák keretének egyik rövid oldala mindig ívelt, mely néha két vonallá törik, miáltal a téglalapot ötszöggé alakítja (184. ábra 1., 5. sz., 185. ábra 3. sz.). E téglalapalakok bizonyára vagy szabadon álló szíjvégekre, vagy olyan szíjcsomópontok elfedésére készültek, melyeknek egyes szíjai nem derékszögben keresztezték egymást. Az íves szél volt a szíj vége és a csomópontnál meg mindig fölfelé állott az ív, mert lefelé fordítva, alkalmas hely kínálkozik rajta csüngő dísz felakasztására, a csüngőnek pedig semmi nyoma. Akik annyi csüngődíszt alkalmaztak, mint őseink, azok a neki való helyet bizonnyal nem hagyták volna felhasználatlanul.



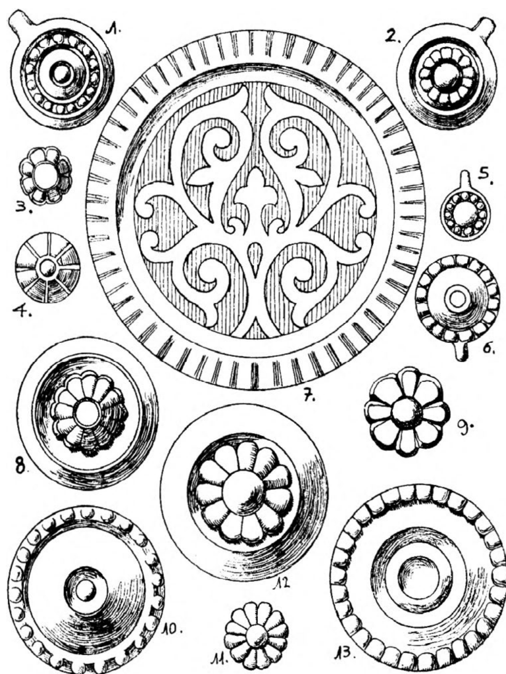

**201. ábra.** Magyar sírok boglárjai. 1. Tőke (Csongrád m.). Hampel: Újabb Honf. Eml. 88. tábla. — 2. Székesfehérvár (Demkóhegy). — 3. Esztergom vidéke. Hampel: Újabb Honf. Eml. 164. lap. — 4. Bezdéd (Szabolcs m.). Lovas sír. Hampel: Honf. Kútfői. 597. lap. — 5. Pilin, Sirmányhegy (Nógrád m.). Hampel: Újabb Honf. Eml. 65. lap. — 6. Aradföldvár. Hampel: Honf. Kútfői. 585. lap. — 7. Szeged (Bojárhalom). Hampel: Honf. Kútfői. 687. lap. Ezüstből. 18 drb. — 8. Szeged (Öthalom). Hampel: Honf. Kútfői. 581. lap. 17 drb. — 9. Berettyóújfalu (Bihar m.). Hampel: Honf. Kútfői. 590. lap. — 10. Nagykürü (Heves m.). Hampel: Honf. Kútfői. 662. lap. — 11. Székesfehérvár. Hampel: Újabb Honf. Eml. 85. tábla. — 12. Versec (Temes m.). Hampel: Újabb Honf. Eml. 212. lap. Ezüstből. — 13. Solt (Pest m.). Hampel: Újabb Honf. Eml. 27. tábla. — 14. Magy. Nemz. Múzeum. Hampel: Honf. Kútfői. 736. lap. — 15. Bezdéd. Hampel: Honf. Kútfői.




**200. ábra.** Magyar sírleletek részei: 1. Kaba (Hajdú m.). Hampel: Honf. Kútfői. 628. lap. — 2. Szeged (Bojárhalom). Hampel: Honf. Kútfői. 687. lap, a 3. sz. női sírból. — 3., 4. Dunaszekcső (Tolna m.). Hampel: Újabb Honf. Eml. 11. tábla. — 5., 6. Bodrogvécs (Zemplén m.). Hampel: Honf. Kútfői. 542. lap. Bronz. Sámánida dirhemmel (913—993). — 7. Aradföldvár. Hampel: Honf. Kútfői. 585. lap. — 8. Kaba (Hajdú m.). Hampel: Honf. Kútfői. 628. lap.

A négyszögbe illesztett rózsának, még pedig a polipos rózsának, ismerjük Indiából[2]) olyan alakját (187. ábra), amelyen a mikénei szemeket leszorító négy levél is megvan. Szívalakokkal, ilyen kombinált rózsa, díszeink között eddig ismeretlen. Az indiai alakokon is a négy levél, a középet körülvevő négyszöggé szélesedik, s csak az ívekből álló négyszög sarkain látszik meg a régi levél hegye. Ezeken az indiai rozettákon is, magyar módra, mindig a szív hegye áll kifelé és a szívbevágások veszik körül a középpont négyszögét. A bizantiak és perzsák a szív hegyét fordítják a középpontnak[3]) (180. ábra). A bizantiak a kínálkozó alkalmat többnyire felhasználják keresztképzésre (180. ábra 2—7., 9., 11., 12. sz.), miáltal hitük szerint, mintegy keresztény dísszé teszik.

A négy szemből, illetve négy levélből képzett rozetta különben gyakoribb a bizanti és perzsa (188., 189. ábra) művészetben a szívesnél. Úgylátszik, a legdélibb hunnoktól, a budhista fehér



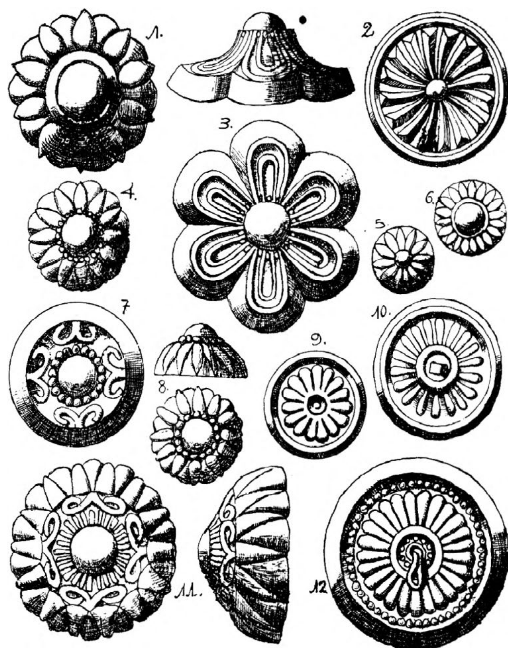
**202. ábra.** 1., 2. Szentes (Csongrád m.). Hampel: Újabb Honf. Eml. 208. lap és 207. lap. — 3. Csorna (Sopron m.). Lovas sír. Hampel: Honf. Kútfői. — 4. Tarcal (Zemplén m.). Lovas sír. Hampel: Honf. Kútfői. 717. lap. — 5. Aradföldvár. Hampel: Honf. Kútfői. 584. lap. I. Béla és II. László magyar királyok érmeivel. — 6. Bezdéd (Szabolcs m.). Hampel: Honf. Kútfői. 607. lap. — 7. Detta (Temes m.). Hampel: Honf. Kútfői. 617. lap. — 8. Pusztabukova (Torontál m.). Hampel: Újabb Honf. Eml. 23. tábla. — 9. Csolyos (Kecskemét határa). Arch. Ért. 1912. évf. 323. lap. — 10. Szekszárd (Tolna m.). Lovas sír. Ezüst. Hampel: Újabb Honf. Eml. 30. tábla. — 11. Batta (Fejér m.). Hampel: Honf. Kútfői. 589. lap. — 12. Zalkod (Szabolcs m.). Hampel: Honf. Kútfői. 733. lap. — 13. Esztergom vidéke. Ezüst. Hampel: Újabb Honf. Eml. 164. lap.

hunnoktól vették át, mert van emlékünk keleti Turkesztánból a Kr. u. III. századból (190. ábra), amelyen négy lótoszszirom alkotja a rozettát (192. ábra 2. sz.). Ezt a lótoszrózsát alkották aztán össze bizantiak és szasszánidák a magyaroktól átvett polippal úgy, hogy a szívet a lótoszlevelek közeibe illesztették (191. ábra 1., 11., 16. sz. és a szasszánida 188. ábra 2., 4., sz., 189. ábra). Különben ilyen rozettát ismerünk már Herkulanumból is s eszerint már az I. században, szórványosan bár, a rómaiak is díszítő formának alkalmazták (193. ábra 1., 2. sz.).[4]) Emellett a négyleveles rózsa közeit leggyakrabban mégis szemekkel töltötték ki a bizantiak (191. ábra 10., 12., 13., 2., 3., 15. sz., 194. ábra 8. sz.), mikért már a turkesztáni lótoszrózsán is cseppalakú bogokat látunk a sziromlevelek között (192. ábra 2. sz.).

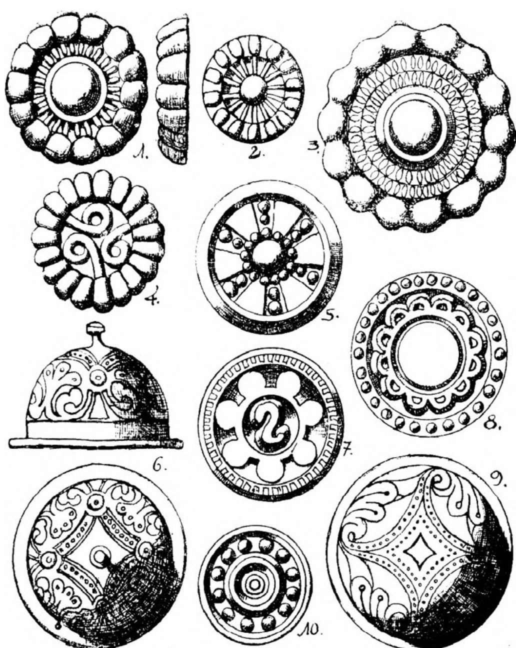
A négyosztású bizanti rozetták növényalakjaiból (191—195. ábrák) valódi mértani alakok is születnek (196. ábra), ami nálunk nem történik meg. A mi nehezen felismerhető, vagy alig meghatározható alakjaink is inkább csak növényi formákat mutatnak. Egy pár rozetta levelei kereszttévé váltak és szemek néznek ki a keresztek ágai közül (186. ábra 2. sz., 197. ábra 4. sz.). Kivételként akad a honfoglalók hagyatékában bizanti módon alkotott rózsa is (197. ábra 1., 3., 6., 8. sz.), amelyek azonban valószínűleg bizanti eredetűek is.[5])

**Istenfás rózsa.** Több rózsaalakunknál az istenfa formái egyesülnek a polippal (200. ábra 3., 4. sz., 199. ábra 3., 6., 7. sz.), amikor is a szívalak többnyire negatív forma a dísz nélkül hagyott téren (199. ábra 3., 6. sz., 200. ábra 3., 4. sz.). Domború istenfarészleteket csak olyan rózsákon találunk, amelyeknek nem szív, hanem szem képezi a fő alkotórészeit (186. ábra 4—8. sz.). Akad csak istenfával ékes rozettánk is (202. ábra), bár néha a szívalak is felismerhető az istenfarészek közül kilátszó háttérformákon (201. ábra 13. sz.).

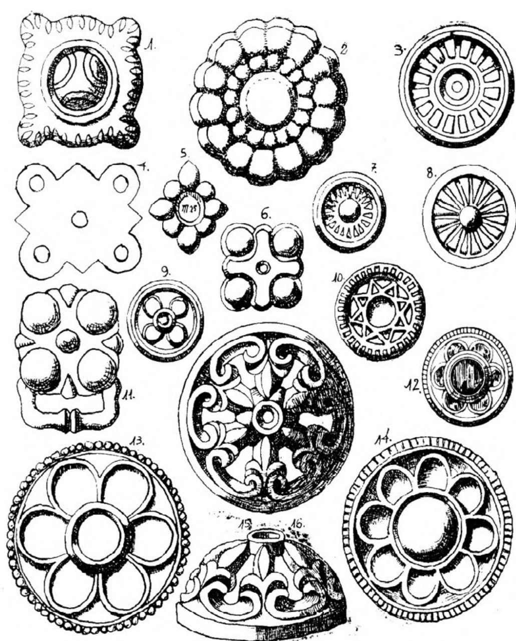
**Virágot utánzó és mértani osztású rózsák.** A polippal és szemmel alkotott rózsáinkon kívül — amelyek csak a honfoglaló magyarság sírleleteiből ismerete-



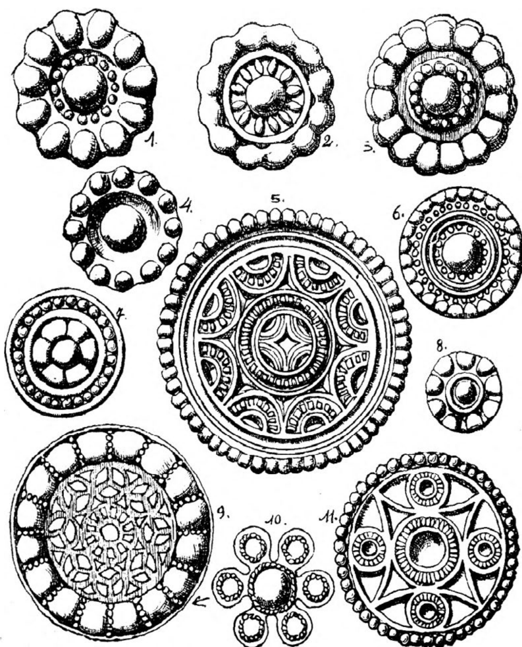
**203. ábra.** 1. Bácsfeketehegy. Arch. Ért. 1908. évf. 418. lap. — Avar lovas sír. — 2., 9. Győr. 507. sír. Arch. Ért. 1905. évf. 25. lap és Arch. Ért. 1902., 148. sz. sír. — 3. Vörösmart (Baranya m.). Avar lovas sír. Arch. Ért. 1902. évf. 433. lap. — 4. Gátér (Kiskunszállás). 193. sz. Avar lovas sír. Arch. Ért. 1906. évf. 210. lap. — 5. Ártánd (Bihar m.). Avar lovas sír. Hampel: Régibb Középkor Emlékei II. rész. 328. tábla. — 6. Gátéri szögfej: 176. sír. Arch. Ért. 1906. évf. 151. lap. — 7., 8. Fönlak (Temes m.). Bronz trébelőmagok. Arch. Ért. 1900. évf. 119. lap és 1901. évf. 63. lap. — 10. Kishegyes (Bács m.). 64. sír. Arch. Ért. 1907. évf. 363. lap. — 11. Gátér (Kiskunszállás). 11. sz. avar sír. Arch. Ért. 1905. évf. 369. lap. — 12. Tiszaeszlár, Sinkahegy (Szabolcs m.). Hampel: Régibb Középkor Emlékei. II. rész. 329. tábla.



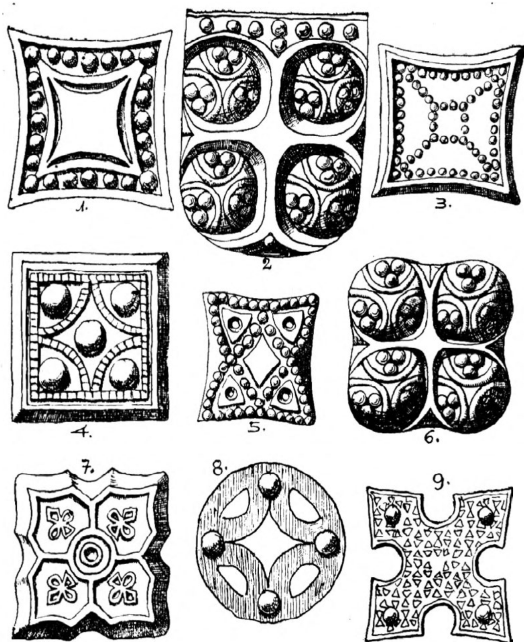
**204. ábra.** 1. Gátér. 11. sz. avar sír. Arch. Ért. 1905. évf. 369. lap. — 2. Győr. 877. sz. sír. Arch. Ért. 1908. évf. 229. lap. — 3. Gátér. 171. sír. Arch. Ért. 1906. évf. 151. lap. Középen kék üvegbetét. — 4. Szentes (Csongrád m.). 40. sír. Arch. Ért. 1906. évf. 298. lap. — 5. Abony (Pest m.). 250. sír. Arch. Ért. 1904. évf. 312. lap. — 6. Szirák (Nógrád m.). 39. sz. hunn lovas sír. Kantárdísz. Hampel: Régibb Középkor Emlékei. II. rész. 250. tábla. — 7. Gátér. 42. sz. sír. Arch. Ért. 1905. évf. 376. lap. — 8. Cikó (Tolna m.). 356. sír. Hampel: Régibb Középkor Emlékei. II. rész. 224. tábla. — 9. Törökkanizsa (Torontál m.). Avar lovas sír ezüst pitykéje. Arch. Ért. 1900. évf. 115. lap. — 10. Abony (Pest m.). 336. sír. Arch. Ért. 1906. évf. 36. lap.



**205. ábra.** 1., 4.. Cikó (Tolna m.). 307. sír. Hampel: Régibb Középkori Emlékek. II. rész. 221. tábla és 252. sír. Hampel: R. K. E. II. rész. 223. tábla. — 2., 3. Győr. 106. sír és 268. sír. Arch. Ért. 1902. évf. 128. lap és 1904. évf. 25. lap. — 5. Szentes (Csongrád m.). 40. sír. Arch. Ért. 1906. évf. 295. lap. — 6. Gátér 277. sír. Arch. Ért. 1908. évf. 338. lap. — 7. Závod (Tolna m.). 63. sír, avar. Hampel: R. K. E. II. rész. 259. tábla. — 8. Regöly (Tolna m.). 84. sír. Hampel: R. K. E. II. r. 310. t. — 9., 10. Győr. 16. és 831. sír. Arch. Ért. 1902. évf. és 1908. évf. 221. lap. — 11. Polánka (Bács m.). Hampel: R. K. E. II. rész. 319. tábla. — 12., 14. Győr 423. és 20. sír. Arch. Ért. 1904. évf. 35. lap. és 1902. évf. 23. lap. — 13. Abony (Pest m.). 109. sír. Arch. Ért. 1902. évf. 256. lap. — 15., 16. Gombos (Bács m.). 25. sír. Arch. Ért. 1908. évf. 408. lap.



**206. ábra.** 1., 3. Győr. 703., 324. sír. Arch. Ért. 1906. évf. 314. és 1904. évf. 28. lap. — 2. Gátér (Kiskunszállás). 112. sz. avar lovas sír. Arch. Ért. 1906. évf. 117. lap. — 4. Regöly (Tolna m.). 15. sír. Hampel: R. K. E. II. rész. 442. lap. — 5. Dunapentele (Fejér m.). 10. sz. avar lovas sír. Arch. Ért. 1909. évf. 103. lap. — 6. Győr. 293. sír. Arch. Ért. 1904. évf. 23. lap. — 7. Szentes. 64. sír. Arch. Ért. 1906. évf. 298. lap. — 8. Győr. 66. sír. Arch. Ért. 1902. évf. 23. lap. — 9., 10. Pusztatót (Fejér m.). Avar lovas sír. Arany és aranyozott ezüst. Hampel: R. K. E. I. rész. 55. tábla. — 11. Igar (Tolna m.). Avar sír aranyboglárja. Arch. Ért. 1900. évf. 108. lap.

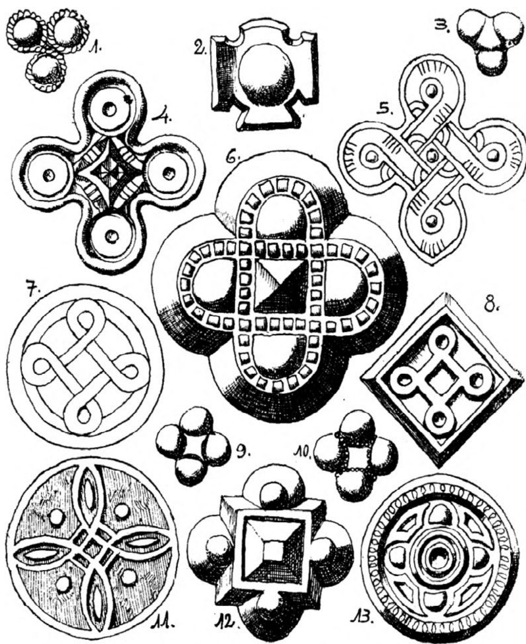


**207. ábra.** 1. Cikó (Tolna m.). 442. sír. Hampel: R. K. E. II. rész. 233. tábla. — 2. Győr 775. sír. Arch. Ért. 1906. évf. 320. lap. — 3. Gátér. 51. sír. Arch. Ért. 1905. évf. 378. lap. — 4., 5., 6. Győr. 84., 826., 775. sírok. Arch. Ért. 1902. évf. 23. lap. 1908. évf. 220. lap., 1906. évf. 320. lap. — 7. Keszthely. Hampel: R. K. E. I. rész. 101. tábla. — 8., 9. Abony (Pest m.). 36. és 33. sírok. Arch. Ért. 1902. évf. 247. és 245. lap.

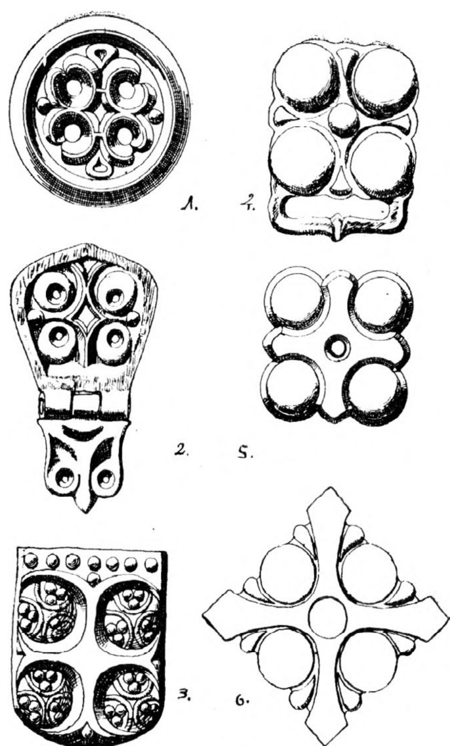
sek —, van egész sereg virágot utánzó boglár-alakunk a hunn-avar korból. Ezeknek, a többnyire kissé domború, kerek pitykéknek közepét gömbszelet alkotja (203. ábra), melyből aranyvirágot (Chrysanthemum Leucanthemum) utánzó virágok sziromlevelei nőnek ki (202. ábra 1., 3., 4—6., 8—12. sz., 205. ábra 3., 7., 8. sz.). A középső, néha gyöngysorral körített gömbszeletből apró porzószárak nyúlnak a rózsa külső szélét alkotó virágszirmokhoz, amelyek hosszúkás, vagy félgömbszerű dudorodások (203. ábra 11. sz., 204. ábra 1—3. sz., 206. ábra 2. sz.). A rózsa külső szélét vagy sík szalag képezi (208. ábra 3., 7., 9., 10., 12. sz., 204. ábra 5—7., 9., 10. sz., 205. ábra 7. sz.), vagy domború szirom, vagy gyöngysor (203. ábra, 204. ábra 1—4. sz., 8. sz., 205. ábra 1., 2., 5., 12—14. sz., 206. ábra 1—6., 8—11. sz.). Sokszor a bibeszár utánzata is feltűnik (203. ábra 7., 11., 12. sz., 204. ábra, 4., 7. sz.). Néha lemondanak az egyetlenegy virág alkotásáról és a félgömböt képező gomb felületét, a középpont körül négyes vagy hatos osztásban elhelyezkedő stilizált növénydísszel teszik változatossá (204. ábra 6., 9. sz., 205. ábra 16. sz.). Akad mértani beosztás is (204. ábra 5. sz., 206. ábra 5., 9., 11. sz.).

A négy szembéjas szemgolyónak egy központ körül való csoportosításával keresztalakot nyernek a boglár közepén, amelyet úgylátszik szimbolikus célzattal tudatosan fejlesztenek, mint a Földanya jelképét (lásd a »Kereszt« fejezet 256. ábráját.) (205. ábra 6., 11. sz. és 207. ábra 2., 6. sz.). A 209. ábra a fejlődés menetét (a keresztképzést) tünteti fel (az első szám őse mikénei aknasírból a »Szemdísz« 8. ábra 4. számán látható). A hunn-avar rózsák tagozásában főként a négyes vagy hármas és ezek kettőzése a szokásos beosztás. A hetes szám a beosztásban ritkaság (212. ábra 7. sz.). A négyes osztású boglárok gyakran szalagfonatok révén állnak elő (208. ábra).

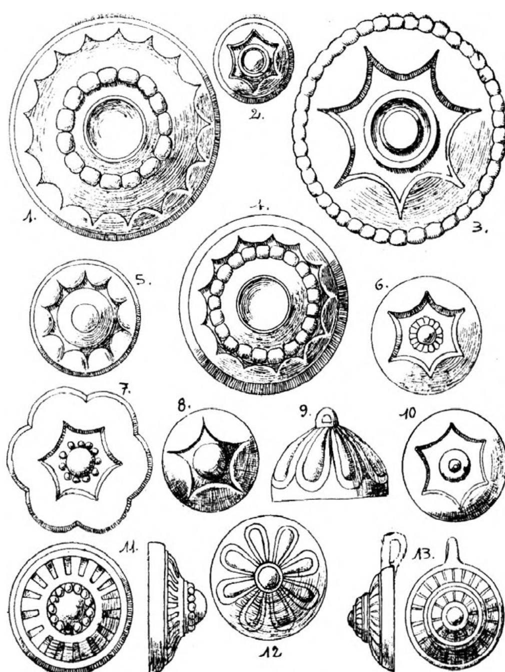
A hunn-avar gyöngysoros rózsák mintájára a honfoglaló magyarság is szereti rozettái külső szélét kerek vagy hosszúkás és gyöngyökből álló sorokkal szegélyezni (210. ábra 3. sz., 211. ábra 1—3., 5., 7., 8. sz., 212. ábra 3., 6. sz.); azonban új jelenség a gömbszeletek és félgömbök helyén, a szélektől a középfelé bekanyarodó, csak kissé domború körszeletek feltünte, amelyek alulról felhajló virágszirmoknak néznek ki (210. ábra 1—8., 10. sz., 211. ábra 8. sz., 212. ábra 1., 2., 5., 7., 8. sz.). Különben ez a szélektől behajló virágszirom mintha már



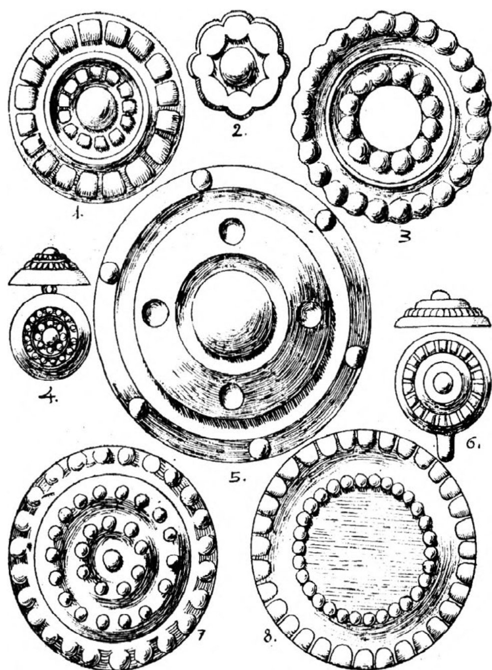
**208. ábra.** 1. Abony (Pest m.). 112. sír. Arch. Ért. 1902. évf. 257. lap. — 2. Kunágota (Csanád m.). Avar sír. Justinianus (527—563) érmével. Hampel: R. K. E. I. rész. 50. tábla. — 3. Baja (Bács m.). Lovas avar sír. Arch. Ért. 1903. évf. 275. lap. — 4. Fönlak (Temes m.). Bronzmag. Arch. Ért. 1901. évf. 63. lap. — 5. Kassa (Baranya m.). Avar lovas sír. Hampel: R. K. E. I. rész. 144. tábla. — 6. Fönlak (Temes m.). Bronz trébelő mag. Arch. Ért. 1900. évf. 119. lap. — 7. Keszthely Hampel: R. K. E. I. rész. 100. lap. — 8. Győr. 63. sír. Arch. Ért. 1902. évf. 137. lap. — 9. Mint a 3. sz. — 10. Mint a 6. sz. — 11. Cikó (Tolna m.). 257. sír. Hampel: R. K. E. II. rész. 218. tábla. — 12. Dunapentele (Pest m.). 10. sz. Lovas avar sír. Arch. Ért. 1909. évf. 103. lap. — 13. Győr. 278. sír. Arch. Ért. 1904. évf. 22. lap.



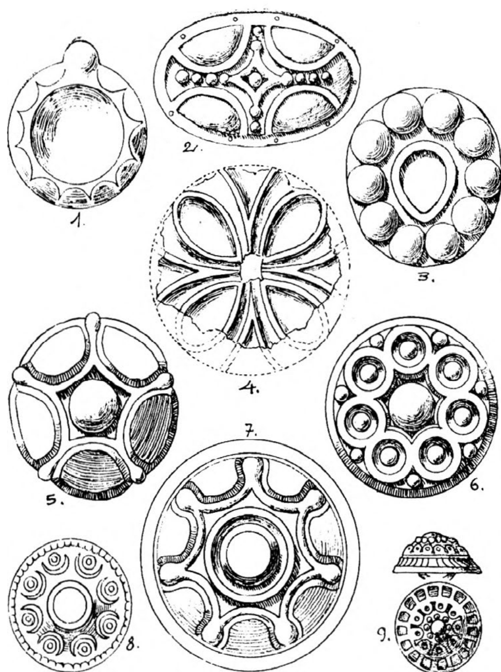
**209. ábra.** 1. Csunyi pityke (Moson m.). 103. sír. Hampel: R. K. E. II. rész. 279. tábla. — 2. Csunyi övdísz (Moson m.). Hampel: R. K. E. II. rész. 263. tábla. — 3. Győri övdísz a 775. sírból. Arch. Ért. 1906. évf. 320. lap. — 4. Palánka (Bács m.). Hampel: R. K. E II. rész. 319. tábla. — 5. Gátéri pityke. 277. sír. Arch. Ért. 1908. évf. 338. lap. — 6. Székesfehérvári boglár a 4. sírból. Hampel: Honf. Kútfői. 695. lap.



**210. ábra.** 1. Magy. Nemz. Múzeum. Hampel: Honf. Kútfői. 736. lap. — 2. Tarcal (Zemplén m.). Hampel: Honf. Kútfői. 717. lap. — 3. Oroszlámos (Csongrád m.). Ezüst, 16 drb. Hampel: Újabb Honf. Eml. 21. tábla. — 4. Magy. Nemz. Múzeum. Hampel: Honf. Kútfői. 736. lap. Ezüst. — 5. Mint a 4. sz. — 6. Homorszög (Jásznagykunszolnok m.). Hampel: Honf. Kútfői. 623. lap. — 7. Szarvas (Békés m.). Arch. Ért. 1910. évf. 173. lap. — 8. Puszta-Inoka (Halas vidéke). Ezüst. Hampel: Újabb Honf. Eml. 16. tábla. — 9., 12. Pilia (Nógrád m.). 2. sz. női sír. Hampel: Honf. Kútfői. 521. lap. — 10. Homorszög (Jásznagykunszolnok m.). Ezüst. 17 drb. Hampel: Honf. Kútfői. 624. lap. — 11. Székesfehérvár (Demkóhegy). Hampel: Honf. Kútfői. 692. lap. — 13. Homorszög. Hampel: Honf. Kútfői. 623. lap.



**211. ábra.** 1. Pilin (Nógrád m.). 75. sz. női sír. Hampel: Újabb Honf. Eml. 71. tábla. — 2. Oroszlámos (Csongrád m.). Lovas sír. Hampel: Újabb Honf. Eml. 21. tábla. — 3. Nagyteremia (Torontál m.). Hampel: Honf. Kútfői. 669. lap. — 4. Kecskemét. Női sír. Hampel: Honf. Kútfői. 635. lap. — 5. Homorszög (Jásznagykunszolnok m.). Hampel: Honf. Kútfői. 623. lap. — 6. Kis-Dobra (Zemplén m.). Hampel: Honf. Kútfői. 649. lap. — 7. Pusztazsona (Kiskunhalas vidéke). Hampel: Újabb Honf. Eml. 17. tábla. — 8. Szeged (Bojárhalom). Női sír, ezüst. Hampel: Honf. Kútfői. 687. lap.

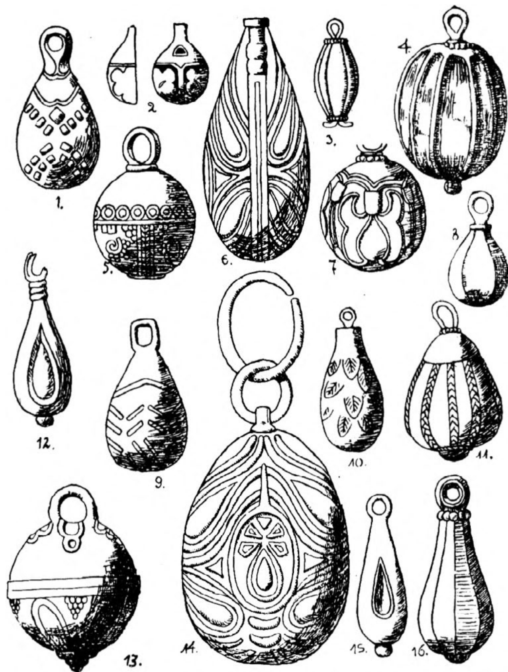


**212. ábra.** 1. Lébény-Szt.-Miklós (Moson m.). Lovas sír. Hampel : Újabb Honf. Eml. 19. tábla. — 2. Nagyteremia (Torontál m.). Hampel : Honf. Kútfői. 669. lap. Arany. — 3., 6. Pilin (Nógrád m.). 75. sz. női sír, ezüst. Hampel : Újabb Honf. Eml. 71. tábla. — 4. Gödöllő (Pest m.). Athelstán († 948.) érmével. Hampel : Honf. Kútfői. 567. lap. — 5. Gégény (Szabolcs m.). Hampel: Újabb Honf. Eml. 13. tábla. — 7. Oroszlámos (Csongrád m.). Ezüst, 6 drb. Volt két kengyel és egy lófej is. Hampel : Újabb Honf. Eml. 21. tábla. — 8. Pusztabukova (Torontál m.). Hampel : Újabb Honf. Eml. 22. tábla. — 9. Nagyvárad (Bihar m.). Hampel : Honf. Kútfői. 665. lap.

a hunn-avar korban is jelentkeznék (206. ábra 5., 6., 8. sz.). Viszont a honfoglalók hagyatékában is találkozik chrysanthemumhoz hasonló, sok keskeny szirommal ékeskedő virág a gombokon (210. ábra 9., 11—13. sz., 211. ábra 4., 6. sz., 212. ábra 9. sz., 199. ábra 2. sz., 201. ábra 10., 12., 14. sz., 202. ábra 3., 4., 6., 8., 9., 11., 12. sz.), azonban az ilyen önálló virág elenyésző a behajló sziromleveles rózsák között.

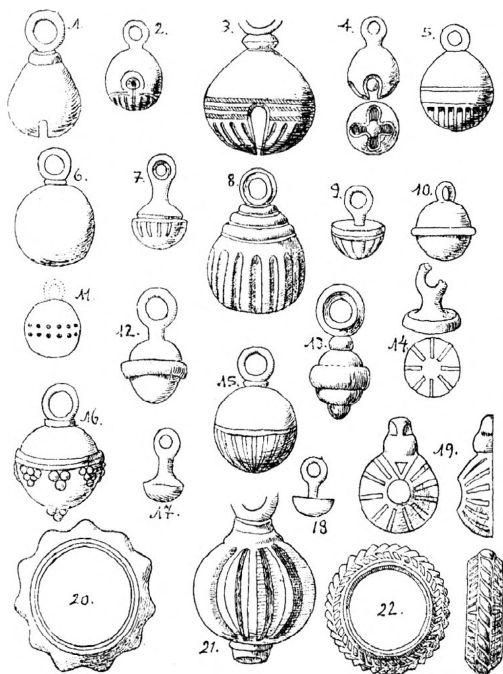
**Gombok.** A rózsák kapcsán megemlékezhetünk a gombokról és a hozzájuk hasonló fülbevaló-fityegőkről is, hiszen a rózsák nagy része is félgömbszerű gomb. A ruha gombolására alkalmazott pitykék nagyrésze egész, vagy félgömb, melyeken többnyire szalag választja el a gömb füles felét a másik féltől. Mivel a füles fele a ruhán alul esik és így nem látszik, azért többnyire csak a felső fele a díszes. Az egész gömbre kiterjedő gerezdezésen (213. ábra 3., 4., 8., 11., 16. sz., 214. ábra 21. sz.) kívül pusztán csak a látszó felét szokták barázdálni (214. ábra 2., 3., 5., 7—9., 15. sz.), miáltal mintegy a bojtot utánozzák. A gömböt felező szalagra gömböcske-háromszögeket is telepítenek (213. ábra 5., 13. sz., 214. ábra 16. sz.). Néha szétszórt levelek, vagy zigzeges sorokba állított négyszögek (213. ábra 10., 9., 1. sz.), sőt istenfalevelek sorozata is díszíti a függő fityegőnek szánt cseppalakú gombokat (213. ábra 7. sz.). Egy ilyen istenfaleveles függőn az egyiptomi istenek fogantyús keresztjét is láthatjuk, kissé módosítva (213. ábra 14. sz.). Gyakori a zörgős pityke, melynek keresztalakú kivágása szintén dísz (214. ábra 2., 4. sz.). A honfoglalók fülönfüggőinek cseppalakú fityegőit egy bemélyített kisebb csepp élénkíti (213. ábra 12., 15. sz.).

**Összefoglalás.** Keskeny szalaggal szegélyezett kör-, négyzet-, hosszukás négyszög- és ötszögalakú rózsáinknak a középső gombtól a szélekhez futó három vagy négy sziromlevele van. A sziromleveleket szemek vagy a polip szívalakjai képezik. A négy szemből képezett rozetta a régebbi, már a mikénei aknasírokból ismeretes alak ; míg a polip szívformáiból



**213. ábra.** 1., 10. Csorna (Sopron m.). Lovas sír. Hampel : Honf. Kútfői. 559. lap. — 2. Kecskeméti női sír. Hampel : Honf. Kútfői. 635. lap. — 3. Pusztabereg (Tolna m.). Lovas sír. Hampel : Újabb Honf. Eml. 128. lap. — 4. Mezőtúr (Jásznagykunszolnok m.). Arch. Ért. 1909. évf. 266. lap. Lovas sír. — 5. Nagyteremia (Torontál m.). Hampel : Honf. Kútfői. 669. lap. — 6., 14. Galgóc (Nyitra m.). Hampel : Honf. Kútfői. 531. lap. Sámánida dirhem, Nusr ben Ahmed emir (913—943), melyet 918-ban vertek. — 7. Pusztaszilas (Komárom m.). Hampel : Újabb Honf. Eml. 26. tábla. — 8. Demecser (Szabolcs m.). Hampel : Honf. Kútfői. 9. tábla. — 9. Gödöllő (Pest m.). Hampel : Honf. Kútfői. 567. lap. — 11. Pilin (Nógrád m.). Hampel : Honf. Kútfői. 517. lap. Női sír. — 12. Székesfehérvár. Hampel : Honf. Kútfői. 693. lap. — 13. Mint a 4. sz. — 15. Szekszárd (Tolna m.). Hampel : Újabb Honf. Eml. 30. tábla. — 16. Bezdéd (Szabolcs m.). Hampel : Honf. Kútfői. 602. lap.

képezett a későbbi — úgy látszik — egészen magyar alak, a mentekötő boglárjából keletkezett. A haj-




214. ábra. 1., 11. Bihar Hampel: Újabb Honf. Eml. 107. lap és 4. tábla. — 2. Mándok (Szabolcs m.). Hampel: Honf. Kútfői. 653. lap vagy Régibb Középkor Emlékei: II. rész. 332. tábla. — 3. Székesfehérvár. Hampel: Újabb Honf. Eml. 85. tábla. — 4. Mándok (Szabolcs m.). Hampel: Honf. Kútfői. 653. lap. — 5. Szeged (Bojárhalom). Hampel: Honf. Kútfői. 687. lap. — 6. Agárd (Zemplén m.). Hampel: Újabb Honf. Eml. 1. tábla. — 7. Homorszög (Jásznagykunszolnok m.). Hampel: Honf. Kútfői. 623. lap. — 8. Bezdéd (Szabolcs m.). Hampel: Honf. Kútfői. 606. lap és Régibb Középkor Emlékei: II. rész. 352. tábla. — 9. Pusztabereg (Tolna m.). Hampel: Újabb Honf. Eml. 128. lap. — 10. Bodrogvécs (Zemplén m.). Hampel: Honf. Kútfői. 542. lap. — 12. Pusztabukova (Torontál m.). Hampel: Honf. Kútfői. 605. lap. — 13. Bezdéd (Szabolcs m.). Hampel: R. K. E. II. rész. 351. tábla. — 14. Nagykörű (Heves m.). Hampel: Honf. Kútfői. 662. lap. — 15. Agárd (Zemplén m.). Hampel: Újabb Honf. Eml. 1. tábla. — 16. Bezdéd (Szabolcs m.). Hampel: Honf. Kútfői. 607. lap. — 17. Székesfehérvár. Hampel: Honf. Kútfői. 696. lap. — 18. Bihar, 8. sír. Hampel: Újabb Honf. Eml. 108. lap. — 19. Kunszentmárton (Jásznagykunszolnok m.). Hampel: Újabb Honf. Eml. 19. tábla. — 20. Bácskeresztúr (Bács m.). Hampel: Honf. Kútfői. 587. lap. — 21. Szolyva (Bereg m.). Hampel: Honf. Kútfői. 709. lap. Istenfás tarsolylemez. — 22. Mint a 20. sz.

danta pusztán díszül is hordott mentekötő négy szíjának a mellről kiinduló csomópontjában négy darab szívalakú polip futott össze úgy, hogy szívbevágás jutott a csomóponthoz és a polip alsó hegyes csúcsa a szíjak hossziránya mentébe esett. A négy szíj közül kettő a hónaljak alatt futott hátra, hogy a szíjazat ne csúszhassék fel a nyakba. A polipok szélesebb felének kellett a középgombhoz jutni, hogy az erőpontot, a kiindulást jelezze, miért is a magyar rózsák polipjainak szívbevágása mindig a középpont felé esik; míg az átvevő bizantiaknál a szívbevágás mindig a rózsa széléhez jut, hiszen így inkább rózsaszirornnak néz ki, mert hát a bizantiak a polip szívalakját növényként kezelik, még virágszárral is ellátják.

A mentekötő szíjazatáról az ukrajnai csészetartó kun sírszobrok és a szasszánida perzsa királyoknak díszül hordott mellszalagjai adnak felvilágosítást (179., 179/b ábra). A bizantiak rozettáin a középkeresztalakítás szinte szándékos, mintegy keresztényforma (180. ábra); míg a hunn-magyar rózsák keresztje (209. ábra) önkénytelen technikai úton létrejött alaknak néz ki. A hosszúkás szem és a polip együtt nem alkot nálunk rozettát; míg a bizanti művészetben gyakoribb (191. ábra), a szasszánida Perzsában szintén honos (188—189. ábra), sőt az indiai ugorok emlékei között sem ismeretlen (187. ábra).

Sírjainkban négy polipos és istenfás rózsát is találtak (199—201. ábrák) hunn-avar sírokban természetutánzó díszek is gyakoriak a domború pitykéken és gombokon, melyek gyakran gerezdesek és bojtszerűek.

Ősi rózsadíszeink szemlélete folytán előálló eredményeként kimondhatjuk, hogy a *rózsáink is jelképes díszek*, mert hiszen a polip és szem központos csoportosítása révén születtek. Azonkívül a *keresztet képező alakok*, a szemek nélkül is, *Asztartéra, illetve Földanyánkra, a Boldogasszonyra utalnak*; mert a kereszt, noha technikai úton állott elő, tudatos fejlesztés eredményének is tekinthető, a keresztény vonatkozás valószínűsége nélkül. Az egyiptomi fogantyús istenkereszt pedig módosult formájában sem tekinthető vallásos jelentés nélkül való dísznek. *Boglárainkés gombjaink szimbolikus értelme tehát aligha ismeretes nem volt még a honfoglalást megelőző közeli időkben.*

## JEGYZETEK A »RÓZSÁ«-HOZ.

[1]) Négyszögalakot mutat a 199. ábra 1. sz. is, melynek szívei, a szokás ellenére, szélükkel összeérnek.

[2]) A 187. ábra The Journal of the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society, 1875, Bombey című folyóirat 99. lapján: »Sangamesvara Mahátmya and Linge Wortship« Bythe Houbleka'o Sa'heb v. N. Mandlik cikkéből.

Kivonat: Sangamesvara fővárosa Táluká kerületnek a dél kon-kánai kerületben. Az északi szélesség 17° 9', a keleti hosszúság 73° 5'. Ezt az írást, melyről szólunk, Sesha poéta írta, aki Karna nevű király szolgálatában állott Chalukya királyságban stb. A cikk vége felé: »*A rajzok sangamesvárai linga templomok díszei Kr. e. VIII. században.* Visnu tisztelete elterjedt ebben az országban még előbb. A linga-tisztelet nemzeti intézmény Észak-India összes kasztjainál a Kr. e. VII. századot megelőzőleg.«

Azt hiszem, a kor meghatározásánál téved a cikk írója, mert a rajzok aligha előbbiek a Kr. u. III. századnál, legalább nem tudjuk a történelmi valószínűséggel igazolni a mikénei rozettá-

nak a képét ily korán. Ki, mikor és hogyan hozta ide a polippal és szemmel alkotott díszt, ha nem az indoszkithák — azok pedig még nincsenek ott olyan sokkal Kr. előtt. Vagy talán még a mikénei korban (Kr. e. a II. ezredévben), vagy utána a késő minoszi-korban (1400. után Kr. e.) az Egyiptomból visszavert Kaftorbeli vándorok, a filiszteusok egy része vonult le a Vörös-tenger mentén hazát keresni Indiába? Azonban e föltevéssel még sem az istenfa, sem a szem- és papírusz-díszünk eredete nem volna tisztázva, miért is azt hiszem, hibás a cikkírónak a rajzok koráról adott időmeghatározása.

[3]) Talán egyedüli kivétel a 195. ábra 5. száma, amely azonban az indiai rozetták utánzatának látszik, mert a négy darab szívszerű virágalak szintén egy négyszög körül helyezkedik el.

[4]) A herkulánumi mozaik rózsájának rajza (193. ábra 1. sz.) a Kr. születése körül juthatott a rómaiak kezére, mert hiszen az egész görög-római világban seholsem találunk reá és a polipra, csak Herkulánumban. Ha keressük az átadót, úgy csak Iüeitschikre, a később eftalitáknak nevezett fehérhunnokra gondolhatunk, akiket az északi hunnok 157-ben Kr. e. űznek az Ili völgyébe, honnan 143-ban indulnak délre és csak 127-ben Kr. e. telepszenek az Oxus-forrás vidékén. Ha tehát a rómaiaknál csakugyan átvétel ez a rozetta meg a polip és nem tradició, akkor *fel kell tételeznünk a jüetsikről, hogy valaha a Földközi- vagy a Fekete-tenger mellől vándoroltak Kínába, mert csak onnan vihették magukkal a polip rajzát, amit visszaüzetésük után (századok multán), eltanulták tőlük a perzsák útján a rómaiak. A honfoglaló magyarság nagyrésze pedig akkor a fehérhunnok közül való, mert csak ezek ismerték a polipdíszt. Így kezd érthető lenni a magyarság polipja, amely alig van meg a hunnoknál és avaroknál, holott a szem mind a három ággal közös.* A fehérhunnok révén érthető a magyarság mai díszei között nagy szerepet játszó indiai eredetű páva is, melyet csak az Indiát járt fehérhunnok hozhattak magukkal.

Különben a rómaiak kezén a négy szemből képezett és polippal bővített rózsa (193. ábra 1. sz.) hamar átalakul és hasonló lesz a római akantuszrozettákhoz, amint azt már Herkulánumban láthatjuk (193. ábra 2., 4. sz.).

[5]) A bizánci módon alkotott rózsának egy feltűnő példányát ismerjük a XVIII. századból a jáki templomban falfestés-maradványai között (198. ábra). A négy keresztlevél S-alakú szárakból és stilizált levélből alkotva, egy középső nagy kör széleiből nő ki. A levélközöket a szívalakok helyett újabb köralakú rozetták töltik ki, amelyeken a négy levél közét négy szív foglalja el, mint kifelé szélesedő virágszirom. A nagy bizánci rozetta tehát négy kicsiny bizánci rozettát foglal magában. Valószínű, hogy nem is 1632-beli alak ez, hanem még románkori s ha későbbi festés, úgy a reneszánsz festő csak a régi románkori maradványokról másolta le a tetszetős rózsacsoportozatot.



Lapos reliefdísz a nijai romhely egy mennyezetgerendájáról a Takla-makán sivatagban.
Stein Aurél: Romvárosok Ázsia sivatagjaiban című műve 193. lapjáról.

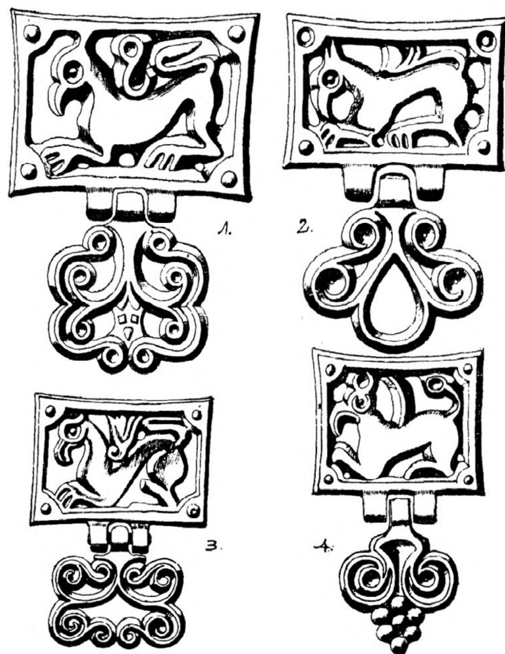
# VIII.
# A GRIFF ÉS MÁS ÁLLATOK

A griff, a madárcsőrű szárnyas párduc hunn-avar sírjaink öntött bronzdíszei között gyakran fordul elő magánosan vagy több együtt (esetleg sorban 222. ábra 3. sz.) gugoló (ugrásra kész) helyzetben (215—218. ábra); vagy csoportban (párosan), amikor őzet, néha szarvast támad, vagy tép szét az egyik és az őzet megszopja a másik (219. ábra). Ezt a csoportot »állatküzdelem«-nek nevezték el az archeológusok.

A magánosan guggoló griff mindig profilban, hátára csapott bojtos farkkal, hegyes fülekkel, gyakran nagyon stilizált szárnnyal és többnyire egyoldali két lábbal van ábrázolva. A négy lábbal ellátott griffnél a másik két láb elhelyezése nagyon ügyetlen toldás és valószínűleg késő avarkori kísérletezés eredménye (217. ábra 3., 4. sz. és 218. ábra 1., 6., 7. sz.). A test sohasem sörényes (mint a hímoroszlán teste), hanem inkább pettyes, mint a párduc (216. ábra 2. sz., 217. ábra 1., 2. sz., 218. ábra 4. sz.). A szárnyon a tollak csak egy-két esetben vannak jelezve bevágásokkal, többször 2-es alakot (215. ábra 1. sz., 217. ábra 1. sz., 218. ábra 1., 4. sz.), avagy egy félholdat (216. ábra 5. sz., 218. ábra 8. sz.) mutat a szárnytollak összessége. Néha a mezopotámiai szárnyak módjára két részből álló, a szárny- és evezőtollainak hegye előre hajlik, hogy szinte frigiai sipkát képez (218. ábra 2., 5., 7. sz.). A szárny mindeme változata azonban végsőig egyszerűsített, elstilizált formáiban is felismerhetően jelzi az előkép két tagját: az apró válltollakból keletkezett alsó zárt tömeget és a hosszu tollakból előálló másik részt (lásd a 220. ábrán a nagyszentmiklósi kincs griffjét 3., 4., 6. sz.).

Az őzet támadó csoportábrázolásokban a griffeknek nem feltűnő fogatlan csőre mellett hatalmas körmei mintegy sejtetik a támadó, marcangoló erőt (219. ábra), ellentétben a gyorsaság jelzésére való szárnyak elsatnyulásával, sőt teljes hiányával (219. ábra 1., 2. sz.). Úgylátszik, nincs a griffnek szárnyaira szüksége, lassan is elérkezik és marcangoló körmei úgy is hatásosak.

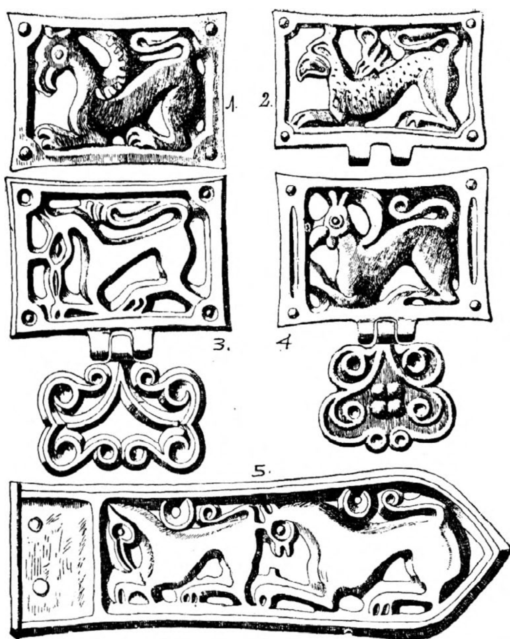
A hunn-avar griff sohasem áll, mindig guggol. Az Attila-kincs griffjei állva támadják az őzet vagy szarvast (220. ábra 4—6. sz.). A honfoglaló magyarság sírjaiból csak két griff ábráját ismerjük eddig (221. ábra 3., 4. sz.) és azok is állanak.



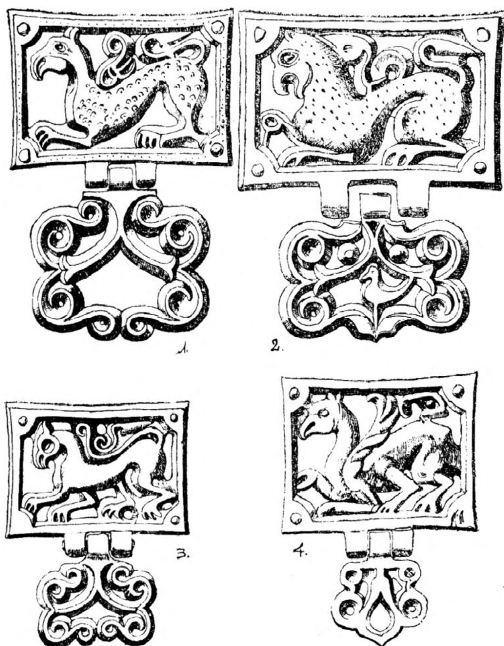

**215. ábra.** Hunn-avar csuklós bronzdíszek. 1. Regölyi (Tolna m.) 44—100. sírból. Hampel: Régibb Középkor Emlékei. II. 311. tábla. — 2. Győri 860. sírból. Arch. Ért. 1908. évf. 227. lap. — 3. Szentesi 93. sírból. Arch. Ért. 1906. évf. 300. lap. — 4. Gátéri (Kiskunszállás) 58. sírból. Arch. Ért. 1905. évf. 381. lap.

Az egyiptomi guggoló szfinksz-állás úgylátszik a népvándorlás hadai közül csak a hunn-avar népek sajátsága volt.

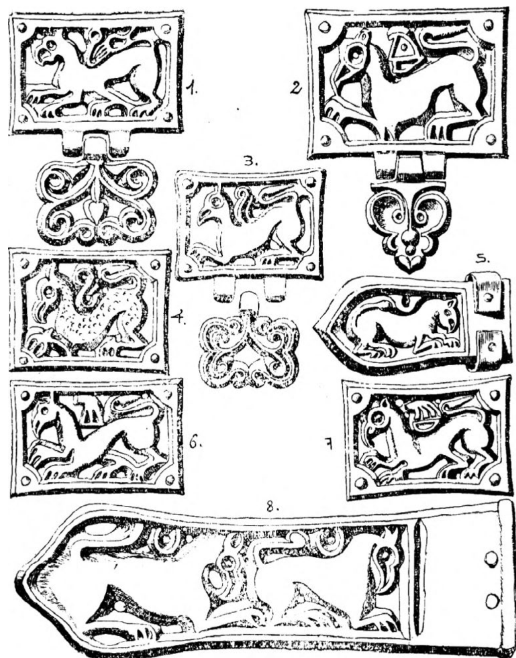
A kereszténység felvételével lassankint kivész a griff ornamentikánkból, noha az első királyok



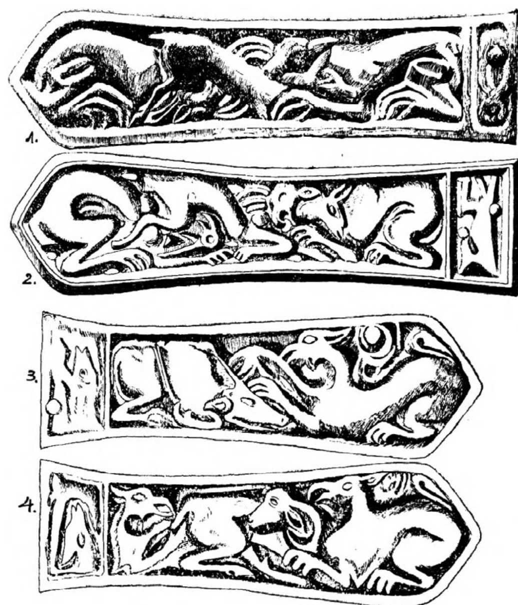

**216. ábra.** Hunn-avar csuklós díszek és szíjvég. 1. Mártélyi temető. Hampel : R. K. E. I. 88. tábla. — 2. Létényi (Moson m.) temetőből. Hampel : R. K. E. I. 130. tábla. — 3. Regölyi (Tolna m.) 108. sír. Hampel : R. K. E. II. 312. tábla. — 4. Mint a 3. sz.




**217. ábra.** Csuklós bronzdíszek. 1. Csunyi (Moson m.) 54. és 125. sírból. Hampel : R. K. E. II. 275. és 283. tábla. — 2. Csunyi (Moson m.) 149. sírból. Hampel : R. K. E. II. 284. tábla. — 3. Csunyi (Moson m.) 131. sírból. Hampel : R. K. E. II. 424. tábla. — 4. Szentesi 6. sírból. Arch. Ért. 1906. évf. 295. lap.




**218. ábra.** Csuklós övdíszek és szíjvégek. 1. Gátéri (Kiskunszállás) 266. sír. Arch. Ért. 1098. évf. 334. lap. — 2. Győri 848. sír. Arch. Ért. 1908. évf. 225. lap. — 3. Győri 261. sír. Arch. Ért. 1904. évf. 21. lap. — 4. Győri 356. sír. Arch. Ért. 1904. évf. 30. lap. — 5. Győri 119. sír. Arch. Ért. 1902. évf. 131. lap. — 6. Abonyi (Pest m.) 144. sír. Arch. Ért. 1904. évf. 307. lap. — 7. Kishegyesi 74. sír. Arch. Ért. 1907. évf. 361. lap. — 8. Győri 778. sír. Arch. Ért. 1908. évf. 213. lap.




**219. ábra.** Hunn szíjvégek. 1. Szentesi (Csongrád m.) 62. sír. Arch. Ért. 1906. évf. 299. lap. — 2. Abonyi (Pest m.) 144. sír. Arch. Ért. 1904. évf. 307. lap. — 3., 4. Keszthelyi (Zala m.) sírokból. Hampel : R. K. E. I. 112. tábla.

korában még ismeretes (222. ábra 1. sz. karperecen). A későbbi századok középkori művészete csak keresztény alakokat hagyott ránk — sőt — a reneszánsz kor hímzett griffjei is csak idegen importnak vélhetők, minden ősi szimbolikus jelentés nélkül, ámbár akad pávával kapcsolatos is (223. ábra 1. szám).

látjuk 1751. évből (224. ábra). A székelykapuknál a kiskapu fölött előálló négyszögű tért vagy díszes ráccsal, vagy a tulajdonos címeralakjait ábrázoló reliefes deszkázattal töltik ki. Nemzetes Veres Péter uram címerében, úgylátszik a nap és hold szerepelt, mert a kapudíszítő művész felkelő *teli napot* és lenyugvó *fogyó holdat* ábrázolt.

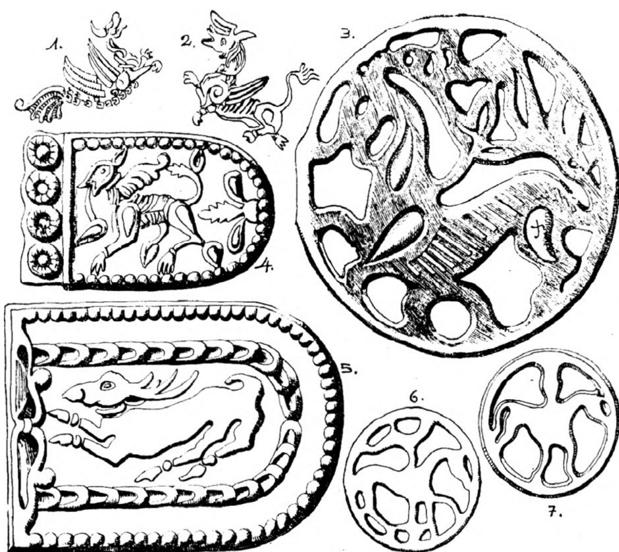



**220. ábra.** Nagyszentmiklósi kincs. Hampel: R. K. E. I. rész. 163—194. tábláig. — 1. A 7. sz. korsó oldalán. — 2. A 7. sz. korsó nyakán. — 3. A 20. sz. lapos csésze fenekén. — 4. A 2. sz. korsó széles oldalán. — 5. 14. sz. kagylóalakú csésze fogantyúján. — 6. 21. sz. csésze fenekén. — 7. 7. sz. korsó keskeny oldalán.

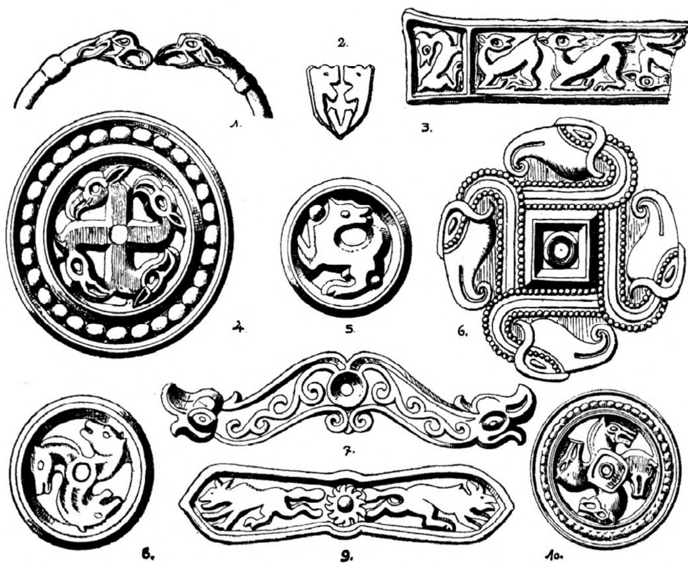
Meg kell még emlékeznünk a kampós-keresztet alkotó griff-fejes hunn-avar korongokról is (222. ábra 4., 6. sz.), ámbár a svasztikát lófejekkel is szeretik képezni (222. ábra 10. sz.), sőt három lófejes emlékünk is akad (222. ábra 8. sz.).[1])

A magyar ornamentika utolsó griffjét egy székelykapu címerablakának faragott és festett díszítésén

A nagy napkorong fölött virágágyon, buja növényzet között már aludni tért *Hajnalka*, a nap hirnöke és a kis holdkorongot a nap alatt egy oldalon a nagy csokrot tartó *Hableány* tolja lefelé,[2]) míg másoldalt a szárnyas és nagy virágleveles talpú és kígyófarkú, négylábú *griff* igyekszik homályba, virágfelhőbe[3]) buktatni s már el is takarta nagyobbik



**221. ábra.** 1., 2. Bezdédi (Szabolcs m.) 8. sír tarsolylemezéről. Hampel: Honfoglalás Kútfői. 599. lap. — 3. Eger (Heves m.). Hampel: Honf. Kútfői. 575. lap. — 4. Benepusztai (Pest m.) sír. Hampel: Honf. Kútfői. 548. lap. — 5. Törteli (Pest m.) sír. Hampel: Honf. Kútfői. 727. lap. — 6. Pusztabukovai (Torontál m.) 2. sz. sír. Hampel: Újabb Honf. Eml. 22. tábla. — 7. Mándoki sír.



**222. ábra.** 1. Karperec a liptagergei (Nógrád m.) 9. sírból. Arch. Ért. 1096. évf. 276. lap. — 2. Bronzpityke a csunyi (Moson m.) 44. sírból. Hampel: R. K. E. II. 273. tábla. — 3. Bronz szíjvég a csunyi 34. sírból. Hampel: R. K. E. II. 273. tábla. — 4. Bronzlemez a Magyar Nemzeti Múzeumból. Hampel: R. K. E. I. 61. tábla. — 5. Ezüstözött bronz a győri 678. sírból. Arch. Ért. 1906. évf. 309. lap. — 6. Aranyozott bronzfibula a fenéki (Zala m.) temetőből. Hampel: R. K. E. I. 85. tábla. — 7. Bronzdísz a nemesvölgyi 38. sírból. Hampel: R. K. E. I. 136. tábla. — 8. Bronzkorong Keszthelyről. Hampel: R. K. E. I. 115. tábla. — 9. Övdísz a gátéri 141. sírból. Arch. Ért. 1906. évf. 143. lap. — 10. Bronzkorong a Magyar Nemzeti Múzeumból. Hampel: R. K. E. I. 61. tábla.

felét. Az ábrázolt cselekmény hangosan beszél. *A székely képfaragó szemében a griff*[4]) *a sötétség szelleme, aki elfödi, felhőbe takarja a holdat, hogy a napfény se tehesse láthatóvá. A magyar ornamentika utolsó griffje tehát még jelképes dísz és valószínűleg jelképes alakok voltak ősei is: a hunn-avar griffek.*

Vagy talán nem jelent semmit az őzet és szarvast marcangoló griff meg a társa, aki az őz tőgyét látszik





**223. ábra.** 1. Úrasztala-terítő hímzéséből a szendrői (Borsod m.) ev. ref. templomban. Selyem-arany-ezüst hímzés. — 2. Képzelt állatalak a párisi nemzeti könyvtárban. Relief szürke kövön (Perrot: II. 580. lap).

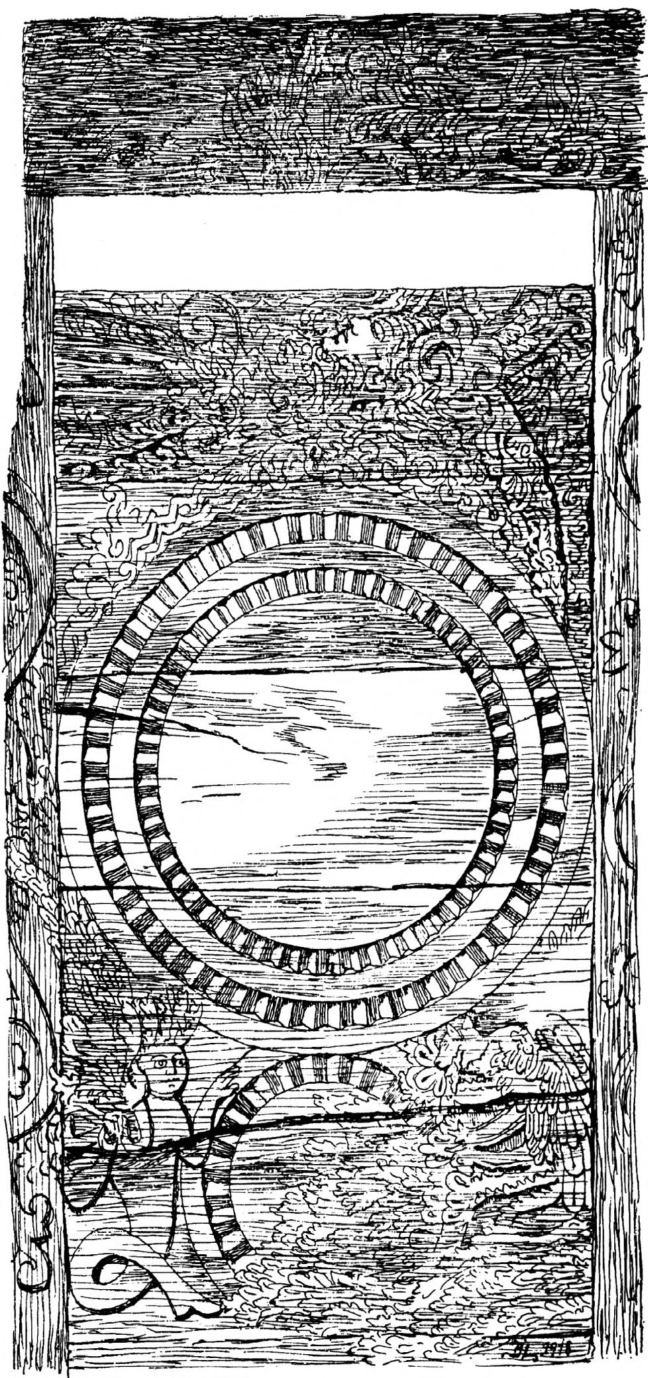
megszopni (219. ábra)? E kérdésre talán a griff ősi megjelenéséből, a kereszténység előtti ábrázolásokból kaphatunk feleletet. Vegyük hát szemügyre a mikénei, asszír-babiloni, főniki és egyiptomi ismeretes griffábrázolásokat, hogy vajjon nem árulják-e el, mit szimbolizálnak, mit jelentenek, mert hiszen a pogánykori ornamentika majd minden alakja eredetileg jelképes volt és még puszta ornamentum korában is jól ismerték ősi jelentését.

A griff és szárnyas szfinksz gyakran fordul elő a mikénei művészet alakjai között, nemkülönben a mezopotámiai és főniki műalkotásokon. Egyiptomban még ritkább. Ha magánosan guggol vagy áll, kiterített szárnyakkal, *mitsem mond*; akár előre, akár hátra fordult a feje. Meg az istenfák két oldalán álló griffek is csak a fát látszanak őrizni (226. ábra 1. sz.), de hogy voltaképen mit jelentenek, azt nem árulják el. Az oszlophoz kötött (Perrot et Chipiez: VI. 801. lap), vagy a teljes erejéből futó mikénei griff (Perrot: VI. 831., 781. lap), avagy a négyszárnyú isteni alak két oldalán álló főnikiai griff sem árulja el a griffek jelképes értelmét s így csak a harcoló vagy lesben álló alakok engednek cselekményeikből némi következtetést levonni jelentésükre.

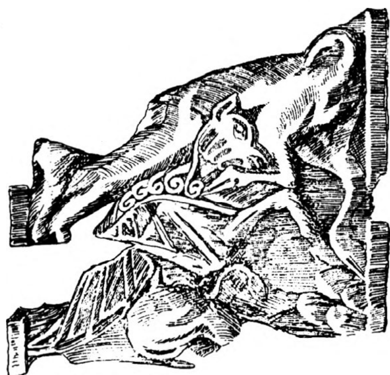
Az e nemű ábrázolásokon a hunn-avar sírleletekben a griff előtt alázatosan megbúvik a szarvas (219. ábra 3. sz.) és bánatosan szelid a megtámadott őz (219. ábra 1., 4. sz.). Az egyik griff néha széttépi az őzet (219. ábra 2. sz.), többnyire azonban csak megfélemlíti, amíg a másik a meghunyászkodó állat tőgyéből táplálkozik (219. ábra 1., 2. sz.). Ennek a táplálkozásnak egy nagyon régi előképét ismerjük föl egy mikénei elefántcsontfaragványon (225. ábra 1. sz.), ahol a griff szintén az őz hátulsó lábai közé dugja a fejét. Egy másik, szintén mikénei faragáson, most készül lopva meglepni a legelésző gyanútlan kecskét egy nyelvét előre kinyujtó griff, amely valószínű, hogy szopni indult (225. ábra 2. sz.). Általában véve nemcsak a hunn-avar és mikénei griffek, hanem a tarajos asszír és a copfos főnikiai griffek is lopva kullognak (Perrot: II. 743. l.) és alattomban, csendben lepik meg a félénk állatokat, amelyekkel nem igen kegyetlenkednek, hanem csak ijesztgetik és félelmet gerjesztenek bennük (226. ábra 3. sz.), sőt szeliden cirógatva, szemforgatva kétszínűsködnek (226. ábra 4. sz.). Ez a pártfogó föllépés, kivált az egyiptomi emlékeken, szembeszökő, mikor is az istenfa két oldalán álló griffek az előttük térdelő emberek feje fölé áldólag tartják első lábukat, noha egyúttal sokszor bajt is okoznak pártfogoltjaiknak (226. ábra 2. sz.).[5])

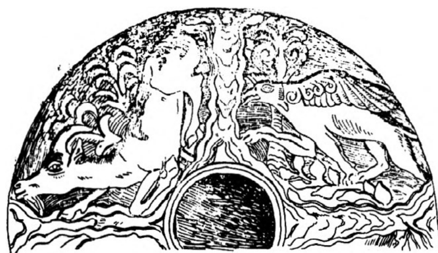
A griff csak a gyöngéket ijesztgeti, erőssel ritkán harcol s ha igen, akkor is ő látszik vesztesnek (Perrot: II. 743. lapján egy párduc alattomban harapja a felsíró griffet).[6])

Cyprusi tálakon gyakran látható ember és griff küzdelme, amikor is az ember feltétlenül uralkodik a legyilkolásra szánt, letepert griffen (227. ábra 1., 2. sz. Perrot: III. 779., 789. lapjain is közöl). Néha a fekvő ember fejére teszi első lábát, de ez nem küzdelem, hanem szelid



**224. ábra.** Nagykapu címerablakának dísze (faragva, festve) Dálnokon (Háromszék m.). A kapu felírása: Fieri Curavit Generosus Dominus Petrus Veres una conjuge Helene Kováts. Anno CDDCCLI.





**225. ábra.** 1. Elefántcsontfaragás. Perrot : Histoire de l'art. Tom. VI. 414. ábra. — 2. Reliefes fakorong. Perrot : VI. 409. ábra.

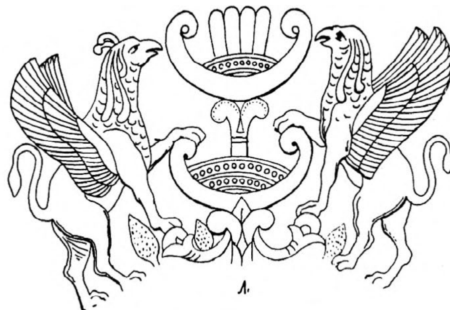
pártfogolás, mert a griffnek egyik lába sincs a kényelmesen elnyujtózó, pihenő emberen, mintha csak a símogatással el akarná altatni (227. ábra 1. sz. alsó fele).

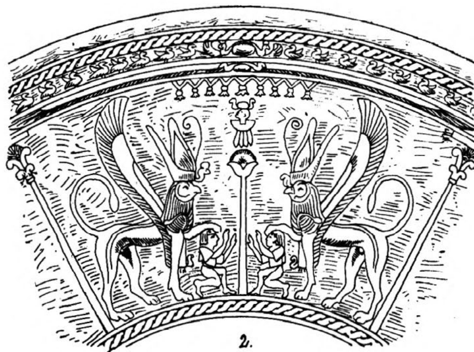
*Ezek szerint a griff nem gonosz szellem, mert hiszen az istenfa mellett is gyakran áll őrt vagy hódol (226. ábra 1. sz.). A gyengét ugyan csendben, mintegy lopva megtámadja, megijeszti, sőt hasznot is húz belőle, mert élősködik rajta. Néha azonban szét is marcangolja, de mindig csak a gyengét, erőssel nem igen küzd s az emberrel szemben föltétlenül hátrányban van, mint ellenség, azonban az imádkozó vagy lenyugvó embert pártfogolja* (227. ábra 1. sz.).

Ilyen tulajdonságok és cselekedetek mellett, azt hiszem, nem tévedünk, ha a székely kapufaragóval *a griffet a sötétség, az éjjel szellemének tartjuk.* A sötét csak a gyengét rettenti, sőt tönkre is teheti. Az erős, kivált az ember nem fél tőle. A sötétség szelleme csak a gyöngén élősködhetik, az erős megtudja magát védeni. A műtörténészek egy része a griffet[7]) az erő és tevékenység, a tett jelképének veszi ; pedig kecskék, őzek és szarvasok leküzdéséhez igazán nem kell erő ; meg aztán legfeljebb ha minden tizedik griffet ábrázolják cselekvés közben, a többi szétterített szárnyakkal nyugszik.[8])

Ha már belenyugszunk abba, hogy a griff a sötétséget, az éjjelt jelenti ; nem volna érdekesség nélkül azt megtudni, hogy honnan kapta alakját, hol és hogyan született csőrös és szárnyas oroszlán vagy párduc teste !

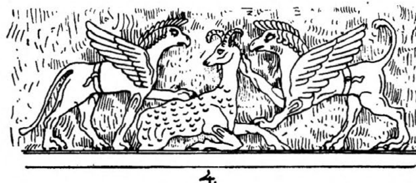
Az ősi babiloni (sumír) hitrege szerint Enlil isten harcol a sötétség szellemével (a chaosszal), Thiamáttal és nagy küzdelem után legyőzi azt. A sötétség szellemét Thiamát asszonyt sárkány-kígyónak ábrázolják (228. ábra 1. sz.) ; később azonban szárnyas négylábú szarvakkal ellátott szörnyeteg lesz, amelynek szája lassankint madárcsőrré alakult (lásd 228. ábra 3. sz. földön ellapuló alakját), mialatt karcsú teste is párduc, vagy a nyakdísz folytán sörényes oroszlán-alakot ölt. Az asszír-babiloni jelképezés szereti a többféle állatalak összeolvasztását, mint a 223. ábra 2. számán látható csőrös, kecskeszarvú szárnyas oroszlán is igazolja, melynek madártól kölcsönzött hátulsó lábai vannak. Mintha ez az










**226. ábra.** 1. Curionban, Cyprus szigetén lelt érctálról. Perrot : III. 789. lapján. — 2. Bronztál részlete a British Museumban. Perrot : II. 739. lap. — 3. Asurnazirpál köpönyegének díszei közül. Layard : Monuments serie I. Pl. 46. Perrot : II. 583. — 4. Hímzési motivum. Layard : Monuments serie I. Pl. 43.

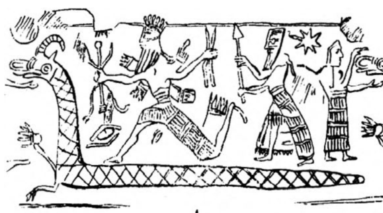
alak volna a sötétségnek, a griffnek a legegyszerűbb (ősi) alakja! Azonban, hogy a sötétséget képviselő Thiamát nevű sárkány alakjából fejlett (akit Enlil vagy később Bél-Marduk isten igyekszik megsemmisíteni), azt a későbbi asszír-ábrázolások valódi griffalakja (madártalpú hátsó lábakkal 228. ábra 4. sz.) kétségen kívül helyezi, amikor is már elvitázhatatlan sascsőre van.

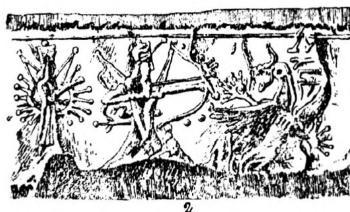
Thiamát alakjának ilyen fejlődése után, mikor is utolsó megjelenésében már egészen griffalak: *nem jelenthet mást a griff, mint amit első őse Thiamát asszony, a sárkány jelentett, aki a* **sötétség szelleme** *volt*, aki azonban gonosz szellem, mert mindig az istenség jelképe, az istenfa ellen támad. A késő utód, a griff már megszelidült, már őrzi és imádja az istenfát, mert hát a sötétség nem gonosz és csak a gyöngének félelmetes. Az éjszaka is sötét s így





**227. ábra.** 1. Daliból (Idalion) való érctál metszett díszei közül Cyprus-szigetéről. Perrot: III. 771. lap. — Curiumi érctál metszett díszei közül való részlet. Perrot: III. 789. lap.









**228. ábra.** 1. Babiloni pecséthenger vésete. Morris Jastrow jr.: Bildermappe zur Religion Babyloniens und Assyriens. 56 Tafel und Text. Giessen, 1912. műve 199. ábra. Bél-Marduk isten harcol a kígyóval. — 2. Pecséthenger vésete. Delitsch: Babel und Bibel. I. Vortrag. 65. lap. Istár, Marduk és Thiamát. — 3. Pecséthenger vésete. Enlil (az oldalán levő kard jelzi) harcol Thiamáttal, a sárkánnyal. (Ezt az igazi babiloni művészet nem szokta ábrázolni s csak az asszírok korában lép föl, amikor északról, délről (Mitanni és Hittiták) sok idegen istenalak kerül be.) Morris Jastrow: 193. ábra 4. Bél-Marduk harcol Thiamáttal. Morris Jastrow: Bildermappe zur Religion Babyl und Assyr. 195. ábra.

*a griff a jótékony éjszakát* is jelenti, amely lehet veszedelmes is, de az ember mindig bír vele. Az embert simogató griff az éjszaka, mert éjjel is tartottak istentiszteletet (226. ábra 2. sz.) és azonkívül rendesen éjjel alszunk fekve (227. ábra 1. sz).

*A griff tehát Ázsiában és Egyiptomban a sötétséget, az éjszakát jelentette.*[8a]) Az egyiptomi griff többnyire áll és nem guggol mint a sfinksz és mint a hunn-avar griffek, akár pihennek, akár az őzet támadják. Mivel az »állatküzdelem« gyakran fordul elő hunn-avar ábrázolásainkon, föltehető, hogy tudják jelentését is, vagyis, hogy *a griffnek a sötétséget, az éjjelt jelképező szerepe még élt őseink tudatában* s való-



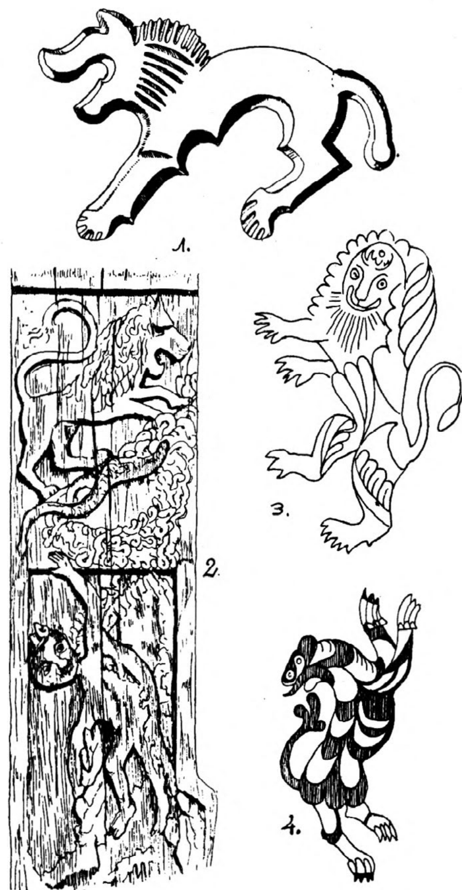

**229. ábra.** 1. Bronzfibula a hohenbergi (Stiria) temetőből. Arch. Ért. 1897. évf. 134. lap. — 2. Subaderék hímzett díszeinek részlete. Fűzy József veszprémi szűcsmester rajza után 1887. évből. — 3. Somogyi budlibicska zománcozott díszei közül. Magy. Nemz. Múz. Etnográfiai osztály. — 4. Subatányér hímzett díszeinek a részlete. Gazdik Mihály kiskunfélegyházi szűcsmester rajza. — 5. Zsebtükör fatokjának zománcozott díszei közül Somogy megyéből. — 6. Kapulábfaragvány Martonfalván (Háromszék m.) 1778. évből. — 7. Fából való tükörtok dísze bekarcolva, Mernyéről (Somogy m.). Nemz. Múzeum. Etnográfiai osztályáról. — 8. Faragvány a küküllő-keményfalvai vízimalom ajtófélfájáról 1784-ből. — 9. Mint a 4. sz. — 10. Kancsódísz részlete Türkösről (Brassó m.). — 11. Cseréptányér festett díszei közül Tiszafüredről 1887. évből.




**230. ábra.** 1. Szeged-öthalmi sír bronzlemeze. Hampel: R. K. E. I. rész. 69. tábla. — 2. Aranycsüngő a Magy. Nemz. Múzeumból. Hampel: R. K. E. I. 45. tábla. — 3. Győri övdísz a 494. sírból. Arch. Ért. 1905. évf. 21. lap. — 4. Csunyi csüngő (Moson m.). 63. sír. Hampel: R. K. E. II. 276. tábla. — 5. Gátéri (Kiskunszállás) övdísz a 141. sírból. Arch. Ért. 1906. évf. — 6. Bronz trébelő. mag adonyi sírból (Fejér m.). Hampel: R. K. E. I. 79. tábla. — 7. Arany fülönfüggő a Magy. Nemz. Múzeumból. Arch. Ért. 1894. évf. 28. lap. — 8. Kassa (Baranya m.). Csat. Hampel: R. K. E. I. 147. tábla. — 9. Boldogi (Heves m.) övdísz. Hampel: R. K. E. I. 66. tábla. — 10. Cikói (Tolna m.) övdísz. 549. sír. Hampel: R. K. Em. II. rész. 242. tábla. — 11. Abonyi (Pest m.) övdísz. Arch. Ért. 1904. évf. 314. lap.

színűleg még a honfoglalók ismerték jelentését. Őseinknek ismerniök kellett a griff sötétség jelentését, ha még a székely kapufaragó 1751-ben tudta a régi jelentést, midőn a dálnoki kapura azt a nagyszerű »Napkeltét« faragta.

**A griff tehát a hunnok óta élt ezen a földön és mindig az éjjel, a sötétség szelleme volt egész a XVIII. századi kapufaragásig, ahonnan kezdve nyoma vész.**

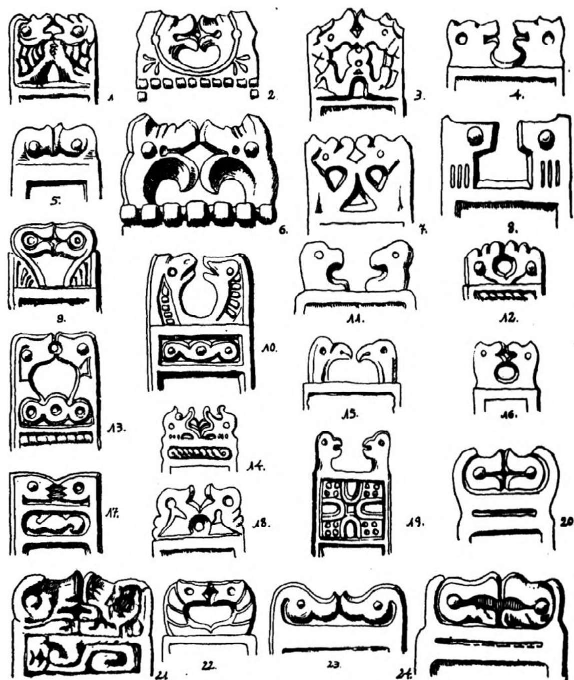



**231. ábra.** 1. Lemezsajtolásra szolgáló bronzmag egy avar ötvös készletéből (volt 24 darab különféle minta). Fönlak (Temes m.). Arch. Ért. 1900. és 1901. évf. — 2. Nagykapuláb faragott dísze Csíkszentmártonból 1841-ből. — 3. Subatányér címertartó alakja. Borsos Sándor rimaszombati szűcsmester rajzkönyvéből 1886-ból. — 4. Subatányér címertartó alakja Kovács János szűcsmester rajzai között. 1861-ből Egerben.

Mai ornamentikánkból már kiveszett a griff, de hiszen ma már nincs szükség poézisre, e józan világban. Meghalt Hajnalka is és nem ébred föl minden reggel; mert hát úgyis a nap felé fordul földünk minden része estig!

Jelentőségére és ősi voltára nézve az állatok közül a griff után a madarak következnek, mert leggyakrabban akadunk reájuk, a legrégibb kortól a mai napig, a hunn-avar síroktól a mai kunsági subáig. A madarak között galamb, sas és a páva foglalják el a főhelyet.

**A galamb,** a veszekedő természetű »szelid« galamb Istár-Szemiramisz jelképe eddig, mint legrégibb emlékünk, a hohenbergi (Stiria) sírokból (IV—V. sz. Kr. u.) ismeretes (229. ábra 1. sz.), egyes alakban



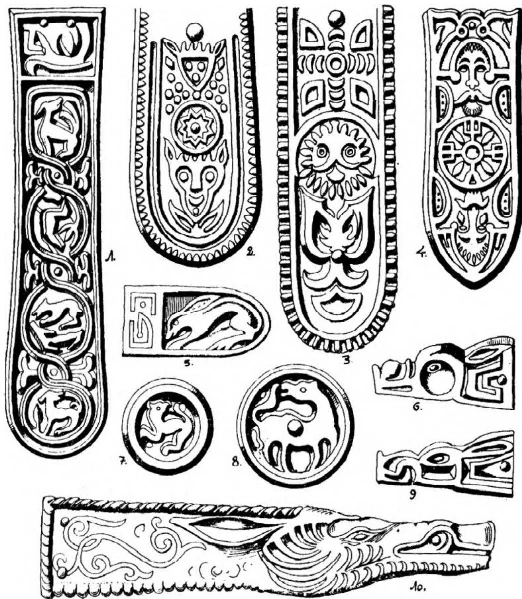

**232. ábra.** Szíjvégek felső fele. 1. Pusztaszenterzsébet (Baranya m.). Hampel: R. K. E. II. 430. lap. — 2. Budapesti lóversenytér. Hampel: R. K. E. II. 289. tábla. — 3. Szeged-Öthalom. Hampel: R. K. E. I. 72. tábla. — 4. Csorna (Sopron m.). Hampel: R. K. E. I. 47. tábla. — 5. Szeged-Kőtörés. Arch. Ért. 1903. évf. 385. lap. — 6. Mint a 2. sz. — 7. Mint a 3. sz. — 8. Csuny (Moson m.). Hampel: R. K. E. II. 263. tábla. — 9. Cikó (Tolna m.). Hampel: R. K. E. II. 234. tábla. — 10. Gombos (Bács-Bodrog m.). Arch. Ért. 1908. évf. 406. lap. — 11. Nemesvölgy (Moson m.). Hampel: R. K. E. I. 141. tábla. — 12. Csuny (Moson m.). Hampel: R. K. E. II. 274. tábla. — 13. Mint a 12. sz. — 14. Hódmezővásárhely. Hampel: R. K. E. II. 316. tábla. — 15. Szentes (Csongrád m.). Arch. Ért. 1906. évf. 294. lap. — 16. Mint a 4. sz. — 17. Mint a 9. sz. — 18. Mint a 14. sz. — 19. Horgos (Csongrád m.). Hampel: R. K. E. 321. tábla. — 20. Mezőtúr (Jász-Nagykun-Szolnok m.). Hampel: R. K. E. II. 324. tábla. — 21. Szentes. Arch. Ért. 1906. évf. 297. lap. — 22. Csuny (Moson m.). Hampel: R. K. E. II. 268. tábla. — 23. Pusztaszenterzsébet (Baranya m.). Hampel: R. K. E. II. 287. tábla. — 24. Szentes. Arch. Ért. 1906. évf. 299. lap.

vagy párosával egymás mellett. Úgy a hohenbergi galambokra, mint mai díszeink hímzett, festett és fába faragott, zománcozott alakjaira jellemző, hogy majd mindig pávafarkú galambot ábrázolnak (229. ábra 1., 3., 5. sz.).

A dunántúli fazománcban kivitt galambjaink mintha rokonságot tartanának a régi hohenbergiek-

kel, mert éppen úgy kerek foltokkal ékesek (lásd a 229. ábra 1. sz. a köralakú díszeket főként oldalt a fark kezdetén a szárny alatt és a 3. sz. két sötét foltját szintén ugyanolyan helyen, valamint a begyén ábrázolt kerek foltot).

Mai díszeink között cserép- és bútorfestésnél is gyakran találkozunk a galamb alakjával, amellett még a székely galambbúgos kapu nekem úgy tűnik föl, mintha egyenesen csak Asztarté tiszteletére állított emlék volna. Az íves nagy kapu[9]) emeletes galambdúcával, istenfás pilléreivel, címerablakával a kiskapu fölött egy réges-régi ősi emléknek néz ki,



**233. ábra.** 1. Szíjvég a győri 545. sírból. Arch. Ért. 1905. évf. 28. lap. — 2. Szíjvég a győri 209. sírból. Arch. Ért. 1902. évf. 142. lap. — 3. Gátéri 11. sz. avar sír szíjvége. Arch. Ért. 1905. évf. 369. lap. — 4. Fenéki (Zala m.). Szíjvég. Hampel: R. K. E. I. 88. tábla. — 5. Abonyi (Pest m.) szíjvég a 11. sírból. Arch. Ért. 1904. évf. — 6. Abonyi (Pest m.) dísz a 138. sírból. Arch. Ért. 1904. évf. 305. lap. — 7. Sziráki (Nógrád m.) 27. sír övdísze Constantinus († 340) érmével. Hampel: R. K. E. II. 248. tábla. — 8. Gátér 4. sz. sírjából. Arch. Ért. 1905. évf. 365. lap. — 9. Győri 119. sírból. Arch. Ért. 1902. évf. 131. lap. — 10. Nemesvölgyi szíjvég (Moson m.). Hampel: R. K. E. I. 135. tábla.

amely eddig, ha megvénült, ha megkorhadt: újra született, ismét ősi alakjában pompázik máig.

A galambank, mint a szerelem madarának jelentését hirdetik népdalaink is, mikor a szeretőt, kivált a menyecske-szeretőt mindig galambomnak nevezik.

Ezek alapján bátran mondhatjuk, hogy **mindig jelképes értelme volt nálunk az Istár-Szemiramisz-Vénus galambjának s így ősidők óta mint jelképes dísz szerepel ornamentikánkban.**

A sas is, különösen a kettes sas (kétfejű sas) úgylátszik szintén ősi tradició szülötte népünknél. Hunn sírból ismerünk egy kínai rokonságot megengedő halász-sast (230. ábra 1. sz.), egy hevesmegyei sírból egy kiterített szárnyút (230. ábra 9. sz.), egy oroszlános avar csatton két sast egymásnak háttal állva (230. ábra 8. sz.) és több kettes sast az újabbkori emlékek között. Talán az avar sírokban gyakran előforduló, istenfát őrző két madarat is a sasok csoportjába oszthatjuk (230. ábra 3., 10., 11. sz.) a párosság révén, noha nagyon stilizált alakjuk talán inkább a galambok közé sorozná.[10])

Ez az egymásfelé fordult madárpár nagyon szokásos az avaroknál, úgylátszik, hogy jelentés és határozott alak nélkül, mert hiszen ilyen kettes madárból azonkívül még fürjnek (230. ábra 2., 6. sz.), meg kacsának (230. ábra 4. sz.) nézhető emlékeink is vannak a jól felismerhető pávák mellett (230. ábra 7. sz.).

A kettes sassal többször találkozunk népies hímzéseinken (229. ábra 9. sz.), melyekre talán volt némi befolyása a hazánkban meghonosodott német birodalmi kétfejű sasnak, kivált ha a magyar címerrel összeköttetésben jelenik meg: azonban egy székely kapuláb kétfejű sasát, helyzeténél fogva, egyenesen ősi tradició szülöttének kell tartanunk. A martonfalvi (Háromszék m.) kapuláb (229. ábra 6. sz.) kettes sasa ugyanis kötényen van ábrázolva, mint a cyprusi főnik-egyiptomi szobrokon (lásd Ohnefalsch-Richter: Kypros CXL. Tab.) és nem látszik a karmai között kormánypálcát tartó császári sast utánozni.

A legrégibb kettes sasok a mikénei első aknasírból ismeretesek és egy emberi arcot zárnak körül (Schliemann: Mykenae. Lepizig, 1878. 364. lap). A kappadókiai kéta kétfejű sasok Pteriumban (Perrot: IV. 636. lapján) vagy Enjukban (Perrot: IV. 682. l.) egytestű, kétlábú és szárnyú kétfejű sasok, mint a martonfalvi kapuláb hölgyének köténydíszén (kéta kötényén).[11]) A kétáknál úgylátszik országcímer volt a kétfejű sas. Talán két népnek egy fej alatt való egyesítését jelzi a két sas közé eső emberi fej. A kéta kétfejű sast átveszik a szeldsúk törökök, kiktől a bizantiak öröklik. A bizantiból lesz az orosz- és a németbirodalmi kétfejű sas, majd az osztrák. Kétfejű sas volt a mi ősi, ázsiai országcímerünk, mivelhogy mi is a Kéta birodalomhoz tartoztunk valaha.

**Páva.** Harmadik madara ornamentikánknak a páva, amely ma is él és úgylátszik szintén ősi alak (229. ábra 2—4. sz.), mert van egy fülönfüggőnk (hasonló ismeretes Cyprusról, lásd a fülönfüggők fejezetének 65. ábra 12. számát) két pávával (230. ábra 7. sz.), melyek a polip szívalakú testét látszanak őrizni és azonkívül akad több szíj- és ruhadísz is az avar korból a páva félreismerhetlen alakjával (230. ábra 5. sz.). Mai ornamentikánkban a pávának se szeri, se száma (229. ábra 2., 4., 7. sz.).

A pávári nem tud a Baal-Asztarte kultusz és azt hiszem indiai eredetű. »Az indiai hitregében a páva a tiszta és csillagos eget, meg a fénylő napot jelenti. Indra isten nap is, ég is«.[12]) A napot kék égben, vagy csillagfényű égben, vagy a szivárványos égben, mint a százszemű Indrát, mint pávát látjuk, akinek lovai pávafarkúak. **Tehát napot, világosságot, fényt jelent a páva.**

Ezt a jelentést költészetünk is őrzi a »Fogoly katona« balladájában vagy a »Felszállott a páva vármegye házára« kezdetű népdalban, melyekben *a páva fényt, világosságot, eget jelent a tömlöc sötétjével szemben.* A kereszténység a halhatatlanság jelképéül használta a pávát, amit szintén Keletről vett át. A pávának a farktolla darabonkint is dísz, még pedig a szemmel és rombusszal, meg papírusszal összefolyva (lásd a »Szemdísz«-nél). Ma a pávatolldíszt szemrózsának nevezik.

E három fő madárfajtán kívül előfordul még ornamentikánkban valami énekes madár is, mely mindig feltartja a fejét az éneklés jelzésére (229. ábra 10. sz.). Van többféle alakja és színezése, melyek kisebb-nagyobb mértékben természetutánzók és nincs semmi jelképes értelmük. Hasonlóan tyúkfélék is szerepelnek (229. ábra 8., 11 sz.), de ezeknek is aligha volt valaha jelképes értelmük.

**Szarvas** már ősmondáinkban szerepel, midőn a Meotis mocsarain átvezeti Hunort és Magort. Semmiesetre sincs vallási jelentés nélkül, mert hiszen a fenntartó és tápláló erőt jelképező Asztarténak Artemis-Diána változatát kíséri az ó-korban. Az egyenlőszárú kereszt[13] a hold és szarvas a vadászat istennőjének kísérője a kereszténységelőtti vallásban a régi népeknél, Ázsia nyugoti felén és utánuk a görög-római világban. A keresztény magyarságnál a Szűz Mária, *a Boldogasszony*-tisztelet templomainak szarvas jelöli ki a helyét, (lásd Márk krónikájában Gejza látomását),[14]) világos bizonyságául az ősi, Ázsiából hozott vallási nézetek fennmaradásának.

Magának a keresztény hitnek semmi köze a szarvashoz, de annál több köze van a megelőző vallás jelképező gyakorlatának. *Ornamentikánk szarvasa egyenesen Ázsiából hozott Istár-Asztarté-Artemisz jelkép*, melynek jelentését nagyon jól ismerték még Szt. László korában, sőt a krónikairó korában is, noha keresztény értelmet igyekeztek adni neki.

**A magyar ornamentika szarvasa tehát jelképes dísz.**

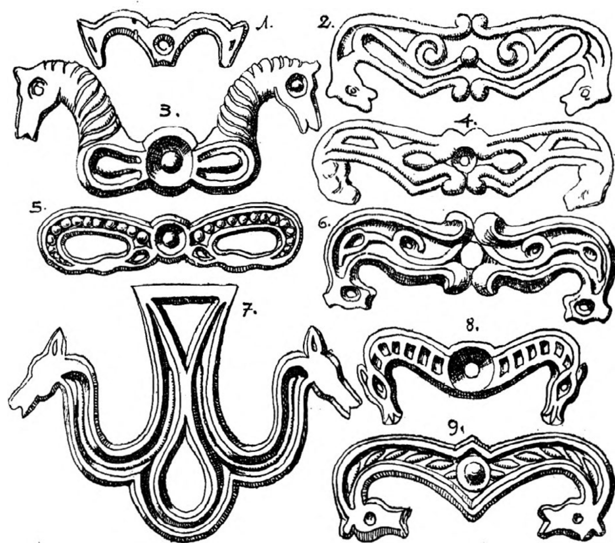
Népies ornamentikánkban a szarvast (235. ábra 1. sz.) ős, vallási jelentőségének megfelelően ma is gyakran faragják az istenfa két oldalára, sőt legtöbbször galamb társaságában, mintha hangsúlyozni akarnák, hogy mindkét állat Földanyánknak, a magyar *Boldogasszonynak*, Asztarténak a jelvénye. (Lásd: Huszka: Magyar Ornamentika 21. képét.)

**Oroszlán.** Az állatvilágból még az oroszlánnak jut nagyobb szerep ornamentikánkban. Már az avar sírokból ismerjük több stilizált alakját (231. ábra 1. sz., 230. ábra 8. sz.) és ma is használják díszül jellegzetes formáit, noha nem valami természetes ábrázolásban (231. ábra 3. sz.).

Az oroszlán mindig és minden időkben az erő, a hatalom jelképe volt s úgylátszik egyetemes jelentését nálunk sem változtatta meg. Van egy székely kapulábfaragványunk Csíkszentmártonból, 1841-ből (231. ábra 2. sz.), amelyen a »követ fúvó«-kígyógomolyagot támadja meg, amely jórészt befolyt egy emberi alakot, aki tehetetlenül vergődik közöttük; akiket csak a legnagyobb erő és hatalom támadhat meg sikeresen, amint meg is teszi képünkön az oroszlán.

**Tehát a közelmultban még az erőt és hatalmat képviselte az oroszlán.**

Mint címertartó a párduc is szerepel mai hímzéseink között, úgy hiszem minden egyéb jelentés nélkül (231. ábra 4. sz.). Párduc, de főként oroszlán-




**234. ábra.** Bronzdíszek. 1. Szentes. Arch. Ért. 1906. évf. 299. lap. — 2. Keszthely (Zala m.). Hampel: R. K. E. I. 104. tábla. — 3. Győr 545. sír. Arch. Ért. 1905. évf. 28. lap. — 4. Szentesi határ. Arch. Ért. 1906. évf. 298. lap. — 5. Szirák (Nógrád m.). Hampel: R. K. E. II. 251. tábla. — 6. Győr. 194. sír. Arch. Ért. 1902. évf. 131. lap. — 7. Kishegyes (Bács-Bodrog m.). 75. sír. Arch. Ért. 1907. évf. 363. lap. — 8. Nemesvölgy. (Moson m.). Hampel: R. K. E. I. 138. tábla. — 9. Kishegyes (Bács-Bodrog m.). 74. sír. Arch. Ért 1907. évf. 363. lap.

fejek, illetve testrészek fordulnak egymás felé (232. ábra), egy-egy lábukat veszekedve egymásnak támasztva a hunn-avar szíjvégek felső végén, ott, ahol a szíjat beleerősítették (a szögfejek lettek a szemek). Hogy az eredeti alak sörényes hímoroszlán volt (232. ábra 1., 3., 7., 9., 10. sz.), azt a későbbi nagyon egyszerűsített alakokból már nem lehet meglátni (232. ábra 2., 7. sz.), mert szinte növénylevéllé, vagy mértani alakká idomulnak (232. ábra 5., 8., 23. sz.). E szíjvégdíszek néha más állatot, struccot vagy griffet (232. ábra 15., 19. sz.), avagy csikófejet utánozzák (232. ábra 22. sz.), sőt medvefejhez is hasonlítanak (232. ábra 4., 24. sz.).

Az oroszlán feje szemben ábrázolva, avar szíjvégeken díszként 7—7 ponttal és csillaggal is elő-

fordul, valószínűleg szintén jelképes értelemben (233. ábra 2. sz.).

*Az oroszlán tehát a hunn-avar kor egész tartama alatt szerepel mint dísz s mivel a közeli korban is még jelképes alak volt, feltehető, hogy mindig az erőt és hatalmat jelentette, vagyis, hogy* **mindig jelképes dísz volt nálunk.**

**A ló**-nak egész alakja a hunn-avar sírokból eddig nem ismeretes, azonban a honfoglalók sírjaiban két áttört korongon felismerhető nagyon elstilizált, griffszerű alakja (221. ábra 6., 7. sz.). A hunn-avar lófejek vagy kampós keresztet alkotnak (lásd az »Istenfa« fejezetnél 222. ábra 8., 10. sz.), vagy hátukkal összenőve (234. ábra 3. sz.), vagy csak





**235. ábra.** 1. Zsebtükör zománcolt fa hátlapja a Balaton mellékéről. Nemz. Múz. Etnográfiai osztálya. — 2. Tülökből készült pásztorsótartó, teteje fából kifaragva, a Dunántúlról. Magy. Nemz. Múzeum néprajzi osztálya.

nyakukkal összenőve, kifelé álló fejjel övdíszt képeznek (234. ábra 1., 2., 4., 6—9. sz.). A lósörény gyakran van jelezve (234. ábra 3., 8., 9. sz.), ha helyén nem indadíszt látunk (234. ábra 2., 4., 6. sz.). A ló, mint őseink kedves állatja került a díszek közé, alighanem vallási jelentőség nélkül, minden jelképes értelem híjával. A lóáldozás szertartása ismeretlen volt a magyarok régi ősvallásában, mert különben az ornamentika is tudna róla. A fehérló-áldozás ha megvolt, későbbi átvétel a perzsáktól.

Hasonlóan jelképes értelem nélkül valók azon nagyon stilizált négylábúak alakjai is, melyek hátrafordult fejjel farkukat látszanak harapni (222. ábra 5. sz., 233. ábra 7., 8. sz. és azonkívül egy alak a honfoglalók salamoni sírjából). Talán kínai emlék !

Végre az agyaras *vaddisznó* naturálisan rajzolt reliefje is szerepel a hunn-avar korban (233. ábra 6., 9., 10. sz.), bizonyára vallási jelképes értelem nélkül, mint a nyúl és róka is, noha a nyúl kéta hieroglif is volt és a róka pedig ma is a csalafintaság megtestesítője.

A honfoglalók díszei között a griff és ló mellett még sárkányt és egyszarvút is találunk.

**A sárkány** (221. ábra 1. sz.) bizonyára kínai emlék. Kínában a kelet, a tavasz jelképe. Ő osztja szét az esőt és a szivárványon trónol, tehát teremtő, életrekeltő jelentése van.

**Az egyszarvú** (221. ábra 2. sz.) sörényes oroszlánteste és szárnyai jelképes alakká léptetik ugyan elő, de mivel csak egy példányból ismeretes : meghatározása nem látszik kivihetőnek és hasznosnak (Kínában a víz, tűz, fa, fény, föld megtestesülése. A tökéletesség jelvénye). Meglehet, hogy voltaképen griff akart lenni.

**A kos** ábrázolása is gyakori népies díszeink között, kivált a Dunántúl (235. ábra), de mivel főként pásztorok, juhászok faragják eszközeikre, azért nem igen láthatunk benne egyebet természetutánzásnál, hiszen a kos-alakok csak mindennapi szemlélet szülöttei s így a régi Baál-jelvény aligha kereshető bennük. Régebbi korból, sírból s egyéb emlékről nem ismeretes.

Hasonlóan csak természetutánzás az Attila-kincs »gólya idillje« is (220. ábra 2. sz.), azonban ugyanezen kincs emberfejű, meglovagolt, *szárnyas oroszlánját* (220. ábra 7. sz.) és az ivócsészék *bikafejét* nem hihetjük jelképes értelem nélkül valóknak (220. ábra 5. sz.) ; mivel azonban e kincs csak rokonnép tulajdona lehetett és nem magyar emlék, azért bővebben nem elemezzük.[15])

**Ember.** Meg kell még emlékeznünk ornamentikánk ember-ábrázolásairól is, mert hiszen a régi kortól kezdve, mai napig szokásos, ha nem éppen túlgyakori alak is díszeink változatossá tételében.

Legrégibb ilyen emlékünk az a hunn-avar korból maradt két darab övdísznek hitt bronzkorongunk, emberfejet mutató reliefekkel, melyeknek egyike biztosan avarkori. Vallásos fogalom, nem hiszem, hogy kapcsolódnék hozzájuk s így szimbolikus jelentésükről nem beszélhetünk. Arcképeknek néznek ki, római pénzek mintájára készültek. Az egyiken a hegyesedő szakállú *férfikép* (236. ábra 1. sz.), pártusokra emlékeztető nagy orral és hátul felkunkorodó egy copffal, meg a hajba kapcsolt gyöngy-, vagy fémékességekkel tűnik fel. Lelhelye a győri avar temető, ahol ugyanazon sírban (a 188-ban) több példányban fordult elő, még egy csat kengyeltartó lemezén is. A másikat (236. ábra 2. sz.) női alaknak nézem, mert virágot tart kezében és nemezsipkás fejét bő lepel födi, melyből csak szeme és orra látszik ki, száját, állát takarja.

Szíjvégeken többször is találkozunk emberfejjel, mint puszta dísszel. Egy szíjvégen mintha csak fülfedővel ellátott sisakból néznének ki (233. ábra 4. sz.).

A napot is ábrázolják mint emberfejet (233. ábra 3. számon az Asztartét jelentő kereszt alatt). Ez a fej úgy hiszem, a teremtő erőt jelképezi.

A nemesvölgyi[16]) (Moson m.) talán még hunn-kori temetőből (Hampel: Régibb Középkor Emlékei I. rész, 133—142. tábla) is maradt egy, több emberfejjel díszített szíjvégünk, melynek felső végét, ott, ahol a szíjat beleerősítették, két egymásfelé fordult emberfej foglalja el a szokásos oroszlánok helyett. E szíjvég öt emberfején (Hampel: I. 141. tábla colnak, isznak), azonban a megszokott régi csoportosítás révén művük jelképes értelműnek látszik, mert férfi és nő a régi griffek módjára az istenfa két oldalán helyezkedik el (236. ábra 3. sz.).

**Összefoglalás.** *A hunn-avar griff, mint elődei és mint utolsó hazai képviselője a székelykapun, mindig az éjjelt, a sötétséget jelentette és jelképezte. A madarak közül a galamb és páva még ma is jelképes alak: és az első a szerelmet a második a napot, a fényt és világosságot jelentik. A sas is ősi alak ornamenti-*




236. ábra. 1. A győri avar temető 188. sírjából való bronzkorong. Arch. Ért. 1902. évf. 138. lap. — 2. Bronzkorong a csunyi (Moson m.) 21. sírból. Hampel: R. K. E. II. 270. tábla. — 3. Pásztorzsebtükör fatokjának zománcozott dísze Somogy megyéből. — 4. Zsebtükör hátuljának bevésett dísze Somogy megyéből.

2. sz.) jellemző a fejfödő hátsó részéről a nyakra lelógó széles tarkóvédő, mely keményebb fajta anyagból, talán nemezből látszik lenni.

Az újabb idők embere is szereti a saját maga mását egyéb díszei közé állítani, miért is gyakran akadunk dunántúli pásztorkészségeken kanászok (236. ábra 4. sz.), juhászok rajzára, amelyek elég jellegzetesek. (Lásd Huszka József: Magyar Ornamentika XIII. és XXI. képét). Többnyire csak a mindennapi életüket ábrázolják (furulyáznak, tán-*kánkban, még a kétfejű sas is, amint azt a székely kapulábra faragott kéta kötényes női alak bizonyítja. A szarvas, miként a galamb, szintén Asztarténak az állatja és mint vadász-istennőt kíséri. Nálunk még Szt. László korában is a Boldogasszony tiszteletével függ össze, noha keresztényvonatkozásban. Az oroszlán ma is él és az erő meg a hatalom kifejezője. A ló régi dísz, de jelképes értelem nélkül. Juh, vaddisznó, nyúl, róka és ember jelképes értelem nélkül való természetutánzás. Sárkány, egyszarvú csak egyszer fordul elő.*

## JEGYZETEK A »GRIFF«-HEZ.

1) A 22. ábra 6. sz. alatt látható négy griff-fej mint karvalyfej átment a germán ornamentikába is (lásd G. Friedrich Muth: Tierornamentik bei Chinesen und Germanen, Leipzig, 1911. 84. lapját és 384. ábráját). A mi korongos fibulánk alkotója úgy látszik kosfejre gondolt, midőn a griff csőre hegyét annyira lecsavarta és fül helyett homlokából szarvat nevelt. Ez a szarv tulajdonképen az oldalra forduló hátsó hajfonatból, copfból keletkezett (lásd a 226. ábra 1. sz., 227. ábra 2. és 1. sz. felső griffjét).

2) A fölkelő nap elől a hold nyugaton bukik a tengerbe, ahova tolja, húzza a »hableány«, hogy segítsen a virágfelhőbe burkoló griffnek. A székely felhő mindig virágok halmaza. E címerkép első születésekor még valamelyik tenger keleti partjain laktak őseink, ha a nyugaton eltünő holdat a hableány meríti el, aki tengeri lény (az antik világ szirénje). Az Azovi-, Káspi- vagy a Földközi-tenger partja volt-e szülőhelye — az bizonytalan, de okvetlen sokszor újították azóta, ha még 1751-ben is újra tudott születni. A székelykapu hableánya mintha egy, a hunnoknak tulajdonítható kínai vázán is szerepelne a két tigris között alkalmazott korongon (lásd: Kínai dísz 261. ábra 4. sz.). Két szirén látszik: az egyik fejjel lefelé, vagyis teljesen helykitöltő, ornamentális kezelésben ábrázolva, mint ugyanazon váza alsó peremének szalagján a tam-tamverő ember. Hunn hatás alatt készült kínai munka.

3) A székelyek a felhők alakjait díszként, virágformájúnak rajzolják, amint egy II. Ulászló (1490—1516.) korában a dályai (Udvarhely m.) templom boltsüvegeire festett székely címerpajzs felhőből kinyúló karja fölött láthatjuk.

4) A székelykapu szárnyas négylábújának ugyan nincsen csőre (ha nem csal az elmosódott fotográfia), s így még a csőrös griffek kialakulását megelőző idők maradványának látszik (lásd a 228. ábrát), azonban az Attila-kincsen is látunk (220. ábra 6. sz.) őzet tépő szárnyas négylábút (oroszlánt) egészen griff módon viselkedni. Szintén nem csőrösek a Takla-makán sivatag kroko-

dílusfejű, szárnyas, guggoló, oroszlántestű griffjei sem, melyek az elkertelt helyen álló vázát őrzik, melyből indiai buja tömegben nagy, pálmavirágszerű virágok és levelek nőnek ki. Stein Aurél: Romvárosok Ázsia sivatagjaiban című könyve 257. lapján arról értesít bennünket, hogy a Kr. u. harmadik században ta-jühcsik, vagyis fehérhunnok voltak a kínai zsoldoskatonák azon a vidéken, honnan a fagerendára metszett (115. lap, fejléc) bemutatott kép való. A bujanövésű istenfának és krokodílusfejű griffjeinek bizonyosan Indiából származó fehérhunn katona volt a faragómestere!

[5]) A 226. ábra 2. sz. alatt közölt egyiptomi bronztál részlete (Perrot et Chipiez: II. 583. lap) és rajta a griffek az egyiptomi feltámadás istenének, Horusnak a fövegét viselik. Ezzel azonos jelenetet látunk Hator-Sat egyiptomi hercegnő zománcozott arany pektoraléján, ahol is a griffek csavart szarvak fölött kétoldalt Sebek istennek, az »öröklét« istenének a fejdíszét viselik (lásd Woermann: Geschichte der Kunst. 1. 127. lap). A feltámadás is örökélet s így az egyiptomi griffek oly természetű erőt vagy jelenséget személyesítenek meg, amely *mindig volt és lesz!*

[6]) A Louvre egy bronz pektoraléján (Perrot közli III. 813. lap) az oroszlán és griff küzdelme egy kecske hullája fölött még nem dőlt el. A legritkább eset oroszlán és griff küzdelme.

[7]) Perrot mondja VI. rész 832. lapján: »A Mycenes comme en Egypte, le griffon est un symbole de force et d'agilité«.

[8]) Talán innen maradt a költemények közhelye, hogy »leszállt az éj« és hogy »szétteríti szárnyait«.

[8a]) Nem érdektelen, amit a II. Ramzes fáraó (1333—1267. Kr. e.) és Khéta-Szíra hittita király között létrejött, ezüsttáblára írott békeszerződés okmányából (1312. Kr. e.) megtudunk a griffre nézve, ha a khétákról és hunnokról tudottakkal összevetjük.

Azt mondja az ezüsttábla (A. H. Sayce: The Hittites the story of a forgotten Empire. III. Edit. London, 1903.): »A mai naptól fogva Khéta-Szíra, Khéta nagy királya úgy tekintse e szerződést, mint Ra isten és Szutek isten által létesített egyetértést Egyiptom népe és Khéta népe között, hogy többé sohase legyen háborúság közöttük.« — Tehát az egyiptomi Ra (napisten), a legfőbb egyiptomi isten köt szövetséget a khéta főistennel, Szutek (a sötétség, az éjjel) istennel. A kettős elv, mely a Kr. e. vallás oly szembetűnő, sarkalatos jellege: a világosság és sötétség jelenik itt meg egymás mellett.

A továbbiakban azt mondja a szerződés: Mindaz, ami az ezüsttáblára iratott, minden szavában meg van erősítve úgy a hittiták országa, mint Egyiptom országa isteneinek és istennőinek gyülekezetei által. Erre tanúnk a napisten, az egek ura, Aranna város és ország napistene, *Szutek*, az egek ura, *Szutek*, a hittiták országának istene, *Szutek*, Aranna város és ország istene, *Szutek*, Zanu-Arnda város és ország istene, *Szutek*, Khisza-Szapa város és ország istene, *Szutek*, Szariszu város és ország istene, *Szutek*, Kilpa város és ország istene, *Szutek*, Rukhaszina város és ország istene, *Szutek*, Tomisze város és ország istene, *Szutek*, Szekipaina város és ország istene; Antartája (Asztarté), a khéták országa területének stb. istennője, minden istenek égi királynője, a Föld istenasszonya, az eskű istenasszonya stb., stb. Amint az ezüsttábla szövegéből kitűnik, Szutek a khéták legfőbb istene, meg aztán Asztarté az ég-föld királynéja.

Az ezüsttáblára vésett okmány a végén azt mondja: Az, ami az ezüsttábla szélén látható, az *Szutek* istent ábrázolja, amint a hittiták nagy királyát megöleli. . . . a következő köriratokkal van ellátva: Szutek isten az egek urának pecsétje stb. Kár, hogy a tábla nem maradt reánk, azonban így is biztosra vehetjük, hogy a tízszer is fölemlített Szutek isten csak az éjjelt, a sötétséget jelképezi, amit griffalakban ismerünk, mivelhogy Egyiptomban is *Szet isten a sötétség istene, vagyis Szét = Szutek.* A sötétség istene a hikszosz királyokkal költözhetett Egyiptomba s a hunn-khéta griff guggoló alakját az egyiptomi szfinksznek köszönheti.

A hunn-avar sírokban oly gyakori, de kivált a hunn sírból alig hiányozható, ugrásra készülő, guggoló griff minden bizonynyal Szutek istent ábrázolja. Szuteknek nem maradt ugyan biztosan megállapítható khéta ábrázolása, azonban az imádkozókat pártfogoló egyiptomi griffek (226. ábra) minden bizonnyal istenséget jelentenek, nem úgy, mint a csalfa asszírok (226. ábra 3., 4. sz.). Meg aztán Szet—Szutek isten = a sötétséggel; mivel a sok hunn griff is csak a sötétség jelképe volt, azért *a hunn griff egyenesen a khéta Szutek* s bizonnyal az ezüsttáblán is griff ábrázolta a khéta királyt megölelő Szutek istent. *A hunn griff = a khéta Szutek istennel.*

[9]) Lásd Huszka József: Székelyház. Budapest, 1895.

[10]) Majdnem szakasztott azonos alakjait találhatjuk e madaraknak két örmény-georgiai kézirat kezdőbetűiként. Az egyik Berlinben van, a másik Helsingsforsban 1469. évből (Woermann: Geschichte der Kunst. II. Band. 132. lap).

[11]) A kéta kétfejű sasok a honi isteneket hordják vállukon s így a kéta királyság jelképei, vagyis kétfejű sas az ország címere. A sasok kapcsán meg kell emlékeznünk a nagyszentmiklósi kincs sasairól is, amelyek hol férfi, hol női alakot emelnek fel röptükben. A férfialak csészéből itatja a sast (220. ábra 1. sz.) és a másik kezében fáklyát látszik tartani. A női alak fölemelt két kezében egy-egy szál virág látszik. Hogy Hébe-e a csészés alak és hogy Nágá-e (= a kígyók szelleme) a női alak, azt annál kevésbbé dönthetjük még el, mivel semmi kígyófélе nem sejthető az ábrázoláson (lásd az Arch. Ért. 1914. évf. 91. lapját; Hampel: Régibb Középkor Emlékei, I. rész, 48. tábláját).

[12]) Huszka József: Magyar Ornamentika. Budapest, 1898. 11. lap.

[13]) A Zichy-címer keresztes szarvasagancsa egyenesen ősi Artemisz-Diána jelvény.

[14]) »A koronázás után pedig azon helyre menvén, ahol látomása történt volt, *öccsével, Lászlóval értekezni kezde a szűz Mária tiszteletére építendő egyház alapjainak helyéről. S amint ott állottak Vác mellett,* ahol most a Szt. Péter apostol egyháza áll, *egy szarvas jelenik meg előttük,* amelynek szarvai rakva valának égő gyertyákkal és *kezde futni előttük az erdő felé s azon helyt, ahol most a monostor van, megálla.* S amint a katonák rányilaztak, a Dunába szökék s többé nem látták. Mit látva, mondá Szt. László: Bizony nem szarvas, hanem Isten angyala volt. S monda Geicsa király: Mondd meg nekem édes öcsém! Mi lehetett az a sok égő gyertya, melyet a szarvas szarvain láttunk? S válaszola Szt. László: Nem szarvak azok, hanem szárnyak, nem égő gyertyák, hanem tündöklő tollak« stb. Márk krónikája a magyarok viselt dolgairól az ősidőktől 1330. évig. Fordította Szabó Károly.

[15]) Az Attila-kincsen észlelhető nagy technikai jártasság és kiváló rajzolókészség hosszú időn át fejlődött művészetre vihető vissza, mint előzőjére s kivált a békaidill realisztikus, természethű ábrázolása a Hán, kínai dinasztiáknak (Kr. e. és után 200. év) természetet híven utánzó művészetével, vagy az ebből fejlett japán ábrázolási mód emlékeivel való rokonságot mutat.

[16]) A nemesvölgyi temető gyalogosok nyugvóhelye. Ezek a harcosok fokossal, bárddal és késekkel verekedtek. Bár bronzdíszeik teljesen azonosak a hunn-avar sírok emlékeivel, mégis feltűnő közöttük a *vaddisznófej* (233. ábra 10. sz.), amely azonkívül még a győri (233. ábra 9. sz.) és az abonyi (233. ábra 6. sz.) avar sírból ismeretes.

Van még két szíjvégünk hazai sírokból Nagysurányból (Nyitra m.) és Boldog hevesmegyei községből (Hampel: Régibb Középkor Emlékei, I. rész. 66. tábla), melyeken két csikosruhás emberi alak omlik össze a nyakukba harapó oroszlán alatt. A boldogi szíjvéggel egy kisebbet is találtak egy magánosan álló emberi alakkal, csíkos blúzban és övvel leszorított bő térdnadrágban, lábszárvédői alatt cipőben. Ezek az alakok minden bizonnyal germánok (gótok, gepidák, longobárdok stb.) s így nem sorozhatók az avarok közé a sírok lakói sem.

IX.

# KÍGYÓ-, ZSINÓR-, VAGY SZALAGFONÁS

A magyar ruha zsinórdísze ornamentikánknak minden előállítási módjában szokásos, és mértani alakzatoknak nézhető fonott díszei, bármily nagymértékben technikai eredetűek is: nem tekinthetők, legalább is részben, szimbolikus jelentés nélkül valóknak, ha hunn-avar sírleleteink nagyszámú fonott díszeit is szemügyre vesszük.

Maradt egy avar lovas sírban Nagymányokon (Tolna m.) olyan, ezüstből való préselt szíjvégünk, mely sok stilizáltabb hunn-avar emléket megmagyaráz és amelynek előképét a sumír ősidők emlékei között ismerhetjük fel. Ez a mányoki szíjvég (237. ábra 1. sz.), amelyet avar kengyel, avar szalagcsokor és egyélű egyenes kard társaságában leltek: két kígyóból álló fonást mutat. E kígyófonás legősibb előképe a Gudea, lagesi pateszi (= papkirály, kb. 2350. Kr. e.) Telloban talált zöldkőből faragott edénycsövének a reliefje (238. ábra), melyet a bevésett írás szerint »életért« ajánlott fel Istenének: Ningiszidának.

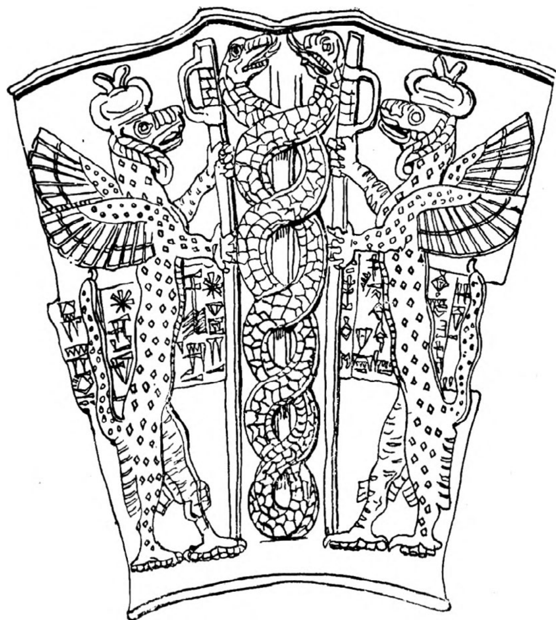
Az összefonódó két kígyótól jobbra-balra egy-egy kétszárnyú, turbános fejű párduc áll, kézfejvédő kosárral ellátott egyenes kardhoz hasonló botokkal. Jellemző a pettyes párducok fonott copfja, ami a későbbi időkben főniki griffek kísérője; sőt ráakadunk az »Attila kincs«-en, meg avar leletekben is.[1])

A nagymányoki összefonódó két kígyónak több, hozzá még közelálló és belőle származtatható utánzata maradt reánk fonott díszként, avar sírleletekben (237., 239., 243. ábra), melyek közül némelyiken még a nagy tarajos kígyófejek (237. ábra 3. sz., 239. ábra 2. sz.) is kivehetők, ámbár e díszek nagyrésze már csak a fonásra helyezett súlyt. Különösen jól látszik az összefonódó kígyók feje a 239. ábra 2. sz. aranycsatjának úgy pajzsán, mint kengyelén. A 237. ábra 6. sz. csatja az előbbi csat utánzatának néz ki, azonban a fejek már felismerhetetlenek éppen úgy, mint a 237. ábra 2. és 4. számain. Általában véve, az avar sírok nagyszámú fonásmustrájáról lemaradnak a fejek; sőt a kétágú kígyófonás (237. ábra 8. sz., 239. ábra 4. sz., 5., 8. sz., 240. ábra 6. sz.) többágúvá válik (237. ábra 5., 7. sz., 239. ábra 1., 3., 6. sz., 240. ábra 1—5. sz.), vagy valódi zsinórfonássá bővül (241. ábra 2—4. sz.), mielőtt egészen szögletes szalagfonás mustrává alakulna (239. ábra 7. sz., 241. ábra 1. sz., 242. ábra

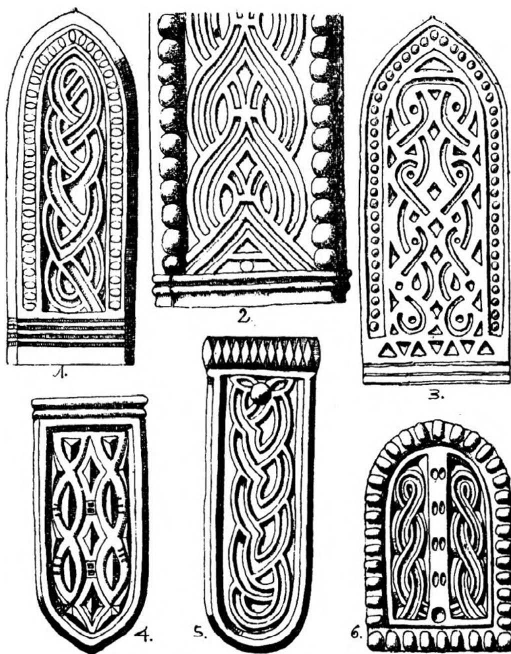



**237. ábra.** 1. Préselt ezüst szíjvég (alsó oldalán ólomkitöltéssel). Egy avar lovas sírból Nagymányokon (Tolna m.). Hampel: Régibb Középkor Emlékei. I. rész. 143. tábla. — 2. Trébelő bronzmag Adonyból (Fejér m.). Hampel: R. K. E. I. rész. 79. tábla. — 3. Arany szíjvég a Magy. Nemzeti Múzeumban. Hampel: R. K. E. I. rész. 64. tábla. — 4. Bronz szíjvég Gátérről (Csongrád m.). Arch. Ért. 1906. évf. 154. lap. — 5. Préselt bronz szíjvéglemez Cikó (Tolna m.). 549. sír. Hampel: R. K. E. II. rész. 242. tábla. — 6. Aranyozott bronzcsat a mártélyi (Csongrád m.). 7. sírból. Hampel: R. K. E. I. rész. 153. tábla. — 7. Cikó (Tolna m.). 442. sír. Ezüst szíjvég. Hampel: R. K. E. II. rész. 233. tábla. — 8. Keszthelyi ezüst szíjvég. Hampel: R. K. E. I. rész. 100. tábla.

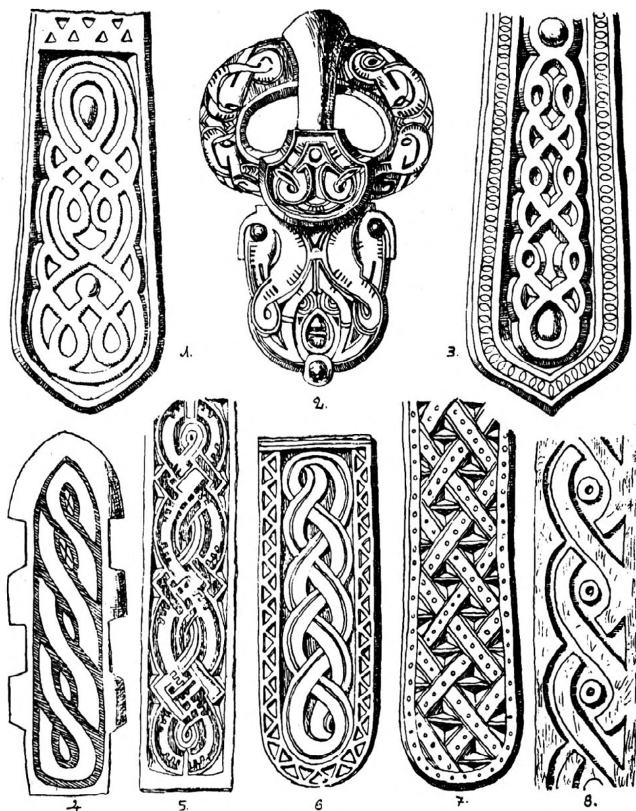
6. sz., 240. ábra 1., 5. sz.), mely kínai, Han-korbeli reliefeken (Kr. u. 147.) is fellelhető (lásd Chavannes: Mission orcheologique dan le Chin Septemtrionol. Paris 1909. Pl. XLIV.).



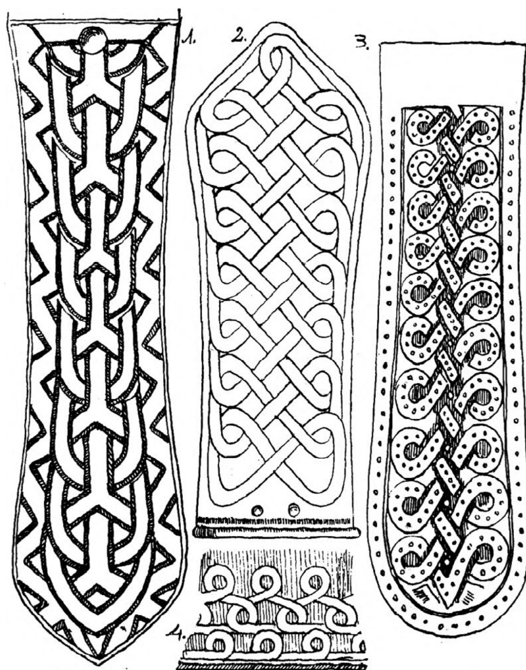
**238. ábra.** Ivó áldozati edény kiöntő csövének kiterített dísze, Gudea lagasi pateszi korából (kb. 2350. Kr. e.). Zöldkő, találták Tellóban és a rajta lévő felírás szerint »életeért« ajánlotta fel Ningisszidának Gudea.



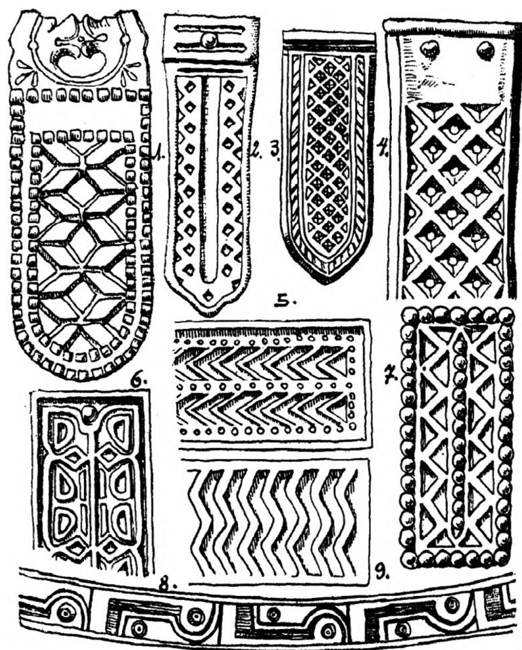

**240. ábra.** 1. Ezüst szíjvég a bácsfeketehegyi avar lovas sírból. Arch. Ért. 1908. évf. 418. lap. — 2. Arany szíjvég avar lovas sírból Vörösmartról (Baranya m.). Arch. Ért. 1902. évf. 433. lap. — 3. Avar lovas sír ezüst szíjvége Törökkanizsáról (Torontál m.). Arch. Ért. 1900. évf. — 4. Fönlaki bronz trébelőmag (Temes m.). Arch. Ért. 1900. évf. 120. lap. — 5. Arany szíjvég egy pusztatóti avar lovas sírból (IV. Constantinus (668—69.) érmével. Hampel: R. K. E. I. rész. 56. tábla. — 6. Trébelőmag bronzból. Gátéri 11. sz. sír. Arch. Ért. 1905. évf. 369. lap.



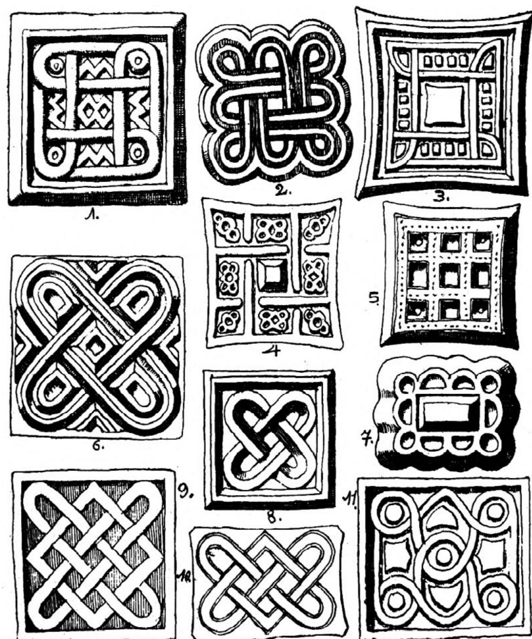

**239. ábra.** 1., 3. Gátéri (Kiskunszállás). 212. sz. Lovas sír trébelt bronz szíjvégei. Arch. Ért. 1906. évf. 216. tábla. — 2. Aranycsat a Jankovics-féle gyüjteményből. Magyar Nemzeti Múzeum. Hampel: R. K. E. I. rész. 62. tábla. — 4. Gátéri szíjvég csontból. 293. sír. Arch. Ért. 1908. évf. 338. lap. — 5. Tarsolylemez széle aranyból Madarasról (Jásznagykunszolnok m.). Hampel: R. K. E. I. rész. 145. tábla. — 6. Bronz trébelőmag Adonyból (Fejér m.). Hampel: R. K. E. I. rész. 79. tábla. — 7. Regölyi bronz szíjvég (Tolna m.) a 6. sz. lovas sírból. Hampel: R. K. E. II. rész (másik oldala a 241. ábra harmadik száma). — 8. Győri csontlemez a 309. sírból. Arch. Ért. 1904. évf. 26. lap.




**241. ábra.** 1. Bronz szíjvég a győri 120. és 211. sírokból. (IV. századi római éremmel.) Arch. Ért. 1902. évf. 131. lap. — 2. Keszthelyi szíjvég. Hampel: R. K. E. I. rész. 100. tábla. — 3. Regölyi (Tolna m.). Lovas avar sírból való szíjvég. Vele azonosat találtak még Győrött a 120. sírban. Cikón 373. sírban és Keszthelyen. Hampel: R. K. E. II. rész. 309. tábla. — 4. Övdísz ezüstlemezből Keszthelyről. Hampel: R. K. E. I. rész. 101. tábla.



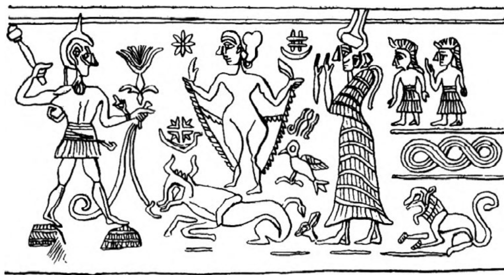

**242. ábra.** 1. Budapest lóversenytéri szíjvég. Hampel: R. K. E. II. rész. 289. tábla. — 2. Gombosi (Bács m.). Szíjvég a 25. sírból. Arch. Ért. 1908. évf. 408. lap. — 3. A 193. sz. avar lovas sírból Gátéren. Arch. Ért. 1906. évf. 209. lap. — 4. A kishegyesi (Bács m.). 68. sírból. Arch. Ért. 1907. évf. 363. lap. — 5. Hernádpusztai (Pest m.). 9. sírból. Arch. Ért. 1904. évf. — 6. Győri 831. sírból préselt bronz szíjvég. Arch. Ért. 1908. évf. 221. lap. — 7. Dunapentelei (Fejér m.). 10. sz. lovas sírból. Arch. Ért. 1909. évf. 103. lap. — 8. Győri 802. sír faragott csontdísze. Arch. Ért. 1908. évf. 217. lap. — 9. A győri 103. sír szíjvége. Arch. Ért. 1902. évf. 128. lap.




**243. ábra.** 1. Győr. 310. sír. Arch. Ért. 1904. évf. 25. lap. — 2. Adonyi (Fejér m.). Trébelőmag. Hampel: R. K. E. I. rész. 79. tábla. — 3. Győri 812. sír préselt bronzdísze. Arch. Ért. 1908. évf. 219. lap. — 4. A kecskeméti Miklós-telepen talált kard ellenzőjének oldaldísze. Hampel: R. K. E. II. rész. 287. tábla. — 5. Regöly (Tolna m.). 18. sír, préselt bronzlemez. Hampel: R. K. E. II. rész. 300. tábla. — 6. Gátéri 186. sírból. Arch. Ért. 1906. évf. 154. lap. — 7. Trébelt bronz a regölyi (Tolna m.) 18. sírból. Hampel: R. K. E. II. rész. 300. tábla. — 8. Gátéri 77. sírból. Arch. Ért. 1905. évf. 402. lap. — 9. Győri 796. sírból. Arch. Ért. 1908. évf. 216. lap és a cikói (Tolna m.) 375. sírból. Hampel: R. K. E. II. rész. 225. tábla. — 10. Győri 94. sírból. Arch. Ért. 1902. évf. 24. lap. — 11. Győri 75. sírból. Arch. Ért. 1908. évf. 208. lap.







**244. ábra.** 1. Ó-babiloni fogadalmi tábla. Komposit kő agyagból és szurokból, Tellóban találták. Jastrownál a 119. ábra. Ismerünk egy hasonjellegű művet, mint ez az Entemena- (2850. Kr. e.) féle, 3000. évből Kr. e. szintén Tellóból, Ur-Nina idejéből. — 2. Hittita pecséthenger Baal-Istár és Tesub viharisten alakjaival. Jastrownál 185. ábra. — 3. Hittita pecséthenger, Tesub és Istár alakjaival. Jastrownál. 186. ábra.

Gudea kígyóinak utódaként tekinthető számos, a Kr. e. évezredekből származó relief és pecséthengermetszet három, esetleg négy hurkot képező két vagy három végnélküli szálból álló összefont tekercsdísze. Ismeretes a Kr. e. III. évezredből, tehát még a sumír korból az Entemena (2850. Kr. e.) lagsi pateszi korában élt Dudu főpap fogadalmi táblája (244. ábra 1. sz.), melynek alsó harmadát — bizonyára nem jelképes jelentés nélkül — foglalja el a négyhajlású fonott dísz. Mivel e dísz fölött ábrázolt (Baált jelentő) nyugvó borjú még éppen úgy nem adja tudtunkra a fonott dísz szimbolikus jelentését, mint a legfölül feltűnő lagasi címer (= oroszlánokon álló, kiterített szárnyú sas) ; azért a későbbi, minden valószínűséggel kéta-kor vallásos ábrázolatokat feltüntető pecséthengerei felvilágosítására vagyunk utalva.

A kéta pecséthengerek nagyrészét jellemzi ez a többnyire három- vagy négyhurkos, végnélküli fonás, a fölötte és alatta katonás sorba állított, mozgó, vagy egyébként cselekvő alakokkal (244., 245. ábra). E pecséthengerek legtöbbjéről Istár-Asztarot-Aphrodite alakja, vagy legalább jelvénye[2]) sohasem hiányzik, sőt mellette a legfőbb teremtő isteni erőt meg-





**245. ábra.** Pecséthengerek. Perrot : IV. 378. és VI. 346. ábra.

személyesítő Baál-Zeüsz alakja vagy jelvénye is fellelhető (244. ábra 2. számán az első alak és a bikafő ; a 245. ábra 1. számán a bikafő jelvény).

Ezek folytán *a kígyófonás elsősorban a fenntartó isteni erő megszemélyesítőjét, Istár-Asztartét és vele párhuzamban a teremtő erőt képviselő Baál-Zeüsz főistent jelenti*, de mivel a hengerek képein Istár alakja és galambjai inkább a szerelem istennőjére vonatkoznak ; azért *a Gudea király összefont kígyói és az ábrázolásukból eredt, későbbi kéta-avar végnélküli kígyófonatok is csak a szerelem istennőjére vonatkozhatnak.*[3]) **A végnélküli kígyó a szerelem és a szerelemmel kapcsolatos teremtő erő jelképe volt mindig. Ilyen a mai jegygyűrű is.**

Van néhány avar sírleletünk, melyekben a háromhurkos kígyófonás a kétszemes sodronyarccal váltakozik (Szemdísznél az 50. sz. ábra.[4])

A sodronyarc több Kr. e. XII. századi babiloni emléken, oltárra téve, mint Ninmukh istennő (Belitili = istenek úrnője) jelvénye jön elő.[5]) Mint női istenjelvényt vulvának tartják; s mivel a női istenek mind összefolynak Istárral, vagyis mind csak a teremtő isteni erő fenntartó részének egyes megnyilvánulásai; azért a végnélküli kígyófonással váltakozó sodronyarcok jelentése sejteti a kígyófonás szimbolikus értelmét is, ami szintén csak a szerelem révén fenntartó erőt jelenti. *Hogy a három- vagy négyhurkos végnélküli fonásnak erről az ősi szimbolikus jelentéséről még tudtak az avarok: azt a véle ábrázolt vulva is valószínűvé teszi.*[6])

**Összefoglalás.** Gudea lagasi pateszi (kb. 2350. Kr. e.) faragott kőedényének összefont kígyóreliefje, még fejes kígyókkal alkotott másolatokban él az avar korban, a nagymányoki ezüst szíjvégen és több arany csatton. A kígyófejek lemaradása után is még jól felismerhető az ősi kígyófonás, melyből az avarkor számtalan fonott dísze lassankint kialakult. A három- és többhurkos, fejek nélkül való végnélküli fonás, mely a kéta pecséthengerek jellemző sajátsága, már szinte egyidőben jelentkezik a Gudea kígyóival Dudu lagasi főpap fogadalmi tábláján (kb. 2850. Kr. előtt). A kéta pecséthengerek meztelen Istárja és bikafejjel szimbolizált Baál főistene a szerelmet és a szerelem révén a teremtő isteni erőt jelképezi, a többhurkos, végnélküli fonással egyetemben. Az avar korban a kéta végnélküli kígyófonás, sodronyarccal, Ninmack istennő jelvényével (vulvával) együtt többször is előfordul s így *az avarok bizonyára tudták, hogy a többhurokból álló kígyófonás a szerelem istennőjét, mint a teremtő és fenntartó isteni erő jelképezőjét szimbolizálja.*

Az avarok sokféle zsínór- vagy szíjfonatdísze tehát, bármennyire technikai eredetűnek látszik is, eredetére nézve olyan szimbolikus dísz, melynek jelentését még tudták az avar-korban.

## JEGYZETEK A »KÍGYÓFONÁS«-HOZ.

[1]) Az egyes, hátul lelógó hajfonat, az újabb idők mandzsu varkocsa, nemzeti jellegnek látszik a kéták egy részénél (lásd Perrot et Chipiez: Histoire de l'art. IV. 278., 332., 336., 349., 388. ábráinak kéta alakjait), valamint hazai leleteink tanúsága szerint az avaroknál (a 188. sz. győri avar sír egy korongjának copfos alakján (ábráink között a férfi fej 236. ábra 1. sz. a »Griff« fejezetnél). Az oldalt lógó, egy vagy több hajfonat főniki-palmettás kíséretben tűnik fel griffeken (226. ábra 1. sz.). Magyar őseink kétoldalt lelógó hajfonatokat hordtak. Talán a Gudea párducai (238. ábra) is kétcopfosak voltak s csak a profil ábrázolás miatt látszik a copfokból csak az egyik. Mindenesetre megállapítható Gudea párducai révén, hogy az ősi sumír világból szállott a főnikiekre, kétákra és reánk a varkocsviselet. A keleti zsidók lelógó fülcsombókja is a régi sumír eredetű főniki hajfonatot tekintheti ősének.

[2]) A 244. ábra 2. sz. a magát leleplező Istár kancsót nyujt Tesub viharistennek (a táplálás jelképezéseül) és kettőjük között a galamb (a szerelem madara). A 3. sz. a magát meztelenül mutató, tehénen (szintén a tápláló erő jelzése) álló Istár Tesub felé fordul s körülötte jelvényei (csillag, félhold, kereszt, galamb). A harcos viharisten balkezében papíruszvirágot tart, mint a hadihalál vigaszát.

A 245. ábra 1. sz. Istárnak csak galambjai jelennek meg egymagasságban a teremtő erőt (a főistent) jelképező bikafővel. A 2. számon galambok között látjuk a magát meztelenül mutató Istárt, aki elfordulva áll a kitárt karokkal hozzá igyekvő alaktól, bár a szerelem madara hívja és vezeti hozzá.

[3]) Talán a Gudea szárnyas párducai már a későbbi griffek ősei (még ugyan nincs csőrük) s így mint az éjjelt (a sötétséget) jelképező alakok szerepelnek, midőn a szerelmet jelképező kígyófonást korlátok közé szorítják. (Bővebben lásd a »Griff« fejezetnél.

[4]) Ez emlékek egy részén a szemet jelentő hurkok többnyire szépen kiképzett levéllé alakultak az ornamentális fejlődés általános menetének megfelelően (50. ábra 2—5. sz.).

[5]) Lásd: Morris Jastrow: Bildermappe zur Religion Babylonens und Assyriens. Giesse. 1912. művében a 29., 39., 42., 43. ábrákat.

[6]) A 243. ábra négyzetbe tervezett fonásainál a sodronyarcok összefonását is felismerhetjük (11. sz.). Nagyrészük az ősi kígyófonás mértani díszé való elváltozása, bár némelyiknek ismerjük a Kr. e. időkből az előképét is. (Vesd össze a 244. ábra 2. sz. fonásmustráját a 243. ábra 10., 11. számával.)

X.

# SZALAGCSOKOR

Avar leletekből ismeretes szalagcsokrokról kell még megemlékeznünk, ha ki is mentek divatból némileg.

Az avarok általában nagyon szerették a szalaggal való ékítést ruhán és lószerszámon. Hogy a fehérhunnok lelógó lobogó szalaggal díszítették kalapjukat, azt a pénzeik emberalakjain mindenütt észlelhetjük (247., 246. ábra. Lásd a magyar kanászkalapos napistent a 246. ábra *a* betűje alatt). Akár kalap (247., 246. ábra *b*), akár sisak (247. ábra *a*, *e*), akár korona (247. ábra *d*, *f*) van az istenek és királyok fején, elmaradhatatlan a csokros, lobogó szalag.

Ma is elengedhetetlen a magyar kalapon, pártán, a leányok »pántlikába font« varkocsán és a feldíszített lószerszámon. A szalagdísz minden régi népnél szerepel, azonban a szasszánida perzsáknál, bizonyára hunn befolyásként, úgy elterjedt, hogy a hullámos repülő és legtöbbször kicsipkézett szélű szalag valósággal ismertető jelleg díszítéseiken (248. ábra).

Az avarok az idő viszontagságainak ellenállni nem képes szalagszövetet állandóbb fémcsokorral is helyettesítették, ami különben fényűző hajlamaiknak természetes következménye volt. Annyi csillogó fémékességet alkalmaztak testükön, ruhájukon és lovas felszerelésükön, hogy az öntött, nehéz díszeket — ami még a hunnoknál általánosabb volt — kénytelenek voltak könnyebbel helyettesíteni, mert a nagy súly elviselhetetlen teher lett volna. Így tértek át a kalapált (trébelt) lemezdíszek használatára és a könnyű romlandóság ellen, a mikénei korból már ismert (lásd a »Szemdísz«-nél), famagot alkalmazták. A magon a reáfaragott dísz mélyedéseibe csak be kellett nyomkodni a nagyon puha, hajlékony arany- és ezüstlemezeket. A trébelt ékszereket többnyire gipsszel töltötték be a behorpadás ellen.

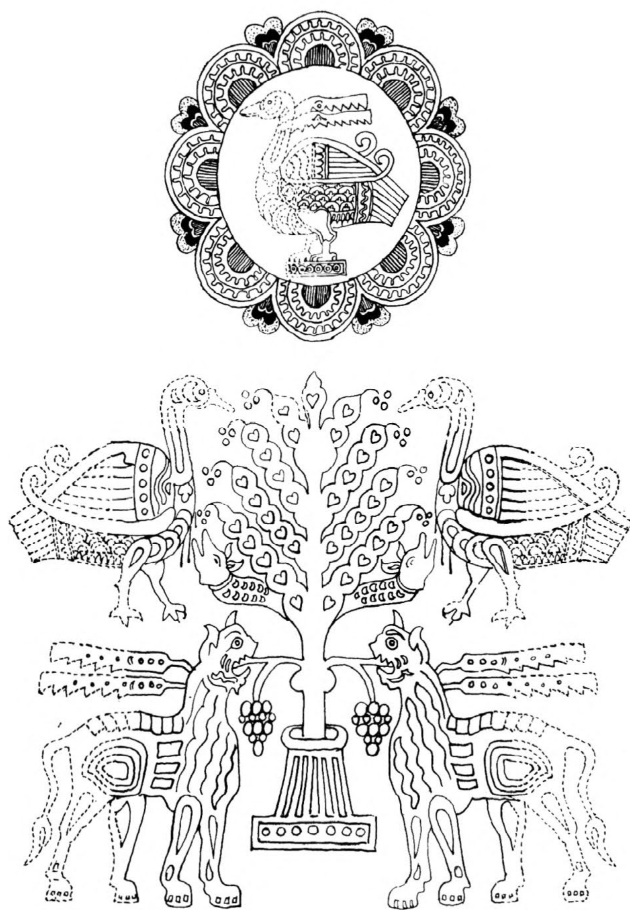
A 249. ábra egyes alakjain a négy félgömb, vagy gömbszelet közül három a dudorodó hurkoknak, a középső negyedik az összeszorító csomónak az utóda. Az 5., 6., 8. számokon a hármas tűrésű, hosszúkás szalaghurok még mintha természetesebb volna és megelőzné időben a gömbszeletalakokat, noha az összetartó középkötés bogja rozettává alakult. A szalagnak a csokorból lelógó vége mindenkor rojtos (249. ábra 1—9. sz.), gyakran gyöngysorokkal ékes (249. ábra 2., 3., 5. sz.). A mustrás,



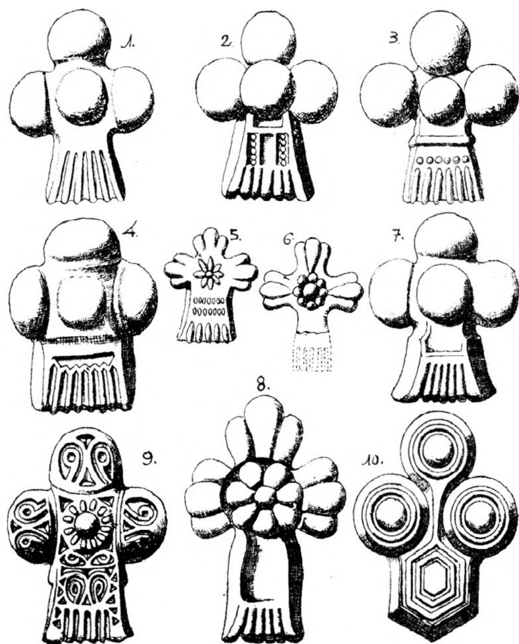

246. ábra. Indoszkitha pénzek Isten és király alakjai: *a*, *b* napisten; *c*, *d* Kanerku király. (The Coins of the Greek and Scythic kings of Baktria and India in British Museum. P. Gardner. London. 1886.)




**247. ábra.** Indoszkitha pénzek királyalakjai: *a* és *e* Kadafi király; *b* Kanerku király; *c* Istenalak; *d*, *f* Hoerku király. (The Coins of the Greck and Scythic king of Baktria and Indiain British Museum. P. Gardner. London. 1886.)



**248. ábra.** 1. VI—VIII. századi szasszánida selyemszövet részlete (kiegészítve) az aacheni dómból. Lessing: Die Gewebesammlung des K. Kunstgewerbe Museum. Berlin. 1900. — 2. Selyemszövet a VI—VIII. századból (Kelet vagy Bizáncium) az aacheni Münsterben (talán Karoling ereklye), kiegészítve. Lessing: Die Gewebesammlung des K. Kunstgewerbe Museum. Berlin. 1900. — Az istenfa szívsoros levél ágai még ma is használt díszek a Kalocsavidéki Homokmégy község falfestéseiben (lásd az »Etnográfia Melléklete« X. évf. 1909. évf. 3—4. füzeteit).




**249. ábra.** Avar szalagcsokrok: 1. Kölesd (Tolna m.). Ezüst. Arch. Ért. 1900. évf. 109. lap. — 2. Fönlaki (Temes m.) bronz trébelőmag. Arch. Ért. 1901. évf. 62. lap. — 3. Kunágota (Csanád m.). Ezüst. Justinianus (527—563.) aranyával. Hampel: Régibb Középkor Emlékei I. rész. 51. tábla. — 4. Madaras (Jásznagykunszolnok m.). Arany. Hampel: R. K. E. I. rész. 145. tábla. — 5. Fönlak (Temes m.). Bronz minta. Arch. Ért. 1900. évf. 121. lap. — 6. Baja (Bácsbodrog m.). Avar lovas sír. Arch. Ért. 1903. évf. 275. lap. — 7. Cikó (Tolna m.). 552. sz. lovas sírból. Hampely R. K. E. II. rész. 370. lap. — 8. Ártánd (Bihar m.). Avar lovas sír. Aranylemezzel borított bronz. Hampel: R. K. E. II. rész. 328. tábla. — 9. Gátér (Kiskunszállás) 11. sír, bronz trébelőmag. Arch. Ért. 1905. évf. 369. lap. — 10. Gátér. 239. sz. avar lovas sírból. Ezüst. Arch. Ért. 1908. évf. 331. lap.




**250. ábra.** 1. Fönlaki (Temes m.) bronz trébelőmag. Arch. Ért. 1900. évf. — 2. Pusztatót (Fejér m.). Arany. Constantinus (668—669.) érmével. Hampel: R. K. R. I. rész. 56. tábla. — 3. Dunapentele (Fejér m.). 10. sír. Arch. Ért. 1909. évf. — 4. Fenék (Zala m.). Hampel: R. K. E. I. rész. 88. tábla. — 5. Magyar Nemzeti Múzeum. Hampel: R. K. E. I. rész. 61. tábla. — 6. Nagymányok (Tolna m.). Hampel: R. K. E. I. rész. 143. tábla. — 7. Adony (Fejér m.). Hampel: R. K. E. I. rész. 79. tábla. — 8. Fönlak (Temes m.). Arch. Ért. 1901. évf. 63. lap. — 9. Cikó (Tolna m.). Lovas sír. Hampel: R. K. E. II. rész. 370. lap. — 10. Fönlaki bronzminta (Temes m.). Arch. Ért. 1900. évf. 121. lap. — 11. Némedi (Tolna m.). Arch. Ért. 1901. évf. 315. lap. — 12. Némedi. Arch. Ért. 1901. évf. 316. lap.

talán hímzett szalagra is van példánk a 9. sz. bronz trébelőmagban. A 10. számú csokor már annyira stilizált, hogy még a szalag rojtja is elmaradt és csak többszörösen keretelt, hosszúkás hatszög képezi a lelógó szalag végét.

A 250. ábra első számán szintén csak a három szélső dudor van meg és sem a középkötést, sem a rojtot nem látjuk az egyébként mustrás szalagon (amely talán gót ötvös műve). A 250. ábra 5. sz. csat kengyele is csokorra kötött szalagot utánoz. A 4., 7., 12. számú kapcsok már inkább a kész fémcsokorból keletkezett alakok, mint a természetes csokor utánzatai. A 6., 8—11. számok rojtos szalagutánzatok.

A csokorra kötött rojtos szalag, mint önálló díszítőforma, az avarokkal letűnt, noha mint szövetnyakkendő a magyar ruha kiegészítő részeként elmaradhatatlan, sőt festett bútorainkon is gyakori a virágcsokor alsó felén, mint összekötés.

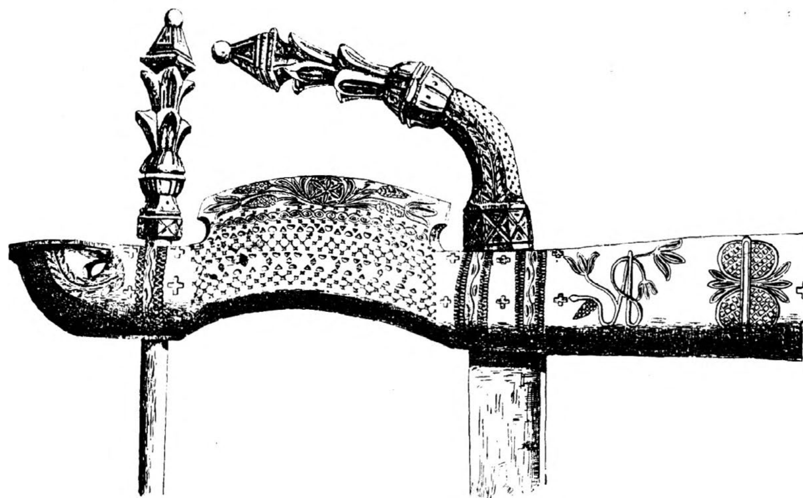
Az avar szalagcsokor nem csupán természetutánzás, szimbolikus jelentés nélkül, mert a Boldogasszonyról, ősvallásunk Istenasszonyáról fennmaradt emlékezéseink[1]) szerint, úgynevezett babonáinkban: ma is élő népszokásainkban a *szalag* az ő »rosszakat űző« jelvénye; védelem a boszorkányok megrontó szándéka ellen s így *Földanyánknak, a magyar Boldogasszonynak a tiszteletéből eredő szimbolikus dísz*, melynek vallási jelentőségét okvetlenül ismerték a hunnok és avarok, mikor még ma is tudja népünk.

[1]) Kálmány Lajos: Boldogasszony, ősvallásunk Istenasszonya. Akadémiai értekezések a nyelv- és szépségtudományok köréből. XII. kötet.

XI.

# A KERESZT

Székelyföldi fényképfelvételeimben akadt egy faragott járom is (251. ábra), melyen az egyenlőszárú kereszt szalagszerűen, soros díszként jelenik meg. Mivel a krisztusi kereszt még annyira vallási jelvény, hogy eddig nem vált közönséges ornamentummá; nem gondolhattam másra, mint a Kr. e. ősvallásból már jól ismert, vallási jelentőségét vesztett Asztarté-féle keresztre, amely még eszerint ma is él ornamentikánkban.[1]) Amennyiben a székelyföldi cserepesség díszei között sem látjuk a keresztet, mikor is a vadászkutya elmaradhatatlan. Hogy a kocsiban álló elmosódott nyilazó alak csakis Asztarté lehet, azt egy (255. ábra 1. sz.) a párisi nemzeti könyvtárból ismert obszidiánhenger vésete igazolja, melyen gránátalmát felajánló papi alak áll egy lebegő, egyenlőszárú kereszt előtt és alatta kecskebak ugrik az imádatot kifejező papi alak felé, akinek lábánál figyelő kutya ül (Ohnefalsch-Richter: Küpros. 85. lap). A pap háta mögött istenfa. A képet lent-fönt beszegő két szalagon



**251. ábra.** Székelyföldi (Udvarhely m.) faragott és festett járom.

ismeretlen (252. ábra) a keresztsor: külön fejezetben való tárgyalása és multjának felderítése mellőzhetetlen hazai ornamentikánk szempontjából. A székely keresztsor, ábráink tanúsága szerint Asztarté rombuszának társaságában jelenik meg, ami egy okkal több, hogy ősi díszt lássunk benne és ne keresztény jelvényt.[2])

A mezopotámiai ősvallás egyenlőszárú keresztje Asztarténak Artemisz-Diánna változatát jelenti és jelképezi (255. ábra), mert egy kéta pecséthengeren a szarvast kocsin űző istennőnek lova feje fölött rombuszok és krizanthemumszerű napok váltakoznak sorjában. A nap a teremtő erő jelképe, de a rombusz Asztarté-jelvény (lásd a »Szemdísz«-nél). A kecskebak régente a hymerosznak, a szerelmi vágynak volt a jelképe. Asztarté pedig Vénusz is egyúttal. A pap által felajánlott gránátalma hajdan úgy, mint még ma is, Cyprus szigetén a szaporaságnak, a termékenységnek jelképe, sok magja miatt. A figyelő kutya a vadászistennő kísérője.

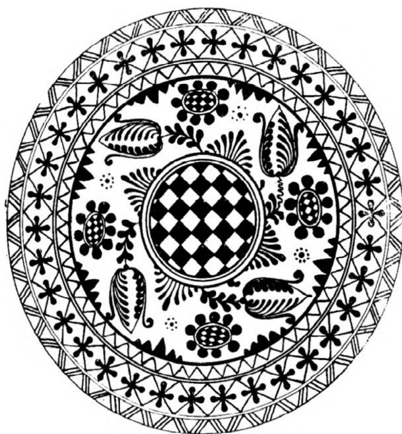
Egy kéta pecséthenger vésetén két szárnykezű géniusz között egy istenfa-oszlop tetején (255. ábra

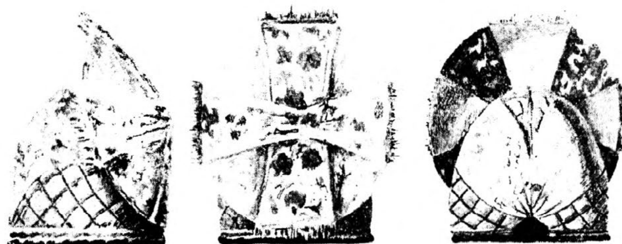
3. sz.) holdsarlót (Diánna-jelvény) és keresztet magába foglaló napot látunk; kétoldalt az istenfa mellett két nyúl és két kecskefej. A nyúl csak a vadászistennőre vonatkozhatik,[3]) a kecskefejek (helyszűke folytán az egész kecske helyett ábrázolva) a hymerosz kifejezői.

Egy asszír pecséthenger vésetén a griffek által őrzött istenfa két oldalán a Vénusz-csillag mellett ott van a vadászistennő keresztje is (255. ábra 4. sz.). Különben a kereszt lehetőleg a holdsarló kíséretében

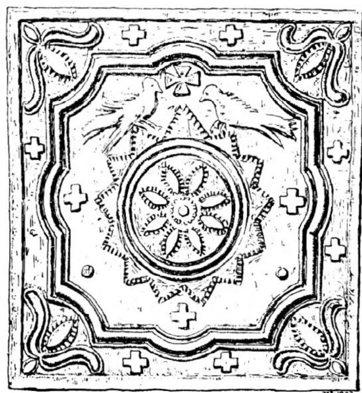
II. Számász-Vul (Kr. e. 823—810.) asszír királynak, Asszurnazirpál unokájának nyakában, a britt múzeum 2·15 méter magas emlékkövén (Perrot III. kötet, 306. lap), szintén kereszt díszlik; nemkülönben a Szárgont követő vezér (Perrot: III. 308. lap) fülönfüggőjén is megjelenik az Istár keresztje.

Közelebb jőve a jelenhez, van egy lelet Stiriának Krungl nevű helységéből (Arch. Ért. 1897. évf. 138. lap), melyben galamb, vulva és asztartéi

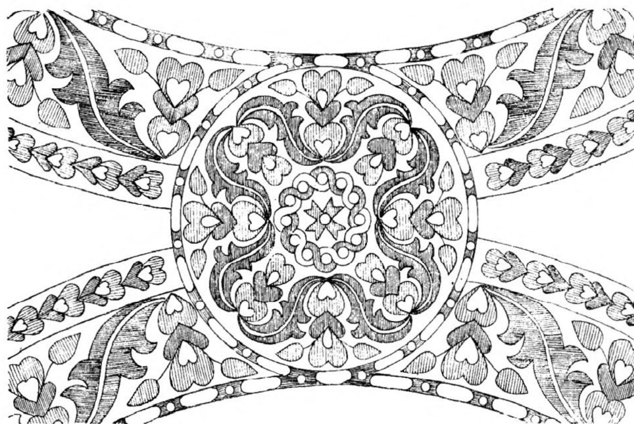


253. ábra. Mezőkövesdi matyó menyecskék fejdísze. Színes selyem és arany.




252. ábra. Erdővidéki (Háromszék m.) székely tál és kályhafiók a Székely Nemzeti Múzeumban.



254. ábra. Bizánci selyemszövet a VI—VIII. századból Kr. u. Lessing: Die Gewebesammlung. 1900.

jelenik meg a hajdani ábrázolásokon (255. ábra 5., 7., 9. sz.), ha nincs is mindig vele az Istár csillaga (255. ábra 7., 8. sz.).

Egy cyprusi gyöngyfűzér kapcsán (255. ábra 8. sz.) rombikus szemdísz veszi körül a keresztet, hogy a tápláló, a fenntartó isteni erőre emlékeztessen, necsak a fegyveres vadászra, aki hadisten (255. ábra 9. sz.) alakjában, feje felett a Vénusz-csillaggal, párducon állva, pálmás szent berkében a szerelmi vágy pártfogolója. A neki áldozók fülén lógtak hajdanában a keresztes fülbevalók is (255. ábra 6. szám).

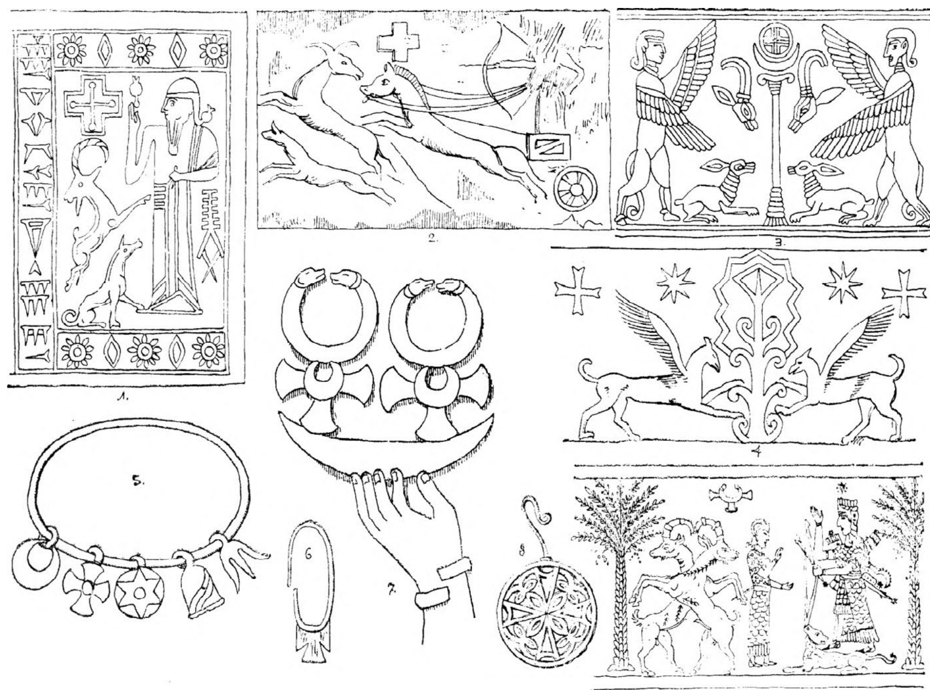
fülönfüggők társaságában több kereszttel díszített zománcos bronzfibulát találtak (256. ábra) IV. századi római érmekkel. A krungli temető keresztes fibuláit sem hordhatták keresztények, tekintve a sírok egyéb Asztartére vonatkozó mellékleteit.

A honfoglalók sírjaiból ismeretes bezdédi tarsolylemez (lásd az »Istenfa« fejezetnél 119. ábra), csokor-istenfával körített keresztje sem lehet krisztusi jelvény, hiszen a lemez kínai állatalakjai: orrszarvú, mint a tökéletesség jelvénye és a sárkány, mint a kikelet, az ébredés, az újjászületés jelképe körülbelül szintén Asztartéra vonatkoznak, mivel-

hogy az istenfa is a teremtő és fenntartó isteni erőt jelenti.

A bezdédi tarsolylemez tanúságtétele szerint a honfoglaló hadak lovas vitézei is hoztak ide Kr. előtti keresztet istenfa társaságában, nemcsak a krungli temető hunn-féle népei. Valószínű, hogy még ismerték jelentését úgy a hunn-korban, mint a honfoglalás korában, ha díszként a mai székelyek is örökölhették. Az istenfát is főként a székelyek emlékezete; [4]) ha még ma is rátalálunk náluk a keresztre (szövött asztalneműn is soros dísz még ma is), az oltárra — hacsak ornamentumként is — mint Boldogasszonyra, Asztartéra vonatkoztatott emlékekre.

Az istenfának tarsolylemezeken fennmaradt alakjai másolatát megkapjuk Kínában (lásd az »Istenfa« fejezetnél), azonban Asztarté-jelvény is maradt vele ott, mert nemcsak számos kehelyalakú edény



**255. ábra.** 1. Fekete obszidián henger a párisi nemzeti könyvtárban. Ohnefalsch-Richter: Kypros. 85. lap. Lajard után közölve. — 2. Calcedon henger Menant után. Ohnefalsch-Richter: Kuppros. 62. lap. — 3. Hittita (Kéta) pecséthenger vésete. Ohnefalsch: Kypros. 80. t. — 4. Asszír henger vésete. Erwin Wurz: Der Ursprung der kretisch-mykenischen Säulen. München, 1913. 140. ábra. — 5. Királyi nyakperec. Perrot: II. r. 429. ábra. vagy Rawlinson I. r. p. 489. — 6. Fülbevaló Tharrosból Szárdiniában. Sok sírban fordult elő. Perrot: III. r. 582. ábra, vagy Crespi: Catalogo. pl. II. fig. 14. — 7. Relief Nimrudból (úgy látszik, adóban nyujtott ékszerek). Perrot: II. r. 431. ábra. Lajard: Monuments, serie I., pl. 41. — 8. Gyöngyfüzér aranykapcsa cyprusszigeti római korbeli sírból Idaliumban (Dali). Cesnola: Cypern, seine alten Städte, Gräber und Tempel. Deutsche bearbeitung von Georg Ebers. Jena, 1879. Taf. VI. Kétpávás virágkosár-fülbevalóval és szőlőfürtös fülkarikával együtt lelt sírokból. — 9. Asszír pecséthenger vésete. Wurz: Der Ursprung der kretisch-mykenischen Säulen. München. 1913. 103. ábra.

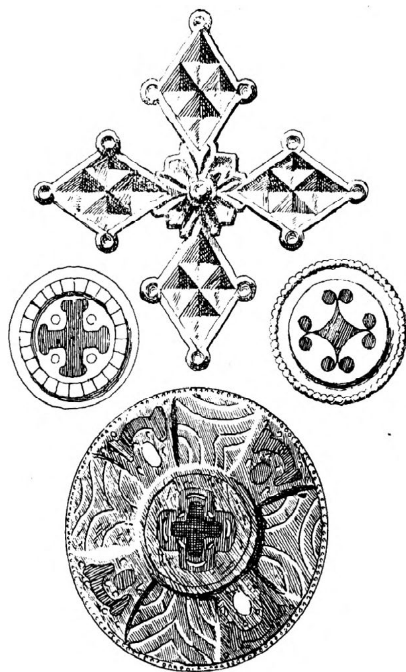
őrizték meg kapuikon; miért is az istenfás lovas sírokban alighanem székely vitézek pihennek. Az istenfa házon, vakolatdíszben, főként a Barkóknál él még ma s talán itt is székely telepeseket sejthetünk.

A székelyek egy részénél, hímzéseken, az istenfás berekben, az ősi oltár képe is él még (lásd az »Istenfa« fejezetben 107. ábra), kivált Háromszék megyében »Erdővidék«-én, ahol kun-bessenyők telepedtek. Földanyánknak, a Boldogasszonynak nagy tisztelői lehettek a székelyek, ámbár csak Szeged vidékéről tudjuk, hogy él még a »Boldogasszony« gombja alatt látjuk Asztarté keresztjét (257. ábra 1., 3. sz.), hanem a Hán-kort (200. Kr. e.—200. Kr. u.) megelőző átmeneti korból származó egy harangon is többszörösen előfordul (257. ábra 2. sz.).

Tagadhatatlan tény tehát, hogy *az ó-világban az egyenlőszárú kereszt: Asztarténak a jelvénye, mint a szaporaság, a termékenység megszemélyesítőjének s mivel ő fegyveres hadisten is, azért főként ő a vadászat istene és ilyen minőségben állatja a szarvas és jelvénye a kereszt.*[5])

Hogy mennyire általánosan ismert jelvénye volt Asztarté-Kybele-Földanyánknak a kereszt, azt

keresztalakú szobrai igazolják Cyprus szigetéről (Achna templom berkeiből 258. ábra 1—3. sz.), sőt kybele-fejdísszel még a görög Tanagrából is (258. ábra 4. sz.).



**256. ábra.** Krungli (Stiria) temető zománcos bronzfibulái a VI. századból (római érmekkel). Volt velük még vulva-alakú fibula (lásd a »Fülönfüggők«-nél 62. ábra 5. sz.), galamb (lásd a »Griff«-nél 229. ábra.).



**257. ábra.** Kínai bronzok. Fr. Muth: Stilprincipien der primitiven Tierornamentik bei Chinesen und Germanen. Leipzig. 1911. műből. Taf. VIII. 29—23. és Taf. XV. 96., 83.

Hogy miért éppen a kereszt lett a vadászistennői jelvény, azt eddig nem igen lehet megmagyarázni. Ha azonban a kampós kereszt, a svasztika leszármazottjának tekintjük az egyenlőszárú keresztet, akkor jelvénnyé válta tisztázható, de akkor csak a svasztikával azonos jelentése lehet, vagyis a szaporaság, a termékenység megszemélyesítőjének a jelvénye.

Az »Istenfa« fejezetnél beszámolunk a hal és szem azonos jelentéséről, t. i., hogy az alakhasonlóság folytán az éltető vízben megjelenő halra is reáragadt a szem jelentése, vagyis a hal szintén a tápláló, a fenntartó, a továbbképző isteni erő jelképe lett. A szem és a rombusz azonos jelentését láttuk a »Szemdísz«-nél. A hal- és a rombuszalakú szem egymás mellett gyakran fordul elő az egyazon jelentés erősebb hangsúlyozására (259. ábra 1. sz.), azonban a rombusz és a kampós kereszt még gyakoribb



**258. ábra.** Artemisz-Kybele-szobrok égetett agyagból. — 1—3. sz. Cyprus szigetéről, Achna templom berkéből. — 4. sz. Tanagra-szobor. Ohnefalsch-Richter: Kypros. 110. és 89. tábláiról.

(259. ábra 4., 5. sz.) szomszédok a jelképezés erősebb kifejezése okáért, mint ahogy az előbbi (259. ábra 1. sz.) tirinszi dipilon-váza részletén láthatjuk. Továbbá (259. ábra 2. sz.) láthatunk vízfolyás mellett svasztikát, rombuszt, Istár csillagát (8 ággal), sőt pontokból álló köröket, mint napképeket is.

A kampós kereszt szemérem jelentését egy Trójában talált ólom Asztarté-szobor (259. ábra 3. sz.) és a germán ornamentika IV—VIII. századi összefont emberdíszei teszik érthetővé (260. ábra). A kampós keresztnek teremtést jelképező értelmét és vonalainak keletkezését a la-plattai múzeumnak egy ó-perui fekete cserép temetkezési vázája igen jól megérteti és szemlélteti. (Obscén természete miatt nem közölhető. Rajzát lásd dr. Friedrich G. Krauss: Antropophyteia VI. Band, Leipzig. 1909.

kötetének Lehmann-Nitsche: Zu den Antropophyteia aus Alt-Peru cikkében). Az edény oldalát kétszer, csigavonalvégű svasztika díszíti, mint hazai temeskubini cserépbálványunk tölcsérlábazatát (259. ábra 7. sz.). A temeskubini cserepek (Arch. Ért. 1910. évf. 141. lap) és a trójai, meg cyprusi legrégibb bálványok között nagy hasonlóságot fedezett fel

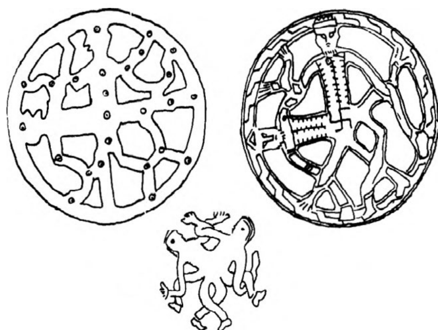


259. ábra. 1. Tirinsben talált dipilonváza töredéke. Schuchardt: Schliemann ásatásai. 1892. 184. lap. — 2. Cyprusszigeti vázatöredék Paphosból, nem messze a régi híres Asztarté templom romjaitól. Cesnola: Cyprus. London: 1872. 210. lap. — 3. Trójában lelt ólombálvány. Schuchardt: Schliemann ásatásai. 100. lap. — 4. Cypruszszigeti vázafestés. Cesnola: Cyprus. 404. lap. — 5. Cserépdísz Mikénéből. — 6. Sírváza Ormidából Cypruson. Cesnola: Cyprus. 181. lap. — 7. Cserépbálványtöredék dísze. Temeskubinból (Magyarország). Arch. Ért. 1910. évf. 141. lap. — 8. Hallstatti bronz melldísz baklójának (= csüngő) dísze Balfiból (Sopron m.). Arch. Ért. 1910. évf. 43. lap.

a közlő Miske Kálmán báró. Van egy hallstatti bronz melldíszünk is, a Fertő vidékéről Balfi-ból (Sopron m.), amelynek egyik baklóján (= csüngő) olyan kampós kereszt van kiverve (259. ábra 8. sz.), amely a perui edény domborúan mintázott alakjai vonalvázlatának néz ki, a kezeket és lábakat jelző kettős kampókkal.

*A svasztika tehát szintén a szaporítást, a termékenyítést és a teremtmények továbbképzését, fenntartását jelenti, miként a szem, a szemérmet jelentő rombusz, a hal és az »életvize«, hogy az istenfát ne is említsem.*

A régiek az erősebb hangsúlyozás kedvéért, mint láttuk, azonos jelképeket szoktak egymás mellé ábrázolni, amint azt a cyprusi temetkezési vázák többszörösen mutatják (lásd 259. ábra 6. sz.). A korsó oldalán rombuszmezőkön belül kampós keresztek és középen Istár egyenlőszárú keresztje látszik kiszélesedő végekkel (259. ábra 6. sz.), amilyen alakú a II. Szamasz-Vul asszír király nagyméretű nyakkeresztje és amilyenek legnagyobb részben a cyprusi és asszír keresztek (255. ábra 4—9. sz.), meg aztán a krungli fibulák keresztjei (256. ábra)



260. ábra. Díszítőlemezek. Muth: Tierornamentik bei Chinesen und Germanen. Leipzig. 1911. 43. tábláj
áról.

és a székely kályhacserép galambos keresztje (252. ábra 2. sz.).

A cyprusi korsó középkeresztje a kampós keresztekkel egyjelentésű, tehát az *Istár, Asztarté, Ceres-Demeter, Földanyánk és Boldogasszony keresztje is főként a teremtés, a szaporítás, a bőség, a termékenység, a továbbképzés, éltetés jelképe.*

Talán a vadászok legfőbb vágya: *a vadbőség óhaja tette meg a keresztet* a fegyveres vadászistennő, arbélai *Istár-Artemis-Diánna jelképévé,* ha már úgyis a szaporaságot, a többtermést jelképezte.

A magyar ornamentika díszítő alakjai között tehát a kereszt a ma is ismert **szülő Boldogasszony jelvénye lehet főként, mint aki a bőséget, a szaporodást mozdítja elő s így nem keresztény jelvény.**[5])

## JEGYZETEK »A KERESZT«-HEZ.

[1]) Azt hiszem, ilyen természetű emlék a mezőkövesdi menyecskék fejdísze is (253. ábra), melyen az aranyos kis sapka elején egy ferdén állított, kúpszerű napkorongot egy a korong széléig érő és szalagból felvarrt kereszt díszít, miként egy kéta pecéthenger napkorongját (255. ábra 3. sz).

[2]) A bizánci ornamentika IV—X. századi selyemszövetein és szőnyegmustráin jelentkező keresztek sem tekinthetők keresztény születésű jelvényeknek, mert az átvett hunn-avar-magyar mustrák keresztje él tovább a bizánciak kezén. Az Asztarté-Artemisz egyenlőszárú keresztjéből lett az úgynevezett »bizánci kereszt«, melyet azokkal a hunn-magyar mustrákkal vették át a bizánciak, melyeknek egyes példányai olyannyira hű másolatok, hogy jelenkori magyar szűrszabó- vagy szűcshímzésnek néznek ki (254. ábra), amely bizánci

selyemszövet a VI—VIII. századból az aacheni Münsterben. A körökben oroszlánnal küzdő római alak. (Lessing: Die Gewebesammlung des K. Kunstgewerbe Museum. Berlin. 1900.)

[3]) Valószínűleg ilyen jelentése volt mint kéta eszmejegynek is, ami azonban még csak feltevés.

[4]) Lásd Kálmány Lajos: Boldogasszony, ősvallásunk Istenasszonya. Akadémiai Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. 12. kötet. Budapest, 1885. IX. sz.

[5]) Ezek folytán nem vélek tévedni, ha a kenyér megvágása előtt a késsel a kenyér aljára vetett kereszt eredetét is ősi pogány szokásnak, mintegy a pogányáldozási szertartáshoz tartozónak hiszem, mert a Boldogasszony gabonájából készült kenyeret avatjuk fel az ő jelvényével, miáltal neki felajánljuk. Nem lehet az keresztény szokás, ha a kereszt meg a gabona, a tápláló, a fenntartó isteni erő megszemélyesítőjének Istár-Boldogasszonynak a jelvényei már ezredévekkel Krisztus előtt, Filius ante patrem. »Szegd meg a kenyeret, de előbb vess rá keresztet«. A keresztvetés olyan ősi áldozási szokás maradványa, mint ivás előtt a korsóból való kiloccsantás (a libátio).

Azt hiszem a begyepesedett, többezer éves dombot széthányni meg sem kísérelték a keresztény hit hirdetői, hanem megkerülték a lehetetlent s igyekeztek keresztény tartalommal ellátni a régi külsőt és Krisztus keresztjévé avatták az ősi jelvényt, hogy feledésbe menjen az azelőtti jelképes értelme. Célt értek a bizánci kereszttel, azonban ornamentikánkban nem kopott le mellőle a szerelem istennőjének galambja tizennyolc századon át sem (lásd a székely kályhacsempét a 252. ábra 2. számán).

# XII.

# KÍNAI DÍSZEK A MAGYAR ORNAMENTIKÁBAN

A hunnokról tudjuk, hogy Kr. e. a Csou-dinasztiabéli Szen-vang császárt (827—781.) megölték, midőn bátyjával szövetkeztek ellene. Majd 130 év multán újra hallunk rólak Sziang-vang (651—618. Kr. e.) császár idejében, aki szövetkezik velük a szenszibéli Cin fejedelem ellen és leányát is nőül adja a hunnok fejéhez; de aztán összevesznek és a hunnok a császár fiát segítik a trónra, rövid időre. A később győző apa fiát megöli és a hunnokat elűzi.

Ilyen benső érintkezés mellett bátran kereshetjük a két nép egymásra való hatását minden téren: fegyverben,[1]) ruhában, műiparban, vallásban, gondolkodásban. Hogy ebben az időtájban nagy külső befolyásnak kellett érvényesülni Kína egész életében, azt mutatja a nagy vallásalapító bölcsészek fellépte. 604-ben Kr. e. születik Laóc, a Taó vallás alapítója, majd 551-ben Kung-fu-c (Confucius) és 368-ban Mongc (Mencius).

Nincs ugyan írott emlékezés a hiungnuk kínai szerepléséről a Csou-dinasztia letüntéig (250. Kr. e.) és csak a könyvégető Sih-hoang-ti (221—209. Kr. e.) cinházbéli nagycsászár Mungtien nevű vezére űzi a határoktól messze a hiungnukat és építi (10 évig) a nagy falat a tengertől a mongol pusztákon át Szensziig. Mindazáltal benső lehetett az érintkezés a hunnok és kínaiak között, mert a hazánkban talált hunn sírok kínai díszei nagyrészben nem a Hán-dinasztiák természetutánzó korából eredőknek látszanak, hanem inkább abba a régebbi korba tartoznak nagyon stilizált növényi díszeikkel és visszatekintő állatalakjaikkal, amelyben még természethűség nem észlelhető a kínai művészetben.

Sih-hoang-ti halála után hatalmasodnak el annyira a hunnok, hogy Buka Kán (a kínai források Maotu, Modo, Modé-ja) 209—174. Kr. e. (tehát Kao-cu, Liu-pang vezér 206—194., valamint Hoeiti 194—187., Kao-hu 187—179. és Venti 179—156. Kr. e. császárok korában), meghódította a mongolokat, Tübetet és Katajt (Kína egy részét) és Koreától a Kaspi-tengerig érő birodalmat alapít. Kao-cu császár a győztesen beütő hiungnu vezérnek még uralkodása kezdetén császári hercegnőt adott feleségül, de élete vége felé újra beütöttek a hunnok és Mihi vezér egyízben a császárt is körülkerítette úgy, hogy csak szégyenteljes békével menekülhetett.

Maotu utóda Lao-sang (174—158-ig Kr. e.) az ujgur források Lao-tekin-je a Hoanghonál a Nan-san hegység aljában, a mai Kanszu-ban északra, a Kukonor-tó vidékein, a ma is virágzó Szacsou és Lan-csou főhelyek körül lakott Jue-ti népet és még más 25 népet megtámadott és feldúlta tűzhelyeiket egész a Lop-nor-ig és a Tien-sán északi aljáig.

A jü-tiket 165-ban Kr. e. a Hán-ház Venti császárjának korában verte le Laotekin és megölt királyuk koponyájából serleget csináltatott; a jüetik azonban csak 157-ben Kr. e. hagyták el hazájukat és nagy tömegük az Ili völgyébe, Urumsi felé menekült, míg másrészük a II. Cin-dinasztia korában is (313. Kr. u.) Sza-csou-tól nyugatra, a hulin-pusztákon tanyázott.

Az Ili felső folyása tájékán a jüetik által levert Uzun nép 145-ben Kr. e. szövetkezik a hiungnukkal és elűzi a jüetiket, akik maguk előtt hajtva a Széket (szákákat), eljutnak az Oxus felső folyásáig, ahol a görögök Baktriáját meghódítják. Ezek voltak a Ta-jüeti-k (nagy jüetik). Ahol letelepedtek, azt a vidéket ma is Tocharisztánnak hívják, mivel a kínaiak tu-ho-ló néven is nevezték a jüetiket, mit a görögök Tocharoi-nak írnak: a tocharok szintén csak a jüetiek. A szákák a Hindukus déli oldalán találnak új hazát, melyet ma is Szákasztana, Szeisztan néven hívnak a Hamun-tó környékén.

Az ókori írók a Jaxartesen-túlról előtörő szkithákat Asioi, Asiani, Tocharoi Dahae, Masagéta néven nevezik, míg a kínaiak Jüeti (Jeta, Géta, Tu-ho-lo, Kouei-suang = kusán), Hiungnu, Hu-Siun népekről beszélnek. Ezeket a szkithákat együttesen fehérhunnoknak és eftalitáknak hívták, akiknek birodalma Indiában is nagy területet foglalt el és a Kr. u. VI. század közepéig állott fenn, míg nem I. Kosrocs Anusirván (531—579. Kr. u.) perzsa

király korában az Altájból előtörő tukie-k vagy turkok megsemmisítik (550-ben Kr. u.) Dizavul khán vezérlete alatt a 700 éves birodalmat.[2])

A hunnokat először Kr. u. 93-ban verik le teljesen a kínaiak, minek következtében egyrészük nyugatra vonul. A Hoangho melletti kínai fennhatóság alatt továbbélő, a déli hunnokból alakult állam a III. század elején dől meg és a hunnok végkép kivonulnak Kínából.




**261. ábra.** 1. Háromlábú áldozóüst a Kr. e. 812. évből. P. Reinecke: Über einige Beziehungen der Altertümer Chinas zu dem skythisch-sibirischen Völkerkreis szerint. Zeitschrift für Ethnologie. Jahrgang, 1897. — 2., 3. Kínai vázák. Friedrich Muth: Stilprincipien der primitiven Tierornamentik bei Chinesen und Germanen. Leipzig, 1911. Taf. XI. No 43., 44. — 4. Kínai váza rajza a Po-ku-tu-lu (XXVI. 13.) után közli Werner von Hoerschelmann: Die Entwicklung der altchinesischen Ornamentik. Leipzig, 1907. műve 22. tábláján. A po-ku-tu-lu szerzői a a Csou-korba (1122—21. Kr. e.) datálják ezt a harangvázát. — 5., 6. Hán-korbeli kínai vázák rajzai. Muth: Tierornamentik bei Chinesen und Germanen. 11. tábla. 40,. 41. számai után.

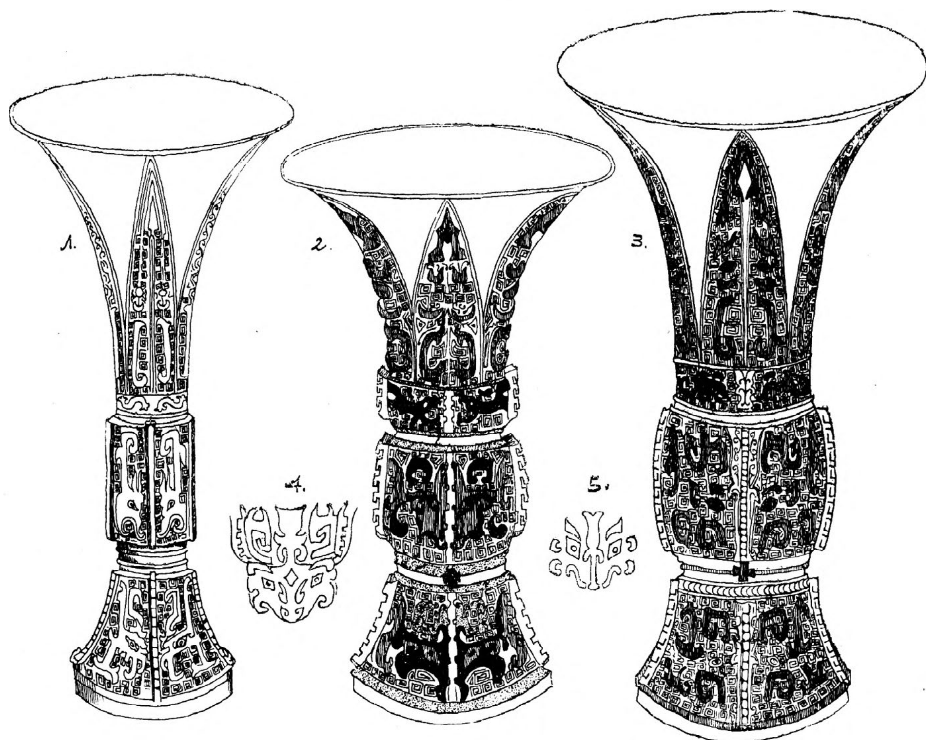
Ez a hosszú, mintegy ezeréves érintkezés a kínaiak és hunnok között sokkal nagyobb nyomot hagyott a kínai művészetekben, mint a hunn művészetben. *A hunnok ornamentikája nyugatázsiai eredetű díszítő elemeket őrzött meg és fejlesztett tovább, amelyek egyúttal a Kr. előtti nyugatázsiai egyetemes vallás jelképes alakjai; míg a kínai művészetben idegen befolyás feltételezése nélkül nem látunk szerves fejlődést, mert a régiekből le nem vezethető, egyszerre fellépő formákra akadunk, amelyeket csak készen vehettek át.* Ilyen a szemdísz,[3]) melynek nincs nyoma a régi bronzokon, míg a Csou-dinasztia idejének második felében teljesen kifejlett díszként bukkan elő (261. ábra 5., 6. sz.), noha nem terjed el nagyon, mert az újabb idegen benyomások ismét más irányba, a természetutánzás felé terelik a művészetet. A hunn sírokban valódi kínai díszeket is találunk ugyan (264—266. ábrák), amelyek elvitázhatatlanul kínai kézből kerültek ki, azonban a kínai szellem egészben véve, eddig kimutathatólag, alig hagyott nyomott fajunk díszítő művészetében úgy, hogy *az érintkezés folytán csak a kínaiak vettek át és nem mi.* A kínai állatalakoknak semmi nyoma nálunk. A hunnok párducbőrű griffje ismeretlen alak Kínában s így szintén csak a nyugatázsiai formakincshez tartozhatik, amint azt Gudea, lagasi pateszi (kb. 2350. Kr. e.) áldozati edényének kiöntő csövéről ismeretes relief két kardot tartó copfos, pettyes tigrise igazolja (lásd a »Kígyófonás« fejezetét, a 238. ábrát).

A »Po-ku-tu«-ban, melyet a Sang-dinasztia korában Kr. u. 1200. körül rajzoltak és állítottak össze, meg a »Si-csing-ku-kien«-ben Kien-long császár (1735—1790. Kr. u.) korától fennmaradt edényrajzok között van egy harangszerű váza (261. ábra 4. sz.), melyet a szerző a Csou-korba helyez. E váza két egymással szemben álló tigrise, a combjaik végén feltűnő csigákkal, meg mustrázott testükkel minden bizonnyal nyugati utánzat s előképe valószínűleg hunnok útján jutott a szélső keletre. E váza egyéb díszei annyira ornamentális kezelést mutatnak, hogy az alsó felén alkalmazott szalagon a tam-tamverő ember ismétlődése fejjel lefelé áll az elválasztó meanderdísz után. A tigrisek között látszó körnek két »hableánya« (szirénje) közül is az egyik fejjel fordult lefelé s így edényünk csakis a Csou-korba

tehető műtárgy, mikor még a naturalisztikus irány nem igen volt elterjedve. A nagyon stilizált, egymással szemben álló tigrisek, meg combjuk csigás alakítása a mezopotámiai művészet istenfát őrző állatainak utánzata és nem kínai fantázia terméke, valamint a szirének sem.

A pokutulu két más vázáján (261. ábra 5., 6. sz.[4]) az oldalt alkalmazott karika-fogantyúk tartója növényszerű két szemből áll. A négyszögletű váza fogantyútartóján két szárny között alkalmazzák a szemeket; míg a másiknál a szemek alakja levél. Ez nem kínai, ez nem egy fejnek a két szeme, nem a tao-tieh maradványa, hanem szabadon álló *tól való átvételt, bár ott is az élet kifejezője a szem.* Mi Asztarté-Boldogasszonyt tartjuk az »élet istennőjé«-nek, sőt ezen a réven a gabonát is »élet«-nek hívjuk; azért még sem látom a közös eredetet. A kínaiaknál az élő fej nyitott szeme foglalja el azt a helyet, ahol életet jeleznek vele s így más okból fejlődött; tehát nálunk nélkül, önállóan fejlődött.

A kínai díszek között a totem-oszlop is megjelenik (263. ábra 2., 3. sz.), amelyen szintén szem a főalak épen úgy, mint az északamerikai indiánoknál (lásd Heinrich Schurtz: Das Augenornament und verwandte Probleme. Leipzig 1895.). Az ősök tisztelete




**262. ábra.** 1., 2. Kínai áldozópoharak a Csou-dinasztia korából (Kr. e. 1250—250). Collinot et A. de Beaumont: Ornaments de la Chine. Paris, 1883. — 3. Áldozópohár a Sang-korból (Kr. e. 1766—1250.). Collinot et Beaumont: Ornaments de la Chine. — 4., 5. Fintorarcok kínai edényekről. Friedrich Muth: Tierornamentik bei Chinesen und Germanen. Leipzig, 1911. 195. és 203. ábra.

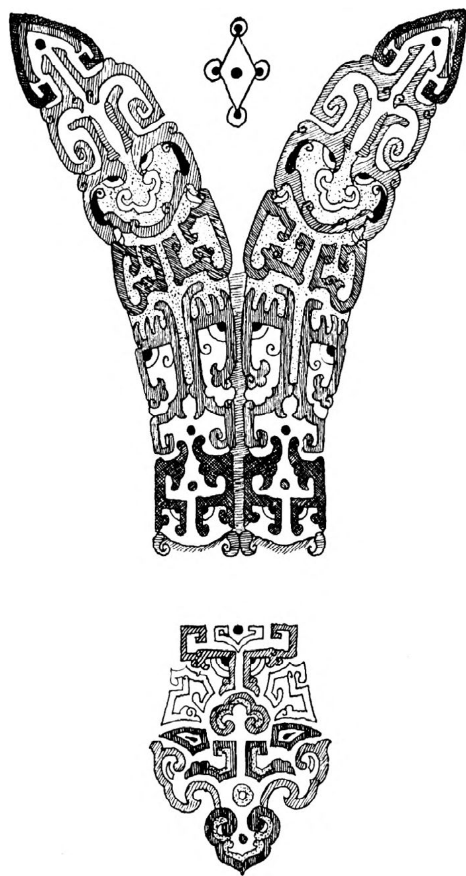
két szem s így minden bizonnyal hunn ornamentum. A kínai művészetben nincs szem fej nélkül és a kínai fej részei mind ornamentummá válhatnak, de a szem soha. A kínaiak nem ismerik a szemornamentumot. A kínaiak ma is szemet alkalmaznak mindenüvé, ahol életet akarnak kifejezni, de a magyar ornamentika szemmustrái csak mint átvétel láthatók itt-ott díszített tárgyaikon. Feltűnik néha a rombusz szemalak is már a régi bronzokon (lásd 262. ábra 4., 5. sz.), de ugyanott látjuk Istár szintén átvett, egyenlőszárú keresztjét is (262. ábra 2., 3. sz.). A magyar szem, *búzaszem, szeméremösszefüggése és jelképes jelentése lehetetlenné teszi a kínaiak-* vallásos cselekedet Kínában is éppen úgy, mint a Csendes-tenger szigetein s így a totem-oszlop szemei is élnek még; azonban ez nem a fenntartó isteni erő jelképe, ez nem Istár, nem a magyar ornamentika szeme.

A szemdíszt a hunnok, talán éppen a fehérhunnok, a géták (hitem szerint bizonyára a régi kéták, kitteusok, hittiták, kattik utódai) vitték magukkal Kínába s mivel a totemizmusnak is van emléke nálunk díszeink között (lásd a »Szemdísz«-nél a 45. ábra 10. sz. és a 47. ábra 2. sz.) és mondáinkban (Az Emese monda Turul madara); azt ott vették át a török fajrokonoktól.

Amint láthatjuk, az »Istenfa« fejezetnél (126. ábra) Hán-dinasztiák korában élnek a kínaiaknál a mi istenfánk szalagfonatai és így fegyver, ruha, meg dísz az (lásd az 1. sz. jegyzetet), amit a mi fajtánk a kínaiaknak közvetített és amivel szemben eddigelé nem mutatható ki semmi a kínaiakról, hogy valamiben átadók is lettek volna.

* * *

A csunyi (Moson m.) sírmező a pozsony-szombathelyi vasút mellett (Arch. Ért. 1894. évf. és Archeologiai Közlemények 1895.), 25. számú sírja olyan ruha- és szíjdíszeket tartalmaz, melyeknek kínai eredetéhez szó sem férhet. Van ott egy (264. ábra 1. sz.) valószínűleg kés tokjáról eredő bronzpánt, melynek vésett és poncolt dísze kínai felhőmustrát mutat minden keret, avagy szegély nélkül úgy, hogy a hullámos szalagalakú felhők minden megokolt kezdés és vég nélkül — szimmetriát és átgondolt beosztást teljesen nélkülözve — egyenesen a fémlap széléből nőnek ki. A háttér apró, bevert köröcskékkel mustrázott, hogy verje a csiszolt fémlap barbár csillogását, amit különben már a kellemes hajlású felhőgomolyagok vésett vonalai is nagyon tompítanak. Mivel pedig, úgylátszik, csak fénytörés volt a művész egyedüli célja az ornamentum előállításánál (hiszen az, mint ornamentum egyáltalán nem akart érvényesülni), a művész elérte célját olymódon, amit soha semmiféle művész nem követett volna a kínain kívül.



**263. ábra.** Kínai rekeszzománcos (email cloisonné) edények díszei. Owen Jones: Exemples of Chinese Ornamenthe South Kensington Museum. London, 1867. 9., 34., 32. tábla.

Ennek a sírnak 19 darab kéttagból álló, csuklós kapcsa is van, melynek övre erősített, nagyobb felső tagján egymással össze nem függő, kettes és hármas levelek alkotják a díszt, a köröcskékkel behintett alapon. Ez a szétszórt, szárnélküli levélvagy virágdísz szintén olyan kínai vonás, amit ismét nem találunk máshol, csak még a kínai származású japán díszítő módban. E kapocsdíszek alsó, mozgatható része (264. ábra 10. sz.) bojtot utánoz, aminek szintén alig akadunk nyomára egyebütt sírleleteink között.[5]) Harmadik a 25. sz. csunyi sírnak (265. ábra 3. sz.) egy, nagyjában valami fészkes virághoz hasonló dísz, amely szimmetrikus ugyan, de kínai jellegét a szegélyből szár nélkül való kinövése és a virágnak félig való ábrázolása jól szemlélteti. A sírnak egyéb díszei: szíjvégek és övcsatt, zürzavaros mustráiban csak avatott szemlélő fedezheti fel a hunn szemmustrát. A szemmustra idegen és érthetetlen volt a művésznek, azért másolta olyan értelmetlenül.

A csunyi sír bronzdíszeinek vésett és öntött ornamentumai olyannyira kínai jellegűek, hogy csakis kínai kéz készíthette. Nincs ugyan a csunyi sírokban korhatározó érem, mégis elég biztosan tudhatjuk korát, mert a hunnokkal Kínából kivándorolt ötvös nem érhette meg a földünkre való jutást s így a IV. vagy legfeljebb az V. században föld alá került díszt Kínából hozhatták csak a hunnok. A csunyi 25. sz. sír tehát biztosan hunn sír. A csunyi temető többi sírjai sok szem- és griffmustrát mutatnak, de több kínait nem.

A szeged-sövényházi és szeged-öthalmi sírokban szintén kínai kézre valló díszeket találtak. Szárnélküli szétszórt levelek díszítik a sövényházi szíjvég felső végét és az öthalmi csat pajzsmezejét (264. ábra 4. sz.). Ugyanilyen elrendezést találunk két keszthelyi szíjvégen (264. ábra 3., 11. sz.), melyeknek szétszórt leveleiben sincs szigorú szimmetria, legfeljebb csak némi tömegegyensúly. Szétszórt virágszirmokkal és levelekkel szimmetrikus alakú teret mi sohasem díszítünk, ezt csak a kínaiak és japánok teszik, mi az egységesebb díszt szeretjük.

Szárral össze nem kötött, hármas levélcsomókkal díszített övkapcsokat találunk még többet is Szegeden (264. ábra 5., 8. sz.), Mezőtúron (264. ábra 9. sz.), Abonyban (264. ábra 6., 13. sz.), Szirákon (264. ábra 7. sz.).

Szimmetrikusan szembeálló szárnélküli leveleket mutat egy keszthelyi csuklós kapocsdísz (264. ábra 12. sz.). Egy csornai szíjvég (265. ábra 2. sz.) négymezőre osztott felszínét a mezőbe nem férő **S** alakú,

két végén leveles inda díszíti. A dísz itt is csak a fémlap csillogásának a mérséklésére való s így arra sem ügyelt az ötvös, hogy a négymezőt elválasztó keretek párhuzamosak legyenek. A nem egyenlő mezők **S** alakjának mindenikén feltűnik a kínaiaknál oly gyakran alkalmazott *formalevágás* is, a körökkel behintett mezőkön. Ilyen két csornai kapocsdísz is (266. ábra 1., 4. sz.).

Egy gátéri szíjvég kuszált hullámmustrája is csak a barbár csillogás tompítására igyekszik és nem számítja a vonalak és levelek kellemes vagy okos hajlását (266. ábra 8. sz.).

A blatnicai pajzsalakú övdíszek levél- és virágmustrái (265. ábra 1., 4., 6. sz.) is a keretből nőnek ki és részben a keret takarja, noha szimmetriát mutatnak. Több hármaslevéllel díszített övékességen is feltűnően kínai jelleg a keretből való kinövés. Ilyenek egy pár mezőtúri (265. ábra 7. sz. és 266. ábra 11. sz.), egy csunyi (265. ábra 3. sz.), egy mártélyi (265. ábra 5. sz.), egy sziráki (265. ábra 9. sz.) és a 266. ábra 2., 3. sz., meg a keszthelyi 6. sz., a gombosi 10. sz., valamint a 12. számú csornai pitykék. Mindeme díszeknél a háttér poncolással tompított fényű s így a kezeléssel elérni szándékozott magasabb ornamentális célt tekintve, a kínai díszekhez sorozhatjuk az összes poncolt hátterű sírdíszeinket. Ilyenek még a 266. ábra 7. sz. alatti szilágynagyfalusi és a 265. ábra 8. sz. gátéri madaras korong is. Ez a visszatekintő, nagyon stilizált kínai madár pávának látszik.

Akad a hunn-avar sírleletekben olyan bronzdísz is, melyen kínai, vagy tübeti írásfélére bukkanunk (267. ábra) s mivel a növényi dísz is annyira buja és annyira természetutánzásnak látszik, hogy egészen kirí egyéb természetutánzó hunn-avar növényi díszeink közül: azért csak a Hán-kor naturalisztikus kínai díszei közé sorozhatjuk és nem a régebbi korba, mint az előbb tárgyalt díszek nagy részét. Ilyen valószínűleg még Kínából hozott eredeti kínai emlék, a 267. ábra szíjvége. Szétszórtan itt-ott akad kínai jellegű dísz a szemmustrás és griffes hunn sírokban még több is.

* *
*

A Magyarországon feltárt hunn sírok ornamentikája az úgy jellegre, mint eredetre igazi kínai díszeken kívül a mindent átható szemdísszel annyira egy és annyira Ázsia nyugati feléből eredő — főként vallási jelképes értelme következtében — és annyira megvan a magyarság régi és mai ornamentikájában: hogy a nyelvi tanuságtétel nélkül (lásd a »Szemdísz«-nél a »rombusz« jelkép kikezdését) sem tagadhatók meg.

Mivel a hunnok úgy ide, mint Baktriába és Indiába Kínából jöttek s mivel nyugatázsiai díszt hoztak ide és nem kínait; sőt hunn-magyar nyomok látszanak Kína művészetén: *alig vitatható*, hogy a hunnok mindkét ága, úgy az északi, mint a fehérhunn Kína szomszédságában keletkezett nép lett volna, *hogy ős keletázsiai bennszülött lenne és nem nyugati bevándorló.* Hogy azonban valaha, mintegy háromnégyezer évvel ezelőtt Ázsia nyugatára keletről kerültek — azt van okunk hinni —, de a bizonyítás mai tudásunk mellett még alig kezdhető meg. A kínaiaktól színre is olyannyira elütő és amiatt külön névvel illetett fehérhunnokról, vagy gétákról tudták a kínaiak maguk is, hogy régi bevándorlók (lásd: Kingsmill V. Tamás értekezését a fehérhunnok vándorlásairól az 1878. The Journal of

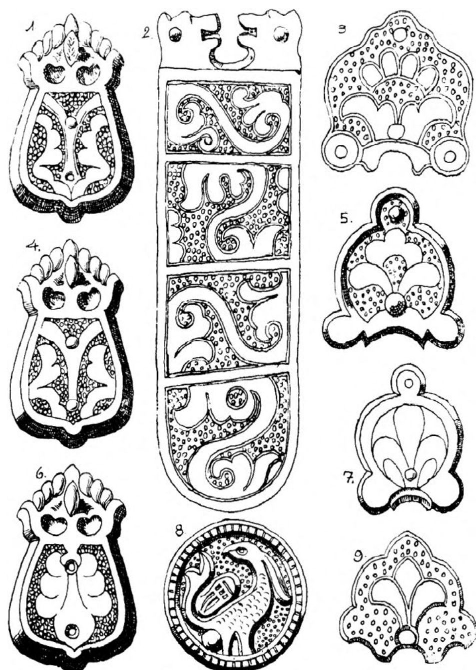



264. ábra. Hunn sírokban talált kínai díszek. 1. Csuny (Moson m.). 25. sír. Bronzpánt (késhüvelyről). Hampel: Régibb Középkor Emlékei. II. rész. 271. tábla. — 2. Szeged-Sövényháza. Bronzszíjvég kettős lemezből. Hampel: R. K. E. I. 73. tábla. — 3. Keszthely. Hampel: R. K. E. I. 160. tábla. — 4. Szeged-Öthalom. Hampel: R. K. E. I. 69. tábla. — 5. Szeged-Sövényháza. Hampel: R. K. E. I. 73. tábla. — 6. Abony (Pest m.). 96. sír. Arch. Ért. 1902. évf. 253. lap. — 7. Szirák (Nógrád m.). 38. sír. Hampel: R. K. E. II. 249. tábla. — 8. Szeged-Sövényháza. Hampel: R. K. E. I. 73. tábla. — 9. Mezőtúri Harcsászug (Jász-Nagykun-Szolnok m.). Hampel: R. K. E. II. 324. tábla. — 10. Csuny (Moson m.). 25. sír. Mint az 1. sz. — 11. Mint a 3. sz. — 12. Keszthely. Hampel: R. K. E. I. 104. tábla. — 13. Abony (Pest m.). 80. sír. Arch. Ért. 1902. évf. 250. lap.

The Royal Asiatic Society of Great-Britanian and Irelend X. kötetének II. részében). A többi hunnokról sem tehető fel más, bár nincs róla határozott feljegyzés (Kingsmill nem említi). **Valószínű feltevésnek látszik tehát, hogy a hunnok, tekintve nyugatázsiai vallásos jelentésű szemdíszüket, Földanyánknak, a Boldogasszonynak tiszteletéből folyó elmaradhatatlan szemdíszes függőiket: csak Ázsia nyugati széleiről vándorolhattak Kínába[6]) és a történelem tanúságtétele szerint — mintegy ezer év mulva — vissza délnyugatra és Európába.**

A hunnoknak két ágazata volt : az északi és a déli, a nem fehér és a fehér, az európai és az indiai. A Kínából való kivándorlást a fehérek kezdik, majd folytatják az északiak és utoljára a déliek rajzanak el és többé hunn nevű népről Kínában nem esik szó. Ami ott hunn maradt, teljesen beolvadt más, idegen vagy rokon népekbe.

Az északiakat korán ismerik az ókori írók és hamar rettegi fegyvereiket Európa. A déli fehéreknek jóformán csak a nevéről tudnak itt nyugaton. Az ókori írók a baktriai és indiai *jüeti*, jéta, géta, vidhal, eftalita és indoszkitha néven nevezett



**265. ábra.** Hunn sírokban talált kínai díszek. 1. Blatnica (Turóc m.). Aranyozott öntött bronz. Hampel : R. K. E. I. 197. tábla. — 2. Csorna (Sopron m.). 2. sír. Hampel : R. K. E. I. 471. tábla. A lábszár mentén 24 darab bronzpityke, tehát gombolható bőrnadrágja volt. — 3. Csuny (Moson m.). 25. sír. Hampel : R. K. E. II. 271. tábla. — 4., 6. Mint az 1. sz. — 5. Mártély (Csongrád m.). Hampel : R. K. E. I. 154. tábla. — 7. Mezőtúr (Jász-Nagykun-Szolnok m.). *A* sír. Hampel : R. K. E. II. 324. tábla. — 8. Gátér (Pest m.). 141. sír. Arch. Ért. 1906. évf. — 9. Szirák (Nógrád m.). 39. sír. Hampel : R. K. E. II. 250. tábla.

hunnokat, a később hozzájuk vándorolt egyéb hunnokkal együtt »fehérhunn«-oknak hívják, miért is hinnünk kell, hogy nagy tömegükben csakugyan fehérek voltak és nem a sárga emberfajhoz tartoztak, amelyhez az Attila hunnjait számítják. Bizonyára az Európába eljutott északi hunnoknak, vagy jobban mondva a később délre, a jüetikhez települő hunnoknak ezáltal a fehérekhez csatlakozott része vagy szintén fehér volt, vagy csekély számánál fogva úgy olvadt be, hogy az ókoriak nem látták megokoltnak a »fehér« jelző elhagyását vagy megváltoztatását. Így nem látszik valótlanságnak a feltevés, hogy a fehér déliekkel szemben az *északiak (az európaiak) nagy tömegükben nem voltak fehéreknek nevezhetők s így csak sárgák, mongolfélék lehettek*, eltekintve a közöttük is lévő csekélyebb számú fehérektől. A délieknek az északiaktól nemcsak színre, de fajra is különbözniök kellett, aminek valószínűleg már a Kínában történt szétválásnak előidézésében is szerep jutott. (A 93-ban Kr. u. kivert északiakkal nem vonulnak el a déliek, hanem a III. századig még Kínában maradnak.) Ellenségek lettek, szétváltak, de azért **mindkét ág hunn volt.** Az északiak lehettek sárgák, de nem voltak mongolok, hiszen fel van róluk jegyezve, hogy Maotu és Laosang alatt (209—158. Kr. e.) a mongolokat meghódították. A *déliek*, fehérségük dacára, *nem voltak árják*, hanem csak **mindnyájan hunnok voltak,** még pedig már a Kr. előtti első ezredév elejétől fogva. (827. és 781-ben Kr. e. szól róluk az első kínai feljegyzés.) Igaz, hogy a délieket csak a Kr. u. első századok írói mondják fehérhunnoknak és a kínaiak a jüetiknek csak fehér színét honorálják, de nem nevezik őket hiungnuknak, azonban *ha nem egy rász, nem egy faj, nem egy nép ; akkor miért kerültek egy név alá ?* Oly nagyot aligha hibáztak az ókori írok, hogy a jüetikre települő *északi, vagy csak a III. században kivert déli hunnokra ruházzák a jüetiket jellemző »fehér« nevet és egyúttal hunnak hívják az egész emberáradatot minden ok nélkül.* A közös névnek volt valami oka. Bizonyára azért lett egy nevük, mert fajuknál és multjuknál fogva, sőt nyelvileg is összetartoztak[7]) és műveltségüknek, szokásaiknak, vallásuknak azonosnak kellett lennie.[8])

**Összefoglalás.** Fajunknak a kínaiakkal való érintkezése a Kr. előtti időkben a históriai feljegyzések és némi ornamentális anyag tanuságtétele szerint, elég közvetlen volt mintegy ezer éven át s így az érintkezésből leszűrhető valószínű következtetések és igazságok csoportosítása — egyéb ornamentális és históriai tények számbavétele mellett — nem látszik haszon nélkül valónak, elsősorban fajunk multját illetőleg és másodszor az egyetemes történelem szempontjából.

A hunnok kínai szerepléséről eddigelé a csoudinasztiabéli Szen-vang (827—781. Kr. e.) császár idejében hallunk először ; majd Sziang-vang (651—618. Kr. e.) császár idejében később ; míg aztán a Csou-dinasztia letűntével (225. Kr. e.), a csindinasztia harmadik császárja, Sih-hoang-ti (221—208. Kr. e.) korában a nagyfal épül ellenük. A Hándinasztiák korában (206. Kr. e. 223. Kr. u.) Kaocu (206—194. Kr. e.) császártól kezdve a Kr. után 89—106-ig uralkodott Hoti császárig folyton hadakoztak a kínaiak a hunnokkal. Míg aztán 93-ban Kr. u. megdől a hunn birodalom, amely legnagyobb kiterjedésében Buka-khán (a kínaiak Maotu-ja) alatt (209—174. Kr. e.) Koreától a Kaspi-tóig ért, Tübet és a mongolok beleértésével. Maotu utóda, Lao-tekin veri le a Jue-ti (= Tucholo, olvasd Tochar)

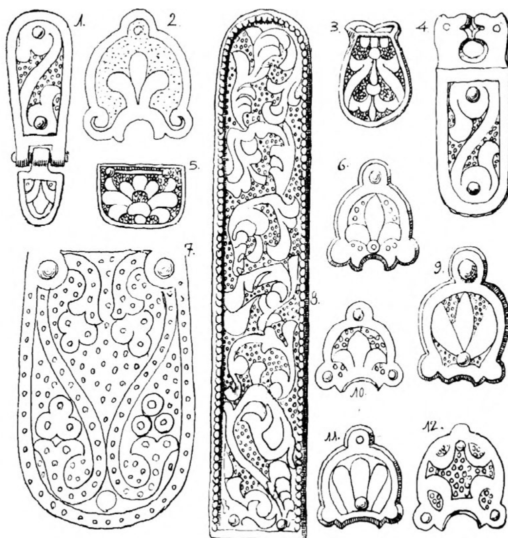
népet, amely aztán 157-ben Kr. előtt elvándorol az Oxus felső folyásáig, ahonnan mintegy száz év multán eljut Indiába, melyből Pendzsab vidékén jó nagy darabot meghódít. A jüehtik vagy fehérhunnok (eftaliták) birodalmát 550-ben Kr. u. Dizavul török khán dönti meg, leölvén minden hatalmába esett hunnt, úgyhogy csak Kazsmirban maradtak — kissé eltörökösödve — jat(= dzsat[9]) név alatt belőlük napjainkig. A többi életben maradt hunn, török nyelvűvé vált, az elmenekült avarok és magyarok kivételével. A hunnok első hiteles kínai feltűntétől, Dizavul kegyetlen hódításáig, kétségbe nem vont történelmi igazsággal állunk szemben; sőt tudjuk a bizantiaktól, hogy az avarokat is szökevény alattvalóinak tartotta a török hódító: azonban a magyarok jüehti voltának és indiai szerepének valószínűvé tételére megkísérlem csoportosítani az előbbi fejezetben már elmondott ornamentális tanuságokat, lehetőleg históriai egymásutánban, illetőleg ismert históriai eseményekkel kapcsolatban.

Mindenekelőtt a hunnok és avarok fajára, nyelvi hovatartozására nézve kell némi tájékozódást megállapítanunk, mert az emlékek nem értése folytán nagyon délibábos és aligha jóhiszemű teóriák láttak már napvilágot a nyugati tudósok köreiben az igazlátók mellett. Voltunk már mi árják, semiták, mongolok, csak azok nem, akik tulajdonképen vagyunk, t. i. ugorok. A kipusztításra szánt turáni népek egynémelyikének nyelvét csak megtanulják a nyugatiak a várható kereskedelmi haszon reményében, de ahol az nem volt remélhető, ott az üzleti világgal együtt a tudósok sem érdeklődtek. Pedig például a magyar nyelv világánál mennyi sötétség oszlott volna el, hogy többet ne mondjak például: a szem, szemérem és rombusz értelmét és összefüggését csak magyarul lehet megérteni az egyiptomiak, káldeaiak, szíriaiak és mikénebeliek többezer éves emlékein (lásd a »Szemdísz«-nél). Vagy a Tarkudimme ermei király kéta hieroglifjeit (rajzát lásd a »Szemdísz« 12 ábráján) csak egy másik ugor nyelvnek, a vogulnak ismerete mellett lehet elolvasni, ha ismerjük a magyarságnál még mindig jelképül szolgáló eszmejegyét a *női szeméremtestnek*. **Amely nép hazája nyelvét vogul nyelven is szemérmet jelentő eszmejeggyel rajzolja le, ámbár kénytelen egy szótagnak megfelelő részt le is vágni belőle: a nép csak vogul nyelvet beszélhetett.** És ha ez az eszmejegy még ma is ugyanazon értelmű és még mindig használatos a magyarságnál, mint a női szeméremtest jelképe, máshol pedig ilyen értelemmel ismeretlen: *akkor azt a jelképet csak onnan hozhatta ez a magyarság, ahol a jegy született, vagyis Szíriából.* Hogy pedig az ugorságnak s főként a magyarul beszélőknek kezén született: azt a magyar szem, szemérem és szemiräm, mai és régi szavai és egyugyanazon jelképező alakjuk igazolja.

A szem az ő rombusz alakjával, a női szeméremtest és a női nem hajdani és mai rombusz jelképe, meg Szemiramis istenanya és szerelem istene minőségében összetartoznak, elválaszthatlanok és csakis magyarul érthetők, mert más nyelven az összefüggés nem látszik.

A *búzaszem, a gabonaszem* is csak magyarban érthető, valamint a *szemzés* is, mivelhogy a szem ősvallásunkban a fenntartó, továbbképző isteni erő jelképe épúgy, mint a Kr. előtti nyugati Ázsiában és nem a teremtő a létrehozó erőé, miként a *mag*. A szemzés által nem születik új élet (pl. rózsa-, vagy gyümölcsfa), hanem csak a létező változik, átalakul, fejlődik.

**A hunnok ugorságára nézve nyelvi bizonyítékaink is vannak indoszkitha pénzeken, köz- és tulajdon-**




**266. ábra.** Hunn sírok díszei: 1. Csorna (Sopron m.). 3. sír. Hampel: R. K. E. I. 48. tábla. — 2. Keszthely (Zala m.). Hampel: R. K. E. I. 104. tábla. — 3. Keszthelyi lovas sír. Hampel: R. K. E. I. 102. tábla. — 4. Csorna (Sopron m.). 3. sír. Hampel: R. K. E. I. 48. tábla. — 5. Keszthely (Zala m.). Három darab Gratianus-éremmel († 383). Hampel: R. K. E. I. 102. tábla. — 6. Gombos (Bács m.). 18. sír. Arch. Ért. 1908. évf. 407. lap. — 7. Szilágy-Nagyfalu. Hampel: R. K. E. I. 67. tábla. — 8. Gátér (Pest m.). 141. sír. Arch. Ért. 1906. évf. 143. lap. — 9. Abony (Pest m.). 80. sír. Arch. Ért. 1902. évf. 250. lap. — 10. Csorna (Sopron m.). 2. sír. Hampel: R. K. E. I. 47. tábla. — 11. Mezőtúri Harcsászug (Jász-Nagykun-Szolnok m.). Hampel: R. K. E. II. 324. tábla.

**nevekben** (Fiók Károly: »Árják és ugorok érintkezése« és »Az Árpád család névlajstroma« Budapest. 1907.), **meg a Földanya komának Ma nevében (vogulban ma = föld),** melyek szerint a hunnok **osztják vogul nyelven beszéltek.** Priskos-Rhetor az Attila hunjait királyszkitháknak tudja. Herodotos a királyszkithákat a Dnjepernél találta az V. században Kr. e. és elmondja róluk, hogy messze északra szakadt egy csoportjuk. Ez a csoport még ma is az Ob és Irtis partjain tengődik és magát ast-jah = osztjáknak, obi népnek mondja. Tehát magyar, vogul és osztják nyelvű volt az emberáradat, amely

Kínából Európa közepéig és Ázsiában Elő-India jó nagy területére eljutott.

A hiungnu hunnokról tudták a kínaiak, hogy régi bevándorlók Kínában. A többi hunnokról ez ugyan nincs feljegyezve, de mivel mind hunnok voltak és Kínában idegenek, azért alig hihető, hogy Kína szomszédságában született és nagyra nőtt népek lettek volna, mert a hunnok műveltsége és vallása főként vallási jelképes díszeik, nyugatázsiai eredetűek és egyáltalán nem kínaiak. A hunn-avar magyar szemdísz a fenntartó, a továbbképző isteni erő (Istár-Asztarte-Boldogasszony) jelképes értelmével ismeretlen volt s maradt Kínában a hunnok előtt és után is. Dacára az ezeréves érintkezésnek, a kínaiak nem vették át s annál kevésbbé adhatták át a hunnoknak azt, amijük nem volt. Az Asztartéra emlékeztető és a neki bemutatott áldozásnál Nyugat-Ázsia szélein viselni szokott, szemcsekúpos fülbevalók hunn-avar sírjainkból alig hiányzanak még a Kr. u. IV—III. századokban sem, sőt a IX. században érkező magyarok is még mindig viselik.



**267. ábra.** Hunn szíjvég. Gátér (Pestm.). Arch. Ért. 1905., 364. l. Felső felén kínai (budhista) írásjelek.

*Ha a kínaiakkal együtt lakó népek vallási jelvényei és így vallása szorosan összefügg, sőt azonos az Ázsia nyugatán ezredéveket élt vallással és vallási jelképekkel — és a kínaiaknál legfeljebb csak szórványosan, átvételként mutatható ki —, akkor azok a népek csak Nyugat-Ázsiából vihették azt Kínába és hozhatták vissza mintegy ezer év mulva.*

A hunnokról már tud a história a Kr. előtti második évezredben. A kéták vagy hittiták nagy birodalmában a Taurusz és Antitaurusz, meg Amanusz tájain Komána, Hunusa városokról, valamint a habúrmenti Magarisz, továbbá Megere, Szimira (Szemere), Péderi (Petor), Árpád, Kálmán, Arad, Paripa városokról és Béla meg Buda törzsekről szólnak az asszír feljegyzések (lásd dr. Fáy Elek : A magyarok őshona. Budapest, 1910. 76. lap). Nem ok nélkül való tehát a kétákban keresni az ugorokat, kivált mivel vogul nyelvű emlékünk is van az asszír ékírással is megírt Tarkutimme király-féle emlékben, bizonyára már asszír hódoltság korából (V. sz. Kr. e. 11. ábra).

Tekintetbe véve a fehérhunnoknak a kínaiak által használt géta, jéta nevét : eléggé megokolt feltevés, hogy a nyugatázsiai kéták vándoroltak ki a Kr. előtti XIII. században, III. Ramszesz fáraó (1200.) korában a gyakori éhínség és Egyiptomra törő népvándorlások, meg később az asszír kegyetlenség és deportálások elől a Kaukázuson túlra és onnan Kínába. A XIII. század végétől jut elég idő a Kínába való vándorlásra a VIII—IX. századig Kr. e., amikor már Kínában feltűnnek a hunnok. Sőt a gyilkos asszíriak elől menekülő későbbi kivándorlók — talán Árpád város feldúlása után (740. Kr. e.) — már egyenesen Kínának vehették az útjukat, a már ott lévő fajrokonaikhoz. Ezeket valószínűleg a **Tai-mou (1637—1562. Kr. e.) császárhoz küldött hajdani követség emlékezete s talán azóta többször felújított összeköttetés tudata vezette Kínába.** Ezeket a későbbi bevándorlókat nevezték a kínaiak Juehtiknek, Gétáknak, vagy Jétáknak, meg Kusánoknak, (ami az örményeknél és araboknál a magyarok neve), akik úgylátszik, az Amanusz hegység aljáról és az Orontos folyó partjairól kerekedtek fel és fajra is, nyelvre is sokban különböztek a régebbi, az északi kétáktól, a kumánokból kikerült fajrokonaiktól.

Ezek az utánvándorlók a kínai évkönyvek tanítása szerint, a már ott talált hiungnuknak délnyugati szomszédai voltak a Kr. e. második században és a mai Szu-csou és Lau-csou főhelyek tájain, a Hoangho forrás vidékein, Kanszuban laktak, holott rokonaik a hiungnuk a mai Peking és Mukden tájait bírták.

A faji és nyelvi különbözőség teszi előttünk érthetővé a későbbi élet-halálra menő ellenségeskedéseket, ami szinte a kiirtás céljával látszik megindulni, mint később a törökök harca az összes hunnok ellen.

Ez a fehérhunnok és az északiak között megindult testvérharc két részre szakította a népet, amely a mind erősebben jelentkező kínai nyomás következtében végre is a Kr. u. 93. évtől kezdve folytatólag, a harmadik század végéig egészen kivándorolt Kínából nyugatra és délnyugatra, a már előbb (Kr. e. 157-ben) elvándorolt jüehtik után.

Kínából kivert hunnok hoztak ugyan magukkal némi igazi kínai díszt, azonban nyugatázsiai ősvallásuk jelképes alakjait, amelyek még ma is élnek a magyar ornamentikában ; nemcsak teljesen megőrizték, hanem nyomot hagyott az, noha keveset, a kínaiak művészetében is. Az állatornamentumos kínai díszítő modornak nem volt szüksége a hunnok párducbőrös guggoló griffjére, sem más állatjára ; azonban az Asztarté keresztje, az istenfa, a hableány, a kígyófonás, a hal, mint díszek, még pedig alighanem mint jelképes díszek előfordulnak. Az istenfának a csokorpálma szalagfonatos alakját gyakran alkalmazzák ; szokásos az állati comb csigavonalas ábrázolása is ; sőt a típusos edényformák mellé hunn edényalakok is kerülnek.

A több, bár magában egyenkint jelentéktelennek látszó ok és körülmény együttvéve megszívlelni való alapot nyujt annak hangoztatására, hogy a magyarság története nem Lebediában kezdődik ; hanem

hunn és avar fajrokonai kötelékében messze keleten, legalább is a Kr. e. II. évezred elején Ázsia nyugatán : Szíriában a Habur és Orontes partjain az Amanuszhegy déli lejtői tájain. Azt a kéta név alatt a históriából már jól ismert *turáni*, azaz hogy több csoportból álló *ugor népfajt*, amely egy fő alá egyesítve, többször megállította az egyiptomi Tutmeszeket és Ramszeseket, hódító útjukban, éhínség és Egyiptomra törő népvándorlás züllesztette szét és bár azután is rendületlenül küzd a véreskezű asszír királyok ellen : végre is megfogyva, megtörve kénytszerül kivándorolni a Kaukázuson túlra, a keleti szabad mezőkre, ahonnan aztán vándorlási útirányában eljut Kínáig. Itt ugyan hazát talált egyidőre, de a harcban kitűnő, azonban a nagyobb szabadság kedvéért a kisebb csoportokra oszlást kedvelő nép, itt sem tud megállani a nagyobb, egységes birodalommal szemben és újra nyugatra vándorol, mint ahogy az egyiptomi és asszír igától is csak a kivándorlás szabadította meg.

Az Indiába és Európába vándorló, immár csak hunn nevükön ismert régi kéták itt is, ott is virágzó birodalmakat alapítanak egy időre, de mivel nem voltak teljesen egységes nép, hanem szövetkezett testvérnépek konglomerátuma ; nagyobb idegen nyomást nem bírtak el és újra szétvándoroltak. A déli hunnok s általában az Ázsiában maradt hunnok el is vesztették ősi ugor nyelvüket, amelyet már csak mi magyarok beszélünk, az utolsó nagy dúlásból menekülők közül.

*A magyar ornamentika azt tanítja : hogy azok a Kr. előtti II. és I. évezredben Szíriában, Kis-Ázsiában szerepelt ugor nyelvű kéták jöttek a Kr. utáni évezredben* **hunn** *név alatt vissza Kínából Európába és Indiába, akiknek avar és magyar név alatt szerepelt és a magyar nemzetben még ma is él néhány millió késő ivadéka.*

## JEGYZETEK A »KÍNAI DÍSZ«-HEZ.

[1]) A kínai kétélű Hán-korbeli egyenes kardnak szakasztott mása nálunk a gávai (lásd rajzát az Arch. Ért. 1915. évf. 202. lapján). A kínai szintén karikában végződő markolattal ellátott kardokból mutatót közölt az Arch. Ért. 1915. évf. 68. lapja, amely Chavannes : La Sculpture sur pierre en Chine au Temps des deux dinasties Han. Paris, 1893. könyvéből van véve és Kr. u. 147. évben a Meng-fu szobrász faragta lapos reliefek részlete.

Tudjuk továbbá, hogy a kínai lovasság a hiungnuk mintájára szervezkedett és hogy az egyik kínai császár »a nomádok praktikus ruháját« rákényszerítette saját népére. No, nem lehetett az nomád, akinek a ruhája alkalmas volt a városlakóknak!

[2]) A jüeh-ti népnév értelme a kínai nyelvben : hold fia, holdból való, mert *jüeh* = hold és ti = é, nak, nek, ból, ből jelentésű, vagyis az elnevezés színükre vonatkozik, t. i. hogy fehérek, világosszínűek voltak és nem olyanok, mint a kínaiak. A kínai nyelvben a ta = nagy ; tehát a ta-jue-ti = nagy jüehti. A magyar nyelvészek közül Fiók Károly szerint a hiungnuk nyugati szomszédainak a *ta-jüeh-ti-* népnek a neve »az *on-ugor* névnek kínaiasan transscribált alakja ; a háromvonalas *ta* szó jelentése : nagy, ugor nyelveken *on*, *un*, a jüe-c'i pedig a jugor névnek elég pontos átírása, legalább a kínai transscriptis törvényeinek pontosan megfelel«. A kínai nyelv szellemének megfelelő átírás szerint csak a szó első szótagját kell leírni. *Budha* kínai átírásban *Fo ; jugor* pedig *jue* (ejtsd : *ju*). A *ti* nem a *gor* szótag átírása, csak anorganikus járulék, mint a *hun-hiung-nu*-ban a *nu*« (lásd Fiók : Árpád-család névlajstroma. Különlenyomat a »Századok« 1907. évf. 13. lap). A kínaiak jéta (géta) néven is nevezték a jüeh-ti-ket, akiknek a kínai évkönyvek *tu-ho-lo* és *kouei-s'uang* nevét is följegyezték. A tu-ho-lo-t a görögök *tochar*-nak írták, a kouei-s'uang-ot pedig *kusán*-nak ejtik. Az arab és örmény történetírók a magyarokat hívják *kusán*-oknak.

Az oxusmenti fehérhunnokat, akikhez részben a jüehtik volt ellenségei, a 93-ban kivert északi hunnok is csatlakoztak *tele* hunnoknak, vagy *ab-tele* = vizi-tele) hunnoknak is nevezték. Ebből lett *abtelit*, *eutalit*, *hajtelit*, *nephtalit* a görögöknél, innen van az indoszkitha hódító népeknek későbbi eftalita elnevezése. Az eftalitákat *vidhal*, vitál néven is hívják a régiek. A perzsák szákáknak nevezik az összes indoszkithákat, bizonyára a *Sze* lovasnéptől, melyet a jüehtik az Ilitől maguk előtt űztek és mely megelőzte a jüehtiket India meghódításában. Az eftaliták között Ciderita hunnokról is tudunk úgy Prissor Rhetorból, mint érmeik révén. Kidara, a kínaiak Kito-lo-ja, a mohamedánok Kitormanja szintén az Oxus felől jött s mint a ta-jüeh-tik vagy *nagygéták* vagy *nagykusánok* feje (420—430. körül) Gandhara vidékén megalapítja a *kisjüehtik* birodalmát. A kidaritákat Priscos Rhetor (Kr. u. 456—464. körül) az Attila hunnjaival egy törzsből eredőnek vallja, tehát a Kínából Kr. u. 93-ban kivert hunnok közül valók, de aligha fehérhunnok, hanem csak utánuk jövő hódítók s így a gandharavidéki kis jüehti birodalmat, nevéből ítélve, jüehtik és északi hunnok együtt alapítják úgy, hogy a fehérhunnok voltak túlsúlyban. A 93-ban szétvert hunnok az Oxus mentén végighaladva, 395-ben jelennek meg Európa keletén Rua (Rugilla) király vezérlete alatt, aki tehát az Ural-folyótól egész Kasmírig parancsolt (434. Kr. u.). Rugilla európai utóda Attila nem ura a jüehtik vagy fehérhunnoknak, miért is azt kell hinnünk, hogy az északi hunnokból való kidariták elmerültek a *fehérhunnokban*, vagy *jétákban*.

[3]) A szemdíszt, amint a hunn-avar sírokban és a magyar ornamentika egész területén találjuk, a kínaiak nem ismerték sem a hunnok előtt, sem a hunnok korában, sem később.

A Sang-dinasztia (1766—1154. Kr. e.) ornamentális dísze az előző korok mértani alakjai mellett a profilban rajzolt egész állat és a szemben adott magános fej, a *T'ao-t'ieh* (262. ábra), a fintorkép, amely tulajdonképen két szembefordított profil állatfejből keletkezett az edények függőleges bordáinak kétoldalán (262. ábra 1. sz.) : *mindvégig megmaradt fejnek és nem fogyott szemmé.* Ezek a beirdalt függőleges bordák, amelyek ma is elengedhetlenek a csendestengeri szigetek őslakóinak faragványain (lásd Hjalmár Stolpe : Ornamentik der Naturvölker. Fig. 15.), azért maradtak meg a kínai bronzokon (262. ábra) a nyúlánk poháralakú ivóedényeken, mert nagyon elősegítik a biztos fogást. A fintorarcoknál később mint orrkereszteк élnek (262. ábra 3., 5. sz.), míg végre a két profil-arcból egy egész, szemben ábrázolt fej lesz (262. ábra 4. sz.) az alsó ajak elhagyásával, de legtöbbször kétoldalt egy-egy lábbal. A *tao-tieh* vagy »*sok fintorképű*« kínai mondája az, hogy egy embertől eredő démon képe volna, amely *a sóvárgás ősalakja* és így *a mértékletesség jelvénye.* Azért nem nyomozható visszafelé a Kr. e. III. századon túl, mert ezt a démon mondát a két profilfejből keletkezett alakhoz csak utólag találták ki.

A tao-tieh egyszerűsített alak, nincs reá határozott fejforma, mindig csak a betöltendő tér határoz és a fejrészek : a szem, szemöldök, fül, orrcimpák, szarvak gyakran annyira szétesnek, hogy minden rész külön él (262. ábra 2., 5. sz.), sőt egy külön

allattá is alakul. A hiányzó alsó ajak táján a láb többnyire megvan és a szemek rombuszok (262. ábra 4., 5. sz.) vagy felkunkorodó végű hosszúkás alakok. *Minden mozog, de a szemek helyükön maradnak.*

A Csou-korban (1134—827. Kr. e.) a szem kivételével az egyes részek önálló típusos állattá is válnak. Még a Sang-korban edényfülön, fogantyún, néha csak a szem jelöli az állat fejét, sőt a síkot kitöltő meanderek között csak a szemeket találjuk helyükön. Szóval a szem az eligazító, megnyugvó pont, ha életet akarnak kifejezni. *Ez az állatornamentika* a Sang-korban, már mint kész lép föl, már jóval azelőtt virágozhatott s így a hunnokról szóló első értesítés (827. Kr. e.) idejét megelőzte.

*A hunnok és kínaiak érintkezése, azt hiszem, sokkal régebbi keletű a kínai évkönyvekben feljegyzett emlékezésnél, a Szüen-vang (827—701. Kr. e. császár idejénél, mert fel van jegyezve Tai-mou (uralk. 1637—1562. Kr. e.) Sang- vagy Jin-dinasztiabéli császárról (lásd M. Paleoloque : L'art chinois 102. lapját), hogy uralkodása harmadik évében (1634. Kr. e.) követség érkezett Sijoung, vagyis a »barbár nyugatiaktól«, »távoli vidékek partjairól«, 76 királyságból a kínai udvarhoz. Mi hozta őket, milyen rendkívüli okok, segítséget kértek-e a Közép-Ázsiába történt ez időbeli nagy betörés ellen, melyben a görög histórikusok hibásan II. Ramszesz (1333—1267. Kr. e.) hódításait vélik? Ez időtől fogva hosszú ideig nincs semmi nyom, hogy megszakadt-e az összeköttetés a »barbár nyugattal«, vagy tovább is jártak követségek! A Csou-dinasztia Mu-vang (1001—946. Kr. e.) császárjának nyugaton tett látogatásából élénk összeköttetésre következtethetünk Ázsia nyugatával. A menny fiát elvakította a látott épületek pompája és nagyszerűsége és visszatértekor építészeket, meg mesterembereket vitt magával, hogy a megcsudált épületeket otthon utánozhassa. Hol járt a kínai császár, ki volt vendéglátó gazdája, Szúza, Babilon vagy a vérengző I. Tiglat-Palazér (1130—1110. Kr. e.) asszír király valamelyik békés utóda? Aligha tudjuk meg valaha! Ez időtől kezdve épültek Kínában is bábeltornyok, melyekről rajzok maradtak fenn a kínai metszetgyüjteményben, meg aztán van több írásos megemlékezés is. Csak a XIII. században mondtak le végképen e költséges építkezésről a mongol-dinasztia császárjai. A 76 királyság követsége nem a nagy birodalmakból (Média, Asszíria, Babilon, Szúza) indult ki, hanem csakis Ázsia legnyugatibb partjairól, a kéta népektől jöhettek, mert ezek éltek apró királyságokban, kitéve magukat a nagy szomszédok könnyű prédájának. A kéták, ha egy fő alatt tömörültek, hatalmas, nagy és hódító államot alkottak, mellyel sem a fáraok, sem az asszírok nem bírtak. Mikor aztán az Egyiptomra törő népvándorlások (Menefta és III. Ramszesz korában) szétbomlasztották a nagy kéta birodalmat: elkezdődött a nagymérvű kivándorlás, amit érthetővé tesznek I. Tiglat-Pilasszár (1130—1110. Kr. e.) és utódai kegyetlen pusztításai.*

A keletre vándorló kéták bizonyára megemlékeztek régi kínai összeköttetéseikről és egyenesen arra felé vették útjukat. Századokig békében is éltek régi, kínai barátaikkal és csak a kínai császárcsalád belviszálya állította szembe a két népet Szüen-vang (827—781. Kr. e.) és Sziang-vang (651—618. Kr. e.) császárok korában. Innentől aztán már gyakran került köztük fegyverre a sor, egészen végleges kiveretésükig a Kr. utáni III. században.

Az ornamentikában a Csou-dinasztia első időszakában lép fel az állatokból és fejekből álló csoportosítás. A szalag egyik vége kiszélesedik és szemet kap. Az állatfejes szalagoknál néha a másik vége a fej szájába fut. A szemben álló fejből jobbra-balra szalag fut, mely meggörbülve, másikba fogódzik. Fellépnek az S és C-alakú »gyűrődző sárkányok«. A feltartott fejű madarak farka is fölfelé igyekszik. Konty és farok egyensúlyozzák egymást. *A szem mindenütt ott van, ahol állatot ábrázolnak, de külön sohasem lép föl.*

A *Csouk* második korszakában (781—255. Kr. e.) megjelenik a növénydísz az állat mellett, de csak típus, egy bizonyos faj jelentése nélkül. Az állatrészek vonalai vagy csavarodásai önkénytelenül növényformát vesznek fel, amit később tudatosan fejlesztenek. A hátterek meandere növényszerű végződést kap és a tao-tieh csigái, kampói indákká válnak úgy, hogy a fej cserjének látszik, de az indák között ott a szem.

A IV. században indiai gondolatmenet jelentkezik a kínai filozófiában. Ezt a kort nevezik a »vitázó filozófusok« korának. Az indiai törpe kriatidekről csak a II. században történik írásos megemlékezés, de kínai használatuknak sokkal előbb kellett föllépnie. Sih-hoang-ti, cinházbeli könyvégető nagy császár korából (221—209. Kr. e.) hallunk egy tartóként szereplő igen természethű orrszarvúról az iparművészetben és egy nagyon természethíven faragott egérről egy nefrit gyűrűn (lásd Hoerschelmann: Die Entwicklung der altchinesischen Ornamentik. 1907. V. fejezet), melyet egy Confucius tanítvány sírjában találtak, amely eszerint a VI—V. századokból való. A természethű utánzás tehát egész a VI. századig vihető vissza s így a Hán-kornak tulajdonított realisztikus előállítási módot megelőző átmeneti kort jóval előbbre kell tennünk. A Hán-kor kezdetére és a Csou-kor végére datált edények állatalakjai, melyek még nem naturalisztikusak, de nem utánzatok és már sokban különböznek a régitől: minden bizonnyal megelőzték a VI. századot.

4) A 261. ábra 1., 2., 3. sz. edényeit is okvetlen nyugati átvételnek látják a kínai művészet ismerői, sőt a háromlábú üstöt Reinecke (Über einige Beziehungen der Altertümer Chinas zu dem skytisch-sybirischen Volkerkreis. Zeitschrift für Ethnologie. Jahrgang 1879.) a Kr. e. 812. ébvől származónak határozza meg, mikor is a hunnok, meg kínaiak mint barátok vagy ellenségek, nagyon benső érintkezésben vannak egymással. A 2. és 3. sz. edényről is szkitha befolyást állapít meg F. Muth (Tierornamentik bei Chinesen und Germanen. Leipzig. 1911. Taf. XI.), de nem veszi észre, hogy a 3. sz. edény alakra nézve nagyon hasonlít a mi nagyszentmiklósi, úgynevezett »Attila-kincs«-ünk korsóihoz, bár túlságos mozgásban lévő állatai Hán-dinasztia korabéli (Kr. e. 200., Kr. u. 200.) kínai művészre vallanak.

5) Lásd a »Szemdísz« 5. sz. jegyzetét a hunnok csuklós bronzdíszeiről. A bojtcsüngő egy mása szintén a csunyi temető 19. sz. sírjából ismeretes.

6) A fehérhunnok jéta, géta neve mintha útbaigazítást adna a hunnok kinyomozható ősi hazájára nézve, mert hiszen a Kaukázus déli lejtőitől a Földközi-tenger partjai mentén a Taurusz és Amanusz hegységben, a Tigris és Eufrates felső folyásánál, meg a Habúr és Orosztesz folyók vidékén, az egyiptomiakkal és később az asszírokkal oly sokat küzködő apró királyságok népe: *kéta, hittita, hétita, kitteus vagy katti* volt. A kivándorlás kezdetéül az I. Tiglat-Palazár (1130—1110. Kr. e.) asszír király kora látszik elfogadható időnek, aki végigdúlta a tőle északra és nyugatra lakó kéta-féle népeket (az Amanusz-hegy vidékén, az északi Kháriában a Van-tótól nyugatra) s így az összes kumánokat (lerombolta Hunusa városukat). Valószínű azonban, hogy még jóval előbb megkezdődött a kivándorlás, talán még Menefta fáraó korában. A III. Ramszesz fáraó korában (XIII. sz. Kr. e.) lezajlott népvándorlás egészen összetörte a még kevéssel azelőtt hatalmas kéta birodalmat; mikor is teukrik (trójaiak), sakalasák vagy szikulok, szardanák, danaok és peleszták vagy filiszteusok serege kéta városokat végigdúlva, amorita területen táborba szállt és aztán Egyiptomra tört.

A kéta nem volt egy nép, hanem rokonnépek szövetsége, miért is erős központi uralkodó híján, mindjárt darabokra töredezett a kéta birodalom. Fennmaradt ábrázolásaikon mongolos arcokat látunk az ó-világban, egyéb népek ábrázolatán ismeretlen »mandzsu varkocs«-csal. Az egyiptomiak copfos kétáinak egyenes arcéle nem hasonlít a kéta területen fennmaradt bogaz-kői közelében lévő jasilikájai sziklaképek kétáinak arcéléhez, amely egészen mongolos. A fehérhunnok vagy vidhálok, a jüeh-tik, a kínaiak jétái, gétái éppen úgy nem lehettek mongolos arcúak, mint ahogy a bogaz-kői ábrázolatok nagy részének előképei aligha voltak fehérbőrűek. Ha a fehérhunnok a kínaiak gétái; akkor az ősi kéták egyrésze fehér volt s a bogaz-kői képek talán az északi, a nem fehérhunnok képmásai. Az egyiptomi kéta-ábrázolatok kadesi, amoritavidéki kétákat mutatnak be, miért is a fehérhunnok őseit kell az Orontes

melletti amoreusokban látnunk, akiknek nemcsak az arcéle, de bizonyára a színe is különbözött a többi kétáétól.

Az amorita: hosszúfejű, egyenes orrú, magastermetű, szép faj volt; míg az északi kéták: kerekfejű, kidülledt arcélű, szélesorrú, zömök termetű nép volt. Bizonyára az Amanusz-hegység déli felén és a régi Karkemisz vidékén, meg a Kr. előtti VIII. században fennállott Árpád, Péderi, Szimira, Megara, Arad, Kálmán városok stb. lakói a vegyülésnek sok árnyalatát tüntették ugyan fel, de azért a III. Tiglat-Palazárnak Árpád város feldúlása után 740-ben Kr. e. a Buda és Béla törzsekből ejtett foglyai még amorita-jellegűek lehettek.

[7]) Amennyire a feljegyzésekből következtethetünk, a hazánkba eljutott hunnok-avarok és honfoglaló magyarok nagyon egyenlő műveltségűek voltak. Az utoljára érkező magyarokon mintha már India is nyomott hagyott volna, ami a szintén fényűző hunnokon egyáltalán nem és a még fényűzőbb avarokon aligha látszik. Mindhárom ág szerette a fényes, hímzett selyemruhát, de fegyverben már a magyarok nagyot haladtak, mert ütő-vágó természetüknek megfelelő, könnyű görbe kardot hoztak a hunn-avar egyenes helyett. Az indoszkitha pénzek királyalakjain már jelentkezik a görbe kard (lásd a »Szalagcsokor« fejezet 247. ábráján Kanerku kriály *(d)* handzsárszerű kardját. A görbe kard indiai emlék, ahol a többször is görbített vágófegyverek is szokásosak manapság. Ruházatban, lószerszámban a magyarok fényűzése talán még a szélsőségekig menő avar díszt is fölülmúlja; nem csoda hát, ha *ornamentikájukban is sokkal nagyobb a változatosság, számosabbak és többfélék az elemek. A hunnok-avarok szemdísze, párduc-griffje, galambja, sasja tovább él a magyaroknál, azonban ez utóbbiek polipja, istenfája, papírusza, szarvasa és pávája csak szórványosan, vagy egyáltalán nem fedezhető fel a hunn-avar sírleletekben.* Az Asztartéra emlékeztető, jellemző függők hunn-avar sírból talán nem is hiányoztak, holott a magyar sírokban már nem olyan jellemzők. Földanyánknak a Boldogasszonynak tiszteletét a magyaroknál már mintha gyengítette volna a sok mindenféle, útközben megismert görög, hindu, budha, perzsa és mohamedán vallás: *úgylátszik, hogy a hunnok és avarok északi hiungnuk ivadékai voltak: a magyarok nagyrésze azonban csak az Indiát járt fehérhunnoktól származhatott!*

Az avarok hiungnusságát ugyan kétségessé teszi nem éppen túlgyakori *polipdíszük*, amely sokkal stilizáltabb, mint a magyar sírok alakjai, meg aztán históriai bizonyosság, hogy az eftalita birodalmat szétzúzó Dizavul török khán az avarokat szökevény alattvalóinak tartja; tehát a déli hunnok földjéről menekültek. Ha északi hunnok voltak: úgy a déliekkel való keveredésük bővítette ornamentikájuk anyagát a polippal, amelynek aligha tudták vallási jelentését.

Ha a magyarságot legalább részben az Indiát járt fehérhunnoktól származtatjuk, akkor érthető a magyar ornamentika polipja is. A polip tengeri állat s az Amanusz-hegytől északra lakott kétáknál nem lehetett olyan ismeretes, mint az észak-főnikiai, orontesmenti szemáreus amoritáknál, akik tengerparti nép voltak. Amerre károk laktak valaha (Lidiában, Kkáriában, Likiában, Kios, Kos, Rhodos, Kárpát, Kréta és Cyprus szigetén) a késő minoszi stílus II. fokán (1500—1400. Kr. e.) a papírusz és polip elmaradhatatlan a sírokban lelt vázákról. A stilizált magyar polipalakok, az ezen korabelieknek folytatása és továbbfejlesztése. A magyar polipos, honfoglaló sírok koponyaleleteit a Nemzeti Múzeumban aligha össze nem keverték a többivel s így bajos biztosan következtetni a régebbi koponyákból, pedig egyrészről Herodotos és Priscus-Khetor szavaira támaszkodva, a magyarság őseit, a polipdíszek révén, kereshetnők a király-szkithákban is. Ezek tisztelték Poseidont (akinek állata a polip) és a hunnokat Priscus többször király-szkitháknak is nevezi. Másrészről a magastermetű és inkább hosszúfejű amorens kéták ivadékait kereshetnők a magyar nemességben; míg a nagyrészben kerekfejű, zömök termetű magyar köznép inkább az északi kéták fajából valónak tűnik föl.

A király-szkitha leszármazásra az idő is összevágna, mert Herodotos a Dniepper tájain találta a király-szkithákat a Kr. e. V. században, holott már a VIII. században elesett Karkemisz és Árpád városa, tehát jut elég idő a Kaukázuson való átvándorlásra.

[8]) Az összes hunn népek faji és nyelvi összetartozását, miként nyugatázsiai szereplésüket, az egyiptomi Tutmesz és Ramszesz fáraók elleni, valamint a kegyetlen asszírok elleni rettenetes védelmi harcaikat ismerjük a történelemből. A kéta, hittita, katti nevek alatt szereplő számos törzsre oszló és különböző nevekkel is bíró szkitha népek között a főszerepet a Taurusz- és Antitaurusz-hegység tájain és északi oldalán lakó kumánok (hunnok) vitték ugyan, de hogy mindnyáján ugor nyelveket beszéltek (vogult, osztjákot és magyart), azt nemcsak a déli fehérhunnok indiai pénzeinek ugor szavai bizonyítják, hanem Attila (Atyele = Etelle) népének is számos neve és egyéb szavai (lásd Fiók Károly: Árják és ugorok érintkezése, 1894., meg »Az Árpád-család névlajstroma, 1907. különlenyomatait). Az ugornyelvűség mellett *bizonyít a Taurusz-hegységi északi hunnok vagy kunok Komána nevű két fővárosában tisztelt és Kübelével, a magyar Boldogasszonnyal azonos főistenségének, a fenntartó, továbbképző, életet adó Földanyának Ma neve is; hiszen a vogulban, sőt a finnben is a föld szava még mindig ma* A codex cumanicusban a *föld* a török *jer* szóval szerepel, ami a régi vogul nyelvű kumánok későbbi eltörökösödésére vall, ha a *Földanyát* hajdan *Ma* néven tisztelték. Meg aztán Tarkudimme kilikai király Erme országának vogul eszmejegye is az ugornyelvűség mellett szól (lásd a »Szemdísz« ábrái között 11. sz. alatt). Ha egy nép a vogul *eserme* (= szemérem) szó eszmejegyét használja *Erme* nevű országa leírására; az a nép nem lehetett sem árja, sem pedig semita, vagy más egyéb: *az csakis ugor nyelvű nép lehetett.*

Hogy pedig a Kr. e. ezredévek régi hittitái, meg a Kr. u. szereplő hunnok két ágazata ugyanazon egy nép volt: azt közös vallásukat bizonyító *közös jelképes ornamentikájuk*, közös ugor nyelvemlékeik és a históriai tények kifogástalan összetalálkozása ha nem is teszik még holtbizonyossá, de mindenesetre a legnagyobb mértékben valószínűnek tüntetik fel. A sokoldalú bizonyítást ma még kényszerűségből a jövőre bízzuk — de az igazságnak le kell győznie az árja-semita okvetetlenkedést!

[9]) Ugor nyelveken: yah = nép, többes yah-t = népek. Aztán as = atya és az Ob folyót is így hívják. As = jah többese as-jaht-ból a *t* átvetésével ast-jah = ost ják = obi népek.

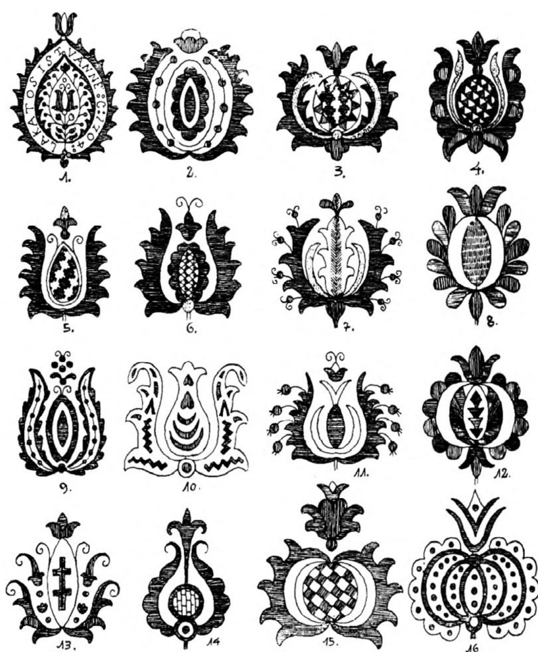
XIII.

# RENESZÁNSZKORI DÍSZEINK MAGYARSÁGA

Az eddig tárgyalt fejezetekben igyekeztem kimutatni vallásos jelképezéstől duzzadó ornamentikánk alkotó részeinek a Krisztus előtti évezredekbe visszanyúló ősi eredetét és máig tartó folytonos, sőt kizárólagos használatát még mindig élő, úgynevezett »népies« díszítéseinkben. Hunnok-, avarok, meg honfoglaló magyarok hozták ide a messze keletről és itt a Krisztus utáni IV. század óta használták, fejlesztették és elterjesztették, hogy aztán örökül hagyhassák az ezer esztendő végeztén roskadozó fajunknak.

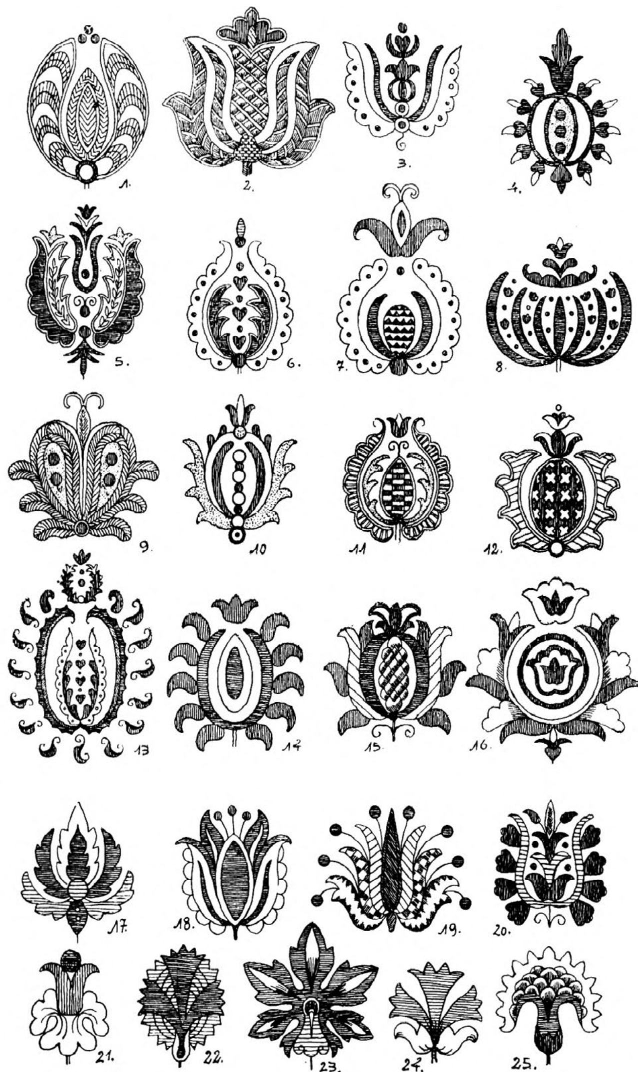
Mai hazánkban, a régészeti leletek tanuságtétele szerint, már a Kr. előtti századokban velünk rokonfajú népek laktak. A jászok a bellum-germanicum-sarmanticum 15 éves tartama alatt már Marcus Aurelius (161—180. Kr. u.) korában minden bizonnyal a Tisza-Duna mentén laktak, hiszen a Guadok legyőzetése után (173. Kr. u.) ők is békét kérték. A hunnok Pannonia déli részeit, a Száva mellékén már 377-ben elfoglalták, de a rómaiak Marcellinus comes szerint 427-ben visszafoglalták. A keszthelyi sírleletek nagyrésze a hunnok eme korából való, a talált érmek szerint, mert Nagy Constantinustól († 337.) kezdve II. Constantinus († 340.), Constans († 350.), Constantinus Gallus († 354.), II. Constantius († 361.), Julianus Apostata († 363.), I. Valentinianus († 375.), Valens († 378.), Gratianus († 383.) császárokon át leérnek II. Valentinianusig († 392.).

Ez időktől kezdve hunnfajta népek lakják Magyarországot máig, ha közbe-közbe megtört is uralmuk; kiirtásukról nem tud a történelem. »Megfogyva bár, de törve nem, él nemzet e hazán.« A magyaroknak a keresztény hitre térésével, a régi hitnek az ornamentikában őrzött szimbolumait *irtotta az egyház* s így a buzgó keresztény nemesség környezetéből, meg az istentisztelet köréből teljesen kiszorult a nemzeti ornamentika és csak az igazi keresztény, nyugati divat uralkodott. Ez okon nem akadunk ősi díszítő formáinkra az egész középkoron át sem az építészetben, sem a hosszabb időt álló ötvös-




**268. ábra.** 1. Úrasztalaterítő középdísze a miskolci avasi református templomból 1704-ből. — 2. Hósdáti (Hunyad m.) ev. ref. templom úrasztalaterítőjéről. — 3. Hímzés a kassai múzeumban 1660-ból. — 4. Oltárterítő hímzéséből a marosvásárhelyi és csíksomlyói zárdában. — 5. A marosvásárhelyi ev. ref. templom 1701-ből való hímzéséről (kék, arany). — 6. Úrasztalaterítő hímzéséről a debreceni ev. ref. kistemplomban. — 7. Az Iparművészeti Múzeum egy hímzéséről. — 8. A kassai múzeum egy kendőjének sarokdíszéből 1660-ból. — 9. A kassai múzeum egy kendőjének sarokdíszéből 1660. évből. (Sárga és ezüst hímzés.) — 10. Oltárterítő szegélyéről a csíksomlyói zárdatemplomban 1742-ből (piros, arany). — 11. A kassai római kath. templom egy hímzéséről. — 12. Oltárterítő szegélyhímzéséről a mikházi (Udvarhely m.) zárdatemplomból. — 13. Oltárterítő szegélyhímzéséről a medgyesi ferencrendi zárdában. — 14. Kéztörlőkendő hímzéséről a csíksomlyói zárdában. — 15. Párnahajhímzés Munkácsról. — 16. Lepedőszél hímzéséről 1670-ből, a Székely Nemzeti Múzeumban, Sepsiszentgyörgy.

művekben.[1]) Az Árpádok korában, kivált a kunok letelepedése után, valószínűleg újra fellendült az úri körökben is az addig üldözött és megvetett, de a nép ruházatáról soha el nem fogyó nemzeti díszítő mód, ami különben a központtól távol eső szélek telepeseinél, a székelyeknél kapu- és házépítésben kott régi formákat s így szállott reánk az asszír istenfa, meg a hunnok griffje, az Asztarté tiszteletére emelt galambbúgos kapukon. A régi gyepük tája Pannoniában is megőrizte napjainkig az istenfa emlékét a hódoló szarvasokkal és pávagalambokkal, a dunántúli fazománcos apró tárgyak faragásaiban.




**269. ábra.** 1. Pluviálera felvarrott selyem, arany, ezüst hímzésből az erzsébetvárosi szerzetestemplomból. — 2. Párnahajhímzésről a kassai múzeumban. — 3. Oltárterítő szegélyhímzéséről az erzsébetvárosi szerzetestemplomból (piros, arany). — 4. Úrasztalaterítő sarokhímzéséből a szendrői (Borsod m.) ev. ref. templomban. — 5. Oltárterítő szegélyhímzésről a gyergyószentmiklósi (Csík m.) örmény templomban. — 6. Oltártakaró hímzéséből a mikházi (Udvarhely m.) zárdatemplomban. — 7. Kéztörlőkendő hímzéséből az erzsébetvárosi szerzetestemplomban. — 8. Korporálé sarokhímzéséről Esztelneken (Háromszék m.) a ferencrendi zárdában. — 9. Mint az 1. sz. — 10. Mikházi (Udvarhely m.) miseing hímzéséből a zárdatemplomban. — 11. Úrasztalaterítő sarokhímzéséről a köpeci (Háromszék m.) ev. ref. templomból. — 12. Úrasztalaterítő hímzéséből Borsod-Szendrőn az ev. ref. templomban. — 13. Kéztörlőkendő szegélyhímzéséből az erzsébetvárosi örmény plébániatemplomban. — 14. Csíksomlyói oltárterítőhímzésből a zárdatemplomban. — 15. Az Iparművészeti Múzeum egy hímzéséről Budapesten. — 16. Oltárterítő sarokhímzéséből a csíksomlyói zárdában (kék, piros, sárga, arany, ezüst). — 17. Kéztörlőkendő hímzéséről a székelyudvarhelyi ferencrendi zárdában. — 18. Debreceni ev. ref. templom úrasztalaterítő hímzéséről. — 19. Egy kék-, zöld-, arany-, ezüsthímzésű párnahajról a Szepességből. — 20. Szászvárosi ev. ref. templom egy hímzéséről. — 21. Enlaki (Udvarhely m.) unitárius templom mennyezetéről 1669-ből (Musnai György pinxit). — 22. Az enlaki kórus festéséből 1664. — 23. Martonfalvi (Háromszék m.) ev. ref. templom mennyezetéről 1754-ből. — 24. Mint a 21. sz. — 25. Csíkrákosi r. kath. templom kórusának festéséből.

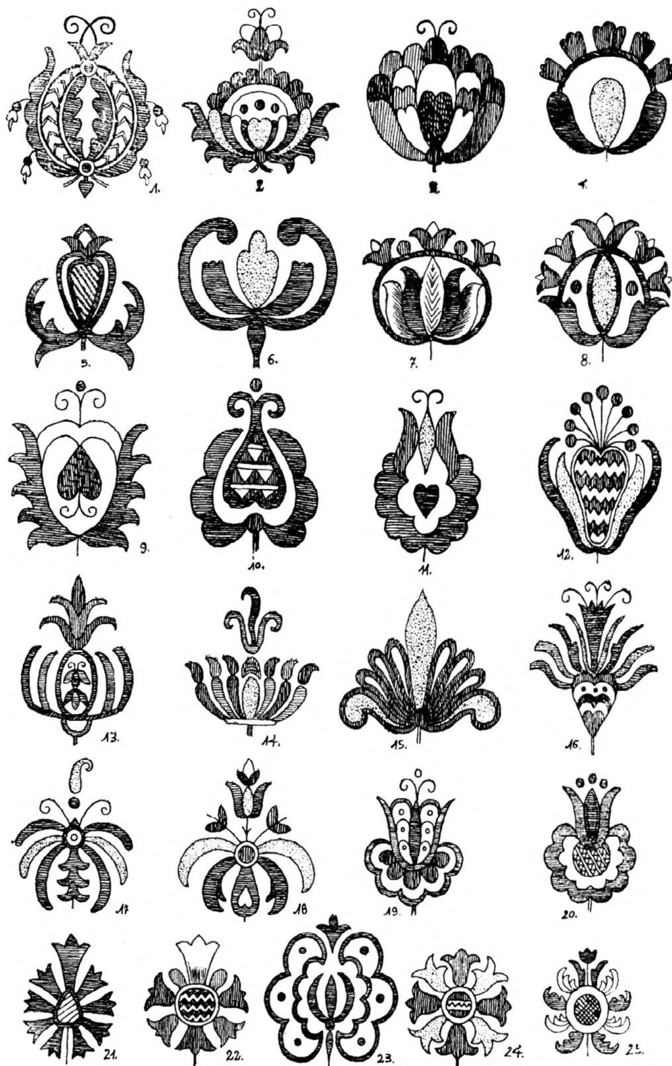
kiirthatatlanul dominál. Az elkorhadt faművek újra születtek ; megújításkor híven lemásolták a megszo-

A hitbuzgóság fogytával az olasz reneszánsz visszatér az antik pogányistenek jelképes alakjaihoz, írott, vésett, festett, faragott és szövött vagy hímzett emlékeiben ; s így a nyugat véleményére sokat adó magyar úri osztály is két kézzel kapott az új idegenen és igyekezett átvenni a reneszánsz-formákat, bárhonnan érkeztek is hozzánk. A reneszánsz azonban felszabadította az egyént is a céhek súlyos nyomása alul s így a művészeknek faji, nemzeti jellege is kezd érvényesülni az egyetemes mellett. Született tehát olasz, német, francia, sőt angol reneszánsz is. A magyar születésű művész- vagy mesterember sem

[1]) Románkori építészeti emlékeinknek díszein ugyan eltagadhatatlan bizonyos magyaros, legalább is provinciálisnak nevezhető jelleg, amit aztán megszakít a tatárdúlás. Mikor pedig újra megindul nálunk a művészi építkezés, akkor már a hozzánk érkezett csúcsíves stílus kifejlett formái nem segítik elő, sőt meg sem tűrik a nemzeti szellem megnyilatkozását.

Az ötvösművészetben a színpompás zománcozás és a sodronydíszek ugyan nagymértékben előtérbe engedik a nemzeti jelleget ; azonban ötvöseink a tárgyak alakjában és a szokásos díszek alkalmazásában nem térhetnek el a keresztény csúcsíves stílus jellegzetes formáitól.

folytatta vissza saját egyéni, illetve faji ízlését, miért is ornamentikánkban, akármint igyekezett is az idegen reneszánsz-formákat használni, a népi, a faji, a nemzeti önkénytelenül is helyet foglalt, mert a minden nap látott népies ruhadíszek formáitól nem tudott szabadulni. Így történt aztán, hogy az szívközepes szeméből lett a 4., 7., 8. sz. és még számtalan hozzájuk hasonló alak). A 270. ábra 10. száma és számos hozzá hasonló társa (271. ábra 5., 6., 7., 9., 11., 14. A 272. ábra 20., 23. sz.) egy szívalakú (lásd a »Szemdísz« 33. ábráját) avardísz többhéjas szemének utánzata.



270. ábra. 1. A kassai múzeum egy hímzett párnahajáról. — 2. A Székely Nemzeti Múzeum egy himzéséről. — 3. A Székely Nemzeti Múzeum egy párnahajának hímzéséből Sepsiszentgyörgyön (Háromszék m.). — 4. Úrasztalterítő hímzéséből Szenterzsébeten, 1801-ből (Udvarhely m.). — 5. Lepedőszélhímzésről a Székely Nemz. Múzeumban. — 6. Úrasztalatakaró a fogarasi ev. ref. templomban 1678-ból. — 7., 8. Párnahajhímzés a Székely Nemzeti Múzeumban. — 9. Oltárterítő sarokhímzéséből a csíksomlyói zárdában. — 10. A debreceni ev. ref. kistemplom egy úrasztalaterítőjének hímzéséből. — 11. Mikházi (Udvarhely m.) ferencrendi zárda egyik hímzéséről. — 12. Oltárterítő sarokhímzéséből a mikházi zárdában. — 13. Oltárterítőhímzés Csíkcsicsón. — 14. Mint a 6. sz. — 15. Úrasztalaterítő a miskolci avasi ev. ref. templomban. — 16. Oltárterítő szegélyhímzéséből. A Székely Nemzeti Múzeumban Sepsiszentgyörgyön (Háromszék m.). — 17. Csíkcsicsón egy templomi hímzésből. — 18. Oltárterítő hímzéséből az erzsébetvárosi örmény szerzetestemplomból. — 19. Úrasztalaterítő sarokhímzéséből a debreceni ev. ref. nagytemplomban. — 20. Miskolci templomi hímzésről. — 21. Kehelyfedőhímzésről a ménasági római kath. templomban (Csík m.). — 22. Párnahajhímzésről a Székely Nemzeti Múzeumban Sepsiszentgyörgyön. — 23. Oltárterítő sarokhímzéséről a csíksomlyói (Csík m.) zárdatemplomban. — 24. Miseing szegélyhímzéséről a csíksomlyói zárdában. — 25. Oltárterítő szegélyhímzéséből 1745-ből az udvarhelyi zárdatemplomban.

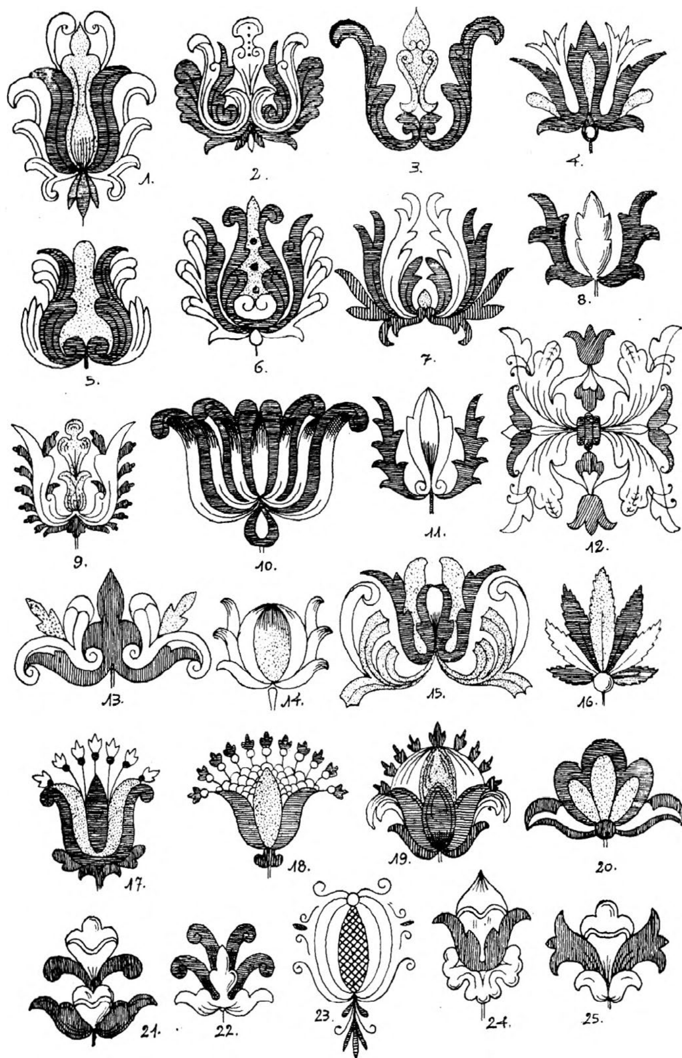
olasz szövetek gránátalmáját utánzó művész voltaképen a régi magyar többszemhéjas szemalakokat használta (268. ábra 3., 4., 8., 12., 16., 15. sz., 269. ábra 1., 4—6., 11., 12., 15., 16. sz., 270. ábra 2., 3., 5. sz.); avagy a reneszánsz naturalisztikus tulipánalakokat szintén a többszemhéjas magyar szemekkel helyettesítette (271. ábra 1., 2., 3., 5—7., 10., 17. sz., 272. ábra 1., 3., 5., 6—8., 10., 13., 14., 19., 20. sz., 273. ábra 3., 21. sz.).

A továbbfejlesztés útján a gránátalmának indult többhéjas szemből lassankint valami fészkes virághoz hasonló alakulat lesz (270. ábra 2. és 3. számú

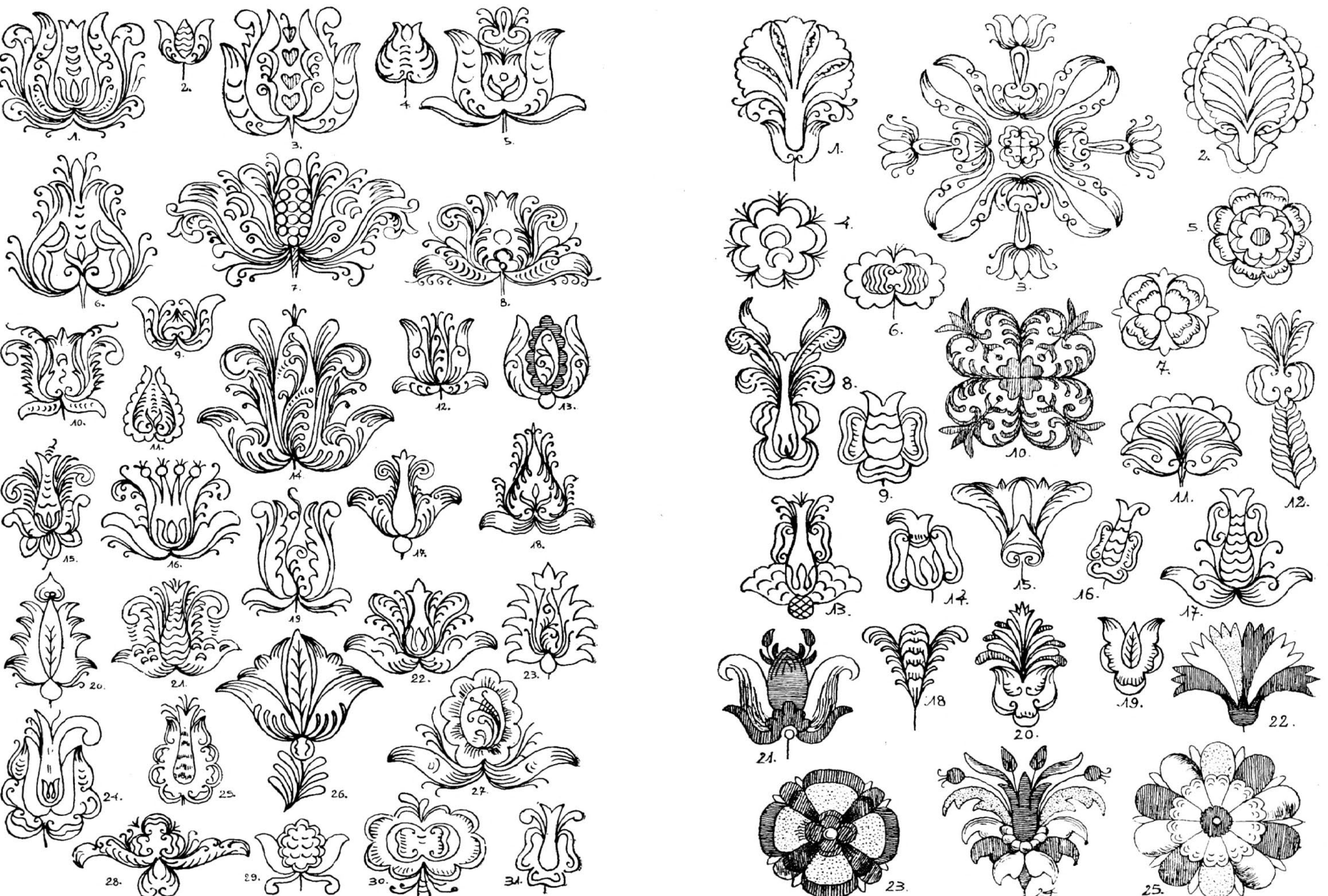
A magyar papíruszalakok emléke is kísért reneszánszkori templomi hímzéseink és kórus- meg mennyezetfestéseink virágai között (269. ábra 22., 24., 25. sz., 270. ábra 12—18. sz., 273. ábra 1., 2., 20., 22. sz.). Aminthogy akadnak díszeink között egészen antikszerű, igazi reneszánsz alakok (269. ábra 21. sz., 271. ábra 4., 12., 22., 24. sz., 272. ábra 31. sz., 273. ábra 9., 14., 16., 24. sz.), azonképen a népies alakok sem hiányoznak (268. ábra 1. sz., 270. ábra 2., 3. sz., 272. ábra 3., 13. sz.), ámbár a jellemző szívalak alig tűnik föl itt-ott (268. ábra 10. sz., 269. ábra 6. sz., 270. ábra 2., 3., 5., 9., 10.,

11., 12., 16., 18., 21. sz., 271. ábra 6., 21. sz., 272. ábra 3. sz., 273. ábra 3., 10., 15. sz.). A csoportosításban is megjelenik a legrégibb, új alak képzésére alkalmazott tengelykörüli átforgatás, ami egyetemes mód ugyan keleten (lásd a »Szemdísz«-nél) és nálunk amellett kiválóan szokásos (271. ábra 12. sz., 272. ábra 30., 273. ábra 3., 6., 7., 10. sz.).

Röviden összefoglalva, *reneszánszkori díszeinktől nem tagadható meg a magyaros jelleg, noha megmaradnak reneszánsznak.*




**271. ábra.** 1., 2., 3., 5., 6., 9., 10., 15. A martonfalvi (Háromszék m.) ev. ref. templom festett mennyezetéről 1754. évből. — 4., 7., 8., 11., 13., 14., 16., 20. A maksai (Háromszék m.) ev. ref. templom mennyezetéről 1766. évből. — 12., 21., 22., 24., 25. Az enlaki (Udvarhely m.) unitárius templom mennyezetfestésének díszei 1668. évből. — Festette Musnai György. A 21. sz. dísz mellé van írva a székelybetűs: Georgius Musnai: Csak egy az Isten. — 23. A homoródszentmártoni templom kórusáról. Felírása: Hic chorus per mane gentium Barbarorum netarias Turcarum ac Tartarorum destruct In glorian unius Dei patris denno recedificat impensis Georgy Szász A. D. D. 1664 — Per Manus Georgy D. Musnai pingebatur eodem anno pastore . . . . . Gen. h. Almóshen . . . . pastore presentis Ecclesiae Existente Johanne Szent=mártoni, ceb nomine Szász als' Faber.



**272.** és **273. ábra.** A mezőcsáti kórus mennyezet- és kórusfestéseiből a 272. ábra egészen és a 273. ábrának 1—20. számai. — 21—25. számok a delnei (Csík m.) római kath. templom festett mennyezetéről 1613-ból.

## XIV.

# JELENKOR VIRÁGAI

Ős ornamentikánk néhány eleme az idők folyamán lassankint kikopott a használatból. A növénnyé, a virággá alakulás lassú folyamata, a jelképes alakok közül, a nehezebben alkalmazható elemeket, mivel már jelképes értelmük úgyis fölösleges volt s így feledésbe is ment, lassankint elhagyta népünk és csak a könnyebben alkalmazkodókból, vagy a már úgyis növényeredetűekből alkotta soros díszeit és istenfabokrétáit. Így maradt meg számtalan alakban a mindent átható szem és a papírusz, meg a pálma, melynek formái nagyrészben összefolynak a papiros változatos alakjaival.

A régi vallási jelképek némelyike (polip, szarvas, galamb, kereszt), a szokás hatalma folytán ugyan még ma is előfordul itt-ott díszeink között; azonban a szem, papírusz, meg pálma mellett alig tűnik föl. A szimbolikus díszek rendes sorsa ornamentikánk növénnyé alakult elemeit is utolérte, mert a jelképes értelem veszendőbe mentével úgy a szemnek, mint a papírusznak legtöbb alakját — hogy értelme legyen — valami ismert és kedvelt virághoz hasonlították s igyekeztek úgy átalakítani, hogy mentül könnyebben felismerhető legyen. Így történt aztán, hogy az ősi egész szem (= en face) már ma rózsa (pávaszemes rózsa 274. ábra) éppen úgy, mint a többszemhéjas profilszemnek is számtalan rózsaalakja keletkezett, a szemhéjak sziromlevéllé átalakítása következtében. (277. ábra alakjai, kivált a 13., 16., 17., 18., 21., 22., 24. számai, sőt a 274. ábra 21. száma is.) Néha a szemes rózsák középső szívalakja túlon-túl megnő, úgyhogy már szinte polipalakot mutat (274. ábra 19. sz., 276. ábra 12., 17. sz.). Ha nem túlnagymérvű a szemhéjtöbbesítés (mint a 275. ábra 21., 23., 24., 25. sz.), akkor gyakran tulipán- vagy liliomszerű alak keletkezik (276. ábra 9., 14., 22., 24., 25., 26. sz.), amely néha pávatollat is mutat, hogy ha nem a középtengelytől indulnak az apróbb szemhéjtöbbesítés maradványai (277. ábra 20. sz.).

Néha az összefolyó szemhéjábrázolások folytán valami fészkes virágot (pl. őszirózsát) vélünk látni (278. ábra 1—7. sz., 275. ábra 21—26. sz.), máskor meg a megfordított többszemhéjas profilszem harangvirágszerű (278. ábra 16., 17., 19. sz.).

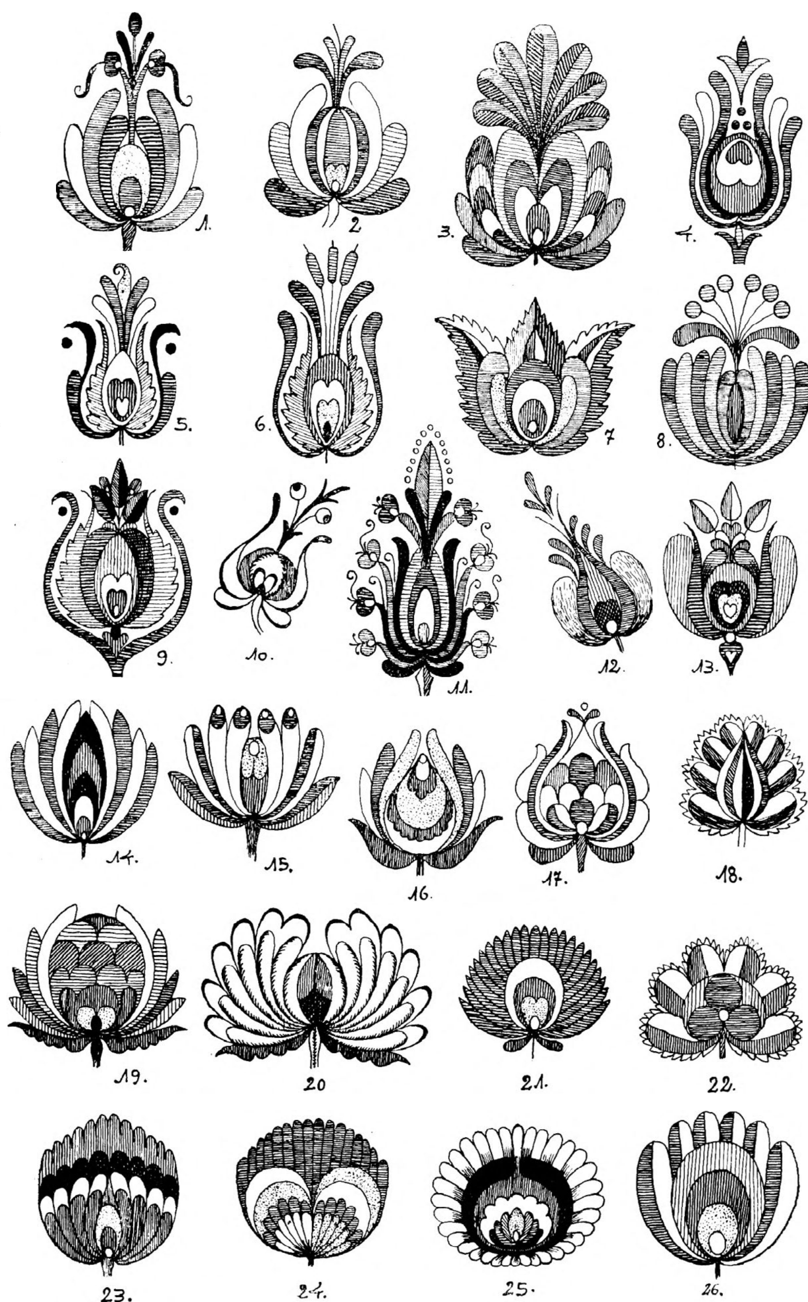
A megnőtt szemhéjak gyakran levéllé is átalakulnak (278. ábra 10., 12., 13., 14., 18. sz., 275. ábra 7. sz., 276. ábra 19. sz.), mikor aztán a csipkézett szélű egész szemek (»en face« rajzolt szemek) ahhoz az alakjaihoz hasonlítanak, melyeken a szélső csipkézetet nagyon megnyujtották (264. ábra 6—8., 10—12., 14., 16. sz.).

A szemből és papíruszból alkotott összetett formák is gyakoriak (278. ábra 8., 20., 22., 279. ábra 1., 2., 9. sz.), valamint a szemmel házasított pálma is (279. ábra 11—14. sz.), amely alak megvan a szasszánidáknál is a régen multban. A szasszánidák legyezőpálmalevelei alatt lelógó pálmavirág (lásd Huszka József: Székelyház XII. ábra 12. számát) nálunk szemalakot vesz fel (279. ábra 11., 14., 17. sz.).

A mai szemalakok mellett a számtalan papíruszalakot is természeti virágnak igyekszenek látni és törekszenek a megérthetés kedvéért, amivelhogy a papírusznövény nálunk ismeretlen, a mennél nagyobb hasonlóság elérésére úgy, hogy bizony a papíruszvirágok egészen *szekfűnek* néznek ki, ami különben már a Kr. előtti ázsiai papíruszalakokról is elmondható (lásd a »Papírusz« fejezetnél). A papírusz a szemmel való kombinálás folytán igazi pávatollnak is látszik (lásd a »Papírusz« fejezet 82. ábra, 5., 41. számait).

A jelen kor díszei között megemlékezhetünk még a bútorfestés *liliomа* és a székelykapuk bogyós *olajfakoszorúja* és lehajló *olajága* mellett (lásd Huszka: Székelyház. Budapest, 1895.) a *gyöngyvirágról* is, amely a növényi szár kétoldalából kinőni látszó szemsorból (»Papírusz« fejezet 83. ábra 2., 4., 5., 10. sz.) keletkezett a bútorfestésnél, midőn az egyes szemcséket — érthetőség okáért — virágkehelyalakúvá változtatták. A székely olajág hajdanában a béke jelvénye lehetett őseinknél is, mint a többi régi népeknél. A természethíven utánzott tulipán s régi díszeink közé került a bútorfestésekben a XVII—XVIII. századokban, noha régente sohasem fordul elő (nincs semmi vallásos jelentése) s így csak reneszánsz természetutánzás.

*A növénnyé formált díszítő elemeink ma főként a szem, a papírusz, a pálma változatos formáit mutatják, a többi ősi szimbolikus elemeknek majdnem teljes elhagyásával.*



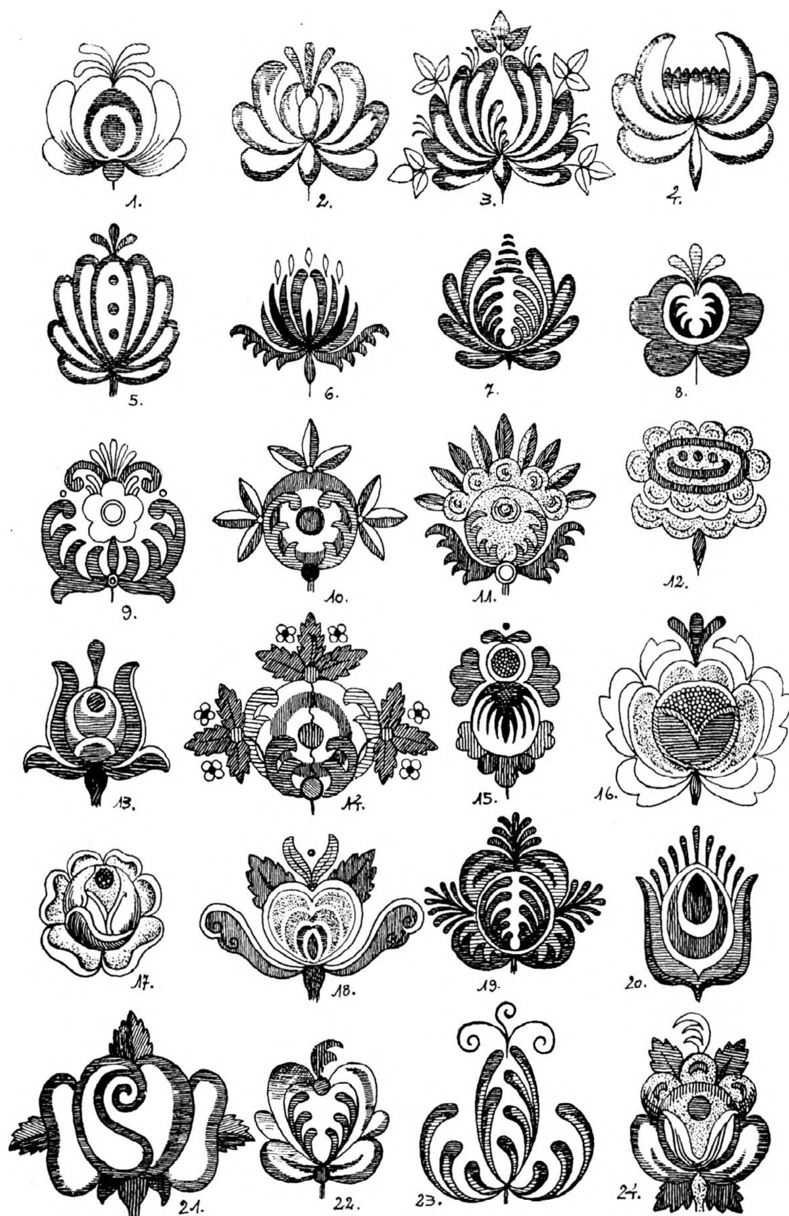

**275. ábra.** Többszemhéjas szemalakok oldalról (profil) nézve. — 1. Suba hímzéséről Kurucz Imre kiskunfélegyházi szűcsmester műhelyéből 1885. évből. — 2 Tóth Károly miskolci szűcsmester rajzaiból. — 3. Pásztor Ferenc szegedi szűcsmester rajzaiból. — 4. Szűrhímzés Malatinszky Ferenc műhelyéből Debrecenben, 1885. évben. — 5. Várhidy Béla szűrszabó rajzaiból Gyöngyösön. — 6. Mint a 4. sz. — 7. Nagy Sándor debreceni szűcsmester rajzaiból. — 8. Gazdik Mihály kiskunfélegyházi szűcsmester rajza. — 9. Morvay Sándor szűrszabó rajzaiból Egerben, 1886. évből. — 10. Kaszalaÿ Ferenc szűcsmester rajzkönyvéből 1836. évből, Szegeden. — 11. Kurucz Imre kiskunfélegyházi szűcsmester műhelyéből 1885. évből. — 12. Tóth Károly miskolci szűcsmester rajzaiból. — 13. Morvay Sándor egri szűrszabómester rajzaiból — 14. Matyó női ködmön hímzéséből. — 15. Borsos Sándor rimaszombati szűcsmester rajzkönyvéből. — 16. Mint a 15. sz. — 17. Deskó József kiskunfélegyházi szűcsmester 1871. évi rajzaiból. — 18. Mint a 12. sz. — 19. Mint a 10. sz. — 20. Mint a 10. sz. — 21. Mint a 12. sz. — 22. Mint a 12. sz. — 23., 24., 25. Mezőkövesdi matyó ködmön hímzéséből. — 26. Nagy Sándor debreceni szűcsmester rajzaiból 1885. évből.



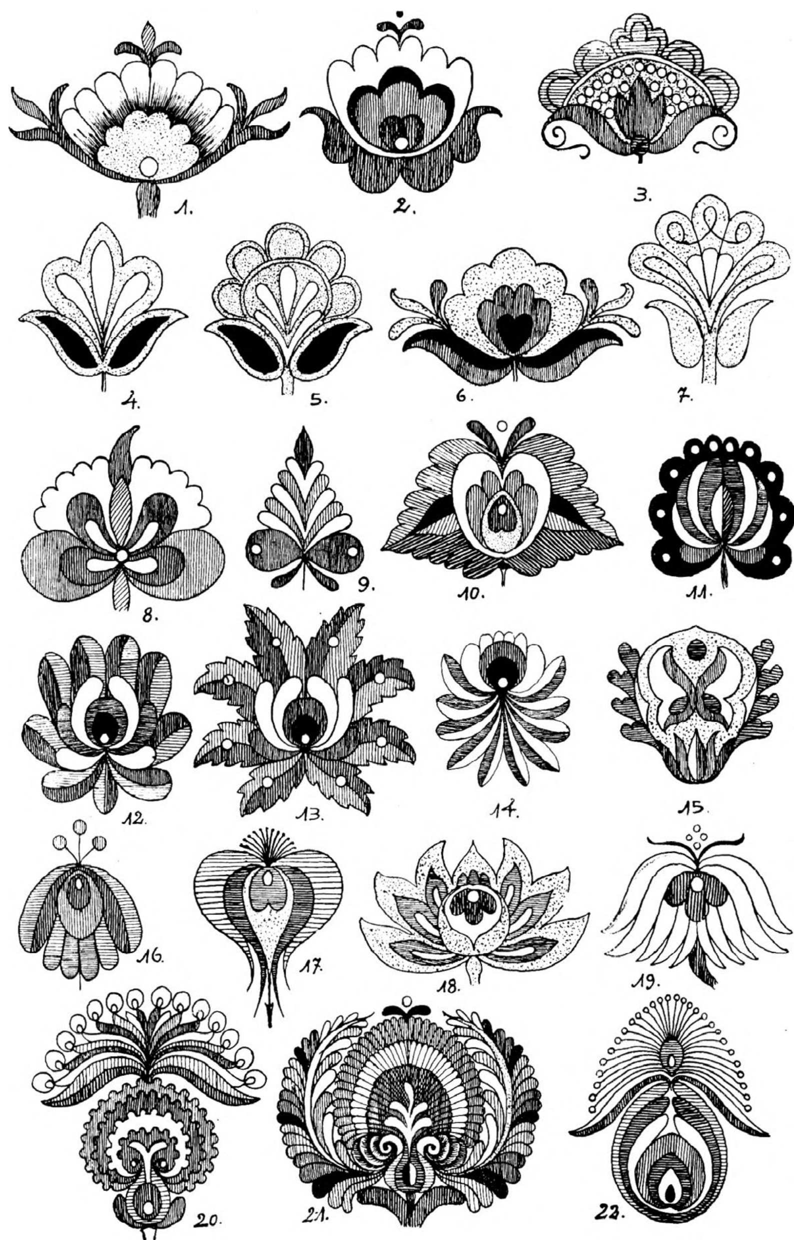

**274. ábra.** 1. Pásztor János szegedi szűcsmester rajzaiból 1885. évből. — 2. Malatinszky Ferenc debreceni szűrszabómester műhelyéből 1885. évből. — 3. Pásztor János szegedi szűcsmester rajza 1886. évből. — 4. Tapodi Bálint kiskunfélegyházi szűcsmester rajzaiból 1885. évből. — 5. Palócszűrhímzéséről. — 6. Fűzi József veszprémi szűcsmester rajzaiból 1887. évből. — 7. Gömöry István jászberényi szűcsmester rajzaiból 1886. évből. — 8. Mint a 4. sz. — 9. Nagy Sándor debreceni szűcsmester rajza 1886. — 10. Kaszalaÿ Ferenc szegedi szűcsmester rajzkönyvéből 1836. évből. — 11. Deskó József rajza után Kiskunfélegyházáról 1871. évből. — 12. Borsos Sándor rimaszombati szűcsmester rajzkönyvéből 1886. és egy régi subatányér dísze a 60-as évekből. — 13. Vida Sándor kisújszállási szűcsmester műhelyéből. — 14. Győr László ceglédi szűcsmester műhelyéből. — 15. Guba János mezőkövesdi szűcsmester műhelyéből 1884. évben. — 16. Egy régi subatányér díszéből 1820—60. évekből. — 17. Hosszúfalusi (Brassó m.) festett szekrényről. — 18. Borsos Sándor rimaszombati szűcsmester rajzkönyvéből 1886. évből. — 19. Mezőkövesdi ágyterítő hímzéséből 1880. évből. — 20. Kovács Ignác egri szűcsmester rajza 1860. évből. — 21. Mint a 18. sz. — 22. Jegykendő hímzéséből Vargyason (Udvarhely m.) 1820—30. évből. — 23. Türkösi (Brassó m.) tányérdísze. — 24. Tálfestésből 1780. évből a Magy. Iparművészeti Múzeumban, Budapesten.



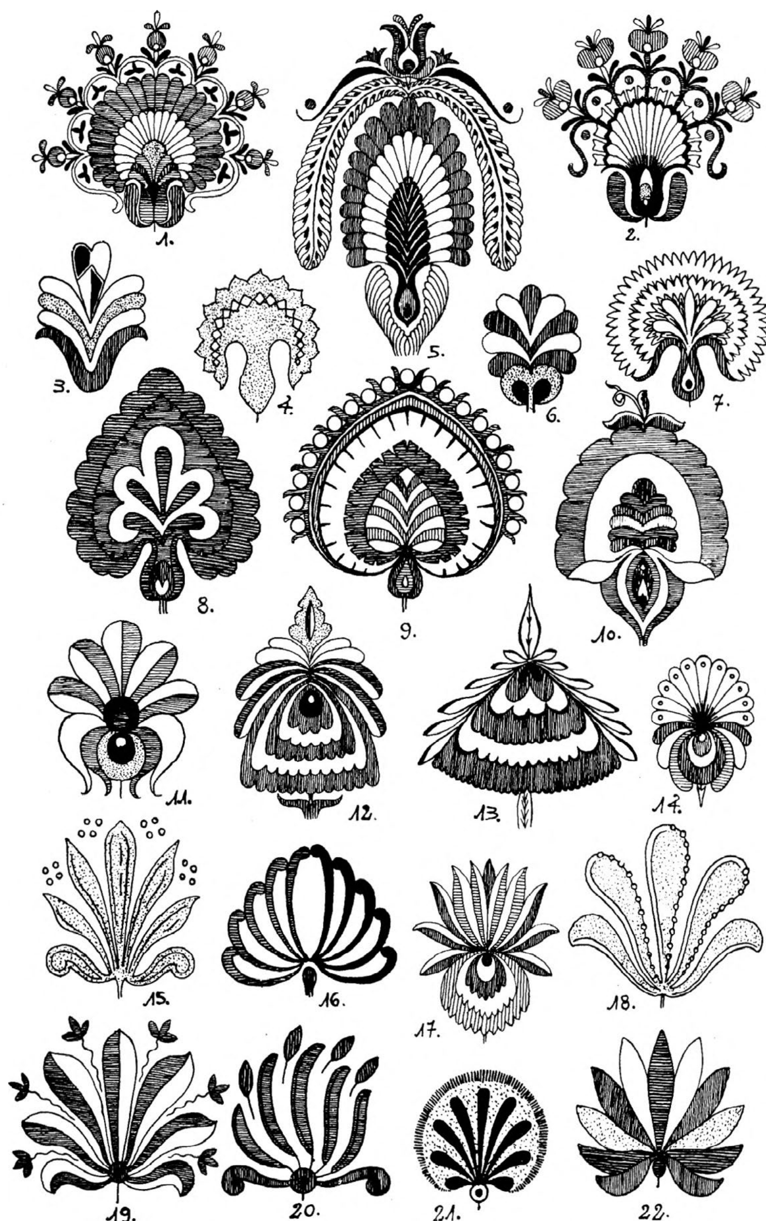

**276. ábra.** Többszemhéjas profilszemek, polip- és liliomalakok. 1. Szabó László kisújszállási szűrszabómester műhelyéből. — 2. Kaszalaÿ Ferenc szegedi szűcsmester rajzkönyvéből 1836. évből. — 3. Irhás suba tányérjának a hímzéséről a 1800-as év táján. Nagy Lázár felvétele után. — 4. Egy kiskunfélegyházi útszéli fakereszt faragványai közül 1857. évről. — 5. Mezőkövesdi hímzett terítőről. — 6. Fűzi József veszprémi szűcsmester rajzaiból 1887. évből. — 7. Régi szűrgallér dísze. — 8. Tiszafüredi tányér festett dísze. 1886. évből. — 9. Dercsi (Gömör m.) korsó festett dísze. — 10. Nagy Sándor debreceni szűcsmester rajzaiból 1885. évből. — 11. Vargyasi (Udvarhely m.) festett láda díszeiből 1788. évből. — 12. Malatinszky Ferenc debreceni szűrszabómester műhelyéből 1885. évből. — 13. Egy festett tál díszeiből 1780-ból az Orsz. Iparművészeti Múzeumban Budapesten. — 14. Komáromi láda vésett dísze 1885. évből. — 15., 16. Nagykapu reliefdíszei Dálnokon (Háromszék m.) 1791. évből. — 17. Egy hímzett terítőről az Iparművészeti Múzeumban Budapesten. — 18. Derzsi (Udvarhely m.) festett láda díszei közül. — 19. Palóc hímzés az Orsz. Iparművészeti Múzeumban Budapesten. — 20., 21. Türkösi (Brassó m.) falburkolat festett díszei 1885. évből. — 22. Homoródszentmártoni (Udvarhely m.) festett szekrény díszei közül. — 23. Dálnoki (Háromszék m.) nagykapu faragott és festett díszei közül 1801. évből. — 24. Türkös (Brassó m.) tányér festett dísze 1886-ból. — 25. Felsőrákosi (Udvarhely m.) karospad festett dísze 1880. évből. — 26. Sepsiszentgyörgyi (Háromszék m.) festett láda dísze 1832. évből.




**277. ábra.** Rózsa a többszemhéjas szemalakból: 1. Gömörmegyei korsóról. — 2., 3., 4. Egri edényekről. — 5. Tiszafüredi tányérközép. — 6. Hosszúfalusi (Brassó m.) festett tálasról. — 7. Udvarhelyszéki fazékról. — 8. Türkösi tányérközépről. — 9. Vargyasi ládáról (Udvarhely m.) 1788. évből. — 10. Vargyasi (Udvarhely m.) ládafestés 1806. évből. — 11. Vargyasi sarokszekrényről 1807. évből. — 12. Vargyasi láda dísze 1819. évből. — 13. Türkösi (Brassó m.) ágyvégének a festett díszei közül. — 14. Homoródszentmártoni unitárius templom ajtójáról 1817. évből (Udvarhely m.). — 15. Sepsiszentgyörgyi (Háromszék m.) ládáról. — 16. Festett ágy dísze Sepsiszentgyörgyön 1845. évből. — 17. Türkösi (Brassó m.) festett ágydísz. — 18. Mint a 17. sz. — 19. Udvarhelyszéki fazék festéséből. — 20. Türkösi (Brassó m.) ládáról. — 21. Vargyasi (Udvarhely m.) szék hátáról 1846. évből. — 22. Alsórákosi (Udvarhely m.) almárium festett díszei közül 1857. évből. — 23. Udvarhelyi fazék festéséből. — 24. Mint a 22. sz.




**278. ábra.** Összetett formák (szemből és papirosból). — 1., 2. Borsos Sándor rimaszombati szűcsmester rajzaiból 1870. évből. — 3. Festett »kendőszeg« (= fogas) díszeiből Vargyasról (Udvarhely m.) az 1831. évből. — 4., 5., 6. Malatinszky Ferenc debreceni szűrszabó műhelyéből. — 7. Debreceni szűrdísz (posztókivágás) 1885. évből. — 8., 9., 10. Borsos Sándor rimaszombati szűcsmester rajzkönyvéből 1870. évből. — 11. Tapodi Bálint kiskunfélegyházai szűcsmester rajzaiból. — 12., 13., 14. Matyó ágyterítő hímzett virágai Mezőkövesdről. — 15., 18., 19. Borsos Sándor rimaszombati szűcsmester kivágott mustrái. — 16. Mint az 1. sz. — 17. Tóth Károly miskolci szűcsmester rajzaiból 1885. évből. — 20. Gazdik Mihály kiskunfélegyházai szűcsmester rajzaiból. — 21. Tapodi Bálint kiskunfélegyházi szűcsmester rajzaiból. — 22. Mint a 20. sz.




**279. ábra.** Papírusz és pálma istenfaalakok. 1., 2. Losoncvidéki ködmönök díszeiből. Az Ethnografia Értesítője 1911. évf. 1. füzet »Ipolymenti síkdíszítő művészet« Fábián Gyulától. — 3. Balatonmenti fazománc zsebtükrön. — 4. Palóc ködmöndísz Miskről (lásd az 1., 2. számot). — 5. Losonci szűrdísz. Ethnografia Értesítője 1910. évf. 3., 4. füzet. — 6. Balatonmelléki tülöksótartó égetett dísze. Ethnografiai Múzeum Budapesten. — 7. Nagy Sándor debreceni szűcsmester rajzaiból. — 8. Malatinszky Ferenc debreceni szűrszabó műhelyéből való szűrhímzésről 1885. évből. — 9. Szendrői (Borsod m.) szűrgallér hímzett dísze 1885-ből. — 10. Szűrgallér dísze. Nagy Lázár festőművész felvétele 1886-ból. — 11. Mezőkövesdi terítő díszeiből. — 12. Gazdik Mihály kiskunfélegyházi szűcsmester rajzaiból. — 13. Kaszalaÿ Ferenc szűcsmester rajzkönyvéből 1836-ból Szegeden. — 14. Mezőkövesdvidéki matyóhímzésről. — 15. Vargyasi (Udvarhely m.) tálas festett díszei közül. — 16. Tiszafüredi cserépbutykos dísze. — 17. Gömöri István jászberényi szűcsmester rajzaiból 1886. évből. — 18. Vargyasi (Udvarhely m.) láda festett díszeiből 1829. évből. — 19. Alsórákoson (Udvarhely m.) készült szekrény festett díszeiből 1857. évből. — 20. Tseke Terétzia sarokszekrényéről Vargyason, 1807. évből. — 21. Homoródszentmártoni (Udvarhely m.) szekrényről 1830. évből. — 22. Türkösi (Brassó m.) falburkolat festett díszei közül 1886. évből.

XV.

# CSOPORTOSÍTÁS

A magyar ornamentika elemeinek csoportosítása, az elemek természetének, eredetének megfelelően, eleinte nem lehetett egyéb, mint a vallás jelképes alakjainak egymás mellé állított egyszerű ismétlése: sorokban, szimmetrikus tengely kétoldalán, vagy egy központ körül.

Az egyes szimbolikus díszek kivált az összeérő végekkel ismétlődő szemben (en face) rajzolt szemek (280. ábra 1., 2. sz., 3. sz.), meg a szimmetrikus tengely körül átforgatott profilszemek kettős alakjai, egymás után rakva sorokat képeznek már a hunn sírok fémdíszein (280. ábra 4., 5., 6. sz.). A félholdalakú szemgolyós profilszemek azonkívül még egymás után rakva, eleinte nem összefüggő sorban jelennek meg (280. ábra 7. sz.); míg aztán egy kis közbeszúrt szárral összefüggő csigavonalas, meg hullámos szárat mutató szemsorrá alakulnak (280. ábra 8., 9. sz.). Itt már a hullámos szár hajlásait kitöltő félholdszerű szemgolyó éppen úgy levélnek nézhető, mint a szabadon álló szemhéjvégek, mikor is az eredet csak a szemhéjból keletkezett levelek egyirányú menetéből tűnik ki, mivel hogy *minden második levél*, a növényiszármenettel ellenkezően, *visszafelé látszik nőni.*

A nyitott végükkel egymásnak szembeforduló profilszemek (lásd a »Szemdísz« fejezet 21. sz. ábráját) szemhéjai hozták az **S** alakú szárállást, amely egymásután rakva, egyes, vagy még inkább kettes sorokat képez hunn-avar és mai díszeink között (281. ábra 1., 2., 3. sz.), mikor csak a szemhéjnélküli szemgolyók vannak előttünk. Hunn-avar síroknak állandó dísze ez és azonkívül a székelykapuk udvarhelyszéki csoportján az istenfának kizárólagos szára a csigás hullámvonal (282. ábra 8. sz.), mely már a hunn-avar korban annyira kifejlett, hogy a fejlődési menet ismerete nélkül csakis növényi eredetre gondolhatunk (281. ábra 4., 5. sz. és 282. ábra 1—4. sz.).

A 281. ábra 4. számán a hajlásokban két szemgolyót, míg az 5. számon három, sőt négy szemgolyót látunk, mint félholdalakú leveleket. A 282. ábra 1. számán két-három félholdlevél, míg a 2., 3., 4. számokon papirosvirág tölti ki a hajlásokat. A 4. sz. szár állása még nem is összefüggő egész.

A jelen kor székelykapuin már a növénnyé alakulás oly bevégzett, hogy a hullámvonalas száron a szemgolyó teljesen virág (282. ábra 5., 6., 7. sz.), bár úgy a többszemhéjas ősi szem (282. ábra 5. sz.), mint a papírusz régies alakja a csigás száron tovább élő szemhéjlevelek között megjelenik.

A középtengelyvonalon egymás mellé rakott kettes szemek és arcábrázolatok is gyakoriak már a hunn-avar díszek között (281. ábra 6., 7. sz. és a »Szemdísz« fejezet 47. ábra 2. sz.), mikor is nem köti össze egyes alakulatokat hullámos szár. Hasonlóan a honfoglalás korából való istenfás polipalakok is csak egy középtengelyvonalon sorakoznak (281. ábra 8. sz.).

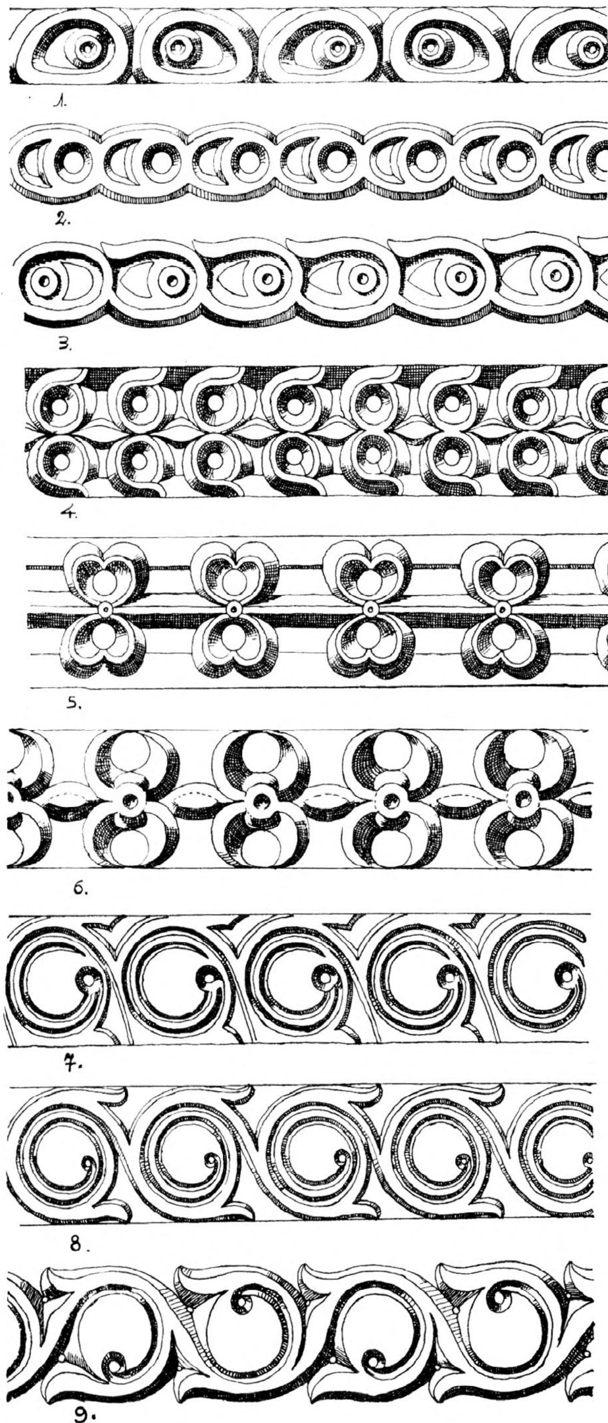
A középtengelyvonalból jobbra-balra kinövő virágokból és levelekből álló növényi dísz már nagyon szokásos az avaroknál, azonban az elemek nem annyira természeti növények, mint inkább csak a régi elemek növényszerű alakjai (281. ábra 9. sz.). Ilyenek a honfoglalók istenfái is, meg a rózsaalakok több példánya (lásd a »Rózsa« fejezet 199—202. ábráit); nem is számítva a csíki székelykapuk pálma-istenfáit, ahol a cserépből kinövő pálmatörzs és koronája között a középszárból, jobbra-balra hajló szárakon szemben (en face) és profilban rajzolt virágok nőnek (lásd az »Istenfa« fejezet 103. ábráját).

Hogy a középpont körül is szokták csoportosítani az egyes szimbolikus képeket már a Kr. előtti korban, azt a mikénei rozetták igazolják (lásd a »Rózsa« fejezetnél a 181. ábra és a »Szemdísz«-nél a 17. ábrát); de hogy hunnok és honfoglalók hasonlóan kezelték úgy a szemet, mint a polipot: azt a »Rózsa« fejezet számos alakja bizonyítja (lásd a »Rózsa« fejezetnél a keresztalakítást 209. ábrán).

Ezek szerint *a magyar ornamentika elemei egymásután rakva, sorokat képeznek, vagy egy középtengelyből növény módra nőnek ki, vagy egy középpont körül elhelyezve, rózsákat alkotnak.*

Mivel a szalagalakban terjedő dísz a legtöbb helyen alkalmazható még nagyobb felületek betöl-

tésénél is, azért ennek él és születik nap-nap után legtöbb alakja ruháink, cserép- és faeszközeink díszítésénél (283. ábra, 285. ábra). A szemhéjas szemalakok egymás után rakva, képezik a sorokat szár nélkül (283. ábra 1—6., 9—16. sz., 285. ábra 3., 5., 6., 8. sz.) vagy hullámos szárak hajlásait foglalják el (283. ábra 7., 8. sz., 284. ábra 1—6. sz.), vagy félkörös szármenet köti össze a csipkés szélű, szemben rajzolt és virággá alakult szemgolyókat egymással (285. ábra 1., 2. sz.), hogy ha nem az

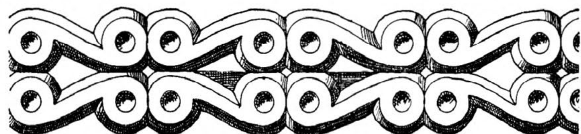


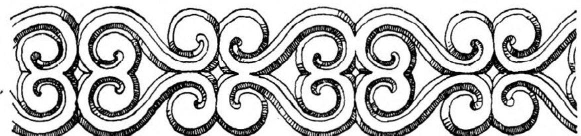

**280. ábra.** 1. Bronz szíjvég dísze Gombosról (Bács-Bodrog m.) hunn-avar sírból. Arch. Ért. 1908. évf. 407. lap. — 2. Áttört bronz szíjvégről a cikói (Tolna m.) 490. hunn-avar sírból. Hampel: Régibb Középkor Emlékei. II. 235. tábla. — 3. Bronz szíjvég dísze Csuny (Moson m.) hunn-avar temetőjéből. Hampel: R. K. E. II. 263. tábla. — 4. Bronz szíjvégen a cikói (Tolna m.) 519. hunn-avar sírból. Hampel: R. K. E. II. 238. tábla. — 5. Bronz szíjvégről Tolna megyéből. Hampel: R. K. E. II. 69. lap. — 6. Avar szíjvégen a Magyar Nemzeti Múzeumban. Hampel: R. K. E. I. 64. tábla. — 7. Csunyi (Moson m.) 44. hunn-avar sír egy bronz szíjvégéről. Hampel: R. K. E. II. 274. tábla. — 8. Hunn bronz szíjvégről a gombosi (Bács-Bodrog m.) temetőből. Arch. Ért. 1908. évf. 406. lap. — 9. A cikói (Tolna m.) hunn-avar temető 551. sírjában talált bronz szíjvég dísze. Hampel: R. K. E. II. 243. tábla.

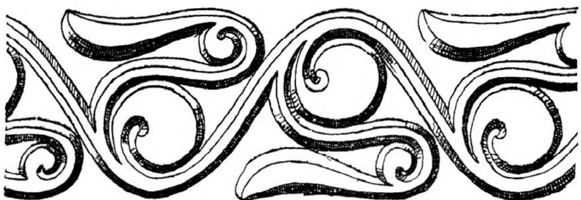
úgynevezett habmeander szármenet (285. ábra 4., 7. sz. és 284. ábra 17. sz.), vagy egyenes tengelyvonal (284. ábra 10., 19. sz.). Végre három-négy virágból, illetve virágként kezelt szemalakokból álló csoporttal összekötő szár nélkül, egymás után rakva is alkotnak szalagdíszt (285. ábra 9. sz.), mikor is az, virággal behintett mezőt mutat.

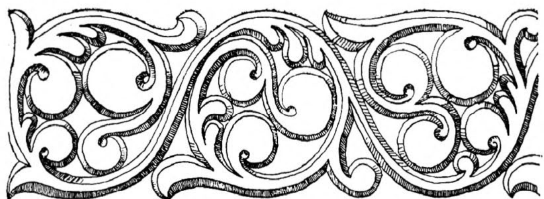
Mai díszeink csoportosítása, a jeruzsálemi templom díszei között[1]) többször előforduló kinyilt virágokkal együtt ábrázolt pálma-istenfa módjára, ha nem

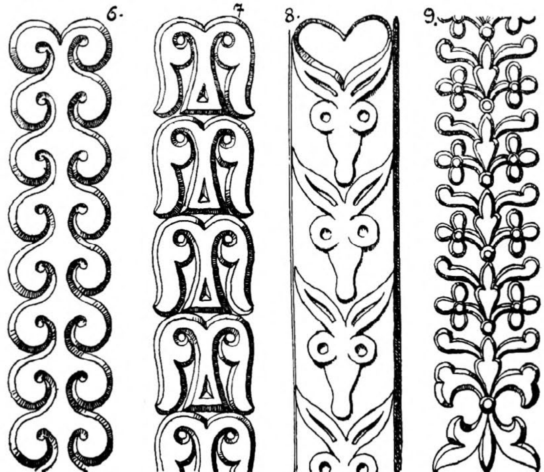


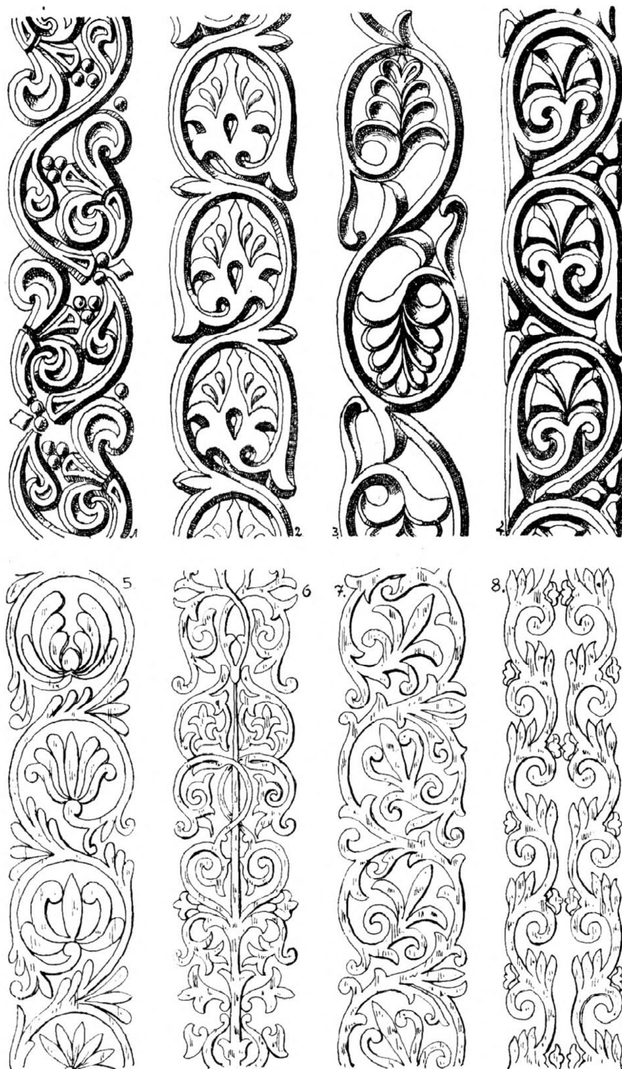



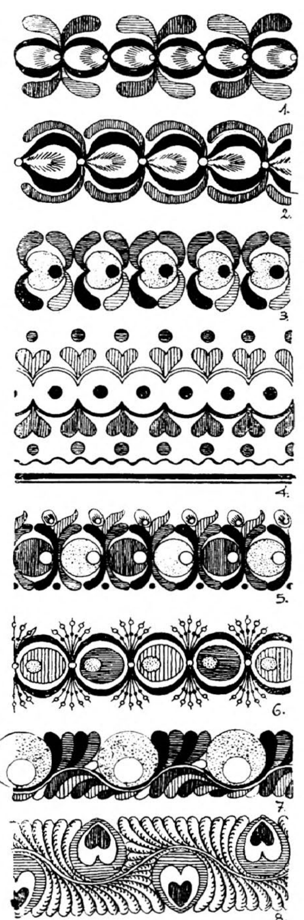
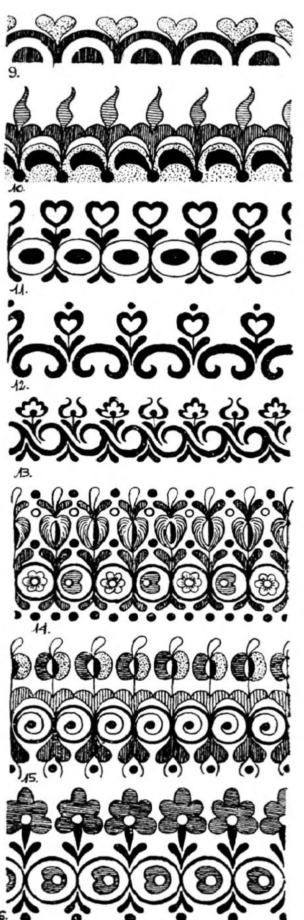




**281. ábra.** 1. Bronz szíjvég dísze a szeged-sövényházi hunn-avar temetőből. Hampel: R. K. E. I. 73. tábla. — 2. Hunn szíjvég bronzból a keszthelyi temetőből. Hampel: R. K. E. I. 113. tábla. — 3. Bronz szíjvég dísze a keszthelyi hunn-avar temetőből. Hampel: R. K. E. I. 113. tábla. — 4. Ezüstözött bronz hunn szíjvégről az ordasi (Pest m.) temetőből. Lovas sír. Hampel: R. K. E. I. 78. tábla. — 5. Bronz szíjvég dísze a Magyar Nemzeti Múzeumban. Hampel: R. K. E. I. 64. tábla. — 6. Csat pajzsdísze a győri 545. hunn-avar sírból. Arch. Ért. 1906. évf. 305. lap. — 7. Bronz szíjvég a keszthelyi hunn-avar temetőből. Hampel: R. K. E. I. 107. tábla. — 8. Csornai (Sopron m.) honfoglaló lovas sírból, szíjvég dísze. Ezüst. Hampel: Honfoglalás Kútfői. 559. lap. — 9. Csatpajzs bronzból a szentesi hunn-avar temető 6. sírjából. Arch. Ért. 1906. évf. 295. lap.

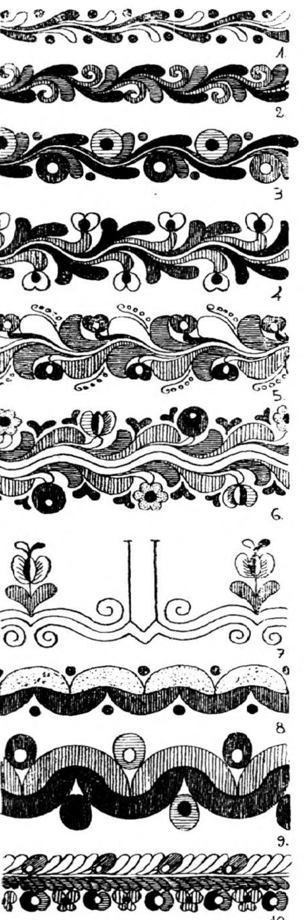
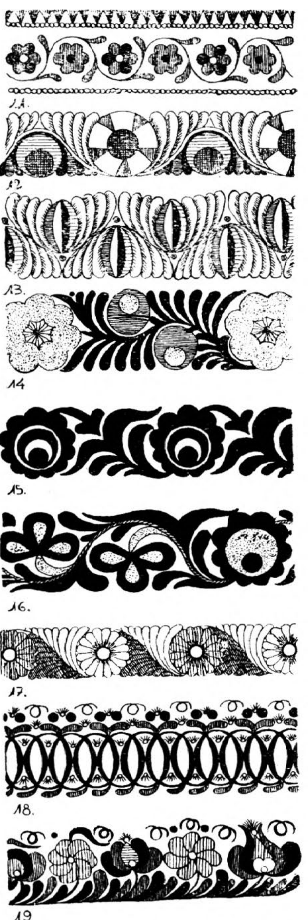
szalagalakú a díszítendő tér: **főként az istenfa-bokrétákon látszik.** E bokrétáknak szemből és papíruszból kikerült változatos virágalakjai a középtengelyből úgy nőnek jobbra-balra, hogy minden egyes virágnak a szára a legfelső középvirágszára mellett fut végig, mintha bokrétába volnának kötve (286., 287. ábra). A virágbokréták kötése azonban csak ritkán látszik a szárak alsó végén kettős csokrot képező szalag képében, kivált ha a hosszú, lelógó szárak alsó vége kétfelé hajlik (287. ábra). E bokréták virágai közül — a nehézkedés törvényeinek megfelelően — a nagy virágok esnek legközelebb




**282. ábra.** 1. A mártélyi (Csongrád m.) hunn-avar temető *B* sírjának csuklós övdísze, aranyozott bronzból. Hampel: R. K. E. I. 149. tábla. — 2. Bronz szíjvég dísze a keszthelyi hunn-avar temetőből. Hampel: R. K. E. I. 105. tábla. — 3. Nemesvölgyi (Moson m.) hunn-avar temető 137. sírjának áttört bronz szíjvége. Hampel: R. K. E. I. 141. tábla. — 4. A győri hunn-avar temető 838. sírjának bronz szíjvégéről. Arch. Ért. 1908. évf. 223. lap. — 5. Székelykapu lábának domború dísze Dálnokról (Háromszék m.), 1801. évből. Kék, zöld, sárga színekkel kifestve. — 6. Székely nagykapu lábának domború dísze Dálnokon (Háromszék m.) 1760. évből. — 7. Székely nagykapu faragott dísze 1761-ből Páván (Háromszék m.). — 8. Székelykapulábdísz Kápolnásoláhfaluban (Udvarhely m.).

**283. ábra.** Szűcs- és szűrszabóhímzések. 1. Tóth Károly miskolci szűcsmester rajza 1885-ből. — 2. Mint az 1. sz. — 3. Kurucz Imre kiskunfélegyházi szűcsmester műhelyéből. — 4. Ceglédi irhássubaalj (félegyházi munka 1821-ből). — 5. Gazdik Mihály félegyházi szűcsmester rajza után. — 6. Pásztor Ferenc szűcsmester rajza után 1885. évből. — 7., 8. Szabó László szűrszabómester műhelyéből 1886-ban Kisújszállásról. — 9. Deskó József szűcs rajza Félegyházáról 1835-ből. — 10. Ifj. Deskó József szűcsmester rajza Kiskunfélegyházáról 1871-ből. — 11., 12., 13. Vida Sándor szűcsmester műhelyéből Kisújszállásról 1885-ből. — 14. Győr László ceglédi szűcsmester rajza 1886-ból. — 15. Ceglédi subahímzés 1880-ból. — 16. Vida Sándor szűcsmester műhelyéből Kisújszálláson 1885-ből.

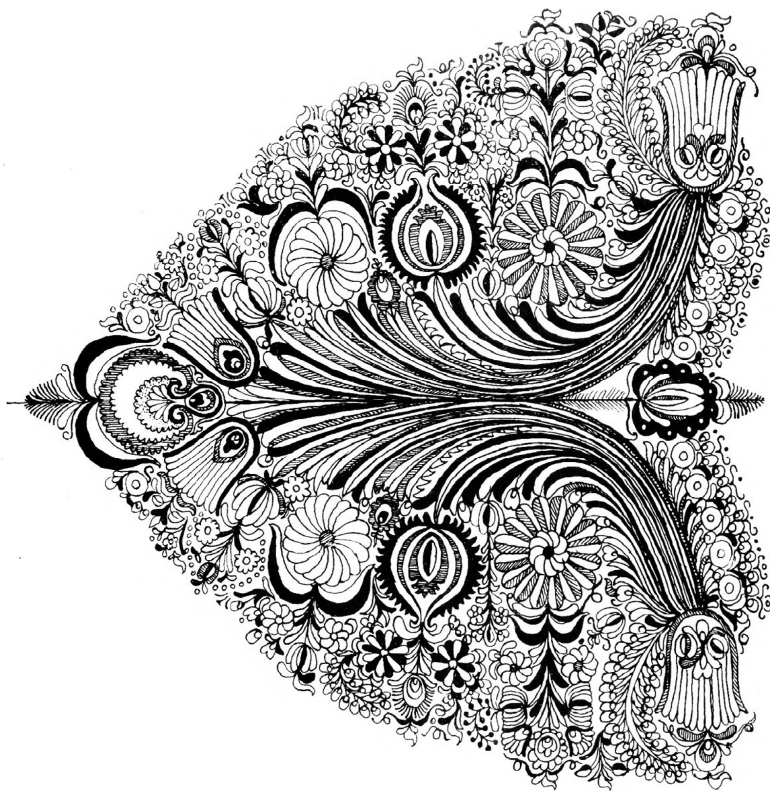
**284. ábra.** Szemsorok. 1. Deskó József kiskunfélegyházi szűcsmester subájáról 1835. évből. — 2. Kiskunfélegyházi irhássubáról 1812. évből. — 3. Szeredi János szűcsmester oláh mellényéről Szászvároson, 1884-ből. — 4. Dohányzacskó hímzése Kiskunfélegyházáról 1885-ből. — 5. Gazdik Mihály kiskunfélegyházi szűcsmester rajza 1885-ből. — 6., 7. Győr László ceglédi szűcsmester rajza 1885-ből. — 8. Gazdik Mihály kiskunfélegyházi szűcsmester rajza. — 9. Pásztor Ferenc szegedi szűcsmester rajza 1886-ból. — 10. Gazdik Mihály kiskunfélegyházi szűcsmester rajza. — 11. Homoródalmási (Udvarhely m.) székely ködmön hímzése — 12. Szabó László kisújszállási szűrszabó mester rajza 1886-ból. — 13. Mint a 10. sz. — 14. Mint a 12. sz. — 15., 16. Simon J. szűrszabómester műhelyéből Nagykanizsán, 1887. évből. — 17. Miskolcon készült szűr díszeiből. — 18., 19. Tóth Károly szűcsmester rajzai Miskolcon 1885-ből.

a középszárhoz és a többiek a bokréta szélei felé mindig fogynak térfogatban. A bokréták határozott, különböző alakú foltokat képeznek a szabad téren és sohasem zárja körül őket határszabó vonalkeret. Ezeknek a vonallal körül nem határolt, szabadon álló bokrétáknak egészen indiai jellege van, mert nem töltik ki teljesen a díszítendő tért, annak határvonaláig, hanem azon belül alkotnak önálló, különböző alakú tömött foltot.

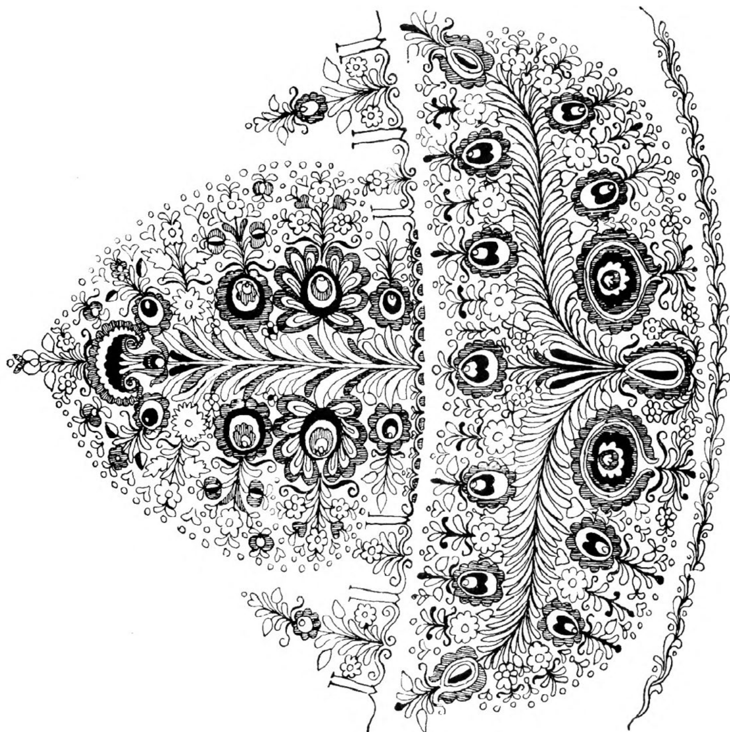
*A legfejlettebb s legnagyobb foltot képező díszítő alak tehát mai ornamentikánkban a* **bokréta,** mely még akkor is kiindulási alak, ha nagy teret kell egészen betölteni.[2]) **Sor és bokréta a legfejlettebb díszítő csoportosításunk.**[3])




**285. ábra.** Mai szemsorok szűcs- és szűrszabóhímzésekről. 1. Pásztor János szegedi szűcsmester rajza 1885-ből. — 2. Pásztor Ferenc szegedi szűcsmester rajza után 1885-ből. — 3. Rimaszombati fekete mázaskancsó festése. — 4. Tóth Károly miskolci szűcsmester rajza után 1885-ből. — 5., 6. Tapodi Bálint kiskunfélegyházi szűcsmester rajza után 1885-ből. — 7. Nagy Sándor debreceni szűcsmester rajza 1885. évből. — 8. Malatinszky Ferenc debreceni szűrszabómester műhelyéből 1886-ból. — 9. Guba János szűcsmester műhelyéből Mezőkövesden, 1885. év. — 10. Szabó László kisújszállási szűrszabómester műhelyéből. — 11. Kovács János szűcsmester rajza 1861-ből Egerben.



287. ábra. Subatányér hímzése, Tapodi Bálint kiskunfélegyházi szűcsmester rajza szerint.



286. ábra. Subatányérdísz, Kiskunfélegyházáról, 1840. tájáról. A suba Deskó József tulajdona, Félegyházán.

## JEGYZETEK A »CSOPORTOSÍTÁS«-HOZ.

[1]) Királyok I. könyve, VI. rész, 32. vers: Két ajtót csinála, mondom fenyőfából és azokon metszete Kerubinokat, *pálmafákat és kinyílt virágokat*, melyeket beboríta arannyal, a Kerubinokat is és a pálmafákat megaranyozá.

[2]) Némely egészen kihímzett szűr nagyobb felületeit is ez a beosztás uralja, mikor is a középszár mellett hullámvonalas szárak jelennek meg a hajlásokban a nagyobb rózsákkal, mintegy körülvéve a középcsokrot (lásd Huszka József: Magyar Ornamentika, Budapest, 1898. 44. és 45. tábláit).

[3]) Már az avar sírok díszein látszik a növényi alakítás, sőt a természetből másolt virágok díszül alkalmazása sem ritka eset. Vallási jelképekül született ornamentális elemeinket a fejlődés törvényes útján, lassankint teljesen növényként kezelik, midőn az idők folyamán halványult vallási értelmük nagyrészüket virágnak fogták fel, virághoz hasonlították és növényi szárral látták el, amint a bizánciak. Csak mint díszt és nem mint jelvényt vették át a bizánciak s így már az átvétel korában azonnal stilizált virágként használták növényi szárak végeibe. Népünk ugyan tudta még vallási jelentését a növénnyé átváltozás kezdetének korában, azonban a keresztény vallás terjesztői igyekeztek azt elfeledtetni és csak a népnek az ősihez való szívós ragaszkodása volt képes a kegyetlen üldözés dacára is megmenteni növénnyé vált díszeinket napjainkig. A nép ruházatán, eszközein ma is élnek a régi jelképek, hona az ősi vallás nyomait csak babonáink őrzik.

Ha már egyszer a szem és a polip alakja is növényi szárat kapott, azt az amúgy is növényi elemekkel, a papírusszal és pálmával bokrétába kötötték, kivált mivel az istenfának ősi alakja is bokrétaszerű volt. Innen magyarázható a papiros majdnem megszámlálhatatlan ősi és később keletkezett alakja, mely az istenfacsokorban annyiszor szerepel s amelynek legfelső virága mai ruhadíszeinken majd mindig papírusz.

# ZÁRSZÓ

A jelen munka megírva, megrajzolva, a képek dúcai társaságában tíz évet töltött a fiókomban, a háború után ránk szakadt nyomorúság következtében. Felemlítem e körülményt, mert az alatt sírleletekkel és némi történeti megállapításokkal szaporodott az ide tartozó anyag, ami módosíthatta volna megállapításaimat. Nem úgy történt; ma is igazak a régi eredmények.

Én a nagy turánságnak Ázsia nyugati részeibe, a Földközi-tenger keleti partjai tájékára került részeinek díszítő művészetét kutattam fel és állítottam áttekinthető csoportosítással rendbe, rendszerbe az elemeit. Levontam belőle a kínálkozó tanulságokat, kimutatva a több ezer éves folytonosságot a kisázsiai és szíriai településektől kezdve, végig a hunnok, avarok és magyarok kezén át, egész a mai időkig. Hogy nem mentem vissza a *sumir* világba, azt az ismert emlékek gyér volta akadályozta meg.

A szkitha utódok másik főágának, a nagy turánföld félvilágot leigázó, a Kr. utáni időkben már törökké vált népeinek nyomait annyira belepte a mohamedán emlékek tömege, hogy csak Indiában sejthető — épületeik révén — az a nagy turáni művészi lélek, ami a Keletre vándorolt nyugati turánok (a valószínűleg) sumir utódok által Keletre vitt vallási jelképes ornamentikánkat szeretettel reánk származtatta.

Budapest, 1929. december 8.

*Huszka József*
*rajztanár.*

# TARTALOMJEGYZÉK


Oldal

*Bevezetés* ... 3
1. Dr. Hollósi István: Magyarország őslakosai ... 3
2. Dr. Pongrácz Sándor: A magyarság keletkezése .. 3
3. Fiók Károly: Árják és ugorok érintkezése ... 4
2. Dr. Fáy Elek: A magyarok őshona ... 4
5. Huszka József: A magyar ornamentika története . 5

*I. fejezet.*

*A szemdísz* ... 7
Egyes szem ... 9
Búzaszem ... 12
Mai szemalakok ... 13
Mikénei szemalakok ... 13
A rombusz jelkép ... 16
Rombusz a kétáknál ... 17
A szem profilban ... 20
Félholdalakú levél ... 21
Középpontos elhelyezés ... 21
Az S-alak ... 22
Szemhéjismétlés ... 24
Alak-kettőzés ... 25
Arc ... 27
Arc sodronyból ... 29
Hibás formák ... 30
Összefoglalás ... 30

*II. fejezet.*

*Hunn-avar és honfoglaló sírjaink fülönfüggői* ... 33
Gömbös gúlacsoport ... 34
Gyöngyös csoport ... 37
Virágkosár-csoport ... 39
A felhúzott gyöngyös csoport ... 42
Kosaras csoport ... 44
Kupás csoport ... 45
Kerekes alak és hosszúcsüngős csoport ... 46
Összefoglalás ... 47

*III. fejezet.*

*A papírusz* ... 51
Egyiptomi alakok ... 51
Mikénei alak ... 51
Főnikiai alakok ... 51
Magyar alakok ... 53
Mikénei Szemiramisz ... 56
Összefoglalás ... 60

*IV. fejezet.*

*Istenfa* ... 63
Az Istenfa általában ... 63
Datolya ... 63
Áldás, termékenyítés ... 63
Gonoszok ... 64
A pálma-istenfa eredete ... 65
Víz ... 67
Hal ... 68
Gránátalma ... 68
Papiros istenfa ... 69
Élőfa, Aséra ... 70

Oldal

Magyar alakok ... 73
Rojtos kendőcsokor ... 73
Legyezőpálma ... 75
Összefoglalás ... 79

*V. fejezet.*

*Liliom* ... 85

*VI. fejezet.*

*Polip* ... 87
Összefoglalás ... 97

*VII. fejezet.*

*Rózsa* ... 99
Szemes rózsa ... 101
Négyszögű rózsák ... 107
Istenfás rózsa ... 108
Virágot utánzó és mértani osztású rózsák ... 108
Gombok ... 112
Összefoglalás ... 112

*VIII. fejezet.*

*A griff és más állatok* ... 115
A griff tehát a hunnok óta élt e földön ... 123
Galamb ... 123
Sas ... 124
Páva ... 124
Szarvas ... 125
Oroszlán ... 125
Ló ... 126
Vaddisznó, sárkány, egyszarvú, kos ... 126
Ember ... 126
Összefoglalás ... 127
Szutek Isten ... 128

*IX. fejezet.*

*Kígyó-zsinór- vagy szalagfonás* ... 129
Összefoglalás ... 133

*X. fejezet.*

*Szalagcsokor* ... 135

*XI. fejezet.*

*A kereszt* ... 139

*XII. fejezet.*

*Kínai díszek a magyar ornamentikában* ... 145
A csunyi sírok ... 148
A hunnok két ágazata ... 149
Összefoglalás ... 150

*XIII. fejezet.*

*Reneszánszkori díszeink magyarsága* ... 157

*XIV. fejezet.*

*Jelenkor virágai* ... 163
Olajfa, gyöngyvirág, tulipán ... 163

*XV. fejezet.*

*Csoportosítás* ... 171
*Zárszó* ... 178